I. I. RUSSU

Limba traco-dacilor

editura ştiinţifică

Această monografie lingvistică este prima lucrare de ansamblu apărută pînă acum în românește despre limba traco-dacilor, tratînd critic, sub diverse aspecte — în primul rînd din punct de vedere lingvistic-filologic și istoric — fragmentele ei numeroase și mult discutate în alte țări. În baza unei ample documentări, după adunarea integrală și selectarea severă în curs de peste două decenii a materialului rămas din idiomul vorbit de marele popor tracic, paralel cu studiul culturii și istoriei lui, este prezentat un cadru larg al foneticii, morfologiei și elementelor lexicale traco-dace, al problemelor lingvistice-istorice și etnologice legate de resturile acestei limbi dispărute, în funcție de importanța ei pentru comparatistica indo-europeană, ca și pentru etnogeneza românilor și a altor popoare din teritoriile carpato-balcanice.

4
R 96

I. I. RUSSU

LIMBA TRACO-DACILOR

EDIȚIA a II-a REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ

I. 48728

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
BUCUREȘTI, 1967

CUPRINS

Prefață la ediția I 7

Prefață la ediția a II-a 10

Abrevieri 12

I. TRACII. ȚARA. CULTURA. ISTORIA 17

Thraces și Thrace 18. Numele etnic 20. Triburile 21. Tipul somatic, 22. Structura psihică, 27. Aportul cultural-istoric, 27. Așezările, 29. Istoria, 30. Geto-dacii, 33

II. MATERIALUL LINGVISTIC TRACO-DACIC 37

Lipsa textelor, 37. Inscripția tracă, 39. Glosele, 42. Numele dace de plante, 43. Numele proprii, 47. Tradiția literară și epigrafică, 48. Graiul frigienilor, 50.

III. ISTORICUL CERCETĂRILOR 52

J. Grimm, 52. Leo, 52. P. de Lagarde, 52. R. Roesler, 53. A. Fick, 53. W. Tomaschek, 54. G. Meyer, 56. F. Solmsen, 56. P. Kretschmer, 56. H. Hirt, 58. D. Decev, 59. S. Mladenov, 59. G. Seure, 60. G. G. Mateescu, 60. V. Parvan, 62. O. Schrader-A. Nehring, 62. N. Jokl, 62. W. Brandenstein, 64. I. I. Russu, 64. D. Decev, 64. V. Georgiev, 71.

IV. STUDIUL ETIMOLOGIC AL LIMBII TRACE 75

Importanța și dificultățile etimologiei, 75. Etimologia numelor proprii, 82. Paralelismul între limbă și onomastică, 85. Compoziția repertoriului lexical-etimologic, 86.

V. ELEMENTE LEXICALE 89

Cuvinte și nume proprii cu semantism ori etimologie

VI. ELEMENTE RADICALE ȘI GLOSAR 131

A. Rădăcini (baze) indo-europene, 131. B. Glosar româno-tracic, 137.

VII. FONETICA ȘI POZIȚIA LIMBII TRACE 144

Vocalismul, 145. Consonantismul, 148. Poziția limbii traco-dace în cadrul indo-european, 150. Raporturile lingvistice între illiri și traci, 154.

VIII. NUMELE PROPRII ALE TRACO-DACILOR 158

Generalităţi, 158. Categorii, 160. Cantitatea, 160. Funcţia socială, 161. Frecvenţa, 162. Schimbarea antroponimelor, 163. Structura numelor proprii, 165. Elemente radicale, 165. Numele compuse, 166. Morfeme, 167. Nume fără sufix, 168. Sufixele, 168.

IX. DISPARIŢIA LIMBII TRACE ŞI RELICTELE EI VII 171

Transformările populaţiei trace, 171. Limba tracă în secolul VI-e.n., 172. Înlocuirea limbii şi onomasticii trace, 174. Toponimia, 175. Dacia carpatică, 178. Limba albaneză, 181. Idiomurile trace din vestul Asiei Mici, 184.

Anexă:

LIMBA ROMÂNĂ, LIMBILE BALCANICE ŞI SUBSTRATUL 187

Elemente autohtone (traco-dace) în română, 187. Păreri vechi despre substrat, 187. „Uniunea lingvistică" balcanică, 187. Trăsături comune albano-române, 195. Cuvinte comune albaneze şi româneşti, 199. Cuvinte româneşti autohtone inexistente în albaneză, 204. Identificarea cuvintelor autohtone, 205. Reconstruirea de forme indo-europene, 206. Caracterul tracic al cuvintelor preromane, 210. Cuvinte latine şi cuvinte autohtone, 211. Populaţiile anteromane: traco-dacii, 211. Cuvintele autohtone şi fonetica substratului, 214. Semnificaţia istorică şi etnic-socială a cuvintelor autohtone, 216.

Nota adiţională 223

Indice 231

PREFAȚĂ LA EDIȚIA I

Prezenta monografie a limbii traco-dacilor a izvorît din necesitatea mai demult simțită de a înfățișa un cadru, cît mai larg și riguros verificat, al cunoștințelor actuale despre acest idiom indo-european dispărut la sfîrșitul epocii antice, făcînd în același timp o sumă de rectificări și precizări într-un sector al lingvisticii comparate și al antichităților carpato-balcanice, care s-au bucurat de atenție deosebită din partea erudiților începînd de la mijlocul secolului al XIX-lea. În curs de peste un veac a fost colectat din texte literare și epigrafice grecești și latine, din papirusuri și monede, fiind supus examinării critice un material documentar destul de bogat cantitativ, dar lacunar, fragmentar, obscur și prea adesea echivoc sub raport lingvistic și cultural-istoric, constînd din glose (cuvinte izolate din graiul cotidian, apelative), nume proprii trace și cîteva fraze din inscripțiile frigiene. Despre acest material s-a scris și s-a discutat mult și în feluri variate, existînd astăzi o bibliografie amplă, în care — pînă în ultimii ani (cum se va arăta amănunțit) — se amestecă achizițiile precise și valoroase cu o mulțime de afirmații confuze, contradictorii sau complet eronate, izvorîte fie din însăși calitatea materialului (nume proprii ori glose) greșit ales, corupt în manuscrise ori inscripții, fie din unele opinii ciudate ale erudiților, fie din unele criterii lingvistice străine de spiritul și legile interne ale limbii trace. Aceste criterii nepotrivite au generat în chip firesc unele analize morfologice și semantice nejuste cu soluții etimologice eronate, în baza cărora s-au formulat apoi cîteva concluzii de ordin general mai mult sau mai puțin deplasate. Asemenea elemente documentare și argumente false ori fals utilizate au făcut ca în unele lucrări (chiar din cele mai recente) să fie prezentat un tablou pe alocuri confuz și plin de contradicții, în ce privește fonetica, lexicul și poziția grupului traco-dac în cadrul marii familii a limbilor indo-europene.

Atare situație nu tocmai clară, ca și îmbogățirea continuă a materialului epigrafic și a criteriilor comparative justifică, deci, munca noastră și noua încercare, bazată pe o documentare mai amplă și pe o selectare severă, de a separa elementele sigure sau foarte probabile, respectiv false și inadmisibile, în acest sector al comparatisticii indo-europene care este limba marelui popor al traco-dacilor. Întemeiată pe o muncă îndelungată de adunare integrală, control riguros, verificare și noi sondaje și analize comparative mai minuțioase ale resturilor limbii trace, lucrarea caută nu numai să înfățișeze stadiul actual al cunoștințelor în materie, dar — prin noi contribuții și achiziții, mai ales în sectorul etimologiei numelor proprii — să aducă și unele precizări pe cît de utile, pe atît de necesare pentru înțelegerea corectă a poziției ocupate de limba traco-dacilor în cadrul indo-european, ca și pentru cunoașterea justă a antichităților carpato-balcanice pînă la sfîrșitul epocii prefeudale.

Pentru studiul științific și realizarea de noi progrese în acest sens, în legătură cu o limbă dispărută (cunoscută astăzi numai din fragmente disparate), cum este cea tracică din grupa limbilor indo-europene înrudite genetic, singura metodă ce duce la rezultate valabile este cea comparativ-istorică, metodă care, cu toate lipsurile ei, este totuși mai bună decît analiza realmente idealistă a celor patru elemente a lui N. I. Marr. Aplicată cu prudență și spirit critic, metoda comparativ-istorică se dovedește a fi nu numai utilă, dar și absolut necesară în munca noastră, fiind evident că „înrudirea între limbi este o înrudire genealogică și poate fi explicată numai admițînd existența în trecutul îndepărtat a unei limbi comune din care s-au separat limbile respective. Teza fundamentală care stă la baza lingvisticii comparativ-istorice, și anume că limbile înrudite genetic provin dintr-un izvor comun, își păstrează valoarea și în momentul de față" („Limba română," III/6 1954, p. 110—111, după lingvistul sovietic B. V. Gornung).

Cunoașterea cît mai temeinică și riguros științifică a limbii „celui mai numeros popor după inzi", în cadrul istoric al dezvoltării socie-

tății traco-dace, va servi ca mijloc principal și indispensabil pentru detectarea și explicarea elementului lexical autohton în limba română, pentru istoria limbii albaneze, precum și pentru alte probleme importante lingvistice și istorice ale teritoriilor carpato-balcanice din antichitate și chiar pentru etnogeneza unora dintre popoarele acestor teritorii.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA a II-a

Primită favorabil, cu justificată curiozitate și interes de către cercetători și publicul românesc, ediția I (1959) a *Limbii traco-dacilor* s-a epuizat în scurtă vreme; ceea ce — după cererile primite — a impus pregătirea unei ediții noi. Aceasta este, în linii mari, identică primei, fără modificări esențiale, fără reduceri, bazîndu-se mereu pe principiul enunțat și adoptat în 1959, pentru studiul istoric-lingvistic și comparativ al unei limbi dispărute pe care o putem cunoaște numai parțial din fragmente (glose, nume proprii), adică a stabili trei lucruri posibile și necesare : *a)* f o n e t i c a, *b)* elemente l e x i c a l e cu etimologie certă și clară sau măcar verosimilă, *c)* sistemul f o r m ă r i i (compunerea, derivarea cu sufixe) a cuvintelor și numelor proprii. Mai mult nu putem aștepta și obține prin mijloacele actuale de informare și de investigație.

Față de felul adesea prea rezumativ și concis, cu unele lacune ale documentării în ediția I, a fost necesară o revizuire a materialelor în ansamblu, sporind exemplele și citatele, amplificînd expunerea în părțile unde era utilă o demonstrație mai amănunțită și explicită, impusă de sporirea cunoștințelor prin noul material epigrafic—onomastic, o dată cu înaintarea cercetărilor comparative—etimologice. Între acestea din urmă sînt de menționat o serie de nume proprii cu etimologie ce se adaugă la vechiul stoc : *Andra*(?), *-basmos*, *Blōsta*, *Lapepor*, *-mērula*, *Naris*, *Sabadius*, *Seirenes* ș.a. Juste, binevenite, utile au fost obiecțiile și observațiile, cu critici constructive exprimate în recenziile și notele la prima ediție *; ele au fost preluate și în bună parte integrate în

---

* Recenzii și note despre *Limba traco-dacilor*, ed. I, 1959 :
S. S t a t i, în „Limba română" (București), VIII, 5, 1959, p. 119—123;
T. O p r e a n u, „Făclia" (Cluj), 12 dec. 1959, p. 2;
N. D u n ă r e, „Scrisul Bănățean" (Timișoara), X, 1959, nr. 12, p. 64—67;
H. J a c q u i e r, „Steaua" (Cluj), XI, nr 2, febr. 1960, p. 62—64;
C. P o g h i r c, *SCL*, XI 1960, p. 275—283 (=„Revue de linguistique", București VI, 1961, p. 121—132);
L. R o b e r t, *REG*, LXXIII 1960, p. 146;

prezenta ediție a doua, corectînd unele erori, lacune și inadvertențe rezultate din transcriere ori din unele deficiențe ale documentării și bibliografiei. Adaosuri mai importante în ediția a II-a s-au făcut în : cap. I (tipul somatic al traco-dacilor), IV și V noi elemente lexicale (nume, glose; cf. p. 87), VI noi elemente în rădăcini și glosar, VII (raporturile între iliri și traci), IX (toponimia tracă în secolul al VI-lea e.n.; albaneza); potrivit cu importanța ce revine problemei substratului limbii române, „Anexa" a fost amplificată primind o nouă înfățișare, materialul de aici fiind în linii generale identic capitolului III din lucrarea înaintată Academiei R.P.R. în anul 1963 — „Raporturile lingvistice româno-albaneze" — (cu mici modificări și reduceri). Asemenea amplificare a „Anexei", ce poate să pară disproporționată, a devenit necesară mai cu seamă din cauză că unii critici (ca V. Pisani), necunoscînd istoria limbii române și a romanității (latinității) carpato-balcanice, ca și relațiile dintre romanitate și fondul etno-lingvistic preroman (autohton), au pus la îndoială ori au contestat categoric caracterul indo-european și autohton — în consecință — traco-dacic, al elementelor lexicale arhaice neromane din română, care au o importanță primordială pentru formarea limbii române și pentru „relictele vii" ale idiomului dispărut al traco-dacilor.

Cluj, 10 mai 1964.

AUTORUL

I. Rămureanu, „Ortodoxia" (București), XII, 1960, p. 143—150;
P. R(ezuș), „Studii teologice" (București), XII, 1960, p. 270;
O. Masson, *Kratylos* (Wiesbaden), VI, 1, 1961, p. 202—3;
V. Pisani, *Paideia* (Genova), XVI, 1961, p. 251—6 (cf. infra, p. 223—230);
N. Dunăre—B. Kopczyńska-Jaworska, în „Etnografia Polska", IV, 1961, p. 394—6;
V. V. Karakulakov, „Vestnik drevnei istorii" (Moskva), 1962, nr 1, p. 148—150;
M. Dumitrescu, „Cahiers de civilisation médievale" (Poitiers), VI, 1963, 2, p. 198—201;
R. Katičić, „Živa Antika" (Antiquité Vivante, Skoplje), XIII-XIV, 1964, p. 245—247;
H. Beer—W. Brandenstein, în *Erasmus* (Darmstadt), 18 1965 p. 289—291, unde sînt semnalate alte recenzii indicate în *Bibliographie Linguistique*, 1959 (1961), 105; 1960 (1962), 113; 1961 (1963), 112 și în *Onoma* 11/1 1965, 117.

ABREVIERI

A. BIBLIOGRAFIE

[Sînt omise din acest tabel numele de autori greci şi romani ce se pot întregi uşor, ca : Apoll(onios) Rhod(ios), Apollod(oros), Caes(ar), Cic(ero), Demosth(enes), Eurip(ides), Prisc(us Rhetor) ş.a.].

A A = „Archaeologischer Anzeiger" (în „Jahrbuch des deutschen archaeologischen Instituts"), Berlin, I (1889) şi urm.

ADB = *Antike Denkmäler in Bulgarien*, bearbeitet von Ernst Kalinka (Akad. der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Antiquarische Abteilung, IV), Viena, 1906.

AEM = „Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen", Viena, I, 1877 — XX, 1896.

AEp. = „Année épigraphique", în RA.

AEph. = „'Αρχαιολογικὴ 'Εφημερίς", Atena.

AErt. = „Archeologiai értesitő", Budapesta.

AIIN = „Anuarul Institutului de istorie naţională", Cluj (Sibiu), I, 1921 — XI, 1947.

AISC = „Anuarul Institutului de studii clasice", Cluj, I, 1928—1932, II, 1933—1935, Sibiu, III, 1936—1940, IV, 1941—1943; p. 73—146 : I. I. Russu, Graniţa etnică între traci şi iliri; p. 186—233 : Onomasticon Daciae, Cluj, V, 1944—1948; p. 61—139 : Religia geto-dacilor; p. 282—295 : Onomasticon Daciae.

A M = „Mitteilungen des deutschen archaeologischen Instituts", Athenische Abteilung, Atena.

Amm.Marc. = Ammianus Marcellinus.

App. = Appianus.

Arr. = Arrianus.

BB = „Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen", herausgeg. von A. Bezzenberger, Göttingen, I, 1877 — XXX, 1907.

BCH = „Bulletin de correspondence hellénique", Paris, I, 1877 şi urm.

BIAB = „Bulletin (Izvestiia) de l'Institut archéologique bulgare", Sofia, I, 1921 şi urm.

BSAB = „Bulletin (Izvestiia) de la Société archéologique bulgare", Sofia, I, 1910 — VII, 1919.

BSAVarna = „Bulletin de la Société archéologique à Varna" (Izvestiia na Varnenskoto arheologicesko drujestvo), Varna.

„Cerc. lingv." = „Cercetări de lingvistică", Cluj, I, 1956 şi urm.

CIG = *Corpus inscriptionum Graecarum*, edid. A. Boeckh, Berlin, I — IV, 1828—1877.

CIL = *Corpus inscriptionum Latinarum*, Berlin.

Decev, *Charakt.* = D. Detschew, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, 1952 (=„Linguistique Balkanique", Sofia, II, 1960, p. 148—212; cf. infra, p. 64—68).

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREȘTI

Decev, *Pflanzen* = D. Detschew, *Die dakischen Pflanzennamen*, în „Godișnik" na Sofiiskiia universitet, istor. -filol. fakult., XXIV, 1, 1929, 56 p. (cf. infra, p. 46—47).

Decev, *Sprachreste* = D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philos. -histor. Klasse, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, XIV), Viena, 1957, 582 p. (cf. infra, p. 68—71).

Diosc. = Pedanii Dioscuridis Anazarbei *De materia medica* libri V, ed. Max Wellmann, Berlin, Weidmann, I, 1907, II, 1906, III, 1914 (cf. infra, p. 43—47).

DR = „Dacoromania", Buletinul Muzeului limbii române, Cluj (Sibiu), I, 1921, — XI, 1948.

DThR = G. I. Kazarov, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien* (Dissertationes Pannonicae, II, 14), Budapesta, 1938.

EDR = „Ephemeris Dacoromana". Annuario della Scuola romena di Roma, I, 1923 — X, 1945.

Epigr. prin. = V. Beşevliev, *Epigrafski prinosi*, Sofia, 1952.

FGH = *Die Fragmente der griechischen Historiker*, ed. Felix Jacoby, Berlin, I, 1923, II, 1926, Leiden, III, 1940.

FHG = *Fragmenta historicorum Graecorum*, ed. C. et Th. Müller, Paris, Didot, I, 1885, II, 1878, III, 1883, V, 1885.

GDI = *Sammlung der griechischen Dialektinschriften*, ed. H. Collitz, Göttingen, I, 1884, II, 1899, III, 1888, IV, 1886 şi urm.

„Godișnik" Pl. = *„Godișnik na narodnata biblioteka"* v Plovdiv, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928—9; Godișnik na narodnata biblioteka i muzei —1939; Godișnik na narodn. arheol. muzei I, 1948, II, 1950; 1954 Godișnik na muzeite v Plovdivski okrăg [1954] şi urm.

Graff. Memn. = *Les graffites grecs du memnonion d'Abydos*, ed. P. Perdrizet — G. Lefebvre, Nancy-Paris-Strasbourg, 1919.

Hdn. = Herodianus Technicus (ed. Lentz).

Hdt. = Herodotus.

Head, HN = B. V. Head, *Historia nummorum* ², Osford, 1911.

HGM = *Historici Graeci minores*, ed. L. Dindorf, Lipsca, Teubner, I, 1870, II, 1871.

Hsch. = Hesychios (ed. M. Schmidt).

IF = *„Indogermanische Forschungen,"* herausgeg. v. K. Brugmann — W. Streitberg, Strassburg-Berlin, I, 1892 şi urm.

IG = *Inscriptiones Graecae*, Berlin.

IGB = *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, edit. G. Mihailov, Sofia, I, 1956, II, 1958, III/1, 1961, 2, 1964, IV, 1966.

IGR = *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, Paris, 1901 şi urm.

ILR v. Rosetti.

ILS = *Inscriptiones Latinae selectae*, ed. H. Dessau, Berlin, I, 1892, II, 1902, III, 1916.

Iord. = Iordanes (*Getica, Romana*; ed. Th. Mommsen, Berlin, 1881).

IPE = *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*, ed. B. Latyšev, Petropoli [Leningrad], vol. I—IV (vol. I, ed. a II-a, 1916).

ItA = Itinerariul Antonin (în K. Miller, *Itineraria Romana*, Stuttgart, 1916).

ItH = Antonini Placentini, *Itinerarium Hierosolymitanum*, ed. J. Gildemeister, Bonn, 1889; P. Geyer, în „Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum", vol. 39, 1898, Viena.

Izv.muz. = *Izvestiia muzei*, Sofia, I, 1907.

JHS = "The Journal of Hellenic studies", Londra I, 1881 şi urm.

JÖAI = „Jahreshefte des österreichischen archaeologischen Instituts" Viena, I, 1898 şi urm.

Kretschmer, *Einl.* = Paul Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896 (cf. infra, p. 56—58),

KZ = „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", herausg. v. Ad. Kuhn, Berlin, I, 1852 şi urm.

LL = „Langue et littérature", Bulletin de la Section littéraire, Académie Roumaine, Bucureşti, I, 1940, II, 1943, III, 1946, IV, 1948.

OGIS = *Orientis Graeci inscriptiones selectae*, ed. W. Dittenberger, Leipzig, I—II, 1903, 1905.

OR v. Philippide.

PG = *Patrologia Graeca* (ed. J. P. Migne), Paris.

Philippide, OR = Al. Philippide, *Originea românilor*, I Ce spun izvoarele istorice, Iaşi, 1923; II Ce spun limbile română şi albaneză, 1927 (cf. infra, p. 196—198).

PL = *Patrologia Latina* (ed. J. P. Migne), Paris.

Proc. = Procopius Caesariensis, *Opera* (ed. J. Haury, Leipzig, Teubner, I—III, 1905—1913; reeditat de G. Wirth, I, 1959, II, 1963, III, IV, 1964).

Ps.Apul. = Pseudo-Apuleius Platonicus, *Herbarius*, în „Corpus medicorum Latinorum", vol. IV, ed. E. Howald — H. E. Sigerist, Leipzig, Teubner, 1927, p. 15—225 (cf. infra, p. 43—47).

RA = „Revue archéologique", Paris.

Rav. = Geograful Ravenat (anonim), în *Itineraria Romana*, vol. II, ed. J. Schnetz, Leipzig, Teubner, 1940.

RE = *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Pauly-Wissowa), Stuttgart, I, 1893 şi urm.

REA = „Revue des études anciennes", Bordeaux-Paris.

REG = „Revue des études grecques", Paris.

RIEB = „Revue internationale des études balkaniques", dir. P. Skok — M. Budimir, Belgrad, I/1—2, 1934—5, II, 1936, III, 1938.

RIGI = „Rivista indo-greco-italica", ed. F. Ribezzo, Napoli, I, 1917 — XXI, 1937.

RLV = *Reallexikon der Vorgeschichte*, herausg. v. Max Ebert, Berlin-Leipzig, I, 1924 — XV, 1932.

Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, I, 1938 (ed. a II-a, 1940, III, 1960, IV, 1964), II, 1938 (ed. a II-a, 1943, III, 1961, IV, 1964), III, 1940 (ed. a V-a, 1964), IV, 1941.

SB = *Sitzungsberichte*.

SCIV = „Studii şi cercetări de istorie veche", Bucureşti, I, 1950 şi urm.

SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, I, 1950 şi urm.

SEG = *Supplementum epigraphicum Graecum*, ed. J. J. Hondius, Lugdunum Batavorum [Leiden], I, 1923 şi urm.

St. B. = Stephanus Byzantius (ed. A. Meineke, Leipzig, Teubner).

„St. clas". = „Studii clasice", Bucureşti, I, 1959 şi urm.
Str. = Strabo (*Geographica*, ed. A. Meineke, Leipzig, Teubner).
Syll. = *Sylloge inscriptionum Graecarum*, ed. W. Dittenberger, ed. a III-a, Leipzig, 1915—1921.
TLL = *Thesaurus linguae Latinae*, Leipzig, 1900 şi urm.
Tomaschek, Thr. = Wilhelm Tomaschek, *Die alten Thraker*. Eine ethnologische Untersuchung, I Übersicht der Stämme, în SB Akad. Wien, 128, 1893, IV p. 1—130; II Die Sprachresten, 1 Glossen aller Art und Götternamen, SB, 130, 1893, II, p. 1—70; 2 Personen- und Ortsnamen, în SB 131, 1894, I p. 1—103 (cf. infra, p. 54—56).
TP = *Tabula Peutingeriana* (în K. Miller, *Itineraria Romana*, Stuttgart, 1916).
WH = Alois Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, ed. III de J. B. Hofmann, Heidelberg, 1935—1954.
WP = A. Walde — J. Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, Berlin, I—III, 1927—1932 (cf. infra, p. 81).
ZoeG = *„Zeitschrift für die oesterreichischen Gymnasien"*.
ZONF = *„Zeitschrift für Ortsnamenforschung"*, herausg. v. J. Schnetz, Berlin, I, 1925 şi urm.
ZslPh = *„Zeitschrift für slavische Philologie"*, herausg. v. Max Vasmer, Berlin, I, 1924 şi urm.

B. CUVINTE ŞI SEMNE CONVENŢIONALE

ags. = anglo-saxon
ahd. = *althochdeutsch*
alb. = albanez
arm. = armean
av. = avestic (zendic)
bavar. = bavarez
der. = derivat
frig. = frigian
gal. = galic (celtic)
germ. = german(ic)
got. = gotic
gr. = grec(esc antic)
hit. = hitit
i.-e. = indo-european
il. = iliric
inscr. = (în) inscripţii
iran. = iranian
irl. = irlandez
isl. = islandez
it. = italian
lat. = latin(esc)
let. = leton
lit. = lituanian
mess. = messapic
mhd. = *mittelhochdeutsch*
m.irl. = mediu irlandez
nhd. = *neuhochdeutsch*
norv. = norvegian
rad. = radical (rădăcină)
rom. = românesc
sl. = slav(on)
srb. = sîrbesc
tr. = trac(ic)
ucr. = ucrainean
v. fris. = vechi frisian
v. ind. = vechi indian (sanscrit)
v. irl. = vechi irlandez
v. isl. = vechi islandez
v. nord. = vechi nordic
v. pers. = vechi persan
v. prus. = vechi prusian
v. sax. = vechi saxon
v. sl. = vechi slav

asteriscul *înaintea unui cuvînt arată o formă neatestată şi reconstruită (ex. : **abh-r-*, **ak-m-*, **au-l-*) ;

semnul < arată derivarea din forma următoare; > arată derivarea din forma precedentă;

cifrele romane (I, II, III etc.) se referă la volumul operelor, cifra mică arabă după un titlu de lucrare indică ediţia.

I. TRACII. ȚARA, CULTURA, ISTORIA

Pentru orientarea generală asupra populațiilor traco-dace — a căror limbă este studiată în monografia prezentă — sînt date aici cîteva elemente informative cu privire la numele, răspîndirea, triburile, așezarea geografică, formele de viață social-economică și culturală a traco-dacilor; nu este posibil, nici util și necesar a expune fapte și detalii ce pot fi găsite în lucrări ample și temeinice de documentare și de sinteză mai vechi (Tomaschek, Kretschmer, Mateescu), ori mai recente (în RE etc.). Scrierile principale de caracter general, asupra tracilor și a Traciei antice (cultură materială, societate, istorie ș.a.), cu vastă documentare și bibliografie mai amănunțită, sînt (în ordinea cronologică a apariției lor):

L. Diefenbach, *Völkerkunde Osteuropas*, Darmstadt, I, 1880, p. 104—128 *Thraken;*

W. Tomaschek, *Die alten Thraker* (cf. infra, p. 54);

P. Kretschmer, *Einleitung*, 1896, p. 171—243 (cf. infra, p. 56);

G. I. Kazarov, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, Sarajevo, 1916; *Thrace*, în *Cambridge ancient history*, VIII, 1930, p. 534—560, 781—3;

G. G. Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, în EDR, I, 1923, p. 57—290 (cf. infra, p. 61); *Strămoșii noștri*, Vălenii de Munte, 1927;

S. Casson, *Macedonia, Thrace and Illyria*, Oxford, 1926, 357 p.;

R. Vulpe, *L'âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balkanique*, în *Mélanges de l'École roumaine en France*, 1929, p. 339—557;

Schrader — Nehring, art. *Thraker*, în *Reallexikon der indo-germanischen Altertumskunde*, II, 1929, p. 523—534 (cf. infra, p. 62).

O bună orientare generală și informare se află în excelentul articol de mari proporții *Thrake* din RE, VI A, 1936, col. 393—551, tratînd teritoriul cu particularitățile locale, populația și limba, istoria, religia, resturile culturii materiale etc.; 393—404 *Thrake*: nume, întindere, granițe, terenul, clima, populația, de Eugen Oberhummer; 404—407 „triburile trace" de B. Lenk; 407—414 „limba" de W. Brandenstein (cf. infra, p. 64); 414—452 „istoria" de B. Lenk; 452—472 *Tracia sub stăpînire romană* de A. Betz; 472—551 „religia" de G. I. Kazarov;

Chr. Danov, *Social and economic evolution of the ancient Thracians in homeric, archaic and classical times*, în *Etudes historiques* (XIe Congrès international des Sciences historiques — Stockholm), Sofia, 1960, p. 2—27; M. Dušek, *Einfluss der Thraker auf die Entwicklung im Karpatenbecken in der jüngeren Hallstattzeit*, în BIAB, XXVII 1964, p. 55—75; un valoros studiu monografic asupra zonei de sud-vest a teritoriului tracic: B. Gerov, *Proučvaniia vărhu zapadnotrakiiskite zemi prez rimskoto vreme* (Untersuchungen über die westthrakischen Länder in römischer Zeit), în „Godišnik na Sofiiskiia Universitet." filol. fakultet, LIV 3, 1959—1960, p. 159—391 (cf. recenzia în SCIV XIII, 1962, p. 229—234);

Joseph Wiesner, *Die Thraker. Studien zu einem versunkenen Volk des Balkanraumes*, Stuttgart, 1963, 256 p., 12 figuri planșe, în 8° mic (Urban-Bücher. Die wissenschaftliche Taschenbuchreihe, nr. 41), compilație îndemînatică, scrisă frumos, foarte erudită, dar cu multe erori și omisiuni; nu aduce nimic original și util, nici pentru istoria, nici pentru limba traco-dacilor; cf. recenzia în „Cerc. lingv." X, 1965, p. 229—235.

Izvoarele istorice - literare privind Tracia antică (traduse în limba bulgară): *Izvori za starata istoriia i geografiia na Trakiia i Makedonia*, Sofia, 1949, 487 p.; despre Dacia și geto-daci: *Izvoare privind istoria României*, I (de la Hesiod la Itinerariul lui Antoninus; red. V. Iliescu, V. C. Popescu, G. Ștefan), București, 1964, 791 p., texte și traducere în românește; cu unele mici lacune (de ex. la Suidas, Criton, Oracula Sibyllina etc.).

Bibliografia istorică și arheologică despre bitini infra, p. 19; despre geto-daci p. 33—36; frigieni p. 50—51.

Thraces și **Thrace** (Tracia) sînt noțiuni etnico-geografice de extensiune și accepție variate în diferite perioade istorice. Sub numele colectiv de „traci", anticii — în primul rînd grecii care i-au cunoscut primii, lăsînd informații scrise asupra lor — înțelegeau marea grupă de triburi, înrudite prin fondul social-etnic, limbă (nume proprii) și forme de viață economică, culturală și politică, de civilizație materială. Tracii locuiau în teritoriul întins

din nord-estul Peninsulei Balcanice, adică atît în *Thrake* (Tracia propriu-zisă, aproximativ între Marea Egee și Munții Haemus-Balcani), cît și în ținuturile din jur, între Marea Neagră, Egee și hotarele Macedoniei și Illyriei [1], Dunăre, ca și la nord de marele fluviu pînă în Carpații Galiției și în stepele sarmatice (daco-geții și tracii liberi din teritoriile de la stînga Dunării de jos)[2]; mai spre răsărit de Nistru existau importante enclave traco-getice la Marea de Azov și în Bosporul Cimmerian [3]. În afara Peninsulei Balcanice, spre sud și est, erau locuite de traci insulele Mării Trace (Tasos, Samotrace, Lemnos, Imbros, Tenedos etc.) ca și o zonă întinsă în vestul Asiei Mici : populații trace ori strîns înrudite cu tracii trăiau în B i t i n i a [4], M i s i a (nume identic cu *Moesia*, *Moesi* pe malul Dunării de jos), F r i g i a (cf. infra p. 50), T r o a s

[1] O linie convențională în direcția sud-nord, aproximativ de la lacul Prespa pînă la Dunăre, spre vest de Belgrad, era granița etnică între populațiile trace din est și cele ilire din vest; cf. AISC, IV, p. 73—147; *Populațiile ilire* (ms., 1961), cap. I.

[2] S. P. — I a l o m i ț a — V. Z i r r a, *Contribuții la problema dacilor liberi* în „Analele Universității «C. I. Parhon»", științe sociale, nr. 5, 1956, p. 75—116; I. I. R u s s u, *Les Costoboces*, în „Dacia", N.S., III, 1959 [1960], p. 341—352.

[3] Informațiile despre elementele traco-getice din regatul bosporan au fost adunate și studiate (după E. Minns, M. I. Rostovzeff ș.a.) de G. G. M a t e e s c u, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, în EDR, II, 1924, p. 223—237, cu multe exagerări și erori (cf. infra, p. 61); L. Z g u s t a, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga, 1955. p. 278—293 et passim. Într-o cercetare deosebită sînt adunate din nou și supuse unui examen critic aceste știri și materiale antroponomastice : *Elementele traco-getice în Scythia și Bosporul Cimmerian*, în SCIV, IX, 1958, p. 303—331. Asupra răspîndirii nord-vestice a tracilor și a geto-dacilor la începutul istoriei : I. A n d r i e ș e s c u, *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 1—11; C. D a i c o v i c i u, „Steaua" (revistă literară), Cluj, 1955, nr. 6, p. 114—116; *Istoria României*, I, 1960, p. 263—267.

[4] Despre bithyni : RE, III, 1897, col. 510—524 (Ed. Meyer); ei sînt numiți „tracii din Asia", „tracii thyni și bithyni" (Hdt. I, 28, III, 90; Thucyd., Xenoph. etc.). Numele personale purtate de bithyni (cunoscute din texte literare, inscripții, papirusuri, monede) sînt curat trace ori de tip tracic, de ex. : *Cosingis* (infra, p. 99), *Diazelmis* (SEG, VIII, 497), *Diliporis*, *Dindiporis* (CIG, 3795), *Doidalses* (infra, p. 104), *Mocaporis*, *Mocazis*, *Mucantios* (inscr.), *Orodaltis*, *Orsobaris* (Head, HN, p. 513), *Seuthes*, [*?A*]*sciprazios*, *Teres*, *Zielas*, *Zipoites* etc.; o dovadă în plus despre strînsa înrudire dintre bithyni și tracii din Europa, mult mai apropiați unii de alții decît de frigieni.

și L i d i a [1] — cum o dovedește și toponimia, dar mai ales antroponomastica acestor teritorii, unde elementele trace s-au amestecat cu alte populații (microasiatice, iraniene, grecești etc.). Limitele geografice ale teritoriului etnic trac nu pot fi stabilite cu exactitate, pe de o parte din cauza lipsei de precizie în informațiile disponibile ori a totalei lipse de informații, de altă parte din cauza amestecului tracilor cu alte seminții (iliri, celți, iranieni, greci ș.a.), cu deosebire în urma expansiunii în masă ori sporadic a tracilor, în diferite epoci, mai ales spre sud, în Grecia, insulele egeene și Asia Mică [2].

Numele etnic T h r a x, *Thraex*, ce apare încă în epopeile homerice (Θρῆιξ, Θράτξ, Θράικες, fem. Θρῇσσα, după care s-a numit țara locuită de ei Θρηικίη Θράικη etc.; lat. *Thraex, Thraeci, Thraces, Tracia* etc.) [3], devenit nume etnic-național și extins asupra triburilor dintre Egee și Dunăre — nu pare a fi un cuvînt din limba tracilor înșiși, cum arată fonetismul lui (tenua aspirată *th-*), ci e mai curînd un cuvînt grecesc ori cel puțin cu fonetism elenic, de veche dată, cu etimologie nesigură și care a fost răspîndit și generalizat în primul rînd de către greci (ca și numele „Phryges", care prin aspirata *ph-* indică aceeași origine ori fonetism). „Thraices" (format ca Τέμμικες, în Beoția, Αἰθικες în Tessalia, Γραικοί — Graeci) are la bază posibil un i.-e. **dhrē-* (rad. **dher-*) „a ține, a susține, a ține împreună" (?), dar cu semnificație obscură în epoca arhaică, înainte de a desemna toate triburile trace dintre Egee și Balcani. Triburile tracilor (cum observa la 1893 Tomaschek, *Thr.* I, p. 11) cu greu și-ar fi putut da un nume colectiv, de ansamblu, căci la ei erau curente numele t r i b a l e, de clanuri, mai cu seamă că, fiind „în permanentă vrajbă între ei, puteau prea puțin să fie conștienți de apartenența lor comună" [4]. Numele colectiv și general „Thraices" pare a fi fost dat inițial unui sau unor clanuri din sud (eventual

[1] Cf. art. *Lydia*, RE, XIII (1926), 2122—2202 (Bürchner, Deeters, Keil).

[2] Informațiile literare și epigrafice despre expansiunea lor în epoca protoistorică și istorică sînt adunate în disertația noastră manuscrisă *Tracii și frigienii în istoria și civilizația Greciei antice* (teză, Sibiu, 1942).

[3] Toate formele și variantele numeroase ale etnonimului tracilor sînt înșirate cu amplă documentare în RE, VI A, 393—394 (Oberhummer).

[4] P. K r e t s c h m e r, *Einl.*, p. 171—172.

chiar din Grecia, în epoca protoistorică, în jurul anului 1000 î.e.n.) ce se aflau în contact mai strîns cu grecii, extinzîndu-se apoi treptat asupra tuturor sau a majorității triburilor de limbă tracă dintre Marea Egee și Dunăre; nu însă și asupra celor din stînga fluviului, care continuă să poarte numele tribale specifice: *daci* (geți), *carpi*, *costoboci* etc.

Triburile. Caracteristic pentru dezvoltarea social-politică a populațiilor trace în perioada antichității greco-romane este fărîmițarea în formații tribale mărunte, cu n u m e și alcătuiri statale (respectiv prestatale) deosebite legate între ele prin limbă și forme social-religioase comune, avînd în general aceleași nume proprii (toponime și antroponime, formate exact după aceleași criterii și cu elemente identice; cf. infra, p. 65—70, cap. VIII), cu nuanțe variind poate de la o regiune la alta și pe care le-ar putea elucida în bună parte o cercetare pe baze topografice a atestărilor de nume în diferite zone ale teritoriului etno-lingvistic trac. Cum s-a relevat, în legătură cu numele lor etnic-național, tracii nu au format niciodată o organizație politică unitară, un „stat trac", care să cuprindă toate semințiile și teritoriile locuite în masă compactă de ei; triburile erau în continuă vrajbă și lupte între ele (la fel ca celții, germanii, ilirii ș.a.), căci, cum observa părintele istoriei, „neamul tracilor este cel mai numeros din toate neamurile de oameni, după inzi; dacă ar fi sub domnia unei singure căpetenii, ar fi de neînvins și mai puternic decît oricare alt popor, după părerea mea; ceea ce însă este la ei foarte greu, ba chiar imposibil de realizat, iar din această cauză sînt slabi. Au nume multe și variate după regiuni, dar au aceleași datini și așezăminte, afară de *geți*, *trausi* și de cei care locuiesc deasupra crestonilor" [1]. Clanuri mai puternice, sub conducerea unor căpetenii capabile și pline de energie, au izbutit să-și extindă prin forța armelor influența asupra teritoriilor învecinate, să înglobeze și alte semințiii în uniuni, formînd „state" mai mari, dar de scurtă durată (odrysii sub regele Teres, de la Dunăre la Egee, secolul V—IV; daco-geții sub Burebista, secolul I î.e.n. și Decebal, secolul I e. n., aproximativ în teritoriul actual al României). Triburile trace sînt foarte numeroase; numele lor depășesc cifra de o sută, unele cunoscute numai prin simple mențiuni la autorii greco-romani sau deduse

[1] Herodot, V 3.

din toponimice, inscripții etc., de formă uneori dubioasă; liste cu astfel de etnonime au întocmit în ordinea topografică (după Tomaschek) N. Jokl, RLV, XIII, p. 278—280, în ordine alfabetică Lenk, RE VI A, col. 404—407, cu multe omisiuni. Vom menționa formațiile tribale trace din Europa și Asia Mică, numai cu numele lor, care în sine sînt interesante și importante mărturii despre varietatea grupărilor etnic-sociale și bogăția vocabularului tracilor, deși majoritatea acestor cuvinte rămîn neexplicate și deocamdată inexplicabile etimologic.

Agriani, Aletoi, Apsinthioi, Arsietai, Artaci, Astai, Bebryci, Benni, Berecyntae, Bessi, Bettegerri, Biessi, Bisaltai, Bistones, Bithyni, Bottiai, Briantai (Priantai?), *Brisai, Brygoi* (Briges), *Caeni, Carpi,* (Carpodaci), *Cebreni, Ceiageisoi, Celegerri, Ciconi, Coilaletae, Coralli, Corpilli, Costoboci, Crestoni, Crobyzi, Crusaei, Daci* (Daco-getae, infra, p. 33), *Dantheletai, Darsioi, Datyleptoi, Derrones, Digerri, Dioi, Diobessi, Disorai, Dolioni, Dolonci, Drosoi, Drugeri, Edoni, Entribai, Galabrioi (?), Galaioi, Getae* (Daci), *Gondrai*(?), *Hypsaltai, Ladepsoi, Laiai* (Lai), *Maduateni, Maedi, Maedobithyni, Mariandyni, Melanditai, Mezeanoi*(?), *Morylli, Mygdones, Mysoi* (Moesi), *Nipsaioi* (Tranipsai), *Odomanti, Odrysai, Oitensioi, Olizones, Orresci, Paitoi, Paioplai, Panaioi, Piastai, Piengitai, Piephigoi, Pieres, Pyrogeri, Rondaioi, Saboi, Saioi, Samaioi*(?), *Sapaioi, Satrai* (Satrocentai), *Selletes, Serdoi, Sialetai*(?), *Sintoi, Siriopaiones, Sithones, Spiuri*[1], *Terizi, Thunatai, Thynoi, Tilataioi, Tintenoi, Tralleis, Tranipsai, Trausi, Treres, Triballi, Usdicesi, Zbalenoi, Zeialeoi, Zeranioi.* Sînt omise din acest tabel unele nume dubioase (mai ales din lexiconul geografic al lui St.B.) și unele derivate tîrzii din nume de localități (ca *Buridavensioi, Saldensioi* etc.), ca și deosebitele clanuri geto-dacice (cf. infra, p. 33).

Tipul somatic al tracilor și geto-dacilor (amestecați și cu populații mai vechi, de alt neam și limbă, eventual „neindo-europeni") este cunoscut în linii generale din informațiile fragmentare, dar autentice și deplin concordante, ale anticilor[2]. Tracii

---

[1] CIL, XVI 3 (a. 54 e.n.) *„equiti Romaestae Rescenti f(ilio) Spiuro"*; după Decev, *Sprachreste*, p. 478 „Spiurum" ar fi toponimic.

[2] Majoritatea știrilor relevate în bibliografia istorico-arheologică și antropologică: G. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, 1880, p. 258 — 9; Tomaschek, *Thr.*, I, p. 115—116; G. I. Kazarov, *Beiträge* (supra, p. 17), p. 108—109; Pârvan, *Getica*, 1926, p. 168; Reche, *Thraker*, în RLV, XIII, 1929, p. 298; W. Sieglin, *Die blonden Haare der indo-germanischen Völker des Altertums*, München, 1935, p. 29—30, 117 — 118; Reche, *Rasse und Heimat der Indo-germanen*, München, 1936, p. 30—32. SCIV, XVIII 1967, p. 343—8.

și dacii sînt înfățișați ca oameni de statură înaltă [1], voinici și bine legați — ca atare excelenți ostași și vînători —, cu pielea de culoare deschisă, părul blond, ochii albaștri. Erau trăsături pe care le-au remarcat medicii și fizionomiștii, istoricii și poeții antici, grupînd pe traci (în ce privește culoarea pielii și a părului) cu popoarele de la miazănoapte : sciți, iliri, germani. Formulînd teza ingenioasă : fiecare popor și-a plăsmuit zeii după chipul și înfățișarea sa, înțeleptul grec Xenofan observa că „zeii etiopienilor erau negri și cîrni, ai tracilor însă bălai și cu părul roșcat" [2]. Medicul Galenus (secolul al II-lea e.n.) face precizarea despre neamurile de la nord : „au pielea rece și umidă, de culoare deschisă, la fel ca părul" [3]. După opinia curentă în antichitate, „în Tracia toți se nasc roșcovani" [4], caracteristică relevată la triburi întregi : bistonii în sud-vest [5], în nord-est „blonzii coralli" [6] și geții din Scythia Minor (Dobrogea), Muntenia[7] etc. Din perioada arhaică (eroică), clasică și ellenistică există știri ori indicii despre aspectul unor personaje de origine tracică, indivizi de condiție socială diferită din Tracia, ca : regele Cotys al odrysilor (*Anthol. Palat.*, XVI, 75—76), sclavul Davos de neam geto-dacic (Terentius, *Phormio*, 51 : rufus), ori alții cu nume grecești (deci în oarecare măsură grecizați) : Diomede și Cydon din Lesbos, Chloe și Phyllis două fetițe la Roma [8], Rodopis celebră heteră în Egipt, Smerdies prieten al lui Anacreon ș.a. În ce privește părul și coafura, tracii erau εὐθύτριχες, cu părul neted [9], iar mai înainte,

---

[1] Porphyr., *De antro Nympharum*, 28 ἐν τοῖς Βορείοις πάντα μεγάλα τὰ σώματα, δηλοῦσι δὲ Κελτοί, Θρᾷκες, Σκύθαι.

[2] Xenophanes, frg. 16, în H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, ed. IV, vol. I, 1922, p. 61 (după Clemens, *Stromata*, VII, 22).

[3] Galenus, I, p. 627; XI, p. 513; *De temperamentis*, II 5, p. 618 Kühn.

[4] Firmicus Maternus, *Mathes.*, I 2,1 *„omnes in Aethiopia nigri, in Germania candidi, in Thracia rubei procreantur"*.

[5] Anthol. Palat., VII 10,2 ξανθαὶ Βιστονίδες; 10,4 : părul blond tipic, devenit proverbial : θρήικιον πλόκαμον.

[6] Ovid., *Ex ponto*, IV 3 flavi Coralli.

[7] Claudianus, *Rapt. Proserp.*, II 65 flavos Getas.

[8] Horat., *Carm.*, III 9,9—10 *„me nunc Thressa Chloe regit | dulcis docta modos et citharae sciens | pro qua non metuam mori, | si parcent animae fata superstiti"* ; 19 *„flava Chloe"* ; II 4,14 *„Phyllidis flavae..."*

[9] Aristot., *De anim. gener.*, V 5.

Homer (*Iliada*, IV, 553) și Archiloh (frg. 2,4) îi descriau ca ἀκρόκομοι „cu părul strîns în creștetul capului" [1].

Majoritatea știrilor literare de mai sus se referă la populația traco-getică pînă la începutul erei noastre, cînd devin mai active influențele și amestecul cu elemente dinafară, în urma pătrunderii romane, a organizării de provincii, a circulației provincialilor și a risipirii elementelor trace în imperiu, unde (mai ales din secolul al III-lea înainte) ele joacă un rol militar-politic de primul rang: sînt numeroșii militari, generali și împărați romano-bizantini. Despre unii din ei există informații de ordin antropologic, indicînd aceleași trăsături, într-o deplină linie de continuitate, timp de peste șase veacuri. Cîteva personaje traco-romane mai remarcabile:

M. Aurelius Claudius Gothicus (268—270), trac din Dardania, era ὑπόξανθος (Malal. XII, p. 298, 20) blond spălăcit (*„filasse"*); *Fl. Valerius Constantius*, tatăl lui Constantin I (zis cel mare), originar din Moesia Superior (Dardania, Naissus), de origine tracă neîndoielnică [2], a primit în epoca bizantină epitetul „Chlorus" după înfățișarea blondă (*Cedren.*, p. 469,21), avînd *„in rubore verecundiae (signum)"* (Paneg. Lat. V, 19). Asemenea trăsătură vizează, natural, nu numai persoana lui Constantius Chlorus, ci întreaga sau majoritatea numeroasei lui familii de traco-romani; abatere de la această „regulă" face tocmai nepotul său, Iulianus Apostata, fiu al lui Iulius Constantius și al aristocratei meridionale Basilina (originară din Asia Mică ori Grecia): Iulianus era μελάνθριξ cu părul negru (*Cedren.* p. 531, 22), — la fel ca alt traco-roman *Licinianus Licinius* (a. 308—324, originar din Dacia Aureliană), μελάνθριξ (Malal. XII 314, 10). Între personajele din secolele VI—VII sînt de menționat: ofițerul din armata romano-bizantină, războinic celebru cu nume trac *Marcentius*, comandant al unei formații auxiliare de cavalerie în a. 537, apoi *dux Byzacenae* (a. 546), care s-a distins în luptele din Africa, făcînd minuni de bravură, descris astfel de poetul contemporan *Corippus* (*Iohannis* V, 532—4):

proximus inde ciens numeros Marcentius urget
iussaque per latos discurrunt agmina campos
illius et fulvos cassis premit aurea crines;

„fulvi crines" (plete blonde roșcate), strînse în sclipitoarea cască aurită, sînt caracteristice pentru întregul neam, remarcate cu deosebită insistență de către poet;

[1] După comicul Anaxandridas (*Athen.* IV 131) erau αὐχμηρόκομοι, cu părul vîlvoi și dezordonat; asemănător îi descrie Ovidiu pe geți (*Trist.*, V 7, 18; 7,50; 10, 32).

[2] Iulianus, *Misopogon*, 367, p. 474 γένος ἐστί μοι Θρᾳκιον. Θραξὶ τοῖς σεαυτοῦ πολίταις. 350 θρᾷξ (infra, p. 29, n. 1).

Flavius Iustinus II (565—578), nepot de soră al lui Iustinian I (numiți ambii „traci" în multe cronici ale vremii), era ὑπόξανθος (*Cedren.* p. 680), trăsătură tipică pentru întreaga dinastie iustiniană;

Tiberius Constantinus II (578—582) era blond (*Cedren.* p. 688);

Focas (602—610), centurion din armata Traciei, ajuns împărat prin sedițiunea de la Dunăre, este ultimul traco-roman de seamă, figură de tiran energic și dur, de statură mijlocie, cu părul roșcat (*Cedren.* p. 708) [1].

Cum rezultă din informațiile antice și bizantine, trăsăturile somatice ale traco-geților erau apropiate ori chiar identice cu ale altor populații și popoare înrudite lingvistic și etnic-social : i l i r i i vecini de la vest, b a l t i c i i și s l a v i i la nord-est, s c i t o-sarmații la est (toate populații din grupa lingvistică satem indo-europeană), ca și cu triburile c e l t i c e și g e r m a n i c e (limbi centum) din nordul și vestul Europei antice. Informațiile din antichitate se referă numai la aspectul extern al oamenilor : talie, culoarea pielii și a părului, a ochilor, fizionomia, căci anticii n-au făcut încă măsurători osteologice, nu aveau date antropometrice.

Aportul a r h e o l o g i e i în problema situației antropologice a neamurilor traco-dace este pînă acum destul de modest. Există de o parte reprezentări figurate, sculpturi, busturi, reliefuri (primul loc îl ocupă Coloana Traiană de la Roma), înfățișînd figuri frumoase și impozante de traco-daci, bărbați și femei, — monede, picturi de vase, care însă (indiferent dacă și în ce măsură sînt sau nu produse idealizante ale artei greco-romane) nu pot oferi decît imagini aproximative despre fizicul și fizionomia celor reprezentați [2]; ele reclamă, oricum, un studiu mai amănun-

[1] Greșit afirmă S i e g l i n, *op. cit.*, p. 123 : *„Phokas. byzantinischer Kaiser aus Kappadokien; da er aus Kappadokien stammt, könnte er auch Grieche gewesen sein"*.

[2] *Istoria României*, I (1960), p. 267 „despre înfățișarea fizică a geto-dacilor avem unele mărturii literare, exagerate sau contradictorii uneori, controlabile totuși cu reprezentările figurate de pe Columna lui Traian și monumentul de la Adamclissi sau cu figurile de daci păstrate în diferite muzee. O descriere autentică și necontroversată a tipului daco-getic nu există încă. Ceea ce putem spune e că atît bărbații cît și femeile au statură înaltă și mîndră. Bărbații purtau părul și barba bogate, nu fără oarecare îngrijire : părul tăiat pe frunte și pe tîmple, iar la spate potrivit într-o coamă (chică), modă, de altfel, generală la foarte multe popoare. Femeile sînt tipuri de frumusețe feminină, înalte, svelte și cu fața expresivă. Părul îl purtau pieptănat pe tîmple, cu o cărare la mijloc" (C. Daicoviciu)

țit și adîncit. De altă parte, materialul osteologic rezultat din descoperiri ori săpături arheologice este deficient și în parte echivoc ca apartenență etnică. În stînga Dunării (Dacia) e foarte puțin material din lipsa descoperirilor sau prin faptul că dacii practicau ritul incinerării morților; în Moesia și Tracia de asemenea este redus (din aceleași cauze) și puțin studiat; astfel încît rezultatele sînt abia incipiente. Semnalăm aici numai datele obținute de antropologi în colaborare cu arheologii, în trei zone arheologice traco-dace:

A) în provincia Dacia, la Soporul de Cîmpie (r. Turda), o necropolă unde pînă în 1959 s-au dezgropat 35 de morminte de incinerație și 2 de înhumație, — cimitir datînd din epoca ocupației romane și atribuit sub raport etnic populației indigene dacice. În mormîntul 10 s-au găsit oasele unui adult înhumat, talie 152,8 cm (medie); craniul de aspect armonios era mezocefal, mandibula prezenta anumite caractere ancestrale. În general, predomină caracterele de tip mediteranean gracil [1];

B) în teritoriul Istriei (reg. Dobrogea), din Scythia Minor, morminte tumulare în apropiere de oraș, atribuite traco-geților [2], cu studiul antropologic preliminar [3], din care sînt de reținut concluziile: nota dominantă este dolicocrania (10 cazuri), hiperdolicocrania (3), mesocrania (3), 1 brachycran, de lungime în general medie („Dacia", III, p. 171); în movila XII avem — ca notă dominantă — trăsături mediteraneene, cîteva elemente nordice; un schelet din movila XIX are trăsături nordice evidente (p. 174);

C) în Tracia (între Munții Haemus-Balcani și Rodope), referatul *Cercetări paleoantropologice din Bulgaria* [4] prezintă constatările asupra unor schelete de copil descoperite la Seuthopolis, foarte rău conservate, care ar indica, după autor, „rasă mediteraneană". La Nova Zagora, un schelet din mormînt de inhumare ar fi de tip „mediteranean", brachycefal, iar un schelet de bărbat dintr-o peșteră este mezocran și poate cu trăsături cromagnonoide.

---

[1] I. G. Russu, D. Protase, M. Șerban, N. Motioc, *Studiu antropologic la oseminte dintr-un cimitir dacic* (secolul II—III e.n.), în *Morfologia normală și patologică*, București, IV, 1959, p. 223—229.

[2] P. Alexandrescu—V. Eftimie, *Tombes thraces d'époque archaïque dans la nécropole tumulaire d'Histria*, în „Dacia", III, 1959 [1960], p. 143—164.

[3] Dr. D. Nicolăescu-Plopșor, *Données anthropologiques préliminaires sur les squelettes humaines de tombes thraces*, „Dacia", III, p. 165—178.

[4] Petar Boev, *Paleoantropologični proučvaniia v Bălgariia*, în „Arheologiia", Sofia, I, 1959, 3—4, p. 46—54. Cîteva date antropometrice: *Trakiiski antropologični materiali ot Seuthopolis*, în *op. cit.*, II, 1960, 2, p. 52—54.

Concluzia antropologului bulgar se aplică și la țara noastră: „este tot ce se cunoaște ca material osteologic din vremea tracică, cu totul insuficient pentru determinarea tipului antropologic al tracilor. Sînt necesare cercetări speciale în necropolele lor".

Structura psihică. În ce privește însușirile sufletești, acești „barbari" apar în unele relatări literare greco-latine ca duri, primitivi, vicleni, desfrînați, bețivi [1] și leneși — după criteriile rafinate ale civilizaților greci. Asemenea trăsături, pe care le relevă în chip firesc scriitorii și călătorii la orice popor străin ceva mai înapoiat, nu spun totul despre traci, căci alte informații, privind mai ales perioada legendară-eroică și cea clasică, îi prezintă într-o altă lumină, și anume încărcați de calități alese și virtuți. De exemplu, sînt știrile referitoare la muzica și înțelepciunea populară a tracilor, la marii cîntăreți Orfeu și Thamyris și la virtuțile geților, alături de alte relatări în care însă nu lipsesc exagerările [2]. De asemenea, afirmația unor antici că tracii disprețuiau munca socotind-o umilitoare și considerînd mai demn să trăiască din război și jaf [3] este o exagerare literară, care nu poate fi interpretată ca trăsătură generală a populației trace, ci trebuie înțeleasă numai ca o caracteristică a unei părți din pătura suprapusă care domină comunitatea populară [4].

Aportul cultural-istoric. În realitate, poporul numeros și viguros al tracilor avea, cum e firesc, nu numai vicii și cusururi, ușor

---

[1] De ex. Aelian, *Var. hist.* III, 15 ὡς εἰσὶ πιεῖν δεινότατοι.

[2] Despre afirmațiile exagerate făcute de unii eruditi în legătură cu religia geto-dacilor, cf. AISC, V, p. 124—128.

[3] Herodot, V 6. Cf. D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României* (București, 1958), p. 267—268.

[4] Aprecierile lui Tomaschek despre traci (care ar contrastă net cu ilirii) sînt fără îndoială exagerate: „*Seine* [a tracului] *einzige Sorge war das Streitross, seine Hauptbeschäftigung Jagd, Krieg und Raub; seine Nahrung bestand aus blutigem Rossfleisch; dem ungemischten Weine und dem Gerstentrank sprach er bis zur völligen Berauschung zu. Menschenleben galt für nichts, grausam war das Recht, selbst die Spiele waren grausam...*" (*Das Verhältnis der Thraker und Illyrier zu einander*, în *Mittheilungen der anthropol. Gesellschaft*, Wien, XXIII, 1893, Sitzungsber. p. 36); ele sînt deduse mai mult din etimologii greșite de antroponime, de ex. *Auluporis* interpretat ca „*Pferdeschlächter*", *Daleporis* „*Schlächter eines weiblichen Tieres*", *Mucaporis* „*Saustecher*" etc. (cf. infra, p. 56); dar trac *-poris* înseamnă nu „spintecător", „ucigător", ci „copil, fiu (al —)", cum s-a dovedit mai tîrziu (cf. infra, p. 115).

de recunoscut și de criticat de către străini, ci și mari resurse intelectuale, cum arată remarcabila lor cultură materială și spirituală, mai ales produsele meșteșugărești și de artă (ceramică, metalurgie etc.), muzica, religia bogată și originală, medicina populară empirică etc. În aceste domenii de creație și producție, un rol destul de important l-au avut influențele externe (greacă, iraniană, celtică, romană). Semnificativ pentru marile resurse intelectuale și biologice este faptul că, deși lipsesc pînă acum dovezile că ei ar fi dezvoltat o literatură proprie sau de împrumut, ori forme politice-sociale de mare însemnătate și durată lungă, traco-frigienii au dat elemente de cultură : în muzică, în religie (zeități ca *Dionysos*, *Sabadios*, *Semele*, *Seirenes* [1], *Silenul* etc.), medicină populară (zeul-„medic" Aesculapios [2], plante medicinale, cf. infra, p. 43—47 etc.), cîteva cuvinte importante în limba greacă [3] și o serie de mari figuri ale civilizației elenice (de ex. cel mai de seamă istoric Tucidide [4], artiști ca Brygos, Doidalses antroponime trace, gramatici ca Dionysios Thrax, cîțiva filologi etc.). În lumea elenistică și romană tracii au jucat un rol militar și politic de seamă, în urma răspîndirii și asimilării lor în societatea și statele elenistice și chiar în republica romană (din secolul I î.e.n. este de menționat numai un nume celebru : căpetenia răscoalei sclavilor din Italia, *Spartacus* [5]). Cu deosebire în Imperiul Roman și la Roma tracii au avut un rol de prim rang în unitățile auxiliare și în legiuni, în trupele urbane (praetorieni, vigili etc.) [6], iar începînd cu secolul al III-lea, în ierarhia armatei și în conducerea militară-politică a imperiului : din rîndul tracilor s-au ridicat mulți șefi militari celebri și augusti (cei mai de seamă : Maximinus Thrax, Claudiu

[1] Seirenes, în „St. clas.", IV, 1962, p. 319—330.

[2] Aesculapios, contribuție la preistoria medicinei, în *Istoria medicinei* („Studii și cercetări"), București, 1957, p. 9—24.

[3] De ex. ἄμβων (O. Haas, *Linguistique Balkanique*, I, 1959, p. 30, *Die Lehre von den indogerm. Substraten in Griechenland*), βασιλεύς (LL, IV, 1948, p. 186—199; „Cerc. lingv." IX, 1964, p. 160), βάσκανος (Kretschmer, *Einl.*, p. 248), βραβεύς și altele, „St. clas.", VII, 1965, p. 109—117.

[4] Istoriograful „atenian" Tucidide era fiul tracului *Oloros*, cf. *Die Herkunft des Historikers Thucydides*, în BIAB, XVI, 1950, p. 35—40 (*Sbornik G. I. Kazarov*, I).

[5] *Spartacus*, în RE, III A (1929), 1528—1536 (Münzer); D. Tudor, *Răscoala lui Spartacus*, Editura Științifică, București, 1963.

[6] Mateescu, EDR, I, 1923, p. 57—288 (infra, p. 61).

al II-lea, Aurelian, Galeriu și Daia, Constantius Chlorus și fiul său Constantin I[1]. Liciniu, Iulianus Apostata, Aetiu, Marcian, Leon I, Vitalian[2], Iustin, Iustinian[3] Belisarius, Focas); acest fenomen istoric-cultural și social-etnic n-a fost studiat și relevat de ajuns pînă acum și va trebui să fie pus în lumină de o cercetare deosebită[4].

Precum dovedesc numeroasele inscripții și știrile literare, tracii din Moesia (cu Dardania) și Tracia s-au păstrat, în bună parte, romanizați ori grecizați, fără a dispărea deodată ca neam în primele secole ale Imperiului Roman. Există știri despre graiul lor, ca și numeroase antroponimice naționale (de ex.: *Belisarius, Boraides, Seuthes, Zimarchus, Ziper Thrax* etc.) pînă în secolul al VI-lea și începutul secolului al VII-lea, cînd limba lor (împreună cu toate numele proprii) a dispărut în fața celei latine-romanice și a celei slave (cf. infra, cap. IX), iar masa populației deznaționalizate a tracilor s-a transformat (cu multe adaosuri și amestecuri) în popoarele ce locuiesc începînd din secolele VI—X e.n. aceste teritorii: români, slavi (în primul rînd bulgari) *și* poate în albanezi.

Așezările tracilor, ca popor de plugari și crescători de vite, erau (ca la majoritatea populațiilor din zona centrală și de nord a Europei antice, aflătoare în orînduirea comunei primitive) de caracter rural: s a t e (numite *-para, -dava* în numeroase toponimice) mai mici sau mari, cu bordeie ori case de lemn, lut și stuf ori aglomerări de proporții mai întinse, „centre" de regiuni sau de triburi, pe care autorii greci și romani le numesc „orașe (πόλεις)" (cf. *Seuthopolis*, infra, p. 32), „capitale" ale unor căpetenii de trib,

[1] *Obîrșia împăratului Constantinus I*, în *Acta Musei Napocensis* (Cluj), II 1965 [1966], p. 295-305.

[2] *Obîrșia și răscoala lui Vitalianus*, în *Omagiu P. C. — Iași*, București, 1964, p. 133—138.

[3] *Originea împăratului Iustinian*, în *Omagiu profesorului Ioan Lupaș*, București, 1941, p. 775—784.

[4] Răspîndirea, numărul relativ mare și importanța elementelor trace în lumea ellenică au fost puse în lumină de cercetarea noastră inedită citată (supra, p. 20, n. 2); expansiunea și rolul lor în Imperiul Roman au fost în bună parte ilustrate în lucrările lui Mateescu (cf. infra, p. 61). Dar știrile literare, epigrafice, papirologice despre traci, adunate și analizate critic în lucrarea noastră *Elementele trace în Imperiul Roman și Bizantin* (1943, ms.), arată că numărul și însemnătatea lor în lumea romană și prebizantină pînă la începutul secolului al VII-lea erau mult mai mari decît s-a admis în baza rezultatelor lui Tomaschek, Mateescu, Philippide ș.a.; cf. infra, p. 172, 174.

adeseori cu fortificații primitive din valuri de pămînt și palisadă (*-dizos, -bria*). Dezvoltarea orașelor în sens mediteranean și clădirea în piatră apar mult mai tîrziu, numai sub influența grecească și romană, respectiv celtică (cf. infra, p. 32).

Istoria tracilor și a Traciei este bogată în evenimente și date, din care nu pot fi menționate aici decît cele mai de seamă, semnificative pentru cunoașterea etapelor de pătrundere a influenței grecești și romane în societatea traco-getică și pentru timpul și felul cum apar informațiile despre acest popor și despre limba lui, ce ne interesează cu deosebire în cercetarea prezentă [1]. Precum se știe și s-a spus, în teritoriul lor etnic-național tracii n-au ajuns niciodată la unitate politică, încît istoria Traciei este de fapt istoria separată a fiecărui clan mai mare sau mai mic, ca și a dominației diferitelor state și orașe străine care și-au extins puterea politică asupra teritoriului traco-geto-dacic. Admițîndu-se că triburile numite indo-europene se răspîndesc și se stabilesc în teritoriile lor istorice în cursul epocii bronzului, s-a recunoscut că și tracii au imigrat dinspre nord în Tracia epocii istorice cam pe la începutul mileniului al II-lea î.e.n., deși unii arheologi le-au atribuit și cultura neolitică din valea inferioară a Dunării, ceea ce însă au contestat categoric alții. Între Carpați și Marea Egee, tracii se vor fi amestecat cu populații „neindo-europene" și au ocupat inițial, se pare, un teritoriu mai întins decît în epoca istorică (schițat mai sus, p. 19—20), existînd urme trace în toponimie și legende-tradiții istorice din Dalmatia, Macedonia, Grecia continentală etc. Se pare de asemenea că în epoca pre- și protoistorică tracii au jucat un important rol cultural-economic în bazinul egeean : elemente trace au fost recunoscute în obiectele de podoabă din Troia și Mycene, ca și în alte zone, iar în *Iliada* tracii figurează la loc de frunte în cetele de războinici care au participat la „campania" troiană. Migrațiunea ilirilor (secolul al XIII-lea î.e.n.?) în nord-vestul Peninsulei Balcanice a împins triburile trace spre sud-est, determinînd emigrarea unora din ele în Asia (Brygoi — Phryges), apoi (în secolul al VII-lea) a fost împinsă altă grupă mare, în frunte cu bithynii; în acest timp se produce amestecul elementelor illire cu cele trace în zona graniței

[1] Știrile și bibliografia privind istoria tracilor și a Traciei sînt analizate detaliat în RE, VI A, col. 414—472.

lor etno-lingvistice, mai ales în Peonia și Dardania. — Colonizarea greacă începută în secolul al VIII-lea î.e.n. a stabilit pe toată lungimea țărmului mărilor Egee și Neagră — de la Salonic la Byzantion, Istria, Chersones și Kuban — un uriaș brîu de orașe-state înfloritoare, a căror influență culturală și politică asupra traco-geților (mai ales în zona maritimă) a avut o covîrșitoare importanță, după cum și rolul triburilor trace în dezvoltarea economică și socială a acestor centre ellenice a fost considerabil. Interiorul Traciei a rămas însă multă vreme foarte puțin cunoscut (inscripțiile apar aici abia în secolul I e.n.), izolat și conservativ, înrîurirea greacă și elenizarea fiind superficiale și neputînd schimba prin nimic felul de viață autohton, credințele și practicile religioase primare moștenite din vremuri atavice. — Influența scitică asupra tracilor începe a se manifesta în același timp, pe la mijlocul mileniului I î.e.n., mai ales în urma penetrării sciților în Peninsula Balcanică și în Dacia (cf. agatirșii în Transilvania). De la ei au luat tracii unele obiceiuri ca tatuajul, practici funerare și produse de artă meșteșugărească. — Influența celtică se constată începînd din secolul al III-lea î.e.n., cu invazia celților în zona carpato-danubiană și balcanică (a doua fază a perioadei fierului, La Tène).

Dintre evenimentele politico-militare de la începutul epocii istorice, cel mai remarcabil este expediția persană a lui Darius împotriva sciților la a. 514, de la Bosporul tracic la gurile Dunării prin zona de coastă, apoi expedițiile lui Mardonios și Xerxe (a. 492, 480) contra Greciei, cînd apar primele știri mai concrete (Herodot) cu privire la triburile trace de la coasta mării și din interior, din care unele au fost aduse la supunere vremelnic de forțele persane. În cursul secolului al V-lea, după expedițiile persane, sînt cunoscute luptele de rezistență ale tracilor împotriva penetrației grecești în zona gurilor Strymonului; în această perioadă, relațiile politice, economice și culturale dintre greci și traci sînt în plină desfășurare, informațiile asupra Traciei sporesc mereu. În a doua jumătate a secolului al V-lea, odrysii (tribul cel mai puternic din sud-estul Traciei), sub „regele" Teres, se ridică la rolul de hegemon asupra unei părți din triburile vecine, întemeind

un „imperiu" trac, extins și consolidat sub Sitalces și Seuthes [1]: căpeteniile clanurilor supuse erau un fel de „vasali" ai regelui odrysilor, căruia trebuiau să-i aducă daruri și cadouri bogate, iar orașele grecești tribut. Centrul acestui „stat" — un fel de uniune de triburi — pare să fi fost Cypsela [2]; rolul lui militar și politic, mai ales în luptele dintre greci și Macedonia, a fost destul de important. După Sitalces (mort la a. 424), „imperiul odrys" începe să decadă, luptele interne dintre clanuri se întețesc din nou, sfîrșind — după o dîrză și îndelungată rezistență—prin a fi supuse de către regele macedonean Filip al II-lea, care transformă o mare parte a Traciei în provincie sub un șef macedonean (στρατηγὸς ἐπὶ Θρᾴκης); triburile supuse își păstrează instituțiile și căpeteniile naționale, plătind un tribut și furnizînd contingente armatei macedonene. Stăpînirea aceasta, ale cărei limite geografice nu se cunosc cu precizie, variind în diverse perioade între Dunăre și rîul Nestos (Mesta), a fost consolidată și menținută cu grele eforturi sub Alexandru cel Mare, Antipatros și Lisimah. După moartea celui din urmă (a. 281), influența politico-militară greco-macedoneană în Tracia scade, mai ales din cauza invaziei c e l t i c e, de pe urma căreia rămîne aici un stat cu centrul la Tyle (a. 278—212 î.e.n.); numai dispariția acestuia face posibilă refacerea regatului odrys. Încercările regilor macedoneni de a restabili stăpînirea asupra tracilor au din ce în ce mai puțin succes, ivindu-se alt concurent mult mai puternic și tenace: republica romană. Penetrația treptată și sistematică a romanilor în nord-estul Peninsulei Balcanice, după supunerea Macedoniei, s-a izbit de rezistența dîrză nu numai a triburilor trace, dar și a altor populații locale (dardanii etc.), ori venite din stînga Dunării (bastarni, celți ș.a.). Prin desființarea „statului clientelar" al tracilor (la a. 46 e.n.), după zdrobirea sîngeroasă

[1] R. V u l p e, *La succession des rois odryses*, în „Istros", București, I, 1934 p. 230—248.

[2] Vrednic de menționat este și orașul traco-grec (descoperit după cel de-al al doilea război mondial) *Seuthopolis* (numit după regele Seuthes al III-lea); ruinele lui lîngă satul Koprinka (r. Kazanlîk, în centrul Bulgariei) au fost explorate integral, acum acoperite de apele unei hidrocentrale; v. D. P. D i m i t r o v, în „Sovetskaia Arheologia", 1957, 1, p. 199—216; „Antiquity", XXXV, 1961, nr. 138, p. 91—102; „Collection Latomus", Bruxelles, XXVIII, 1957, p. 181—193; RE supl. IX (1962), 1370—1378; IGB, III, 2, p. 146—149.

a unei serii de răscoale populare (ultima la a. 45 e.n.) contra ocupației și împilării romane, Tracia este transformată în provincie de la Egee la Haemus (Balcani), iar fîșia dintre Haemus și Dunăre în provincia Moesia; astfel, întreaga Peninsulă Balcanică intră sub ocupația romană. La a. 106 e.n., după două sîngeroase războaie (a. 101/2, 105/6), a fost sfărîmată rezistența geto-dacilor din arcul carpatic și desființat statul lui Decebal, în locul căruia se organizează provincia Dacia, stăpînită de romani pînă la a. 271, cuprinzînd cea mai mare parte a teritoriului și populației dacogetice din „regatul" lui Decebal. În afara granițelor romane au rămas o serie de triburi traco-dace libere : o parte din daco-geți, costobocii, carpii, biessi, arsietai etc. (supra, p. 19).

Populațiile traco-dace înglobate în Imperiul Roman, încadrate în armata (auxilia, numeri, legiuni, gardă imperială etc.), administrația, fiscalitatea, viața publică și cultural-religioasă și în relațiile sociale cu modul de producție aduse de ocupația romană, nu puteau să reziste multă vreme și să-și păstreze conștiința apartenenței etnico-naționale și limba strămoșească în fața covîrșitoarei presiuni romane : deznaționalizarea pe care o putem constata în fenomenul înlocuirii numelor de persoane, a etnonimelor și a limbii trace au dus la transformarea populațiilor traco-dace și la dispariția lor din istorie (v. cap. IX și „Anexa").

Geto-dacii formau o grupă deosebită în marea familie a triburilor trace. Cu numele de Γέται *(Getae)*, grecii și romanii desemnau principala ramură de nord a tracilor („geții sînt cei mai viteji și drepți dintre traci", Hdt. IV, 93; „geții traci", Strabo VII, 295; Scymnos 659 sqq.), locuind între Munții Haemus (Balcani), Marea Neagră și Dunăre pînă la rîul Osma (Osem, afluent al marelui fluviu, în care se varsă în fața orașului Turnu Măgurele), ca și în teritoriul de pe malul stîng al cursului inferior al Dunării (Muntenia, Moldova etc.). Grupa de nord-vest a tracogeților, în Carpați și Podișul Transilvaniei, apare sub numele diferit de *Daci* (Δακοί), care sînt însă numiți uneori și „geți" de autorii greci și unele inscripții, după cum apar „daci" și în Moesia Inferior [1]. Nu se știe deocamdată cu siguranță care este semni-

[1] În Dobrogea, la Adamclisi, CIL III 14437, 2; despre această inscripție și despre dacii menționați în ea : D. Tudor, *Cohors I Cilicum în Scythia Minor și Taurida*, în „Analele Universității «C. I. Parhon»", București, istorie, 5, 1956, p. 51—56.

ficația și rostul celor două numiri regionale deosebite *(Getae, Daci)* pentru o populație numeroasă ce se întindea de la malul dobrogean al Pontului Euxin pînă la izvoarele Tisei și chiar mai la vest și nord-est; sigură este o înrudire strînsă și identitatea de limbă între daci și geți, cum atestă știrile antice, precizînd că ei vorbeau a c e e a ș i l i m b ă (Str. VII, 305: ὁμόγλωττοι εἰσὶν οἱ Δακοὶ τοῖς Γέταις. Iustinus XXXII 3, 16 *„Daci quoque suboles Getarum"*. Appian *prooem.*, 4: Γετῶν τῶν ὑπὲρ Ἴστρον, οὓς Δακοὺς καλοῦσιν), fiind în aceeași măsură „Thraces" ca moesi, triballi, crobyzi ș.a. de la nord de Haemus. Resturile de limbă ale geto-dacilor (mai reduse numeric decît ale tracilor meridionali) — nume de plante (infra, p. 43), antroponime [1] și toponime — prezintă nuanțe deosebite regionale; dar cuvintele cu etimologie clară (ori elementele onomastice), sau foarte probabilă, arată că este vorba eventual de o simplă diferențiere dialectală între geto-dacii din nord și tracii de la sud de Haemus [2]. Geto-dacii din stînga Dunării erau de asemenea diferențiați în t r i b u r i (clanuri), numite de romani *gentes*[3].

Toate informațiile literare și epigrafice cunoscute pînă la începutul secolului al XX-lea, cu privire la geți și daci, sînt analizate și interpretate în cele două articole *Dacia*, din RE IV (1901), 1948—1976 (Brandis) și *Getae*, RE VII (1910), 1330—1334 (Weiss), la care sînt de adăugat rezultatele mai recente ale cercetărilor, cu deosebire arheologice privind așezările, resturile civilizației materiale și felul de viață, în primul rînd lucrările eruditilor români: marea operă de documentare și sinteză a lui Vasile Pârvan (1882—1927), *Getica. O protoistorie a Daciei* (București, 1926), 724 p., cu un rezumat francez p. 725—804, 43 de planșe cuprinzînd aproape tot ce se știa la acea dată despre geto-daci, — urmată de o lungă serie de monografii și contribuții mai ales arheologice, ale elevilor și continuatorilor marelui inițiator. Cf. I. N e s t o r, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22. *Bericht der römisch-germanischen Kommission* 1932 1933), p. 157—175 „die dako-getische Kultur".

[1] *Onomasticon Daciae*, în AISC IV, p. 207—222 și V p. 287—9; A. A l f ö l d i *Zu den Schicksalen Siebenbürgens im Altertum*, Budapesta, 1944, p. 29—39, 44—51.

[2] Aserțiunea lui V. Georgiev (de ex. „St. clas." III, 1961, p. 24) că „dacomisiana și tracica sînt două limbi indo-eruropene diferite" nu este verosimilă, cu toată argumentarea strînsă și insistentă; ea rămîne deocamdată una din numeroasele ficțiuni care circulă în ultimul deceniu.

[3] Lista triburilor dacice, cu observații despre ele: AIIN, XI, 1947, p. 398—404 extras, Miscellanea Dacica).

Despre geţii din Dobrogea: R. Vulpe. *Histoire ancienne de la Dobroudja* (Bucureşti, 1938), p. 48—52, 72—79, 81—115, 132—143 et passim; I. I. Russu, SCIV VI, 1955, p. 75—84; D. M. Pippidi — D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, Bucureşti, 1965. În teritoriul extracarpatic (Muntenia, Moldova), aşezările principale tipic getice — cu bogate materiale rezultate din săpături sistematice — sînt la Crăsani pe Ialomiţa (r. Lehliu), Tinosu (r. Ploieşti; materialul în *Getica* lui Pârvan), Poiana (Piroboridava, r. Tecuci, pe Siret), R. şi E. Vulpe, *Les fouilles de Poiana*, în *Dacia*, III—IV, 1927—32, p. 253—351; SCIV II, 1951, p. 177—216, III, 1952, p. 191 — 220; R. Vulpe, *La civilisation dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana*, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 143—164; Popeşti (25 km sud-vest de Bucureşti): SCIV VI, 1955, p. 239—264; *Materiale şi cercetări arheo'ogice*, III, 1957, p. 227—242; V, 1959, p. 339—347; VIII, 1962, p. 475—460; *Istoria României*, I, 1960, p. 216—251, cu bibliografie (v. Radu Vulpe, *Aşezările getice din Muntenia*, Bucureşti, 1966, 64 p., 46 pl.).

Din Dacia intracarpatică rezultatele cu bibliografia recentă: C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia*, în AISC, III, 1941. p. 200—270; *La Transylvanie dans l'antiquité* (Bucureşti, 1945), p. 44—73 „période dace"; cercetările şi săpăturile de mari proporţii la cetăţile şi aşezările dacice din Munţii Orăştiei (Sebeşului, la Costeşti, Grădiştea Muncelului, Piatra Roşie etc.) din a. 1949—1962: C. Daicoviciu, *Aşezările dacice din Munţii Orăştiei* (Bucureşti, 1951), cu un „studiu bibliografic asupra aşezărilor" de Al. Ferenczi; *Cetatea dacică de la Piatra Roşie* (Bucureşti, 1954); rapoartele anuale de săpături în SCIV II, 1951, p. 95—126, III, 1952, p. 281—310, IV, 1953, p. 153—219, V, 1954, p. 123—159, VI, 1955, p. 195—238; *Materiale şi cercetări arheologice*, III, 1957, p. 255—276, V, p. 380—399, VI, p. 331—353, VII, p. 301—317, VIII, p. 463—475. Cetăţi şi aşezări dacice au mai fost identificate şi explorate prin săpături la Căpîlna (r. Sebeş; a. 1939), Tilişca (r. Sibiu; a. 1960), Piatra Craivei (r. Alba; a. 1960), Băniţa (r. Petroşani; a. 1960), publicate în studii şi monografii de I. Berciu, H. Daicoviciu, O. Floca, N. Lupu, M. Macrea, A. I. Popa. Despre religia şi viaţa sufletească: I. I. Russu, *Religia geto-dacilor*, în AISC, V, p. 61—139 (amplă bibliografie). Problema oraşelor în Dacia: M. Macrea, *Procesul separării oraşului de sat la daci*, în „Studii şi referate privind istoria Romînıei", I (Bucureşti, 1954), p. 119—146, precum şi observaţiile critice cu rezervele lui M. Roller, *ibidem*, II p. 1190—1194, urmate de intervenţiile în dezbatere ale lui I. Nestor, D. Berciu, C. Daicoviciu, Em. Condurachi, *ibidem*. *Istoria României*, I, p. 255—341 (C. Daicoviciu). În general monografia *Dacii*, de H. Daicoviciu, Bucureşti, Ed. Stiinţifică, 1965, 260 p. (cu bibliografia esenţială). I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1966.

Sub raportul culturii materiale și al formelor de viață social-economică și politică, daco-geții alcătuiau o străveche și firească unitate omogenă cu restul triburilor trace, nefiind nici „superiori", nici inferiori acestora (cf. AISC, V, p. 128—133); diferențierile locale în masele triburilor trace au intervenit abia tîrziu, în măsura în care o parte din traci au suferit intens efectele influenței culturale grecești (respectiv din partea altor cercuri de civilizație: scitică, celtică etc., care sînt însă cunoscute azi mult mai puțin din cauza lipsei de informații documentare scrise), cu deosebire în zona din apropierea țărmului Mării Egee și al Mării Negre.

II. MATERIALUL LINGVISTIC TRACO-DACIC

Lipsa textelor în limba tracă. Pentru cunoașterea limbii traco-dacilor, astăzi dispărută [1], fiind înlocuită prin alte idiomuri (latin-romanic, slav etc.) [2], sîntem lipsiți de principala bază documentară: t e x t e l e. În construcții de propoziții și fraze s-ar fi putut vedea valoarea și funcția fiecărui element alcătuitor. În această privință, cercetarea limbii trace se află într-o situație din cele mai dificile, de umilitoare inferioritate din cauză că lipsesc textele, oricît de scurte și modeste ar fi. În afară de cîteva formule de amenințare și afurisenie la adresa profanatorilor de morminte, respectiv inscripții funerare și religioase frigiene (cf. infra, p. 50—51) și de textul pe inelul de la Ezerovo (p. 39—41; deocamdată inutilizabil pentru istoria limbii), — nu s-a păstrat nici măcar o propoziție cît de simplă în limba traco-dacilor, care la fel ca majoritatea populațiilor antice n-au cunoscut și n-au întrebuințat scrierea [3], înainte de începutul influenței grecești.

---

[1] Despre limbile antice din bazinul mediteranean dispărute la sfîrșitul epocii antice, cf. J. F r i e d r i c h, *Verschollene Sprachen des Altertums und ihre Wiedererschliessung*, în „Neue Jahrbücher für deutsche Wissenschaft", Leipzig-Berlin, XIII, 1937, p. 354—369, 438—452, 462—476, cu indicații sumare despre limbile din Frigia, Lydia, Mysia, Lemnos, Tracia, Illyria, Messapia etc., generalități și aserțiuni vagi, fără date și detalii concrete, utile despre limba traco-dacă, frigiană ori illira; materialul onomastic al acestor limbi nu este nici măcar menționat.

[2] Infra, cap. IX.

[3] Semnificativ este în această privință pasajul din A e l i a n u s, *Var. hist.*, VIII 6: la vechii traci nimeni nu cunoștea slovele, iar toate neamurile barbare din Europa socoteau că este un lucru foarte rușinos să folosești scrierea (τῶν ἀρχαίων φασὶ Θρᾳκῶν μηδένα ἐπίστασθαι γράμματα· ἀλλὰ καὶ ἐνόμιζον αἴσχιστον εἶναι πάντες οἱ τὴν Εὐρώπην οἰκοῦντες βάρβαροι χρῆσθαι γράμμασι).

Tot ce se va fi scris în acest idiom a pierit fără urmă (cît putem ști astăzi), de ex. „cărticica de versuri" în grai getic scrisă de poetul P. Ovidius Naso în surghiun la Tomis (Constanța; a. 8—17 e.n.), unde, în contact de cîțiva ani cu localnicii geți și sarmați, a învățat bine limba lor: *„nam didici getice sarmaticeque loqui"* (Ovidius, *Ex Ponto*, III, 2, 40) *„et videor geticis scribere posse modis"* (*Tristia*, III, 14, 48). În mediul greco-getic tomitan, rafinatul bard sulmonez și-a însușit atît de bine limba geților, încît (o spune cu emfază, dar destul de veridic) *„getico scripsi sermone libellum structaque sunt nostris barbara verba modis"* (*Ex Ponto*, IV, 13, 19—20), foarte probabil în hexametri și pentametri; aceasta ar constitui un indiciu în plus că limba traco-getică avea cantități, vocale scurte și lungi, ceea ce rezultă din transcrierea în grecește (adevărat, nu totdeauna consecvent, unitar) a unor nume trace cu literele η și ω. Devenit *„paene poeta getes"*, Ovidiu își recita cu mult succes gloatei de ascultători „barbari" localnici poeziile getice scrise în cinstea împăratului August [1], — pe care însă nu le-nțelegea nimeni mai tîrziu și deci nu le-a transcris vreun copist în epoca medievală, spre a le transmite posterității.

O tradiție documentară greacă vorbește de niște formule pentru leacuri scrise pe „tăblițe trace": οὐδέ τι φάρμακον θρῄσσαις ἐν σανίσιν, τὰς Ὀρφεία κατέγραψεν γῆρυς (tăblițele trace unde era scris cuvîntul lui Orfeu), Euripide, *Alcesta* 966 — 969; iar — după notița scholiastului — „fizicianul" Heraclides susținea că ar fi existat de fapt acele tăblițe ale lui Orfeu fie într-un sanctuar din Rodope, fie mai departe în Haemus; afirmație repetată în schol. la Eurip. *Hecuba*, 1267. Ce vor fi putut conține asemenea tăblițe, în ce limbă și cum vor fi fost scrise nu știm, în afară de menționarea unui *„pharmacon"*, leacuri ori formule medicale-vrăjitorești, descîntece (ἐπῳδαί), care se bucurau de un prestigiu deosebit în ochii grecilor antici, alături de leacurile „date de Phoebus (Apollo) Asclepiazilor" (*Alcesta*, 966—969). În orice caz, este foarte îndoielnic că acele tăblițe ar fi cuprins

[1] V. Pârvan, *Getica*, p. 167; N. Lascu, *Pămîntul și vechii locuitori ai țării noastre în opera din exil a lui Ovidiu*, în volumul comemorativ *Publius Ovidius Naso*, București, 1957, p. 171; *Notizie di Ovidio sui Geto-daci*, în *Maia*, N. S., X, 1958, p. 307—316.

texte (cu alfabet grecesc?) în limba tracă, pentru care lipsește orice alt indiciu documentar.

Ceea ce a rămas din limba tracilor sînt numai f r a g m e n t e: elemente lexicale, cuvinte izolate (glose) și nume proprii. Toate aceste resturi scrise fragmentar, de valoare variabilă, foarte inegală, alcătuiesc deocamdată singurul material disponibil: fie elemente ale graiului cotidian, fie nume de persoane, zei, locuri, triburi etc., ori fragmentele lor; fiecare silabă și literă (sunet) din ele reprezintă un crîmpei de limbă vie traco-dacică, la fel ca elementele lexicale conservate și transformate în actualele limbi română și albaneză, ca moșteniri din substratul lingvistic și etnic trac, respectiv traco-dac, eventual și illir. O ilustrare a acestei remarcabile bogății și varietăți a fragmentelor limbii trace (relevată încă în repertoriul lui Tomaschek, *Thr.* II) apare în marele *„thesaurus"* de resturi ale limbii alcătuit de D. Decev (infra, p. 68).

Inscripția tracă de pe inelul de aur (greutate 31,30 g; păstrat în Muzeul din Sofia), în formă de potcoavă, deschis, cu diametrul de 27 mm și un disc oval (17 × 20 mm), cu o axă fixată la cele două capete ale inelului în care discul se învîrte liber (v. fig. p. 40, mărime naturală); a fost găsit, împreună cu o oglindă de bronz și o diademă de aur, în aprilie 1912, de către niște țărani într-un mic tumulus funerar (movilă de incinerație), pe care l-au săpat în hotarul satului E z e r o v o de lîngă Borisovgrad (Bulgaria de sud-est). A fost publicat de B. Filov, BSAB, III (1912—1913), p. 202—223, foto pl. III 3—4, reprodus în mai multe rînduri [1]. Textul este scris cu litere grecești, datînd, după forma lor și după stilul obiectului, ca și restul inventarului funerar (cum a stabilit Filov), din secolul al V-lea î.e.n. Repartizat pe opt rînduri (ultimul pe latura discului), textul continuativ (fără nici un semn despărțitor între cuvinte, *scriptio continua*) este: ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣΝ / ΕΡΕΝΕΑΤΙΛ / ΤΕΑΝΗΣΚΟΑ / ΡΑΖΕΑΔΟΜ / ΕΑΝΤΙΛΕΖV / ΙΙΤΑΜΙΗΕ/ΡΑΖ / ΗΛΤΑ, considerat de erudiți ca un text în limbă tracă; dar precum separarea cuvintelor nu este indicată și nu rezultă din nimic,

[1] AA, 1914, p. 419, fig. 2; RLV, II (1925), p. 109, 3—4; *Cambridge ancient history*, vol. III planșe, 62a; D e c e v, *Sprachreste*, p. 566; V l. G e o r g i e v, *Trakiiskiat ezik* (1957), p. 17 (cf. infra, p. 72).

nefiind nici un cuvînt identificat (detașat) cu certitudine ori măcar cu oarecare probabilitate în această succesiune de 61 de semne grafice, — tot așa analiza textului și identificarea elementelor lui lexicale ca și încercările de tîlcuire etimologică s-au dovedit pînă acum inutile, zadarnice : din ele este imposibil să

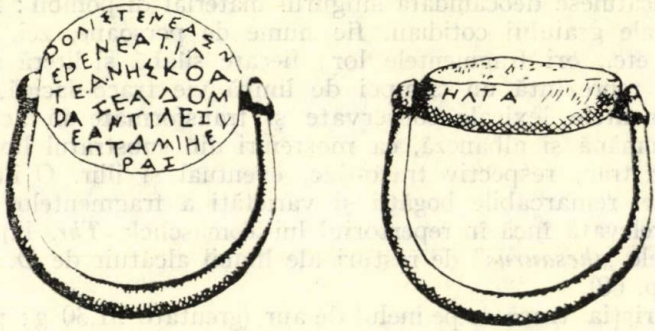

Inelul de aur cu inscripție tracă.

alegi vreun cuvînt ori sufix tîlcuit ori „tradus" cu oarecare certitudine ; întreg sensul și destinația textului (spre a nu mai vorbi de „traducerile" formulate) rămîn deocamdată total enigmatice. Din numeroasele tentative de explicare a textului (nici una valabilă ori convingătoare măcar parțial), cele mai de seamă sînt următoarele (cu bibliografie mai amplă) :

D. Decev, BSAB, IV, 1914, p. 70—79 („Glotta", VII, 1915, p. 81—86) ;

V. Pârvan, *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale* (București), I, 1914, p. 127 ;

P. Kretschmer, „Glotta", VII, 1915, p. 86—92 ;

F. Ribezzo, RIGI, I, 1917, p. 55—63 ;

G. Seure, REA, XXII, 1920, p. 1—21 ;

V. Beșevliev, „Godișnik" Pl., 1927, p. 171—182 ;

C. G. Kurtides „Thrakika", II, 1932, p. 172—183 ;

A. Blumenthal, IF LI, 1933, p. 113—130 (recenzat : Decev, BIAB, VIII, p. 473—475) ;

I. M. Kořinek, „Sbornik Filologicky", XV, 1935, p. 69 — 110 (recenzat: Decev, BIAB, VIII, p. 475—476 ; G. Seure, REG, XLIX, 1936, p. 101—102) ;

M. Runes, RIGI, XIX, 1935, p. 198—199; cf. J. Friedrich, *Kleinasiatische Sprachdenkmäler* (1932), p. 148;

D. Decev, *Charakt.*, p. 88 *„ich bin in der letzten Zeit zu der folgenden Deutung gekommen: Rolisteneas Nerenea tiltean ēsko Arazea domean Tilezypta miē era zelta «ich bin Rolisteneas, Sprössling des Nereneas, Tilezypta, Arazerin nach ihrer Heimat hat mich der Erde übergeben (d. h. begraben)»* — interpretare despre care autorul spune: *„deren Begründung in einer besonderen Abhandlung erfolgen wird"*, ceea ce evident nu mai era necesar să se facă, traducerea și interpretarea lui fiind la fel de artificioase și neverosimile ca toate cele precedente; dar pe care autorul le prezintă în *Sprachreste*, p. 580—582 (după ce alcătuiește un repertoriu de 18 descifrări-tîlcuiri încercate pînă la a. 1957); altă tentativă este a lui Georgiev, *op. cit.*, p. 18, iar ultima (?) a lui W. Merlingen, *Zur Sprache der thrakischen Ringinschrift*, în *Die Sprache*, Wien, VI, 1960, p. 179—192, din a cărui analiză și încercări de identificare a cuvintelor s-ar putea reține ca probabil elementul *razea* = lat. *regi-*, *regis*.

Deși găsit într-un mormînt, inelul de la Ezerovo nu este un obiect de caracter funerar, adică nu e făcut ad-hoc pentru înmormîntare ca ofrandă, ci este un obiect purtat în viață de cel răposat, fără a fi însă un „inel" propriu-zis, căci are diametrul mult mai mare decît grosimea celui mai gros deget de om; deci expresii ca „m-a pus în mormînt" nu sînt de căutat în textul obscur al „inelului tracic", care după eșuarea tuturor tentativelor de tîlcuire etimologică rămîne o enigmă ce va fi dezlegată probabil în viitor. Se pare că totuși două elemente lexicale pot fi decupate și identificate etimologic: *raze-* echivalent latinescului *reg-*, deci i.-e. **reg'-* (infra, p. 116) și eventual *lezu-* din i.-e. **leg'-*(?). Celelalte epigrafe cu litere grecești, considerate de unii ca „inscripții în limbă tracă" din teritoriul traco-dacic (cf. infra, p. 72), conțin în realitate numai nume proprii (*Dadaleme-*, *Cotys* etc.), iar inelul de la Sucidava (Celeiu) nu este sigur dacă poate fi considerat inscripție în limba tracă [1]. Tracică pare să fie inscripția pe o placă de piatră descoperită în 1965 la Kiolmen (Șumen, nord-

[1] Inel (verighetă) de aur, diam. 15 mm, aflat la Celeiu (Sucidava romană, reg. Oltenia), de Papazoglu; publicat de Gr. G. Tocilescu, AEM, XIV, 1894, p. 11, nr. 5 = *Monumente epigrafice și sculpt.*, p. 392, nr. 84; G. Seure, REA, XXII, 1920, p. 11—12; D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a II-a, 1958, p. 416, nr. 269; inscripția este pe fața internă și externă: ΒΡΩΛΥΘΡΙC (interior) ΒΕΙΝΔΡΥΗCΟΥΑΡΟΥΛΟΝ (în exterior). Despărțirea cuvintelor și sem-

estul Bulgariei), epitaf într-un arc de cerc nesimetric (muzeul Preslav), în alfabet bustrofedon de tip est-ionian[1]; are două lecturi și încercări de tîlcuire: A). 1. ΛΑΣ ΛΕΤΕΔ ΛΕΔ ΕΠΙΔΑΚΑΤ ΡΟΣΟΕΒΑΓΟΣΕΣΑΣ Η ΕΤΕΣΑΙΡΕΚΟΑ. — 2. ΒΛΑΒΑΕΓ (V. Beşevliev, *Glotta*, XLIII 1965, p. 317 — 322: ΕΠΙΔΑΚΑΤ cf. frig. αδδακετ; ΒΛΑΒΑ cf. gr. βλάβη; — cf. *Linguistique Balkanique*, XI. 1966); B). 1. ΕΒΑΡ. ΖΕΣΑΣΝ ΗΝ ΕΤΕΣΑΙΓΕΚ Α/ΝΒΛΑΒΑΗΓΝ. 2. ΝΥΑΣΛ ΝΕΤΕΔΝΥΕΔΝΕΙΝΔΑΚΑΤΡ. Σ (V. Georgiev, *Arheologiia*, Sofia, VII 1965, fasc. 4, p. 1—9, cu „traducerea" latină „Ebar Zesae ego LVIII annos vixi hic — Ne mulces istum (?)! — Ne laedas hunc (*sive* eum) mortuum ipsum, ne sibi (= tibi) faciatur hoc (*sive* id)!"). Astfel, se poate spune că în textele rămase de la tracii carpato-balcanici nu s-a putut identifica nici o propoziție ori expresie în idiomul lor strămoșesc, vreun element lexical și morfologic (declinare, conjugare etc.) în conexiunea organică a unei construcții sintactice, măcar cum avem de la frigienii din Asia Mică. O descoperire viitoare sau interpretarea justă și clară a inscripțiilor de la Ezerovo și Kiolmen pot să aducă vreun element concret și sigur de acest fel.

Glosele, cuvinte izolate, păstrate de lexicografi (în special Hesychios, secolul al VI-lea e.n. și Photios) și de alți autori, cu indicarea semnificației (echivalentul grecesc), sînt în număr

nificația lor sînt necunoscute, deci cu totul nesigure. Este puțin probabil să fie o inscripție în limba tracică. Seure a dat o traducere: „lui Brolythribis, fiul lui Driazis, născut la Arrôles", total neverosimilă. D e c e v, *Sprachreste*, p. 93 și 166 citește trei nume proprii trace: Βρολυθρισβειν Δρυησου Αρουλον. Nimic sigur și concret. *Studii și comunicări*, Sibiu, 1965, p. 51, nr. 2.

[1] Prima informație despre inscripția descoperită în primăvara a. 1965, lîngă satul Kjölmen (Zunjovo Kladenče) pe una din cele trei lespezi de piatră ce acopereau un mormînt tumular: sînt două texte cu litere grecești „bustrofedon", din sec. VI î.e.n. (unul are 51, al doilea 9 litere), într-o limbă care „nu este greaca, ci aparține fie populației autohtone (tracice, eventual getice), fie unor războinici veniți din afară și căzuți aici", era dată mai întîi de V. Beševliev, *Inschrift in unbekannter Sprache aus Bulgarien*, în *Zusammenfassungen der Vorträge, Kongress für Klassische Philologie*, Budapest, 1965, p. 7a, — care însă nu divulga nimic din text, limitîndu-se deocamdată la formularea iluziei că „die künftigen archaeologischen Untersuchungen am Fundort und des Grabinventars werden sicher viel zur Klärung der Frage beitragen"; dar elucidarea limbii și conținutului epigrafei nu poate veni decît din însuși textul ei, pe care însă nu l-au clarificat tentativele și soluțiile oferite în 1965 de cei doi eruditi bulgari.

de aproximativ 70—80; au fost adunate mai întîi de Paul De Lagarde și studiate comparativ, apoi de A. Fick și W. Tomaschek, care a dat (a. 1893) cea mai amplă cercetare asupra lor (*Thr.* II, 1, p. 1—22) însumînd 74 de cuvinte sigur sau considerate de el ca trace. O mare parte din ele sînt corupte, mai ales în terminații, iar forma autentică nu poate fi restabilită la toate, caracterul trac este adesea dubios ori neprobabil, chiar exclus; majoritatea nu sînt explicate etimologic, soluția ori tentativa de explicare fiind nevalabilă ori inutilă. Din cele vreo 75 de glose trace și frigiene, numai pentru 27 s-au propus, respectiv se pot da soluții etimologice sigure sau probabile; acestea sînt cuprinse și discutate în repertoriul lexical-etimologic de mai jos (cap. V), împreună cu majoritatea gloselor trace pentru care există indicație sigură asupra formei și a semnificației lor lexicale.

Numele dace de plante, păstrate în scrierile de botanică medicinală ale lui Dioscoride[1] și Pseudo-Apuleius, formează o categorie deosebită de cuvinte, destul de numeroase, dar de valoare lingvistică redusă, căci foarte puține pot fi explicate etimologic, multe fiind corupte, cîteva imposibil de restituit în forma genuină; iar în ce privește proveniența, data și împrejurările în care termenii botanici de origine dacică au intrat în textul lui Dioscoride și Pseudo-Apuleius, părerile eruditilor sînt împărțite, o soluție unanim admisă nu s-a aflat încă. După ce fuseseră semnalate, adunate și studiate parțial de J. Grimm[2], care le considera explicabile cu ajutorul limbii germane (goții fiind socotiți identici cu geții, după confuzia prin etimologie populară a numelui lor, făcută de unii cronicari antici, ca Ior-

[1] Dioscoride (Pedanios) din Anazarba, celebru medic în secolul I e.n., a fost contemporan cu Nero și Pliniu cel Bătrîn. Biografia și activitatea lui: M. Wellmann, RE, V, 1903, col. 1131—1142; Ch. Charitonides, *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher*, VI, 1927—1928, p. 183—193; K. J. Basmadian, *L'identification des noms de plantes du Codex Constantinopol. de Dioscorides*, în *Journal Asiatique*, 130, 1938, p. 577—621 (citat în *Byzant. Zeitschrift*, XL, 1940, p. 559—560); H. Mihăescu, *Dioscoride latino, materia medica*, libro I, Iași, 1938. Pasajele din opera lui Dioscoride cu mențiunea a 47 de plante dacice sînt date, cu traducere românească: *Izvoare privind istoria României*, I, 1964, p. 380—385.

[2] Jakob Grimm, *Geschichte der deutschen Sprache*, I, 1848, p. 204—215.

danes, în secolul al VI-lea e.n.) și de Leo [1], cu tentative de explicare cu ajutorul limbii sanscrite; apoi de A. Papadopolu-Calimachu [2] și de Tocilescu [3], numele dace de plante medicinale au fost din nou adunate și studiate sistematic de W. Tomaschek (*Thr.*, II, 1, p. 22—36) : un număr de 57 de plante (din textul grec al lui Dioscoride și din cel latin al lui Pseudo-Apuleius), pentru care savantul vienez a dat o excelentă caracterizare, deplin valabilă și azi după șapte decenii de studii comparative : „cele mai multe sînt apelative pentru plante medicinale insignifiante, a căror determinare botanică nu este totdeauna sigură; asemenea nume rar pot fi explicate just chiar și în limbi complet studiate, cu atît mai puțin într-o limbă dispărută, necunoscută" [4]. Nădăjduind că „va contribui la lămurirea cel puțin a cîtorva nume", Tomaschek încerca peste tot (la fiecare plantă) explicații susținute cu o complicată aparatură comparatistică, dar prezentate cu rezerva cuvenită, în majoritatea cazurilor cu semn de întrebare, perfect justificat peste tot; căci de fapt foarte puține din etimologiile lui Tomaschek (ca și ale cercetătorilor posteriori) pot fi considerate valabile sau măcar probabile : din cele 25 de nume de plante pe care Tomaschek (*Thr.*, II, 1, p. 35—37) le consideră *„halbwegs richtig gedeutet"*, majoritatea sînt desigur greșite.

După Tomaschek, s-au făcut repetate încercări de explicare etimologică a unora dintre numele dace de plante, ca și a originii și semnificației lor etno-lingvistice. A. Lattyák, consilier silvic *(erdőtanácsos)*, a încercat explicarea lor cu ajutorul limbii slave [5], ceea ce s-a dovedit eronat, întrucît autorul pleacă de la ideea că dacii erau mai de aproape înrudiți cu slavii decît sînt în realitate două grupe „satem" deosebite din familia lingvistică indo-

[1] Leo, KZ, III, 1854, p. 176—194.

[2] A. Papadopolu-Calimachu, „Analele Societatei Academice Romane", București, XI, 1878, p. 39—60.

[3] Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, București, 1880, p. 202—216.

[4] Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 24 *„es sind meist Ausdrücke für unscheinbare Heilkräuter, deren botanische Feststellung nicht immer sicher steht; solche Namen lassen sich selbst in vollständig erforschten Sprachen selten richtig deuten, geschweige in einer verschollenen, unbekannten Sprache"*.

[5] Lattyák Sándor, *Néhány Dioscorides-féle dák növénynévről* [Despre cîteva nume dace de plante la Dioscorides], în „Botanikai múzeumi füzetek", Cluj, III, 2, 1919, p. 29—42.

europeană; cf. recenzia lui N. Drăganu, DR, II, 1921—2, p. 755—757 (cu bibliografia mai veche și concluzia binevoitoare: „deși face apropieri interesante cu radicale slave, etimologiile autorului sînt departe de a fi sigure. Aproape sigură este identificarea botanică și pe aceasta se poate clădi mai departe..."). Mai mult s-a ocupat cu plantele dacice filologul bulgar D. Decev, *Quatre noms daciques de plantes* (dakina, diesema, diesapter, mantia), în „Godișnik" Pl., 1927, p. 165—170 (în bulg.) și *Die dakischen Pflanzennamen* (abreviat: *Pflanzen*, 1929) [1], în sfîrșit: *Sprachreste*, p. 541—565. Dintre etimologiile propuse de către Decev, se pare că numai cea pentru *mizela* este probabilă; în schimb, statistica întocmită și considerațiile lui istorice sînt interesante și valoroase [2].

În ce privește felul cum au ajuns numele de plante „dacice" în textul operei medico-botanice (Περὶ ὕλης ἰατρικῆς) a lui Dioscoride (redactată de autor în secolul I e.n., deci înainte de cucerirea Daciei carpatice de către romani, a. 106), este sigur azi (după cercetări îndelungate, mai ales din partea lui Wellmann) că ele sînt adaosuri, făcute spre sfîrșitul secolului al III-lea în manuscrisul copiat în noi „ediții"; sinonimele dace erau luate dintr-un glosar botanic care avea la bază o scriere a lui Pamphilos; în textul (latin) al lui Pseudo-Apuleius, intercalările de sinonime dace s-au făcut (după opinia editorilor Howald și Sigerist) dintr-un glosar botanic din secolul al IV-lea. Unii eruditi au considerat că termenul „dacic" ar trebui luat nu în sens

[1] Cf. recenziile: R. Fuchs, în „Philologische Wochenschrift", XLIX, 1929, p. 639—644; O. Densusianu, „Grai și suflet" (București), IV, 1929, p. 405—406.

[2] La bibliografia mai recentă, cu caracter mai mult informativ, se adaugă articolele profesorilor clujeni dr. V. L. Bologa, *Sinonimele dacice ale plantelor descrise de Dioscoride pot servi la reconstituirea limbii dacice?*, în DR, V, 1927—8, p. 570—575 și în *Archeion, Archivio di storia della scienza*, XII, 1930, p. 166—170; A. Borza, *Dioscoride și botanica românească*, în *Apulum* (Alba Iulia), II, 1943—5, p. 278—281; C. Daicoviciu, în „Tribuna" (Cluj), VIII, nr. 9, 27 febr. 1964, p. 1 și 8. Cf. de asemenea, H. Mihăescu, *La versione latina di Dioscoride*, în EDR, VIII, 1938, p. 298—345. Studii de ansamblu asupra semnificației botanice și medico-istorice a numelor de plante dace pregătesc arheologul I. H. Crișan, *Medicina pe teritoriul Republicii Socialiste România*, vol. I și botanistul C. Vâczy, *Numirile de plante dacice la Dioscoride și Pseudo-Apuleius* (în curs de publicare).— A. Carnoy, *Origine thraco-phrygienne du vocabulaire de la vigne*, în *Muséon*, LXXI, 1958, p. 161—171 (informație C. Poghirc). V. Georgiev, *Die dakischen Glossen und ihre Bedeutung zum Studium der dakischen Sprache*, în „Linguistique Balkanique", VIII, 1964, p. 5—14, nimic valabil și util.

lingvistic, adică drept „limbă dacică", ci în sens teritorial-geografic, înțelegîndu-se (de către Decev) prin acei daci „populația din ținuturile unde au locuit daci"; alții au contestat din capul locului că asemenea apelative de plante ar avea vreo șansă de a proveni din limba dacică. Adevărat că (precum arată chiar și o examinare sumară a cuvintelor) ele sînt nesigure ca formă, transmise în variante diverse, majoritatea corupte în așa fel, încît este imposibil de recunoscut exact forma genuină; nu sînt omogene și net separabile de echivalentele grecești ori latine, adesea confundate cu acestea ori simple variante ale lor; nefiind sigură forma adevărată a cuvintelor, nu se poate spune care este baza etimologică de adoptat pentru explicarea originii și semnificației lor. Statistica lui Decev este interesantă și instructivă:

„Din cele 40 de nume dace care apar în listele de sinonime ale lui Dioscoride, 8 (adică 20%) sînt latine *(aprus, cercer, curionnecum, lax, petrina, polpum, *rutastra, *chordela)*, 5 (12,5%) sînt grecești *(crustane, ormea, sciare, phityphtela, zuuster)* și 27 (67,5%) sînt daco-trace *(*anarsexe, blis, boudathla, gonoleta, dacina, dielleina = dieleia, diesema, duodela, dyn, *caropithla, *dinuboila, coala, coicolida = coicodila, cotiata, mantia, mizela, olma, priadila, prodiorna, propedila, rathibida, salia, seba, *sicunux, teudila, tulbela = tulla, zena)*. Listele lui Pseudo-Apuleius au 32 de apelative dace, din care 9 sînt latine *(absentium rusticum, abiana, amolusta, aurumetti, bitumen, *chordela, lax, torsoria, uaticina)*, 8 grecești *(*crustane, dracontos, eurupillene, parithia, peripomasta, sciare, scimpeax, *syreon)* și 15 daco-trace *(adila, apropria, budalla, caecolida, dielina, diesapter, dinubula, diodela, discopela, mantia, olma, propedila, taudila, tirsozila, usazila)*. Astfel, în intervalul de timp dintre alcătuirea listelor lui Dioscoride și ale lui Pseudo-Apuleius, numărul plantelor daco-trace a scăzut de la 27 la 15. În acest fapt pare a se oglindi procesul deznaționalizării dacilor, respectiv a tracilor" (Decev, *Pflanzen*, p. 47—48).

Indiferent de procentajul numelor de plante ce pot fi considerate cu siguranță ca dace (aparținînd limbii traco-dace), sigur este că acestea trebuie să derive de la populația dacică din nordul Dunării (Dacia provincie romană între anii 106 și 271), din al cărui lexic cotidian trebuie să fi făcut parte. Cum și unde au putut ajunge la cunoștința medicilor și erudiților botaniști greci și romani este o problemă la care deocamdată e cu neputință a da un răspuns just, lipsind orice indicație documentară. Explicația ar trebui căutată mai întîi în importanța la care va fi

ajuns medicina empirică a dacilor în secolele II—III și chiar mai înainte, ca și în prestigiul ei în lumea greco-romană. Oricum, ipoteza despre originea numelor de „plante dace" din Dacia Mediterranea (Peninsula Balcanică, organizată după evacuarea Daciei carpatice de către Aurelian, a. 271), de la populațiile traco-romane de aici (ipoteza lui Decev), nu se sprijină pe nimic pozitiv și nu explică de loc termenul „dacic" care nu este întîmplător și nici un simplu indicativ teritorial-geografic. Vreo 10—15 nume de plante medicinale : *aniarsexe, budathla, cinoboila*(?), *coadama*(?), *dielleina, diesema, duodela, -dila, dyn, guoleta, mendruta, mizela*(?), *olma*(?), *priadila, riborasta*(?), *salia*(?), *sciare*(?), *-zila* — pot fi explicate total ori în parte, cu siguranță sau cu oarecare probabilitate, prin etimologii ce prezintă trăsături fonetice „satem" traco-dace și un oarecare sens (aproximativ și provizoriu); de aceea, sînt cuprinse în repertoriul lexical-etimologic traco-dac (cap. V), alături de celelalte care sînt probabil dace și au un echivalent grecesc, cu semnificație probabilă.

Numele proprii purtate de persoane, triburi, zeități, localități și alte elemente geografice (ape, munți etc.) din regiunile traco-dace atestate în izvoarele documentare antice : autorii greci de la Homer pînă la Tzetzes și Photios, latini de la Ennius pînă la Iordanes și papa Grigorie cel Mare (secolul al VII-lea); inscripțiile grecești și latinești din toate teritoriile de limbă și cultură greco-romană; papirusurile din Egipt; monedele din teritoriile trace — constituie un material lingvistic de primul rang. O parte din acest bogat material onomastic a fost adunat și valorificat lingvistic (cît era posibil) de Tomaschek (*Thr.*, I—II, aproape tot cel cunoscut la 1893; infra, p. 54), Kretschmer (infra. p. 56), Mateescu (p. 60—62), Seure (p. 60), Jokl (p. 62) și de alții; mai de curînd a fost adunat, cu multe lipsuri și erori, în repertoriul-tezaur al lui Decev (infra, p. 68—71); numele traco-dace cu etimologie identificată sau probabilă sînt cuprinse în repertoriul alfabetic din cap. V. Sub raport etimologic (după semantism și origine), numele proprii se împart în două categorii mai mari (nu peste tot deosebite net, avînd cîteva elemente radicale și mai ales morfologice comune) : antroponime (oameni, zeități, majoritatea triburilor) și toponime (rîuri, munți, localități etc.), avînd o semnificație în

general diferită, lucru de care trebuie să se țină seamă mereu la etimologia elementelor onomastice. E cunoscută și îndeobște admisă de cercetători valoarea lingvistică (alături de cea social-etnică și în general istorică) a numelor proprii (de persoane ori de locuri), care sînt prețioase elemente din tezaurul lexical și gramatical (fonetica, derivarea) al populației care le-a creat și le purta. Despre valoarea etimologică—lexicală a numelor proprii, vezi infra, p. 82—86 și cap. V, iar morfologia și funcția lor socială în cap. VIII.

Tradiția literară și epigrafică. Este știut, și relevat adesea de eruditi, faptul că forma în care sînt transmise materialele de limbă traco-dacică (nume și cuvinte) lasă foarte mult de dorit, avînd numeroase lacune și erori, mai ales în manuscrisele textelor clasice și în primul rînd glosele și plantele medicinale dacice (supra, p. 43—47). Asemenea situație este firească, dat fiind că tracii, neavînd un alfabet propriu (original sau de împrumut) și neutilizînd scrierea, nu au lăsat monumente epigrafice ori literare în limba lor, afară de enigmaticul inel cu inscripție încă nelămurită (cf. supra, p. 39—41). Toate resturile graiului lor au fost transmise prin intermediul alfabetului și limbii grecești și latine : în textele acestor literaturi și epigrafii s-a păstrat fragmentar tot ce putem ști direct din limba vorbită de triburile traco-dace. S-a relevat de asemenea că mijloacele scrierii grecești și latine nu erau totdeauna potrivite, corespunzătoare foneticii trace, nefiind astfel redate absolut corect și consecvent unele sunete din limba tracă. Pe lîngă aceasta, în multe cazuri numele și glosele trace au putut fi asimilate unor cuvinte și nume latine și grecești, fiind astfel deformate, chiar prin „etimologie populară", fenomen constatat în toate timpurile și locurile. Apoi, materialul de limbă traco-dacă avea d i f e r e n ț i e r i locale, dialectale, numeroase v a r i a n t e de pronunțare, provenind din locuri și epoci diferite [1]. Este un fenomen interesant și caracteristic pentru populațiile antice ale Peninsulei Balcanice, mai ales illire și trace, pe care-l prezintă sugestiv un arheolog-epigrafist francez : „...mai ales la ex-voto sau epitafurile ieftine, potrivite cu penuria pungii militarilor, incompetența lapicidului și ignoranța clientului se uneau pentru a produce o scriere aproximativă. Lucrătorul, om

[1] Cf. observațiile juste făcute în această privință de către Decev, *Charakt.*, p. 64

de rînd, prea puțin instruit, documentat exclusiv pe cale auditivă, reproducea la întîmplare, după ce a pus să i se repete de cîteva ori în zadar, numele neînțeles pe care-l desfigura cu pronunțarea sa străină un trac incapabil de a-și silabisi numele, dat fiind că limba sa nu cunoștea scrierea. Transcrierile obținute în acest fel erau pur auditive și veridice în măsura în care vînzătorul asculta bine, iar cumpărătorul nu obosea prea mult cu repetarea. Nici unul, nici altul nu se vor fi încurcat prea mult cu desinențele declinării latine" [1]. Chiar existînd unele exagerări în aceste aserțiuni, este cert că deformările grafice erau frecvente atît în materialul epigrafic, cît și în cel literar. Situația nu putea fi diferită la transcrierea greacă a numelor și cuvintelor trace (contrar opiniei exprimate de același autor, care ar vrea să vadă în formele grecești ceva mai multă acribie și fidelitate față de pronunțarea originală din limba tracă); nu lipsesc nici cazuri evidente de grecizare a numelor trace, ca *-poris* redat prin -πολις (etimologie populară din gr. πόλις) : Αυλουπολις, Δορυπολις, Μουκαπολις în inscripții grecești, în lat. *Abrupolis* (Liv. XLII, 40, 3—5).

Asemenea firească și necesară atitudine critică față de calitatea tradiției literare și epigrafice a materialului de limbă traco-dacă nu trebuie totuși să ne antreneze spre extrema unui scepticism exagerat, care să pretindă că împrejurările arătate mai sus (:aproximația în pronunțare și recepționare cu redarea grafică stîngace a lapicizilor, neglijența și ignoranța copiștilor medievali de manuscrise antice greco-romane etc.) „aduc foarte multă confuzie în tabloul fonetic al limbii trace, în măsura cît el apare în resturile acesteia" [2]. Asemenea idee l-a derutat pe eminentul filolog sofiot,

[1] Georges Seure, *Quelques réflexions générales sur les noms propres thraces*, în BIAB, XVI, 1950, p. 170—1 *(Sbornik G. I. Kazarov, I) „il convient de se souvenir que le latin, au contraire du grec, abrège facilement les mots dans la transcription épigraphique. En outre, je croirais volontiers que, surtout dans les ex-voto ou les épitaphes à bas prix convenant à la pénurie des bourses de militaires, l'incompétence du lapicide et l'ignorance du client se conjuguaient pour aboutir à une écriture approximative. L'ouvrier, homme du commun, point instruit, documenté uniquement par voie auditive, reproduisait au petit bonheur, après se l'être fait répéter plusieurs fois en vain, le nom incompréhensible que défigurait avec sa prononciation étrangère un Thrace incapable d'épeler son nom... (etc.)"*.

[2] D. Decev, *Charakt.*, p. 64 *„es gibt eine Reihe von Umständen, die das Lautbild der thrakischen Sprache, soweit dasselbe in deren Resten zum Vorschein*

ducîndu-l la unele opinii și rezultate eronate (cf. infra, p. 64—68). Examinarea comparativă critică a materialelor de limbă traco-dacică în ansamblul lor arată destul de ușor (cînd este cazul) unde și care sînt variantele corupte, false, care sînt cele autentice, genuine, etimologice — cum se va vedea de la caz la caz în cele examinate și explicate în paginile următoare. Oricum, nu se poate spune că fonetica traco-dacică ar fi „confuză" în măsura în care sînt confuze unele metode și atitudinea cîtorva cercetători în ultimii ani (cf. infra, p. 64—73), afară firește de unele divergențe în privința vocalei i.-e. *o* (redată ori reprezentată prin *o* sau *a*; cf. p. 146), sau oclusiva palatală *k'* (pentru care s-ar părea că există cîteva cazuri încă neexplicate de *k* traco-dacic, în loc de *s*).

Graiul frigienilor din Asia Mică este cunoscut ceva mai bine decît cel al tracilor din Europa, nu numai prin glose și nume proprii (acestea din urmă prea puține de caracter tracic și indo-european), ci și prin cele cîteva propoziții sau cuvinte (parțial explicate de comparatiști) transmise în inscripții frigiene[1], răspîndite pe teritoriul Frigiei, Galatiei și Lycaoniei (cîteva la est de rîul Halys; v. harta localităților: RE, XX, col. 785—786). Ele constituie un izvor de prim rang pentru cunoașterea limbii de tip tracic a frigienilor — care erau strîns înrudiți cu tracii din Asia Mică (bithyni, mysi etc.) și cu cei din Europa —, deși interpretarea acestor texte epigrafice este în bună parte nesigură ori neprobabilă; ele apar însă cu atît mai interesante și valoroase, cu cît din limba tracilor europeni nu se cunosc decît elemente lexicale izolate în glose și nume proprii. Inscripțiile frigiene sînt din două perioade bine distincte și foarte îndepărtate una de alta: 1) veche, secolele VII—VI î.e.n., scrise într-o variantă a alfabetului grecesc arhaic, un număr de 23 de epigrafe, unele fragmentare, cu texte în majoritate neexplicate, de caracter funerar sau religios; ex. *„ates arkiaevais akenanolavos midai lavaltei vanaktei edaes"* pe mormîntul legendarului Midas; 2) nouă,

komml, sehr verwirren", adică lipsa alfabetului la traci, redarea cuvintelor în alfabet grec ori latin, asimilarea la cuvinte din alte limbi, deosebiri dialectale etc.

[1] Pentru tot ce privește pe frigieni și Frigia, v. art. *Phrygia* în RE, XX 1941, col. 781—891; 781—868 topografia (W. Ruge; 806—859 lista toponimicelor din Frigia, 868—882 limba, 882—891 istoria (J. Friedrich), cu amplă documentare și bibliografie, din care este de amintit ca cea mai valoroasă lucrare: Kretschmer, *Einl.*, p. 173—206.

ducîndu-l la unele opinii și rezultate eronate (cf. infra, p. 64—68). Examinarea comparativă critică a materialelor de limbă traco-dacică în ansamblul lor arată destul de ușor (cînd este cazul) unde și care sînt variantele corupte, false, care sînt cele autentice, genuine, etimologice — cum se va vedea de la caz la caz în cele examinate și explicate în paginile următoare. Oricum, nu se poate spune că fonetica traco-dacică ar fi „confuză" în măsura în care sînt confuze unele metode și atitudinea cîtorva cercetători în ultimii ani (cf. infra, p. 64—73), afară firește de unele divergențe în privința vocalei i.-e. *o* (redată ori reprezentată prin *o* sau *a*; cf. p. 146), sau oclusiva palatală *k'* (pentru care s-ar părea că există cîteva cazuri încă neexplicate de *k* traco-dacic, în loc de *s*).

Graiul frigienilor din Asia Mică este cunoscut ceva mai bine decît cel al tracilor din Europa, nu numai prin glose și nume proprii (acestea din urmă prea puține de caracter tracic și indo-european), ci și prin cele cîteva propoziții sau cuvinte (parțial explicate de comparatiști) transmise în inscripții frigiene[1], răspîndite pe teritoriul Frigiei, Galatiei și Lycaoniei (cîteva la est de rîul Halys; v. harta localităților: RE, XX, col. 785—786). Ele constituie un izvor de prim rang pentru cunoașterea limbii de tip tracic a frigienilor — care erau strîns înrudiți cu tracii din Asia Mică (bithyni, mysi etc.) și cu cei din Europa —, deși interpretarea acestor texte epigrafice este în bună parte nesigură ori neprobabilă; ele apar însă cu atît mai interesante și valoroase, cu cît din limba tracilor europeni nu se cunosc decît elemente lexicale izolate în glose și nume proprii. Inscripțiile frigiene sînt din două perioade bine distincte și foarte îndepărtate una de alta: 1) veche, secolele VII—VI î.e.n., scrise într-o variantă a alfabetului grecesc arhaic, un număr de 23 de epigrafe, unele fragmentare, cu texte în majoritate neexplicate, de caracter funerar sau religios; ex. *„ates arkiaevais akenanolavos midai lavaltei vanaktei edaes"* pe mormîntul legendarului Midas; 2) nouă,

komml, sehr verwirren", adică lipsa alfabetului la traci, redarea cuvintelor în alfabet grec ori latin, asimilarea la cuvinte din alte limbi, deosebiri dialectale etc.

[1] Pentru tot ce privește pe frigieni și Frigia, v. art. *Phrygia* în RE, XX 1941, col. 781—891; 781—868 topografia (W. Ruge; 806—859 lista toponimicelor din Frigia, 868—882 limba, 882—891 istoria (J. Friedrich), cu amplă documentare și bibliografie, din care este de amintit ca cea mai valoroasă lucrare: Kretschmer, *Einl.*, p. 173—206.

vreo 90 de texte în alfabet grec din primele secole ale erei noastre; foarte puține sînt redactate integral în frigiană, în cele mai multe cazuri fiind o inscripție funerară în limba greacă la sfîrșitul căreia sînt adăugate cîteva cuvinte în idiom frigian, conținînd o formulă de amenințare ori afurisenie pentru cine ar îndrăzni să profaneze mormîntul; ex. *„ios ni semun knumanei kakun addaket etittetikmenos eitu"* (cine va face vreo stricăciune acestui mormînt să fie afurisit). Toate textele epigrafice în limba frigiană cunoscute pînă la 1932 sînt adunate cu indicații bibliografice de Johannes Friedrich, *Kleinasiatische Sprachdenkmäler* (Kleine Texte, vol. 163, Berlin, 1932), p. 123—140; completări în RE, XX, 784—787, 869—870 [1].

Dat fiind că nu este sigur dacă și în ce măsură elementele gramaticale și lexicale conținute în textele epigrafice frigiene (a căror interpretare este încă în multe privințe dubioasă, cum s-a spus și cum releva la 1941 J. Friedrich, RE, XX, 874) pot și trebuie să fie considerate ca integral valabile pentru limba tracilor în general, nu le vom utiliza în cadrul studiului nostru, mai ales că (precum s-a observat de multă vreme) onomastica și toponimia teritoriilor frigiene din Asia Mică sînt discordante, diferite de ale bitinilor vecini și de ale celorlalți traci din Asia și Europa carpato-balcanică, ale frigienilor fiind în majoritate covîrșitoare de tip „asianic", ipocoristice etc. (nume ca *Atta, Nana, Tatta* etc.: Kretschmer, *Einl.*, p. 311—370). Dar vom îngloba în repertoriul capitolului V cîteva din glosele frigiene (RE, XX, 870—871), cu echivalent grecesc și etimologie clară ori probabilă: *azen, balen, sicinnis, zelcia, zemelen, zetna, zeuma* și cîteva elemente din toponimia teritoriilor frigiene ce prezintă analogii în materialul traco-dacic cu etimologie lămurită.

[1] Despre limba frigiană, lucrările mai recente sînt: Otto Haas, *Die sprachliche Stellung des Phrygischen*, în *Ezikovedski izsledvaniia v cest na akad. Stefan Mladenov* (Studia în honorem St. Mladenov), Sofia, 1957, p. 451—467; *Die phrygische Sprache im Lichte der Glossen und Namen*, în „Linguistique Balkanique", Sofia, II, 1960, p. 25—68; *Armenier und Phryger*, în *loc. cit.*, III, 1961, p. 29—65 (cu amplă bibliografie); Roberto Gusmani, *Studi frigi*, în „Rendiconti Istituto Lombardo", Accad. di scienze, classe lettere, XCII și XCIII, extras, 121 p., Milano, 1959 (recenzat de L. Zgusta, „Archiv Orientalni", 30, 1962, p. 170—173). Otto Haas, *Die phrygischen Sprachdenkmäler*, „Linguistique Balkanique", X, Sofia, 1966, 260 p.

III. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Pentru o bună și cît mai amplă documentare în problema limbii trace, unul din mijloacele principale este cunoașterea exactă a bibliografiei generale a cercetărilor de pînă acum, cu metodele și rezultatele, cu achizițiile valabile ori tezele eronate, concluziile privind atît elementele de amănunt, cît și problemele de ansamblu din sectorul traco-dacic al lingvisticii și antichităților indo-europene. În acest scop este alcătuit capitolul asupra cercetărilor cuprinzînd lucrările principale care au adus un aport util la cunoașterea limbii trace, dispuse în ordine cronologică spre a se putea deosebi mai ușor contribuția și partea de originalitate a fiecăreia. Observații privind detalii, etimologii etc. sînt menționate și eventual discutate la locul unde se tratează chestiunile respective în cadrul prezentei monografii.

Începuturile studiului științific al resturilor de limbă tracă datează — modeste, șovăielnice, cum este firesc la orice început — de la mijlocul secolului al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea și cristalizarea definitivă a disciplinei comparatistice indo-europene, cînd resturile limbii trace (mai ales, dacă nu exclusiv cele din autori, glosele, numele de plante dace și cîteva nume proprii) au început să atragă atenția erudiților. Între cei dintîi cercetători ce s-au ocupat cu limba tracă se numără J. Grimm și Leo (supra, p. 43—44), apoi orientalistul german (de origine franceză) P. de Lagarde[1], care în studiul *Einige Bemerkungen über*

[1] Paul de Lagarde a fost profesor la Göttingen (mort în a. 1891); U. v. Wilamowitz-Moellendorff, *Am Sarge von Paul de Lagarde*, în *Reden und Vorträge*[2] (Berlin, 1902), p. 90—96.

êrânische Sprachen ausserhalb Êrâns, 3. *Thrakier, Phrygier und Armenier*, în *Gesammelte Abhandlungen* (Leipzig, 1866), p. 276—295, studiază 36 de cuvinte (glose) trace și frigiene, fără să utilizeze numele proprii trace (din care citează numai : *Bendis* și *Busbatos*), precum nici inscripțiile frigiene. Din analiza materialului redus cantitativ și calitativ, în parte echivoc, după unele încercări de etimologii în „sens iranian", Lagarde ajunge la concluzia că tracii și frigienii erau i r a n i e n i (împreună cu cappadocii, paphlagonii, carienii, lydienii, mysi), — idee admisă de mulți eruditi la mijlocul secolului al XIX-lea [1]. Cîteva încercări de etimologii (nereușite), mai ales pentru nume proprii, a făcut R. R o e s l e r [2], în art. *Ueber das Thrakische*, ZoeG, 1873, p. 105—116.

Comparatistul german August F i c k (1833—1916), în *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas* (Göttingen, 1873), p. 408—423 (*„die grossen Nationen der Phryger und Thraker"*), a stabilit pentru prima dată în mod corect poziția limbii și a triburilor trace în cadrul marii familii etno-lingvistice indo-europene, cu toate că utiliza un material redus cantitativ — numai glosele trace și cele frigiene — fără a pune la contribuție nici el numele proprii trace. Analizînd tradițiile și informațiile literare despre emigrarea traco-frigienilor din Europa în Asia și cîteva elemente religioase (cultul lui Cotys, Lycurgos-Dionysos etc.),

[1] Dintre numeroșii eruditi, care au admis împreună cu Lagarde și Gosche, la mijlocul secolului al XIX-lea, teza despre apartenența tracilor și frigienilor la grupa iraniană, amintim numai numele mai celebre : F. Justi, E. Renan, W. Tomaschek (infra, p. 54), L. Diefenbach, B. P. Hasdeu (cf. T o c i l e s c u, *Dacia înainte de romani*, p. 183—184).

[2] Robert Roesler (1836—1874, german din Moravia, Ollmütz-Olomouc), filolog și istoric, a fost docent la Universitatea din Viena și bibliotecar, din a. 1869 profesor la Universitatea din Lemberg (Lwow), în sfîrșit profesor la Universitatea din Graz [notița bio-bibliografică din *Enciclopedia Română*, C. Diaconovich, Sibiu, III 1904, p. 847 „1840—1881, ziarist, romancier, poet etc." conține date greșite rezultate din confuzia cu un omonim contemporan, literat și publicist; despre acesta : *Allgemeine deutsche Biographie*, vol. 29 (Leipzig, 1889), p. 242—243]. Roesler s-a ocupat și a scris cîteva lucrări (publicate la Viena, 1864—1869) despre daco-geți și istoria limbii române. Lucrarea sa principală, faimoasele *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens*, Leipzig, 1871, susținînd (după Sulzer ș.a.) ideea greșită despre originea balcanică a românilor din Dacia carpatică, au provocat mare vîlvă și discuții pasionate, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea; azi este cu totul depășită și fără valoare lingvistică ori istorică.

precum și unele glose, Fick scoate concluzia că este vorba nu de o populație iraniană (ori apropiat înrudită cu iranienii) ci de indo-europeni originari din Europa (europäische Indogermanen) [1].

Wilhelm Tomaschek, lingvist și istoric vienez (de origine cehă; 1841—1901), eminent cunoscător al antichităților Peninsulei Balcanice și ale Europei răsăritene, este recunoscut îndeobște ca cel mai de seamă explorator al limbii și antichităților trace — „Nestorul tracologiei". Primele lui studii sînt *Über Brumalia und Rosalia, nebst Bemerkungen über den bessischen Volksstamm*, în SB. Akad., Wien, LX, 1868, p. 351—404, în care, după o prezentare a teritoriului și populațiilor trace, a cultului și practicilor dionysiace, se alcătuiește o primă culegere de nume proprii trace („bessice"); un articol despre *Zamolxis*, în Zoe G, 1869, p. 142; *Zur Kunde der Hämushalbinsel*, în SB. Akad., Wien, IXC, 1882, p. 437—507 (la p. 499—500, combate pe nedrept noua teorie a lui Fick despre caracterul european al limbii trace, pe care W.T. o grupează cu iraniana); *Les restes de la langue dace*, în revista „Muséon", 1883, 20 pp., cu glose și nume dace de plante (încercări de etimologii în general puțin valabile). După aceste lucrări parțiale, Tomaschek a dat o amplă și temeinică monografie asupra tracilor și a limbii lor, celebra lucrare *Die alten Thraker* (1893—1894; *Thr.*). E prima grupare a resturilor scrise ale limbii traco-dacilor (puține omisiuni din materialul cunoscut atunci), în cadrul unui studiu temeinic și valoros sub raport lingvistic și cultural-istoric, remarcabil prin vastitatea erudiției, profunzimea vederilor, eleganța formei de prezentare, mai ales în paginile ce caracterizează felul de viață și psihologia traco-dacilor, deși unele

[1] La p. 411—416, A. Fick analizează glosele frigiene, puține (cum observă), dar suficiente spre a stabili poziția limbii și a populației care le-a lăsat: „*so wenig es ist, so genügt doch dies wenige zum Beweise, dass die Phryger keine Arier, oder besser gesagt, keine Eranier waren. Es fehlen die eranischen Kennlaute: ks im Anlaute, c (tsch), j (dsha), ç, ebenso das eranische aus s entstandene h im Phrygischen völlig; im Wortschatz fehlt jede nähere Berührung des Phrygischen mit dem Eranischen. Vielmehr waren die Phryger Europäer, nicht bloss ihren Stammsitzen, sondern auch ihrem Ursprung nach, denn die Sprache weist die sämmtlichen Merkmale der einstigen europäischen Spracheinheit auf*". Resturile **limbii tracilor** din Europa se alătură limbilor europene (p. 417); glosele trace **(p. 417—423)**. Concluzia (p. 423) asupra poziției limbii trace, stabilită de Fick, **este valabilă în linii generale** și azi (infra, p. 152).

soluții etimologice pe care sînt bazate nu apar justificate ori sînt inacceptabile. Prin datele privind fiecare trib trac sau dac, cu elemente de etnologie (obiceiuri, fel de viață, credințe, practici etc.), monografia este o adevărată istorie culturală a tracilor pe baza materialului literar și epigrafic existent și a putinței de a-l explica și interpreta la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Prețioasă sursă de informație, ca o bogată colecție de materiale (unele, e adevărat, în forme alterate, ori de altă origine, rectificate sau eliminate de cercetarea ulterioară), opera lui Tomaschek constituie încă și azi un instrument util și necesar în cercetările asupra tracilor, îndeosebi asupra limbii lor. Cu toate că multe din încercările lui etimologice sînt fără valoare (chiar lipsite de sens), lui Tomaschek îi revine meritul de a fi stabilit (după Fick și în baza unor etimologii evidente) poziția specifică ocupată de traco-daci (și frigieni) în cadrul familiei indo-europene : *„die centrale Lage, welche die thrakische Nation zwischen den Illyriern, Hellenen, Phrygern und Armeniern, den iranischen Steppenvölkern der pontischen Region und den Litu-Slaven innehatte"* (*Thr.* II 1, p. 1). Relevînd numeroase afinități fonetice și lexicale dintre limba tracă și alte limbi (iraniană, greacă, armeană etc.), Tomaschek stabilește că traca este o limbă d e o s e b i t ă, fapt pe care cercetarea ulterioară l-a confirmat pe deplin (cf. infra, p. 150—153). În baza știrilor literare și a unor asemănări onomastice (*Moesi-Mysoi* etc.), el a încercat (*Thr.* I, p. 27—80) o repartizare a triburilor trace din Peninsula Balcanică în două mari grupe : *A)* frigiană-mysiană *(phrygisch-mysische Gruppe)*, din care o parte a trecut în Asia Mică (frigienii și mysii), cu o cultură superioară ; *B)* grupa tracă *(die thrakischen Völkerstämme)*, — împărțire artificioasă și contradictorie, ca atare nevalabilă (Kretschmer, *Einl.*, 212—3). Cum s-a relevat de multă vreme și se va dovedi mai tîrziu, numeroase încercări etimologice (alături de cele perfect valabile, înglobate în repertoriul capitolului V) propuse de Tomaschek atît pentru glose cît și pentru plantele dace, dar mai ales pentru numele proprii, sînt greșite, inacceptabile ; fapt explicabil la orice început. Acestea sînt simple alăturări de elemente radicale din numele proprii la vocabule aparent asemănătoare dintr-un idiom indo-european, ori se bazează pe forme fictive (produse din lecturi greșite în inscripții, unele revizuite și corectate între timp). Astfel,

pentru numele fictiv *„Aulukrames"* (care în realitate este *Auluzelmis*, AEM, XIX, p. 61), Tomaschek (*Thr.* II, 2, p. 5) ticluiește o lungă demonstrație etimologică, legînd pe *„-krames"* cu rad. **krem- „schweben, hangen"* [1]. Netemeinicia unor asemenea procedee și rezultate a fost arătată la timpul său de Kretschmer (*Einl.*, p. 184, 217), semnalînd caracterul artificios din punct de vedere social și lingvistic al tîlcuirilor și „traducerilor" grecești și germane date de Tomaschek pentru unele antroponime trace.

Eminentul comparatist și lingvist austriac Gustav Meyer (1850—1900) s-a ocupat și de resturile limbii trace : *Zu den thrakischen Glossen*, în BB, XX, 1894, p. 116—124, făcînd critica unor etimologii ale lui Tomaschek, cu cîteva analize și încercări de noi explicații ale gloselor trace. Tot sub impulsul dat de Tomaschek, respectiv de Kretschmer, s-a ocupat mai în amănunt de resturile și poziția limbii tracilor comparatistul german Felix Solmsen, *Zum Phrygischen*, în KZ XXXIV, 1897, p. 36—68, analiza gloselor și inscripțiilor funerare în limba frigiană, pentru care autorul admite caracterul satem; *Thrakisch-phrygisches*, *ibidem* p. 68—80, dă etimologii de glose și nume proprii, din care sînt de relevat cele pentru *Satrai*, *Satrocentai*, frig. *ba(m)balon*, gr. βαλιός, lyd. *Candaules*.

Loc de frunte în domeniul tracologiei ocupă comparatistul Paul Kretschmer [2], în primul rînd cu *Einleitung* (1896), care și-a cîștigat o binemeritată faimă în lingvistica indo-europeană ca o cercetare de solidă erudiție, doctrină și acribie științifică, bazată pe o vastă documentare, care a sintetizat, punînd pe noi baze cunoștințele de la sfîrșitul secolului al XIX-lea asupra

[1] *„Aulukrames"* considerat de autor ca echivalent cu gr. ἱππο-βάτης. Pentru *„Aulurenus"* (corect *Auluzenus*, CIL, VIII, 18312), Tomaschek (*Thr.* II, 2, p. 4) dă etimologia gr. ἱππο-χάρμης etc. *Daleporis* e tradus *„Schlächter eines weiblichen Tieres"*, *Auluporis „Pferdeschlächer"*, *Mucaporis „Saustecher"* etc. (cf. supra, p. 27). Cazuri de acest fel ori apropiate ar putea fi înșirate în mare număr, ilustrînd procedeul uneori greșit al lui Tomaschek și al celor care au dat asemenea soluții etimologice mecanice și bizare, inacceptabile pentru numele proprii traco-dace. Cf. SCL, VIII, 1957, p. 163 etc.

[2] Despre viața și activitatea lui Paul Kretschmer (1866—1956, Viena); vezi M. Leumann, „Glotta", XXXV, 1956, p. 161—171; W. Havers, *Almanach Akad.*, Wien., 1956, p. 338—366; R. Meister, *Paul Kretschmers Forscherwerk*, în MNHMHC XAPIN, Gedenkschrift Paul Kretschmer, II, Wien, 1957, p. VII-XL.

limbii greceşti şi a grupurilor de triburi înconjurătoare cu care grecii au venit în contact influenţîndu-se reciproc şi ale căror idiomuri au dispărut, lăsînd numai resturi fragmentare, adesea foarte sărăcăcioase şi obscure: traco-frigienii, illirii, macedonenii şi populaţiile Asiei Mici (lycieni, carieni, lydieni, mysi). Capitolele privind aceste populaţii sînt primele încercări sistematice, critice, de valoare durabilă, care nu şi-au pierdut decît puţin din valabilitatea şi utilitatea lor. Pentru limba şi etnologia triburilor tracodace şi frigiene se dă o primă tratare sistematică a materialului documentar, îndeosebi pe baza celui adunat şi interpretat de Tomaschek: fonetica, morfologia şi lexicul limbii trace, urmate de consideraţii asupra poziţiei şi legăturilor de înrudire ale traco-frigienilor în cadrul familiei indo-europene, cap. VII, p. 171—243 *(die thrakisch-phrygischen Stämme)*. Prin critica severă în alegerea materialului documentar (cu foarte puţine excepţii) şi prudenţa în adoptarea de soluţii noi (în primul rînd la etimologii) şi interpretări lingvistic-istorice, acest capitol din *Einl.* a rămas pînă de curînd cea mai bună tratare a problemei lingvistice trace, cu unele lacune firesti, uşor explicabile la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Punctele fixate de Kretschmer (după Fick şi Tomaschek) în etimologia şi fonetica resturilor de limbă traco-dace şi frigiene sînt şi vor rămîne în majoritate valabile; ca atare ele sînt utilizate în capitolele de etimologie şi fonetică din prezenta cercetare, insistîndu-se mai puţin aici asupra lor. Capitolul VII din *Einl.* se împarte în două: 1) „etnologia triburilor traco-frigiene" (p. 172—216) şi răspîndirea lor în Europa şi Asia Mică; combaterea teoriei lui Tomaschek despre două grupe de triburi tracofrigiene (cf. supra, p. 55); Troia şi frigienii; arheologia şi numele de triburi în Troas şi în nord-vestul Asiei Mici; poziţia frigienilor; cultele (Magna Mater, Corybanţii, Sabadios, Men, Bagaios, Sileni, Marsyas etc.); limba frigiană, numele compuse şi cele simple la frigieni; Pelops, Tantalos; triburile trace imigrate mai tîrziu în Asia; dacii şi geţii; 2) „poziţia limbii traco-frigiene" (p. 217 — 243), partea cea mai valoroasă şi durabilă din capitolul asupra tracilor expune sistematic, cu puţine şovăieli, fonetica (vocalism, consonantism, grupe consonantice), ilustrată prin elemente lexicale (glose, nume proprii) cu etimologie evidentă sau foarte probabilă. Legile fonetice identificate de Kretschmer se dovedesc deplin justificate prin noi exemple de cuvinte (ori nume) cu etimologie

sigură. Din fragmentele de limbă frigiană sînt scoase cîteva elemente morfologice : flexiunea nominală și pronominală, conjugarea. Cîteva elemente lexicale sînt citate numai pentru analogiile cu alte grupe lingvistice, ca indo-iraniana, germana, celtica, greaca [1]. P. Kretschmer a fost permanent preocupat de problemele lingvisticii trace, în cadrul mai larg al comparatisticii și al etnologiei preistorice a Europei sud-estice. În revista sa „Glotta", prin cîteva articole și numeroase note (mai ales în cronica-buletin asupra cercetărilor anuale), el a dat contribuții utile cu interesante precizări ; cele mai de seamă sînt : *Zur Deutung der thrakischen Ringinschrift*, în „Glotta", VII, 1915, p. 86—92 ; *Scythen und Thraker*, în „Glotta" XXIV, 1935, p. 37—55, cu etimologia corectă (pentru prima parte) a teonimului *Zamolxis* [2]. Dar alte contribuții ale lui Kretschmer la etimologia tracă sînt de valoare mai mică decît aportul adus inițial în prețioasa „Introducere" din anul 1896.

După cîteva scurte note asupra gloselor și limbii traco-frigiene [3], Hermann Hirt (1866—1936) face o expunere succintă, sintetică și judicioasă asupra grupei traco-frigiene și a locului ei în cadrul indo-european : *Die Indo-germanen.* Ihre Verbreitung, ihre Heimat und ihre Kultur (Strassburg, I, 1905, II, 1907), vol. I, p. 128—136 „die thrakisch-phrygische Gruppe. A. Die Thraker. B. Die Phryger und die Indo-germanen in Kleinasien", cu sumară dar justă analiză a elementelor principale de limbă (considerate ca soluționate ori explicate etimologic) : glosele trace, numele dace de plante, glosele frigiene și textele epigrafice în limbă frigiană, vol. II, p. 591—599.

[1] Există la Kretschmer (ca de altfel în orice lucrare despre limba tracodacilor) încercări de etimologii (noi sau preluate de la alții) nereușite (ex. : *Einl.*, p. 184 *-poris* în antroponime trace, după Torp, înrudit cu lat. *pullus*, p. 185 cu alb. *parë*, v. ind. *para-* „primul, cel mai bun" ; p. 221 *-para* în nume de localități trace ar însemna „vad, trecătoare" (după Fick) ; p. 234 etimologie greșită pentru dac *budalla*) ; legături și paralelisme onomastice eronate (p. 215-6 *Maisades* ar fi nume iranian ; p. 228 *Tautomedes* ar fi dac etc.), pentru care ulterior s-au dat ori se vor da alte explicații ; dar asemenea mărunțișuri nu scad decît puțin din valoarea durabilă a capitolului despre traco-daci și frigieni în prețioasa „Introducere" a lui Kretschmer. Concluzia despre poziția limbii traco-dace și frigiene, stabilită la 1896 de Kretschmer, rămîne valabilă (cf. infra, p. 153).

[2] Cf. AISC, V, 1949, p. 71—72, 88—92, 102, 108.

[3] De exemplu H. Hirt, IF, II, 1893, p. 147.

Numeroase contribuții variate la studiul limbii, onomasticii și culturii tracilor a adus printr-o activitate rodnică timp de o jumătate de veac filologul-lingvist și epigrafist Dimităr D e c e v [1]. Dintre lucrările (cu etimologii nu totdeauna admisibile) privitoare la traci, cele mai de seamă sînt (înainte de a. 1952) : despre inelul de la Ezerovo [2], raporturile lingvistice traco-celtice [3], zeul tracofrigian Bedy [4], raporturile lingvistice traco-slave [5], Asclepios ca zeitate traco-greacă [6], studiul despre apelativele dace de plante (cf. supra, p. 45—47). Ultimele două mari lucrări de tracologie ale lui Decev, sintetizînd și încoronînd întreaga-i activitate în acest sector al comparatisticii : *Charakteristik* (1952) și *Thrak. Sprachreste* (1957), sînt analizate în ordinea cronologică mai jos (p. 64—71).

Cîteva contribuții la toponimia tracă a Bulgariei a dat slavistul Stefan M l a d e n o v (profesor și academician la Sofia) : *Imenata na deset bălgarski reaki* [Numele a zece rîuri bulgare], în „Spi-

[1] Dimităr Decev (Detschew; 1877—1958) a fost profesor la universitate și membru al Academiei din Sofia; biografia și bibliografia lui în *Izsledvania v cest na akad. Dim. Decev* (Studia Decev), Sofia, 1958, p. V—XXIV.

[2] D. D e c e v, *Trakiiskiiata nadpisă na zlatnia prăsten ot s. Ezerovo* [Inscripția tracă pe inelul de aur din satul Ezerovo], în BSAB, IV, 1914, p. 70—77 (=„Glotta", VII, 1915, p. 81—86); V, 1915, p. 232-4 (recenzia articolului despre aceeași inscripție al lui Kretschmer, „Glotta", VII p. 86—92).

[3] *Trako-keltski ezikovi usporediți* [Raporturile lingvistice traco-celtice], în „Godișnik" Sofiiskiia univers., istor.-filol. fakult., XVIII, 4, 1922, 3 (citat de Jokl, RLV, XIII, p. 293).

[4] *Bedy kato trako-frigiisko bojestvo* [Bedy zeu traco-frigian], în loc. cit., XIX, 5, 1923, 9 p. („Glotta", XVI p. 280—285).

[5] *Prinos kăm trako-slavianskite otnoșenüa* [Contribuție la raporturile lingvistice traco-slave], „Iubileen Godișnik" Pl., 1925, p. 311—315 (rezum. franc. p. 316—317); același material în ZslPh, IV, 1927, p. 377—383.

[6] D. D e c e v, *Asklepii kato traco-grîțko bojestvo* [Asclepios zeu traco-grec], în BIAB, III, 1925, p. 131—155 (rez. germ. p. 155—164) : *Ais-* și *As-* ar deriva din **Asi-* care (zeul reprezentînd inițial cultul șarpelui) ar fi din i.-e. **eg'hi-* „șarpe", gr. ἔχις „șarpe", v. sl. *ježь, jazvь* „arici", frig. *exis (ezis)* etc., aparținînd limbii satem trace (cf. epitetul lui Dionysos *Asdules* și antroponim, CIL, X, 216); *-klapios, -kalapios, -kalpios* ar fi înrudit cu *Klepidava* (Ptol.); *-ios* „*gehend*"; „*demnach muss in* -k l e p i, -k l a p i *ein nomen gestecht haben, das bezeichnen sollte, womit der Gott sich bewegt* (etc.), *derjenige der sich in Schlangenwindungen fortbewegt*". Kretschmer observa („Glotta", XVI p. 193): „*namentlich die Deutung des 2. Teiles ist sprachlich ganz unwahrscheinlich*", apreciere potrivită pentru întreaga etimologie a lui Decev. Dar *Asclepios* este nume tracic (supra, p. 28, n. 2).

sanie na blg. Akad. nauk.", X kl. ist.—filol., 6 (1915), p. 41—70; seria a II-a *ibidem*, XVI, 9 (1918), p. 65—104 (cf. ZONF, III, 1927, p. 138—9); *Arda, Marița, Tundja*, în „Godișnik" Pl., 1925, p. 295—309; *Albanisch und thrako-illyrisch*, în „Balkan-Archiv" (Leipzig), IV, 1928, p. 181—194, cu soluții și sugestii etimologice nu totdeauna valabile, rar sigure și clare.

Georges Seure (1873—1944), erudit francez, merituos explorator al antichităților din regiunile trace, bun cunoscător al monumentelor arheologice și epigrafice de aici, a adunat și publicat un bogat material arheologic și epigrafic-onomastic, în revistele franceze (mai ales REA, RA, REG, BCH), făcînd chiar unele tentative de explicare comparativă a numelor de persoană trace. Toate încercările lui de acest fel sînt însă fără valoare lingvistică din cauza confuziilor frecvente și a lipsei de pregătire temeinică filologico-lingvistică. Același lucru se poate spune despre încercările lui G. S. de a tîlcui inscripția inelului de la Ezerovo, REA, XXII, 1920, p. 1—21 [1]. În curs de cîteva decenii, el a adunat un bogat material de nume proprii trace, lăsînd un voluminos manuscris cu însemnări pentru un *Onomasticon Thracicum* [2]. Articolul său ingenios, elegant, *Quelques réflexions générales sur les noms propres thraces* (din a. 1943, apărut abia în 1950) [3], rămîne deasemenea fără valoare pentru studiul gramatical și etimologic al onomasticii trace; ca și în articolele anterioare, arheologul-epigrafist francez utilizează la analiza morfologică termeni bizari și nepotriviți, ca „nume disilabice, tetrasilabice" etc., în loc de cei proprii în terminologia lingvistică: „simplu", „compus", „derivat cu sufix" etc.

George G. Mateescu (1892—1929), conferențiar la Universitatea din Cluj (elev al lui Pârvan), arheolog, istoric și epigrafist [4], a adus contribuții substanțiale la cunoașterea răspîndirii traco-dacilor în lumea romană pe baza materialului epigrafic-

[1] Articol recenzat de D. Decev, în BSAB, VII, 1919—1920, p. 154—158.
[2] Necrologul lui G. Seure, în RA, 1950, II, p. 106—108 (Ch. Picard).
[3] BIAB, XVI, p. 165—176 (*Sbornik G. I. Kazarov*, I); cf. supra, p. 49.
[4] D. M. Teodorescu, I. Lupaș, S. Bezdechi, *Cuvîntări la înmormîntarea lui G. G. Mateescu*, „Societatea de mîine", Cluj, VI, 1929, p. 187-9; R. Vulpe, *În amintirea lui G. G. M.*, în „Analele Dobrogei", XI, 1930, p. 123-6; I. Crăciun, AIIN, VI, 1931-5, p. 795—801 (cu bibliografia lucrărilor lui G. G. M.).

onomastic. Dar lipsa unei pregătiri temeinice filologico-lingvistice ca și a unei orientări mai largi și precise în onomastica popoarelor antice din lumea greco-romană l-au dus la confuzii între materialul onomastic trac și cel grecesc, illiric, celtic, italic, iranian etc. Primul lui studiu de onomastică pleacă de la emendări de inscripții [1], iar principala lucrare de erudiție epigrafico-istorică (prea puțin sistematizată) este *I Traci nelle epigrafi di Roma*, în EDR, I, 1923, p. 57—288, unde e adunat, prelucrat pe larg și detaliat (cronologic și pe categorii sociale), cu cîteva mici omisiuni, materialul informativ epigrafic și literar privind elementele trace și dace din capitala imperiului și din unele zone ale Italiei romane. Sînt și aici, ca la orice început, explicabile erori și exagerări (frecvente în operația dificilă de selectare și clasificare a materialului onomastic), prin înglobarea între cele trace a unor antroponime de altă origine (persane, ca *Petizaces*; grecești ca *Draucos* etc.), ceea ce a creat confuzii, derutînd și pe alți cercetători, care n-au controlat, luînd de bun materialul onomastic colectat de Mateescu. În al doilea studiu, pe aceeași linie antroponomastică, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, în EDR, II, 1924, p. 223—237, se observă și mai pronunțat aceleași greșeli, nu numai în concluziile generale istorice, ci și în felul defectuos cum a fost întocmit repertoriul de 116 „nume trace"; din acestea, cel puțin 50 sînt străine de onomastica traco-getică, fiind majoritatea iraniene (ca *Ablonacos, Ompsalacos, Ospinmazos, Urgbazos, Zorthines* etc.). În același sens, cu cîteva exagerări în plus, a fost urmat de Pârvan (*Getica*, 1926, p. 243—244; cf. supra, p. 19, n. 3). Asemenea excese ale tracizanților ca Seure și Mateescu au avut urmări nefavorabile asupra cercetărilor comparative, unele nume iraniene (ca *Dalosacos, Petizaces, Vastobalos* etc.) fiind greșit considerate de unii ca trace și „explicate" în consecință. În ultima sa lucrare de tracologie *Granița de apus a tracilor* (1926), Mateescu adună știrile cu privire la extinderea spre sud și vest a elementelor trace din Peninsula Balcanică [2]. Analizele și tentativele spo-

[1] G. G. Mateescu, *Cercetări cu privire la Traci*, Emendațiuni la CIL, în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", București, IX, fasc. 33, 1916, p. 29—40.

[2] Idem, *Granița de apus a tracilor*, în AIIN, III, 1924-5, p. 377—492; cf. observațiile și completările date în AISC, IV, p. 76; supra, p. 19.

radice ale lui Mateescu (influențat aproape exclusiv și cu totul nefavorabil de Seure) de a găsi explicații filologico-lingvistice, mai ales în privința formării cuvintelor (numelor) trace, sînt de asemenea fără valoare : nici Mateescu, precum nici Seure n-au adus vreun element nou ori criteriu valabil la munca de explicare gramaticală și etimologică a bogatului material onomastic traco-dac față de ceea ce se știa la sfîrșitul secolului al XIX-lea (mai ales contribuțiile lui Tomaschek și Kretschmer). Dintre materialele inedite ale lui Mateescu, un caiet cu liste de nume proprii trace a ajuns în Secția manuscrise a Bibliotecii Academiei R.S.R. din București, unde se pare că n-a fost cercetat de nimeni.

Marele istoric și arheolog Vasile P â r v a n (profesor la București și întemeietor al școlii moderne de arheologie din România) s-a ocupat incidental și cu limba tracilor, în legătură cu toponimia și antroponomastica Daciei antice și a teritoriilor de expansiune a traco-geților. Cele mai de seamă pagini dedicate acestor probleme sînt în studiul despre rîurile „daco-scitice" [1] și în monumentala operă de documentare și sinteză *Getica* (cf. supra, p. 34), p. 221—278, bazat în majoritate pe materialul și soluțiile etimologice ale lui Tomaschek, cu cîteva contribuții etimologice proprii, din care însă prea puține sînt valabile, din cauza relevată și la alții : lipsa unei orientări și pregătiri corespunzătoare în domeniul comparativ și considerarea superficială a problemelor de lingvistică și onomastică tracă și indo-europeană.

Otto S c h r a d e r (1855—1919), în art. *Thraker, Reallexikon* (citat supra, p. 17), prezintă o clară și judicioasă expunere, bună orientare generală asupra etnologiei, limbii și culturii tracilor, a căror importanță pentru lingvistica și antichitățile indo-europene este relevată de A. Nehring (care a prelucrat vechiul articol al lui Schrader).

Comparatistul albanolog vienez Norbert J o k l (1877—1942) a dat (după Kretschmer) o nouă sistematizare a cunoștințelor asupra resturilor limbii trace : *Thraker. Sprache*, în RLV, XIII (1929), p. 278—298, după ce scrisese în același lexicon *Albaner* (I, 1924, p. 84—94), *Illyrier* (VI, 1926, p. 33—48), *Phryger* (X,

[1] V a s i l e P â r v a n, *Considerații asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, în „Analele Academiei Române", Mem. secț. ist., III, I, 1, 1923, p. 1—26 (rezumat franc. p. 27—31).

1927—8, p. 141—153), unde utilizase pe larg materialul trac, punîndu-l mereu la contribuție pentru explicarea unor elemente ale limbii albaneze, illire și frigiene, pe care autorul le considera înrudite de aproape cu traca. Articolul despre limba tracă e bazat pe datele și interpretările lui Tomaschek, Kretschmer, Seure și Mateescu (în ce privește numele proprii, mai ales), dar are caracter de originalitate, cu vederi și soluții noi, unele juste. După răspîndirea geografică și gruparea triburilor, se face o analiză judicioasă și competentă a elementelor fonologice și a structurii indo-europene a limbii tracilor, cu explicații ingenioase asupra diferențierilor interne, dialectale, care justifică în bună măsură varietatea de forme și discordanța evidentă în ce privește tratamentul unor sunete (*o* conservat sau trecut la *a*; palatale neasibilate etc.); explicarea multor grafii de nume ca forme corupte ori ca variante de pronunțare etc. Sînt studiate sistematic sunetele, cu bogate exemplificări și etimologii noi, unele convingătoare. Urmează considerații asupra analogiilor și înrudirilor cu alte grupe lingvistice (afinitatea între illiri și traci etc.). Alături de remarcabile calități, articolul despre limba tracă al lui Jokl are însă unele deficiențe rezultate din faptul că autorul a preluat ca bune niște materiale onomastice corupte, din lucrările lui Tomaschek, Seure, Mateescu ș.a., fără un control personal: sînt nume rău citite în inscripții ori corupte în manuscrise de autori antici, coruptèle care au provocat (fiind luate drept forme autentice) unele confuzii și erori, adică în primul rînd pseudoetimologii și au dus, în consecință, la unele concluzii false [1].

[1] Dintre confuziile de acest fel din RLV, XIII, p. 278—298 sînt de relevat: p. 280 soldații cu numele *Mucasenus* (CIL, III, 1195, Alba Iulia) și *Mucapor* (CIL, III, 852) sînt traci din sudul Dunării; p. 283 *Bedauros* antroponim în Thasos se aseamănă numai întîmplător cu zeul illir *Medauros* (CIL, VIII, 2581, nu „III, 285" cum scrie greșit Jokl); p. 285 *O-dry-sae* este divizat greșit, corect e *Odry-s-; Anadraimos* nu e din „ana(9)" și „dromos"(?); *Axiopa* (Procop.) este evident corupt din *Axiopolis;* p. 286 numele *Totoes* nu e trac, ci probabil egiptean (divinitate); Τουτωριος nu e nume propriu, ci lectură greșită în loc de τοῦ ἔτους etc.; etimologia glosei *briza* și cea a numelui *Resos* sînt greșite; p. 287 la fel numele de plantă dacică *koadama* explicată sigur eronat ca „*Wassersiedler*", cu lat. *aqua* „apă" și menținerea labiovelarelor în graiul dac (?!); numele localității *Phorunna* din teritoriul Maedica nu poate fi trac din cauza sunetului *ph-; diesema* tîlcuit greșit ca **dies-eusmn* „*Himmelsbrand*"; p. 288 *-basta* în nume de localități nu poate fi dintr-o bază de forma **bhau-st-* cu trecerea lui *au* în *a; Athyras* artificios explicat din **n̥-dhu-r̥-* „*ohne Lauf*";

W. Brandenstein, în articolul *Thrake. Sprache*, în RE, VI, A (1936), 407—414, prezintă un scurt repertoriu cu caracter informativ (fără pretenții de originalitate) al materialului de limbă (cu o parte din bibliografia mai recentă), bazat mai ales pe articolul lui Jokl (RLV, XIII), cu aceleași însușiri, dar și cu etimologii unele neverosimile.

Cîteva contribuții la onomastica și etimologia traco-dacică a dat I. I. Russu în articolul *Macedonica*, EDR, VIII, 1938, p. 105—232; *Byzantion*, în *Studi bizantini*, Roma, V, 1936, p. 554—557; *Granița etnică între traci și illiri*, AISC, IV, p. 73—147; *Onomasticon Daciae*, AISC, IV, p. 207—222, V, p. 286—289; *Sarmizegetusa*, RIR, XIV, 1944, p. 376—399; *Religia geto-dacilor*, AISC, V, p. 61—139; *Basileus*, LL, IV, 1948, p. 186—199; *Oiskos*, în „Godișnik" Pl., 1954, p. 196—198; *Etimologii trace*, SCL, VIII, 1957, p. 161-170; *Aesculapios*, în *Istoria medicinei*, 1957, p. 9—24; *Elemente traco-getice în Scythia și Bosporul cimerian*, SCIV, IX, p. 303—331; *Les Costoboces*, în „Dacia", III 1959,p. 341—352; *Seirenes*, în „St. clas.", IV, 1962, p. 319-331; VII, 1965, p. 109-116.

După o serie de articole și studii arheologice, epigrafice și lingvistice (cf. supra, p. 59) privitoare la traci, publicînd cu întregiri juste și interpretări unele materiale epigrafice, paralel cu etimologii și contribuții la religia și istoria tracilor, D. Decev prezintă în 1952 un tratat sistematic al elementelor limbii trace, în primul rînd fonetica, în cartea *Charakteristik* [1]. Plecînd de la observația (p. 63) că în ultimele șase decenii (după Tomaschek, *Thr.*) au ieșit la iveală numeroase inscripții și papirusuri, îmbogățind considerabil cunoștințele asupra limbii trace, „prin punerea la contribuție a noului material a fost cîștigată o temelie mai largă și mai sigură pentru caracterizarea limbii trace", supusă

Basteira fals din **bhndhteria;* p. 290 *Zygere* din **diu-gere; Dingion;* p. 293 Ακυενίσιον e formă coruptă (Procop.) din *Aquensis;* Κουιμεδαβα n-are a face cu lat. *quies* „odihnă", ci e corupt din *Comidava* (AISC, IV, p. 236); *Karistora* n-are legătură cu populația carienilor din Asia Mică.

[1] D. Decev, *Charakteristik der thrakischen Sprache* (Sofia, 1952), 134 p.; text bulgar p. 5—62, versiune germ. p. 63—119, rezumat rusesc p. 120-4; fonetica p. 65—103; raportul dintre limba tracă și cea frigiană p. 103—107; albaneza continuatoarea limbii trace p. 107—115; poziția limbii trace în cadrul indo-european p. 115—119. Întreg studiul (versiunea germană) e reprodus de erezi, cu foarte puține modificări și adaosuri (după moartea lui Decev), în „Linguistique Balkanique", Sofia, II, 1960, p. 148—212.

unei noi examinări de către autor, care se întemeiază pe documentarea ce-i oferă colecția de resturi lingvistice trace (infra, p. 68). Cum s-a arătat [1], cartea lui Decev [2] ar trebui să exprime ultimul cuvînt în materie; ceea ce însă nu este cazul, iar aportul nou e destul de modest. Caracterizată printr-un vast aparat de erudiție și documentare, străbătută de un admirabil efort ermeneutic și un talent combinatoriu, *Charakteristik* nu prezintă însă o egală orientare în resturile limbii trace, al cărui tablou gramatical-istoric rezultă de aici cu unele deformări. La stabilirea legilor f o n e t i c e trace, autorul se întemeiază în chip firesc pe etimologiile cuvintelor și numelor proprii, de a căror valoare depinde totul. Soluțiile noi (foarte numeroase) ale savantului bulgar se împart în trei categorii: *a)* deplin convingătoare (unele evidente) sau foarte probabile; *b)* probabile ori dubioase; *c)* neprobabile. Fără a căuta și a putea să facem o statistică exactă și completă, deosebind însă limpede etimologiile date de antecesori (necuprinse în acest calcul) de cele formulate de către Decev, ultimele sînt 125 de etimologii noi, din care 22 valabile (deplin reușite), ceea ce înseamnă că din soluțiile originale (noi) pentru nume proprii ori apelative trace sînt valabile aproximativ 17%; ele vor fi integrate ca o achiziție utilă în repertoriul lexical-etimologic tracodac [3]. Semnalarea în amănunt a erorilor din cuprinsul cărții ar necesita o expunere amplă, dar inutilă; vom alege numai cîteva exemple caracteristice și lămuritoare, pe categorii: A) clasificarea eronată a materialului trac, care nu a fost separat net de cel eterogen, iar ca urmare a greșelilor mai vechi (Seure,

[1] Recenzie: SCIV, VII, 1956, p. 447—451. Cf. B. I. N a d e l, *Probleme de lingvistică*, trad. rom. 1955, nr. 2, p. 58—66 (după „Voprosi iazikoznania", 1955, nr. 2).

[2] Numeroase lacune în documentarea bibliografică, mai ales în ce privește publicațiile mai recente românești, ca „Dacia", XI—XII, 1945-7, p. 269—70 „Dinatos" e de fapt „ordinatos (centurio)"; din alte publicații ușor accesibile (AISC, V, RIR, XIV ș.a.) s-ar fi putut vedea unele etimologii de nume proprii, care ar fi contribuit la scăderea numărului erorilor din *Charakt.* Manuscrisul lucrării apare în multe privințe mai vechi decît prefața (25 VIII, 1951, la p. 3, ori 25, VIII, 1950, p. 63).

[3] De ex. *Dala-* în antroponime **dhal-* „a înflori" (p. 69); *Zber-, Zberthurdus* teonim traco-getic; *Rebu-; -maros, Maro-* „mare"; *-bleptes* în *Cersobleptes; Epta-; -talcas (Roimetalcas); Ro(i)m-, Rom-; Odrysae* **odh-, edh-; -poris, -por* în antroponime (v. repertoriul alfabetic din cap. V, infra, p. 89—130).

Mateescu, Jokl ş.a.) au fost cuprinse nume de altă origine [1]; B) utilizarea de nume ori forme (variante) corupte sau rău citite din manuscrise ori inscripţii [2]. Asemenea forme greşite de nume „trace" (puse în circulaţie de Tomaschek, Seure, Jokl, Mateescu ş.a.) sînt acceptate ca bune, fără controlul integral al materialului epigrafic şi literar; evident, controlul sever ar fi eliminat formele corupte din *Charakt.*, care, luate de bune, s-au pretat la dificile şi neverosimile construcţii etimologice, denaturînd sistemul fonetic şi forma autentică a unora din elementele de limbă tracă (mai ales nume proprii). Erori există şi în analiza morfologică şi fonetic-semantică a unor nume proprii trace, ca şi soluţiile şi criteriile fonetice deduse ori utilizate în operaţiile etimologice; numai cîteva exemple: a n a l i z a morfologică a numelor e greşită, ca în *Dringistas*, pentru care se stabileşte o etimologie şi o lege fonetică eronată, **gheidh-t-* cu trecerea grupului consonantic *-d-t-* la *-st-* (*Charakt.*, p. 84, 86; de fapt numele e format din *Dring-ist-*, cu sufix *-st-*); *Dizas*, derivat *Dizalas*, e analizat în două feluri: *Di-zala* compus (din care *Diza* ar fi formă scurtată), apoi *Diza-* ca rădăcină deosebită (p. 71, 96; cf. infra, p. 67, n. 1). Criteriile s e m a n t i c e în etimologia numelor proprii nu sînt respectate adeseori, de aceea legăturile propuse nu sînt convingătoare, ci contrare normelor interne ale limbii trace: *a)* f o n e t i c se postulează transformări care sînt contrazise de etimologiile sigure

[1] Nume g r e c e ş t i: *Tricentios*, *Triphoulon* (Decev, *Charakt.*, p. 66), *Coteiphos* (p. 70), *Thermi-* în *Thermidava*, cu etimologia inacceptabilă din i.-e. **k'er-* „a creşte, a hrăni" (p. 71); *Diopanes* (p. 86, 91), care de fapt e *Diop(h)anes; Caeletharidas* (p. 92) etc.; i r a n i e n e: *Varzbalos* (p. 70), *Sacedallos* (p. 71, 72), *Mezacos* (p. 72). *Natuspardo* (p. 77), *Vastobalos* (p. 80), *Petizaces* (p. 89), *Dalosacos* etc.; c e l t i c e: *Smertomaros* (p. 78), *Muccasenia* (p. 88); i l i r i c e: *Diasdinus* (p. 82, 92) = *Dasdimus (Dazimus)*, *Dusmanes* (p. 93) = *Dasmini* (*Dasminius* antroponim); l a t i n e: *Nata* (p. 77) etc.

[2] De ex. *-phara* în loc de *-para* (*Charakt.*, p. 65), Χεσδουπαρα (Proc.; cu etimologia din **k"as-dho-*, imposibilă), Κουιμεδαβα (Proc.; în locul formei normale *Comi-*, *Cumidava*), *Mucazera* şi *Zerazenis* din acelaşi cuvînt (p. 71); *Oikuizeris* (nume rău citit în loc de οἱ Κουιζερεως, cu etimologia artificioasă şi neverosimilă „*der dem Bauernhof Freude verschafft*" [sic!], p. 71, 99); *Dinatos* (p. 77, 82; de fapt ὀρδινᾶτος, „Dacia", XI—XII, p. 270); *Satralis* (p. 86, în loc de *Disatralis*); *-baulos* (p. 86, în loc de *-balos*, cu pseudoetimologia din **bhau-l-*), *-traulus* în forma coruptă tîrzie *Mucatraulus* (p. 86, cu etimologia falsă din **treu-*), *Kazemis* (p. 97; de fapt *Mucazenis*, într-o inscripţie citită corect încă la 1877; cf. „Dacia", II, 1958, p. 524) etc.

și evidente ale altor cuvinte (nume), din cauza utilizării legilor fonetice ale altor limbi indo-europene (de ex. grecești, ca trecerea grupului *-d-t-* la *-st-* în *Bist-*, p. 70, 85—86; *Mestos*, p. 85; **-geist-* p. 86; *Bessoi*, p. 86 etc.), pentru a construi etimologii trace; *b)* semantic nu dă un înțeles acceptabil pentru antroponime sau toponime, care să nu fie contrar rostului firesc al acestora [1]. Asemenea „operații etimologice" sînt neconvingătoare, urmărindu-se numai arhetipuri ireale și formularea de norme fonetice instituite în prealabil, ca mutația consonantică (trecerea *b* > *p*, *d* > *t*, *g* > *k*), cu afirmația surprinzătoare că *„dem Thrakischen die mediae überhaupt fremd waren"* (*Charakt.*, p. 68), ori trecerea lui *o* la *a* (iar cazurile numeroase de *o* în numele trace, ar fi forme „grecizate" ori cu *u* pronunțat deschis etc.). Asemenea „legi fonetice" susțin etimologiile adoptate și totul se învîrtește într-un cerc vicios: legi fonetice scoase din etimologiile eronate bazate tocmai pe aceste criterii fonetice arbitrare. Cele cîteva exemple de mai sus arată cît de grav și frecvent autorul cade victimă unei „omonimii de sunete" *(Opfer der Lauthomonymie)*, pe care el însuși o impută (*Charakt.*, p. 109), pe bună dreptate, poliglotului din Leipzig — Gustav Weigand (1860—1930). Este surprinzător și regretabil că o lucrare de știință cum e *Charakt.*, a lui Decev, conține erori atît de grave, care fac ca partea interpretativă a cărții să rămînă în urma vechilor rezultate (mai ales ale lui Tomaschek, Kretschmer, Jokl), căci confuziile în legile fonetice trace produc același efect în concluziile de ordin

[1] Exemple: local. *Petra* din **bend- (bed-)*, *Paulalia *beud- „aufgeblasen"*, *Tomis *dem-* (p. 67, 98); *Athos, Athys, Auty-paro- *auk-t-* (*aug-, augeo* etc.) „înalt" (p. 85); *Clagissa *delegh-, *dlo(n)gh-* „lung", din care ar rezulta că în tracă grupul *dl* ar trece la *kl* (p. 86; dar numele *Clagissa* conține rad. **kleg-* „a suna; lăuda" etc.); *zalmos* și numele *Zalmoxis, -zelmis* din rad. **kel-* „a ascunde, acoperi"); *Di-zala *g'hel-* „a străluci", din care *Diza* ar fi formă scurtată (p. 71), apoi (după Tomaschek) același nume e declarat identic cu elementul exclusiv toponimic *-dizos, -diza* „cetate, fort(ificație)" *(Tarpodizos)* din rad. **dheig'h-* (p. 98), care nu e admisibil în antroponimie — ș.a.; la p. 95, Decev mai riscă afirmația *„der Personenname* Rosezis (trac. secolul al IV-lea î.e.n.) *ist sicher mit dem heutigen Flussnamen* Rosica *bei Nicopolis ad Istrum zu identifizieren"; Diur-, Dura-* (antropon.) și *Durostorum* din **g'her-* „a îngrădi" (p. 94); *-zenus* din **g'en-* (p. 71) la fel ca *Denth-* (p. 72, 87), ceea ce evident e imposibil; *Tius* local. în Asia Mică ar veni ἐκ τοῦ τιμᾶν τὸν Δία (St. B.; p. 68; cf. RE, VI, A, 857), care este o patentă etimologie populară antică etc.

general și în considerațiile lingvistice asupra poziției tracilor în cadrul indo-european. Astfel, scade valoarea ce ar fi putut avea capitolele asupra „poziției limbii trace", „albaneza continuatoare a limbii trace", raporturile tracilor cu triburile vecine (frigienii, illirii etc.). Lipsită de temei este gruparea tracilor într-o comunitate indo-europeană mai restrînsă cu germanii, frigienii și armenii (care ar fi introdus uniform mutația consonantică sub influența unor... „etruscoizi", *Charakt.*, p. 115; dar în limba tracă postularea mutației consonantice este o eroare evidentă). Din premise (etimologii și criterii fonetice) false nu pot rezulta decît concluzii false. Ceea ce rămîne însă valabil și de valoare durabilă din *Charakt.* sînt cele 20—25 de etimologii noi, bune (cf. supra, p. 65), elemente pozitive și utile în studiul limbii traco-dacilor.

Produs al unei munci de cîteva decenii, repertoriul de *Rămășițe ale limbii trace* [1], editat în condiții optime de Academia vieneză, este o realizare științifică remarcabilă, care onora deopotrivă pe savantul octogenar ca și tenacitatea și spiritul de organizare științifică al Bulgariei moderne. Avem aici un grandios tablou al bogăției resturilor limbii trace, care după șase decenii înlocuiește cu succes, depășind natural din toate punctele de vedere *Die alten Thraker*, partea a II-a, a lui Tomaschek, formînd de acum baza oricărei cercetări a limbii, istoriei și culturii tracodacilor. Relevarea justă și necesară a acestor calități (în primul rînd a dimensiunilor impozante ale cărții, a imensului material documentar adunat aici din sursele antice) nu vine în contradicție cu faptul că sînt de făcut numeroase observații și rezerve, îndreptări și eliminări, adaosuri și puneri la punct în această carte destinată a fi un repertoriu critic și complet, un instrument de lucru a cărui importanță și utilitate nu mai este cazul a fi relevate și pe care cercetătorii o așteptau de cîteva decenii. Trebuie remarcat însă că lipsurile și erorile ce le conține sînt mai mult de natură obiectivă, oarecum în firea lucrurilor, a stării actuale și a rezultatelor lacunare de pînă acum în munca de explorare și studiu

[1] Dimiter Detschew, *Die thrakischen Sprachreste* (Viena, 1957), IX + 584 p.; cuprins: p. III—IX, Vorwort, Einleitung, Inhaltsverzeichnis, Abkürzungen; p. 1—540 Eigennamen und Glossen; p. 541—565 Dakische Pflanzennamen; p. 566—582 Die Ringinschrift von Ezerovo; p. 583—584 Corrigenda (erori de tipar).

comparativ în sectorul limbilor și onomasticii popoarelor antice dispărute din zona sud-estică a Europei și din Asia Mică. Nu facem o analiză — nici măcar sumară, cît ar fi posibil în acest loc — a materialului lingvistic-onomastic din *Thrak. Sprachreste*, și nu vom semnala nici aspectele negative de ordin formal și tehnic-bibliografic, care sînt analizate împreună cu principalele erori în recenzia detaliată [1]; sînt relevate numai cîteva puncte principale și categorii de erori mai grave. Repertoriul de materiale lingvistice ale unui idiom dispărut (ca cel traco-dac) trebuie să aibă în vedere, să respecte integral trei condiții mai de seamă: *a)* să fie c o m p l e t, conținînd t o t ce se află (cuvinte, glose, nume proprii) în izvoarele documentare antice, să nu omită nici un nume, nici o atestare a vreunui exemplu din același nume ce poate să fie repetat în zeci ori sute de cazuri (*Bithys* apare de 360 de ori, *Cotys* — 83, *Seuthes* — 115, *Teres* — 132 etc.); *b)* să nu cuprindă e l e m e n t e e t e r o g e n e (de origine diferită: iraniene, celtice, grecești, illire, romane etc.), care apar amestecate și în alte repertorii lingvistice-onomastice [2]; *c)* să prezinte o valorificare l i n g v i s t i c ă a materialului fragmentar de limbă, o justă analiză (elemente radicale, sufixe, nume compuse etc.) și stabilirea legăturilor de înrudire în domeniul comparativ, de unde să se recupereze cît mai multe elemente lexicale cu semnificație sigură și legile f o n e t i c e ale idiomului dispărut, spre a putea stabili poziția lui în cadrul indo-european. Atare condiții nu sînt respectate întocmai și consecvent în *Thrak. Sprachreste*, la care este necesară în primul rînd o p u r i f i c a r e de tot ce nu e traco-dacic (nume proprii și cîteva cuvinte alogene) ca și de toate explicațiile etimologice eronate; apoi materialul trebuie să fie c o m p l e t a t cu tot ce s-a omis și care trebuia să fie cuprins și anume: o serie de nume proprii și multe exemple și variante ale celor cuprinse, împreună cu etimologiile posibile și utile (mai vechi sau noi) ce lipsesc în carte; piesele din acest impozant dosar al limbii traco-dace nu sînt toate valabile, iar de altă

[1] „Dacia", n.s., II, 1958 [1959], p. 520—526; de asemenea SCIV, IX, 1958, p. 213—217; V. P i s a n i, *Paideia* (Genova), XVI, 1961, p. 238—243 (infra, p. 224).

[2] De ex. repertoriul celtic al lui Holder, cel illiric al lui Krahe (cf. SCL VIII 1957, p. 27—40) și al lui A. Mayer (cf. „Cerc. lingv.", V, 1960, p. 165—176).

parte multe din cele autentice au fost omise. Îndreptările și adaosurile necesare se referă la trei grupe de elemente : *a)* n u m e de altă origine, numeroase și variate, din care nu por fi menționate aici decît cîteva exemple, după categorii [1]; *b)* n u m e greșite în lectura inscripțiilor, papirusurilor ori textelor literare [2]; *c)* e t i m o l o g i i eronate ori neverosimile[3], contrare legilor limbii trace și care ar deforma (în caz că sînt admise) cunoștințele despre fonetica și lexicul ei. Asemenea aspecte negative sînt în majoritate consecințe ale greșelilor mai vechi, preluate fără suficient control critic de la înaintași care s-au îndeletnicit cu limba și onomastica traco-dacilor (Seure, Mateescu, Jokl ș.a., numeroase fiind luate chiar de la patriarhul studiilor de „tracologie" W. Tomaschek). Asemenea greșeli n-au apucat a fi îndreptate decît în mică măsură și s-au făcut simțite în proporții destul de grave în *Charakt.* (cf. supra, p. 65—68). — La p. 535—540 din *Sprachreste* se dau cîteva *„Nachträge"*, mai mult din publicații bulgare apărute pînă la 1955, din care se omit însă unele nume evident și tipic trace ca *Danto, Zeipyron* etc.; p. 541—565 „numele dace de plante" cu rezultatele stabilite de autor în a. 1929 (cf. supra, p. 45—47); p. 566—582 „Inscripția inelului de la Ezerovo" (supra, p. 39—41). Adaosurile ce sînt de făcut la mate-

[1] Nume a f r i c a n e : *Aulurula, Bazosenus, Zaecethuris, Zurumius, Iarse;* a s i a n i c e : *Tarasis;* c e l t i c e : *Atezissa, Daeipora, Zmertomaros, Kasig-, nakis, Mastutus, Muccasenia;* e g i p t e n e : *Beitharion, Thrakès, Centeisis, Nestoeris, Pates, Seutharion, Sinthois, Tarse;* g r e c e ș t i : *Aba, Harpalyke, Bresais, Ganymedes, Diomedes, Diop(h)anes, Heketor, Zenas, Zenis, Zonios, Heros, Heron, Thamyris, Karkenos, Karpos, Kottyphos, Kronides, C(h)rusis, Kodinos, Xanth-, Orpheus, Papias, Pistos, Pittalakos, Posses, Pythis, Sothimos, Phagres* etc.; i l i r e : *Arsaius, Diasdinus, Dasdimus, Dusmanes, Salluntum;* i r a n i e n e s c i t o - s a r m a t e : *Abragos, Agathyrsi, Dalas, Dalosacos, Carzoazos, Metagos, Mucunagos, Xebanocos, Varzbalos, Vastobalos, Petizaces, Sacedallos, Saratos, Saurophos;* r o m a n e - i t a l i c e : *Attius, Aulenus, Bassus, Duliares, Castus, Costas, Nogeto, Perula, Suavithus, Tzertzenutzas, Tzitaetus (Civitas vetus);* s e m i t e - s i r i e n e : *Dalailos, Sadaeus* etc. (ordinea alfabetului grecesc adoptat de Decev).

[2] *Aroimeotes* (Roimeotes), *Tanurius* (Ianuarius), *Bendarites* (Bederianites), *Bepara, Bereiaros* (Beriparos), *Gennylos* (Mennylos), *Gigligecos, Gykeia, Dizzaca, Dinatos, Dioscodus, Ditugenius, Eptedius, Secus, Zelydeze, Ziadinnius, Iamphorynna, Cazemis, Kyraikne, Lezelmis, Mandros, Mucatraulus, Oikuizeris, Ultinsium, Grinkipiana, Purd(enos?), Preidis, Roimezenes, Sensioi, Suaemedus, Tonkailla, -phara* etc.

[3] *Athyras, Anadraimos, Dendu-, Derei-, Odessos, Odrysi, Tios* ș.a.

rialul lingvistic trac din *Sprachreste* sînt numeroase și importante [1], dovedind și ele că spre a fi utilă și utilizabilă cu deplin succes, cartea *Resturile limbii trace* are nevoie de o revizuire și o reeditare după alte criterii, mai severe, sau chiar alcătuirea unei noi culegeri a resturilor de limbă traco-dacă, care să cuprindă și elementele de limbă frigiană ca și toate numele proprii în toate atestările. Un asemenea *Thesaurus linguae Thraciae*, complet și exhaustiv din punct de vedere filologic, lingvistic, onomastic-prosopografic, istoric și epigrafic ar fi de realizat după un interval de timp mai scurt decît cel scurs de la a. 1894 la 1957.

Filologul-lingvist și comparatist bulgar, academician și profesor la Universitatea din Sofia, Vladimir Georgiev prezintă o monografie a limbii trace: *Trakiiskiiat ezik* [2], apărută curînd după cea a lui Decev (supra, p. 64) și imediat după impozanta colecție *Sprachreste* (supra, p. 68). Cartea lui Vl. Georgiev (care s-ar părea că s-a îndeletnicit pînă atunci mai puțin cu limba tracă) este o nouă probă îmbucurătoare despre interesul crescînd ce se manifestă în Bulgaria pentru limba și în general pentru antichitățile tracilor, al căror teritoriu corespunzînd în cea mai mare parte cu Bulgaria actuală e firesc ca istoria și civilizația lor materială să preocupe din ce în ce mai intens pe filologi-lingviști, istorici și arheologi din țara vecină, care pe drept cuvînt revendică între strămoși pe tracii dispăruți de pe scena istoriei nu mult înainte de perioada cînd proto-bulgarii ocupau actuala lor țară (secolul al VII-lea e.n.) și se închegau ca popor. Vl. Georgiev remarcă de la început (p. 3): „istoria tracilor, predecesorii slavilor în partea orientală a Peninsulei Balcanice, constituie o importantă problemă pentru noi bulgarii: în etnogeneza poporului nostru, tracii sînt unul din elementele alcătuitoare principale,

[1] G. Mihailov, în „Spisanie na bălg. Akad.", III, 1958, p. 132—141; V. Beşevliev, *Nachträge zu den thrakischen Sprachresten*, în „Linguistique Balkanique", I, 1959, p. 65—68; cf. „Cerc. lingv.", VI, 1961, p. 218-9. Ample și substanțiale adaosuri și corectări de K. Vlahov, *Nachträge und Berechtigungen zu den thrakischen Sprachresten und Rückwörterbuch*, în „Godișnik na Sofiiskiia Universitet", Filol. Fakultet, LVII, 2, 1963, p. 221—367; cu alte corectări și adaose, în „Cerc. lingv.", IX, 1964, p. 326—333.

[2] Vladimir Georgiev, *Trakiiskiiat ezik* (subtitlu: *La langue thrace*, fără rezumat), Sofia, 1957, 84 p., 18 p. index, în 8°, ediția Academiei bulgare, Secția lingvistică, etnografie și literatură.

iar limba lor a avut o importantă influență asupra evoluției limbii noastre". Spre a fi cu adevărat utilă în cercetarea istoriografico-lingvistică a etnogenezei bulgarilor și a celorlalte popoare din vechiul teritoriu traco-getic (români, albanezi, sîrbi etc.), este necesar firește ca limba tracă să fie cunoscută cît mai corect, real și just cu putință, în toate compartimentele unde este accesibilă mijloacelor actuale de investigație și pe toată durata existenței sale. Monografia lui Vl. Georgiev face impresia unei lucrări remarcabile în primul rînd prin felul original și îndrăzneț de a identifica elemente ori forme de limbă tracă în unele texte sau fragmente epigrafice grecești din teritoriile trace, ori în textele literare ellenice și prin preocuparea de a le interpreta comparativ, încercînd o explicație nouă pentru unele elemente și fenomene de limbă tracă. Este o muncă de proporții impozante, de vastă erudiție și mult talent combinatoriu în domeniul comparatisticii; rezultatele nu pot fi însă considerate la înălțimea eforturilor depuse, căci examinarea critică arată că vederile formulate de autor sînt uneori supuse cauției, comportă semne de întrebare, ce lipsesc cu totul în expunerea compactă a merituosului lingvist-filolog sofiot. Este necesară o examinare (sumară, cît permite acest cadru) a capitolelor și rezultatelor lucrării [1]. Omitem orice discuție, ca fiind inutilă, asupra materialului din capitolul I, p. 5—26, cu „inscripții trace din teritoriul trac", în care autorul vrea să scoată „texte" de limbă tracă din epigrafe grecești pe vase ori inele ce conțin numai nume proprii, ca ΔΑΔΑΛΕΜΕ, ori ΗΥΣΗ... ΔΕΔΕ/MEZENAI, ori ΚΟΤΥΟΣ ΕΓΓΗΙΣΤΩΝ etc. [2]; nici soluția pentru textul inelului de la Ezerovo (cf. supra, p. 39) nu poate fi acceptată. Capitolul II, p. 27—42 „inscripții din insula Samotrace" [3]: mici fragmente și litere grecești pe vase, din care

[1] Este de remarcat lipsa bibliografiei românești: din tot ce s-a publicat la noi cu privire la limba traco-dacilor apar numai două citate: la p. 25, SCIV, II, 1951, p. 119—122, VI, 1955, p. 57, 59, p. 200—202 și la p. 65, „Dacoromania", XI, 1948, p. 148; alte publicații ca AISC, III, IV, V, RIR, XIV 1944, SCIV, VII 1956 etc. sînt necunoscute autorului. De asemenea „Godișnik" Pl., 1954, p. 196—198, cu etimologia pentru *Oiskos*, spre a nu se repeta vechea formulă greșită **uis-kos* (Vl. Georgiev, *Trak. ezik*, p. 63).

[2] Cf. recenzia critică în SCIV, IX, 1958, p. 521—524; recenzia amabilă de G. Mihailă, SCL, IX, 1958, p. 423—427; recenzie severă de V. Pisani, în „Paideia" (Genova), XVI, 1961, p. 244—251 (infra, p. 225).

[3] Publicate în „Hesperia", XXIV, 1955, p. 93—109.

cu greu s-ar putea scoate ceva pentru limba tracă; Vl. Georgiev le împarte totuși în două categorii: „inscripții trace" și „inscripții grecești". Din prima categorie ar fi cuvîntul „Din" cu însemnarea „Zeus" (cf. *Din-dryme, Zindrumenos* etc.), „Di", „Dintole", „Dentole" etc.; în realitate însă, dacă asemenea vocabule sînt de fapt trace, ele ar putea să reprezinte cel mult nume proprii sau fragmente din ele, dar nu apelative, ori „texte" în limbă tracă; oricum, e puțin probabil că în insula Samotrace, la sanctuarul Cabirilor să se fi scris în idiom tracic, chiar dacă aceste divinități ar fi de origine și cu nume trace. Capitolul III, p. 43—53 „cuvinte și expresii trace împrumutate în limba greacă" ar fi niște formule ca „da", „iê", „euoi saboi", „euai sabai, euàn", „ottototoi totoi da", care în tracă ar fi sunat „ut to(n) tutoi, tutoi da" cu sensul „ut illum tundat, tundat terra" [??]. Acest singur exemplu e suficient pentru a ilustra procedeul pe cît de original, pe atît de temerar și surprinzător adoptat de autor pentru a confecționa „texte de limbă tracă" din onomatopee și jocuri de silabe ale poeziei dramatice grecești. Abia capitolul IV, intitulat iarăși „limba tracă" (p. 54—84), conține de fapt material din acest idiom: este o antologie de elemente lexicale, alese dintre glose (21 de cuvinte) și nume proprii (luate după repertoriul lui Decev), cu soluții etimologice, majoritatea valabile, nici una nouă. Era de așteptat, de la o nouă carte, o nouă cercetare critică a materialului trac, noi sondaje etimologice, mai profunde; căci repetarea lucrurilor cunoscute (inclusiv numeroase erori, ca derivarea numelui *Thrakes* dintr-un arhetip **Trausikes*, cu *Trausi* etc.) apare pe cît de monotonă, pe atît de puțin utilă și concludentă. Considerațiile asupra poziției ocupate de tracă în ansamblul indo-european se rezumă în tabelul foneticii de la p. 81, unde figurează cîteva erori pe care o cercetare personală, critică le-ar fi putut înlătura ușor și din care sînt de relevat patru: 1) i.-e. *o* > *a*; 2) tenues (*t, p, k*) > trac tenues aspiratae (*th, ph, kh*); 3) mediae (*b, d, g*) > trac tenues (*p, t, k*), adică mutația consonantică; 4) i.-e. *k'* > illiric *k*. Este știut însă că *o* în tracă e menținut ca *o* (puține cazuri de trecere la *a*); tenues *t, p, k* și mediae *b, d, g* sînt menținute ca atare; în illiră *k'* a dat *s* (de ex. numele *Dasius* = lat. *Decius* etc.), ca și *g'* > *z*, lucru firesc într-o limbă satem cum era illira, la fel ca traco-dacica. Asemenea constatări arată

poziția în mare parte greșită pe care este situată cartea *Trakiiskiiat ezik* [1] și necesitatea mai imperioasă decît oricînd a unei noi examinări de ansamblu a materialului lingvistic tracic [2].

Pentru cunoașterea temeinică, realistă a limbii traco-dace se impune o reexaminare mai riguroasă a resturilor ei numeroase și variate, din care să rezulte criteriile interne de evoluție fonetică și elementele lexicale explicabile etimologic, valorificîndu-se integral aportul pozitiv și util al vechilor cercetări și al celor mai recente, evitînd erorile numeroase din acest sector al comparatisticii : este motivul și obiectivul principal urmărit de cercetarea noastră.

[1] Alte încercări de etimologii trace și „critica" lui V. Georgiev la obiecțiile noastre, infra, p. 78-79.

[2] Cum s-a spus și este lucru firesc, repertoriul de mai sus nu a cuprins toate cercetările și contribuțiile care privesc direct ori ating în treacăt problemele limbii trace; există numeroase lucrări ce n-au putut fi citate (cu rezultate uneori discutabile), din care citām, după informațiile primite de la prof. R. Katičić (Zagreb) : K. O š t i r, *Illyro-Thrakisches*, în „Archiv za arbanasku starinu" (Belgrad), I, 1923, p. 78—137; M. B u d i m i r, *Grci i Pelacti*, Belgrad, 1950; *Pelacto-Slavica*, în „Rad Jugosl. Akadem.", Zagreb, 309 (1956), p. 81—190; H. B a r i ć, *Thrakisches*, în „Godišnjak", Balkanološki Institut Sarajevo, II, 1961, p. 15—20.

IV. STUDIUL ETIMOLOGIC AL LIMBII TRACE

Este știut și s-a spus în repetate rînduri că marea majoritate a crîmpeielor de limbă traco-dacică, atît cuvintele comune, cît și numele proprii, sînt neexplicate (unele chiar neexplicabile), neînțelese, neputîndu-li-se afla semnificația etimologică prin stabilirea unei legături sigure ori verosimile într-unul din idiomurile indo-europene, sau măcar un indiciu asupra semnificației lor, uneori din cauza echivocului foneticii și al morfologiei numelor (compunerea, derivarea). În asemenea condiții, în chip firesc, pentru studiul limbii dispărute a vechilor traco-daci, problema de bază este aceea a etimologiei, a explicării genetice (înrudirea) unui număr cît mai mare de cuvinte inclusiv numele proprii, din care să se poată scoate elementele sigure ale tabloului foneticii, tezaurului lexical și derivării.

Importanța și dificultățile etimologiei. Ca în orice domeniu de cercetare științifică ce nu și-a conturat încă definitiv cadrul și bazele, există și în studiul limbii traco-dace pe de o parte cunoștințe și achiziții clare și sigure, unanim admise ori admisibile sau măcar probabile, cu privire la fonetică, lexic și derivare; pe de altă parte, foarte numeroase (mai mult decît în alte ramuri ale lingvisticii indo-europene) formule și ipoteze neprobabile și contradictorii, ori aserțiuni eronate, ce bravează criteriile și normele limbii traco-dace de ordin fonetic ori semantic, aserțiuni care totuși au aflat credit și circulație largă între erudiți. O examinare critică exigentă a soluțiilor etimologice traco-dace ne-a arătat că aici s-a procedat adesea, la fel ca în alte domenii lin-

gvistice, la început, pentru etimologie, prin simpla alăturare a cuvintelor (apelative ori nume proprii) trace la vocabule din alte limbi ori la rădăcini indo-europene, după aparențe fortuite, prin acel procedeu stigmatizat cu peste un veac în urmă de romanistul F. Diez : „metoda lipsită de critică își ia interpretările la bună întîmplare dintr-o analogie exterioară a formei sau le forțează cînd e cazul unei asemănări mai reduse, ba chiar în cazul unei deosebiri totale a acesteia, printr-o serie de intermediare create arbitrar. Printr-un procedeu atît de eronat în principiu (deși s-a ajuns la o seamă de rezultate nimerite acolo unde nu lipseau spiritul și talentul divinatoriu) a fost discreditată în ochii multora întreaga artă a etimologiei" [1]. Această remarcă veche și totuși mereu actuală este, din păcate, valabilă în parte la numeroasele tentative ermeneutice făcute pentru resturile de limbă traco-dacică, atît glose, cît și nume proprii, atît în cursul secolului al XIX-lea, cît și mai tîrziu, chiar la cele date în ultimii ani; căci numeroși exploratori ai limbii trace au fost derutați adesea de concordanțele superficiale, căzînd astfel victime ale unui iluzionism al asemănărilor fonetice (*„Opfer der Lauthomonymie"*; cf. supra, p. 67), care în chip firesc duc de regulă la „etimologii populare".

Cunoscînd și recunoscînd carența mijloacelor și a criteriilor după care s-au încercat unele tîlcuiri etimologice pentru materialul onomastic-lingvistic traco-dac (la fel ca pentru cel illir), precum și greutățile obiective în această cercetare, au apărut justificate rezervele și scepticismul, uneori totala neîncredere, din partea unor erudiți față de valoarea glotologică și paleoetnologică a fragmentelor lingvistice conținute în numele proprii ale idiomurilor prea puțin sau de loc cunoscute și în putința și utilitatea științifică a interpretărilor etimologice propuse de unii tracizanți. Rezerve și nedumeriri au avut nu numai unii filologi și istorici, arheologi-anticari (prea puțin familiarizați cu cercetările comparative,

[1] *„Die unkritische Methode nimmt ihre Deutungen auf gut Glück aus einer äusserlichen Ähnlichkeit der Form, oder erzwingt sie bei geringerer Ähnlichkeit, ja selbst bei gänzlicher Verschiedenheit derselben, durch eine Reihe willkürlich geschaffener Mittelglieder. Ein in seinem Grundsatze so fehlerhaftes Verfahren, dessen ungeachtet doch da, wo Witz und Divinationsgabe nicht fehlten, mancher treffliche Wurf gelang, hat bei vielen die ganze etymologische Kunst in Misskredit gebracht"* (F. Diez, *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* [2], Bonn, 1861, prefață, p. VII).

cu realitățile din faza arhaică a limbii și a formelor social-economice), dar și lingviști cu bună orientare în comparatistică: mulți au negat putința de a studia limbile puțin cunoscute ale antichității sub cuvînt că, din cauza insuficienței informațiilor, rezultatele ar fi cu totul ipotetice. Ei nu recunosc valabilitatea nici unei etimologii care apelează la tracă, illiră, ligură etc., pentru că lipsesc texte în aceste limbi. La o asemenea atitudine s-a răspuns, pe bună dreptate, „că în aceste domenii este deosebit de greu să te orientezi și că trebuie multă prudență cînd e vorba să tragi concluzii asupra lor, dar nu cred că avem dreptul să renunțăm de a cerceta o problemă pe motiv că e grea" [1]. Adevărat că „numeroși lingviști studiază astăzi limbile dispărute și se pronunță cu prea mare ușurință asupra unor fapte pe care le cunosc foarte puțin. Cînd nu ai la dispoziție decît cele cîteva glose și nume proprii, se cuvine să fii mult mai circumspect decît atunci cînd studiezi o limbă pe care o vorbești tu însuți și în care poți surprinde pe viu evoluția formelor. Pentru descifrarea textelor care aparțin unei limbi necunoscute, toată lumea e de acord în principiu că nu trebuie să faci apel la etimologie. Etimologia nu poate interveni în principiu decît acolo unde sensul este cunoscut. Cu toate acestea, în cele mai multe cazuri pe care le-am putut cerceta, la baza interpretării s-a pus, în mod conștient sau inconștient, etimologia (Pauli, Deecke, Fick)" [2]. Dar dacă din limba unui numeros

[1] Al. Graur. *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 169 = varianta nouă, 1960, p. 458 (Probleme de metodă a studierii limbilor dispărute, p. 169—177 = p. 458—466 = BL, VIII, 1940 [1944], p. 190—204 = *Mélanges linguistiques*, II, Copenhaga, 1941, p. 1—17).

[2] *Ibidem*, p. 170 = p. 458. C. Poghirc, recenzînd *Limba traco-dacilor* (1959), în SCL, XI, 1960, p. 275–283 (= „Revue de Linguistique", VI, București, 1961, p. 121—132) se plasează (p. 280—281) pe o poziție identică de scepticism excesiv în ce privește valoarea și utilitatea etimologiilor date materialului onomastic traco-dac, a cărui situație este identică celui illir. Vom releva o dată mai mult situația de fapt: cantitatea și calitatea materialului lingvistic-onomastic trac și illir, care e studiat de alții și de noi după unele analogii, principii și mijloace supuse unui control general admise în comparatistică (deși unele sînt ori par convenționale, relative, subiective), la fel ca numele grecești, celtice, slave, iraniene etc. Faptul că nu avem decît aceste materiale lingvistice (numele proprii) și numai asemenea posibilități ermeneutice (care oferă adesea simple probabilități și la care e facilă obiecția că „nu sînt sigure", „neconvingătoare", „fără valoare probantă"), nu e culpa noastră; ne revine „cel mult vina de a le fi acceptat" (SCL, XI, p. 280) și dezvoltat, căutînd însă a evita excese și ipoteze hazardate, — pînă la eventuala descoperire a altor materiale lingvistice ori a unor metode

popor antic nu mai există decît cîteva cuvinte (glose) și numeroase nume proprii, sîntem limitați la acestea; este un caz evident de „forță majoră", față de care se pune alternativa : ori le acceptăm și, explicîndu-le măcar în parte, admitem că parțial limba respectivă e cunoscută prin ele; ori le aruncăm ca pe ceva inutil, resemnîndu-ne că „nu știm nimic (sau aproape) din limba tracă". În munca de cercetare comparativă nu se poate renunța la principiul etimologiei, fie chiar așa-numitele „etimologii radicale", pentru simplul motiv că nu avem altul. În majoritatea absolută a cazurilor nu este indicat semantismul numelui propriu tracic; dar el rezultă ca probabil adesea din unele indicii asupra naturii, categoriei de nume proprii, cum se va arăta. În ce privește limba tracă s-a mai afirmat că „etimologia poate fi considerată sigură numai dacă cuvîntul este explicat integral, adică se poate găsi un corespondent perfect al cuvîntului în totalitatea lui sau cel puțin să i se explice modul de formare. „Etimologiile radicale *(Wurzeletymologien)*" n-au nici o valoare științifică serioasă" [1]; ceea ce parțial ar putea fi adevărat (ca despre orice

superioare de studiu. S-a cerut „să fie părăsită vechea metodă de lucru" (SCL, XI, p. 281), fără a se indica una nouă, superioară, care deocamdată e cam greu de indicat și chiar de întrevăzut.

[1] Vl. Georgiev, „St. clas.", II, 1960, p. 40 (Raporturile dintre limbile dacă, tracă și frigiană, p. 39—59; aceleași lucruri repetate sub titlul *Dneșnoto săstivanie na proučvaniiata vărhu trakiiskiia ezik*, în „Arheologiia", Sofia, II, 1960, fasc. 2, p. 15—27 și iarăși cu titlu și extensiune diferite în cartea *Bălgarska etimologiia i onomastica*, Sofia, 1960, p. 76—127; fără vreo mențiune că e vorba de lucruri repetate). Autorul precizează „așa sînt, de pildă, majoritatea etimologiilor date de istoricul I. I. Russu *(Limba tr.-dac.)* : numele de trib *Daci* din i.-e. **dhē-* (p. 63), *Thraces*, glosa *diesema*, *Iambadules*, *Sabazios*, *Seuthes* etc. Astfel de « etimologii radicale » naive n-au nici o valoare științifică". În „Arheologiia", II, 2, p. 15 citim între altele „autorul istoric nu e orientat în ultimele [?] rezultate ale comparatisticii i.-e.; cartea *(Limba traco-dacilor)* e un anacronism... (etc.)". Explicația pentru asemenea calificative servite generos pe un ton de superioritate suverană se află în cele scrise de noi (în termeni urbani și politicoși) despre cartea dificilă a lui Vl. Georgiev *(Trakiiskiiat ezik*, 1957), în SCIV, IX, 1958, p. 521—524 și *Limba traco-dacilor*, p. 47—48 (supra, 71—74), pe care Vl. Georgiev le-a interpretat greșit ca un atac personal; în loc de a proceda în spirit autocritic, recunoscînd realitatea faptelor, el s-a supărat și n-a vrut să vadă în *Limba traco-dacilor* decît cîteva „etimologii naive" și opinii „anacronice". Cît despre „ultimele cuceriri ale comparatisticii i.-e." [ale lui Decev și Vl. Georgiev] în materie de „tracologie", care sînt inacceptabile, ele au fost analizate în cea mai mare parte (SCIV, VII, 1956, p. 447—451, IX p. 213-7; „Dacia", II, 1958, p. 520-6, SCIV, IX p. 521—524; supra, p. 65—74).

etimologii), fiind vorba adesea de simple încercări, posibilități, sugestii (care cel puțin nu sînt contrare legilor foneticii trace și semanticii generale), fără pretenția la definitivat. Alături stau însă alte etimologii trace (aproape 100) evidente, unanim recunoscute (deși unele pot să pară „etimologii radicale"), ca *Diuzenus* = gr. Διογένης; *Gaidreas* = gr. Φαῖδρος, *-dizos* = gr. τεῖχος; *-esp-* = gr. ἵππος, lat. *equus*; *-para* = lat. *paries* ș.a. După ce combate „etimologiile radicale" date de alții, Vl. Georgiev (imaginîndu-și că a stabilit în prealabil semantismul numelor proprii și forțînd sensul ori forma cuvintelor, fonetica tracică) propune etimologii de același fel *(Wurzeletymologien)*, care sînt însă mult mai puțin verosimile și utile [1].

Dacă o bună parte din vocabularul curent grecesc, slav, latin, celtic, germanic etc. este cuprins (cum se știe și s-a spus mereu) în numele proprii ale limbii respective, nu vedem de ce să fi fost altfel în sectorul traco-dacic și în cel illiric, unde un rol primordial revine de asemenea comparatisticii, întemeiată în primul rînd pe legile fonetice. „În special pentru limbile moarte, metoda comparativă-istorică, bazată pe observarea strictă a anumitor corespondențe, rămîne mereu singura posibilă. Putem să o corectăm, să o îmbunătățim, dar nu putem să ne lipsim de ea. Nu trebuie să-i cerem însă mai mult decît ne poate da... Studierea limbilor dispărute nu se poate face fără a ține seama de legile fonetice, pe care putem să le concepem în chip mai puțin rigid ..." [2].

---

[1] Astfel, autorul comite „greșeala" de principiu pe care o impută drastic „istoricului autor de etimologii naive", adică adoptă aceleași procedee, cu deosebirea că obține rezultate ce au prea mult caracterul de *„fable convenue"*. De ex., *Sald-* în *Saldecaput, Saltecaput,* „aur; auriu" = blg *Zlatna Panega* <i.-e. **g'holto-* „aur"; *Seuthes* i.-e. **g'heu-tē(r)* „preot" (după R. Roesler); *Torcos* **(s)torg-u-* „tare (stark)"; *-kelle* în topon. din i.-e **gu̯elna,* germ. *Quelle* etc. („St. clas.", II, p. 41, 46, 52) : inacceptabile din capul locului, contrare criteriilor fonetice trace, fiind bune doar pentru a susține tezele unui straniu sistem personal de „fonetică istorică tracă". Asemenea „etimologii", unele degenerate în absurd, abundă în altă carte a lui Vl. Georgiev, *Vaprosi na bălgarskata etimologiia,* Sofia, 1958 (v. recenzia sumară în SCIV, XII, 1961, p. 182—186).

[2] Al. Graur, *op. cit.,* p. 173 (p. 462, ed. 1960). Este evident că în starea actuală „dificultățile obiective sînt adesea încă de neînvins, de aceea o serie de explicații și etimologii avansate de autor rămîn simple ipoteze mai mult sau mai puțin probabile", cum observă S. Stati, „Limba română", VIII, nr. 5, 1959, p. 123 (în recenzia cărții *Limba traco-dacilor*), concluzie prudentă, care poate să fie valabilă parțial și în viitor.

Este necesar, deci, să fie relevat faptul că în sectorul etimologiei traco-dace persistă numeroase erori, chiar aberații etimologice și fonetice (care în loc să scadă ori să dispară sporesc mereu); ele rezultă fie din confundarea materialului lingvistic trac (din lipsa unui discernămînt suficient la cei care au colectat nume traco-dace, mai ales Tomaschek, Seure, Mateescu, Decev), fie din considerarea ca forme genuine a unor variante corupte (tîrzii) în manuscrise ori rău citite în inscripții de către epigrafiști, fie din analiza greșită a numelor și confuzia dintre elementele antroponomastice și cele toponimice; fie, în sfîrșit, mai ales din nerespectarea riguroasă a criteriilor interne unitare de evoluție fonetică a limbii trace, pentru care s-au aplicat uneori cu forța criteriile altui idiom indo-european: grecești, celtice, slave etc. [1] Explicațiile fonetice, uneori extrem de greoaie și artificioase, cu arhetipuri neconvingătoare, sînt legate în chip necesar prin justificări semantice dificile, de cele mai multe ori puțin probabile ori total excluse. Este aici (cum s-a spus, supra, p. 67) un cerc vicios al etimologiilor trace, confecționate prin norme fonetice nepotrivite, respectiv fonetica dedusă din etimologii greșite, care încearcă să se justifice reciproc, producînd încurcături destul de grave pentru istoria limbii trace. A combate fiecare din asemenea numeroase formule și aserțiuni false ar fi o muncă monotonă, de prisos, ce poate fi evitată fără nici o pierdere, decît cel mult de natură pur bibliografică. În majoritatea cazurilor s-a considerat mai util a lăsa la o parte (ca un material cu semnificație negativă, un balast dăunător, dar explicabil și firesc oriunde în faza de început a cercetării științifice) soluțiile ori sugestiile inadmisibile ori din cale afară de greoaie, cu demonstrații complicate și arhetipuri de cuvinte fictive, toate acele „etimologii fantomă", limitîndu-ne la simpla menționare a lor, unde este necesar.

Numeroasele greșeli în studiul etimologic al cuvintelor și numelor proprii traco-dace au dus în chip firesc și obligatoriu la

[1] Cîteva exemple de acest fel din zeci sau sute: topon. *Basteira* derivat din **bhondh-sti-* (Jokl), în loc de simplul **u̯est-*; antropon. *-bistes* din **bheidh-to-*; topon. *Cobenciles* și *Coastâs* (posibil forme corupte în ms.) din **gu̯ou-* „bou" (Decev); etnonim *Sapaei* dintr-un fictiv **Sau(o)p-* (Jokl), în loc de radicalul simplu și potrivit semantic **sep-*. V. alte asemenea exemple supra, p. 67 etc. și observațiile din cap. V (la etimologii).

aserțiuni și concluzii false privind fonetica și în general caracterele limbii trace, ca și afinitățile mai strînse pe care le vor fi avut traco-dacii în cadrul familiei de popoare numite indo-europene. De aceea este absolut necesar a se acorda atenție maximă operațiilor și legăturilor etimologice care sînt de ales și acceptat cu exigență severă, eliminînd tot ce apare inadmisibil ori suspect și prea puțin probabil, păstrînd ceea ce este valabil și util. La prețioasele achiziții făcute în chip constructiv de cercetarea comparativă, cu deosebire începînd de la Aug. Fick, Tomaschek și Kretschmer și sfîrșind cu Decev (supra, p. 53—65), se pot adăuga numeroase elemente noi, îmbogățind substanțial tabloul lacunar ce s-a format în curs de un secol, despre limba traco-dacilor, sub raport fonetic, morfologic (sufixele derivative) și lexical. Lucrul este cu putință în măsură mai largă azi cînd mijloacele de investigație sînt mai bogate, criteriile și uneltele de muncă perfecționate, iar fondul lexical comun al limbilor indo-europene este mai bine cunoscut, grupat și ilustrat în excelente dicționare comparative și etimologice, în fruntea cărora stă *Dicționarul comparativ al limbilor indo-europene* de A. Walde și J. Pokorny (WP), respectiv noua ediție a lui Pokorny singur [1]. Este adevărat însă că nu toate cuvintele din aceste limbi binecunoscute și majoritatea perpetuate pînă azi au o etimologie „indo-europeană" și nu toate au fost reduse la asemenea arhetipuri comune; cu atît mai puțin poate fi vorba de etimologii clare pentru toate ori măcar pentru majoritatea materialelor dintr-o limbă dispărută, cu excepția unor crîmpeie (glose, nume proprii), cum este cea traco-dacică.

Utilizînd așadar tot ce s-a propus în trecut și poate fi considerat valabil în materie de etimologie tracă, pentru istoria limbii (fonetica și lexicul), vom adăuga soluții și interpretări noi bazate pe un control riguros și sondaje mai adînci, cu aplicarea strictă a criteriilor f o n e t i c e ale idiomului trac ce sînt simple, unitare și omogene, fără apariția de fenomene și transformări

[1] J u l i u s P o k o r n y, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Berna-München (1946—1959), cu alt dispozitiv al materialelor (alfabetul european : *a, b, d, dh, e* etc.), reducerea bibliografiei, omiterea multor legături greșite ori nesigure, adaos de material toharic și hitit, ca și a unor glose și nume illire, dar fără un aport ori reconstituiri utile și valabile.

divergente și nejustificate, uneori într-unul și același cuvînt; se vor avea în vedere, natural, și exigențele perfect îndreptățite ale semanticii generale, indicînd sensul de bază al cuvintelor și numelor proprii. La prima categorie de elemente lexicale (apelativele, glose) apartenența la grupa etimologică este în unele cazuri indicată prin traducerea (echivalentul) grecesc; la numele proprii, în schimb, sîntem limitați la analogii, paraléle cu onomastica altor limbi ori la criterii de ordin general, care se cer examinate ceva mai de aproape aici.

Etimologia numelor proprii [1]. Numele proprii, prețioase elemente ale limbii atît de lacunar cunoscute, a traco-dacilor — cum releva încă din 1865 eruditul arheolog francez L. Heuzey [2] — sînt părți integrante ale bagajului lexical cotidian, conținînd adică elemente din graiul curent, substantive, adjective ori noțiuni cu caracter verbal, cum se constată la numele proprii binecunoscute și deplin explicate etimologic ale grecilor, slavilor, celților, germanilor, iranienilor, inzilor etc.; ele se grupează (cum s-a spus, p. 47) în două mari categorii, deosebite în linii generale: antroponime și toponimice.

a) Antroponime (nume de persoane, triburi, zeități), în care prevalează cuvintele desemnînd noțiuni de ordin moral sau fizic, exprimînd — la fel ca la toate popoarele de limbă indo-europeană — calități ori dorințe și speranțe pe care le puneau oamenii societății primitive în numele ce-și dădeau ori alegeau pentru progeniturile lor, respectiv atribuiau divinităților protectoare și binefăcătoare: forță, bravură, bunătate, grație, afecțiune, cumințenie, strălucire, distincție sufletească ori trupească etc. În adevăr, cum s-a relevat, „numele compuse ale grecilor, celților, germanilor, slavilor, sciților și perșilor vorbesc numai de glorie și putere, de luptă și biruință, de curaj și cumințenie: trebuie deci în general să căutăm în aceeași direcție semnificația numelor trace formate exact la fel" [3]. Numele de triburi (clanuri,

[1] Cf. *Etimologii trace*, în SCL, VIII, 1957, p. 161—164.

[2] Léon Heuzey, RA, VI, 1865, p. 451.

[3] P. Kretschmer, *Einl.*, p. 217 „*die zusammengesetzten Personennamen der Hellenen, Kelten, Germanen, Slaven, Skythen und Perser reden nur von Ruhm und Kraft, von Kampf und Sieg, von Mut und Klugheit: wir müssen also die Bedeutung der genau ebenso gebildeten thrakischen Namen im allgemeinen in derselben Richtung suchen*".

popoare) ale „indo-europenilor" exprimă în general calități nobile morale și fizice ale populațiilor respective, fapt pe care un comparatist îl explica în felul următor: „fiecare popor tînăr se consideră ca cel mai bun, superior față de toate celelalte, ca cel ales, pe cînd celelalte sînt, în comparație cu el, considerate ca inferioare. Este aceasta o concepție care în fond s-a păstrat pînă azi" [1]. De aceea se găsesc frecvent și în chip firesc triburi care se califică drept „iluștrii; nobilii; strălucitii; sublimi; eroicii; vitejii; cei mai mari; cei mai buni etc." (*Arya* „nobilii", *Eran, Iran*; *Galatae* „vitejii, puternicii"; *Nervii* „puternicii"; *Scirii* și *Chatti* „strălucitii" etc.; la traco-daci se pot aminti: *Dioi* „divinii, servitorii divinității", *Dio-bessi*; *Trausi* „puternicii, viguroșii", *Berecyntae* „luminații". *Apuli* „puternicii" [2], *Costobocii* „strălucitii" [3] etc.); zeii sînt în general „cei buni; milostivi; luminați; deștepți; mari; tari" etc., dacă nu e vorba de genii și demoni răi, ai morții, descompunerii, pieirii. Numeroase legături etimologice sigure sau foarte probabile confirmă pe deplin această realitate arhaică, ce se constată în chip firesc și la traco-daci. Nu lipsesc evident nici noțiuni mai puțin poetice și nobile, mai banale și prozaice, uneori chiar defecte fizice și morale, ori nume de animale utilizate drept antroponime (perfect explicabile în societatea patriarhală a crescătorilor de vite primitivi, ca și mai tîrziu), cum ar fi „capră (țap)" în numele *Cozeil-*, „cal" *espo-*, *aspo-* în *Hesbenus, Ezbenis,* zeu *Vetespios* etc., — după cum asemenea nume sînt frecvente la toate popoarele, chiar în epoca modernă de înaltă civilizație, ca moșteniri antice ori ca produse ale unor uzanțe arhaice.

b) Toponimice (localități, cursuri de apă, forme de teren, unele nume de triburi ori grupe de populații derivate de la numele de localități ori formate din noțiuni cu caracter topic-geografic etc.); ele conțin apelative (rădăcini, baze) cu

[1] Felix Solmsen, *Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte,* herausg. v. E. Fraenkel, Heidelberg, 1922, p. 99 *„jedes junge Volk betrachtet sich als das beste, höchstehende von allen, als das auserwählte, während die anderen im Vergleich zu ihm als minderwertig angesehen werden. Das ist eine im Grunde bis auf den heutigen Tag gebliebene Anschauung".*

[2] Cf. *Dacius Appulus, Contribuție la onomastica traco-dacă și illiră,* în „Studii și comunicări" (Acta Musei reg. Apulensis), București, 1961, p. 85—93.

[3] *Les Costoboces,* în „Dacia", III, 1959 [1960], p. 342—352.

semantism mai mult de natură materială (geografică, arhitectonică), sau cultural-istorică.

Fiind alcătuite, cum s-a spus, din cuvintele cele mai specifice și semnificative ale fondului lexical, ale limbajului cotidian, numele proprii formează o parte integrantă a limbii vii a comunității populare respective, lucru verificat pe deplin la toate popoarele indo-europene, ale căror sisteme onomastice se încadrează organic în structura limbii lor : în cele binecunoscute (greaca, germanica, slava, indo-iraniana etc.) s-a stabilit felul cum lexicul cotidian este perpetuat și dezvoltat în numele proprii, fie compuse din două teme, fie din una, ori derivate cu elemente sufixale. Există un desăvîrșit paralelism ilustrînd geneza și semnificația primară (inițială) a numelor proprii, a căror tîlcuire etimologică se prezintă pentru aceste limbi în majoritatea cazurilor promptă, ușoară, evidentă (ex. : grec Δημο-σθένης, Διο-γένης, Περι-κλῆς, Σω-κράτης etc.), iar în unele limbi, ca greaca, azi sînt foarte puține cazurile de nesiguranță ori echivoc în ce privește apartenența etimologică a vreunui nume propriu. În antroponimul Δημο-σθένης sînt cuprinse apelativele δῆμος „popor" și σθένος „putere" care dacă nu ar fi atestate ca atare în textele literare, epigrafice ori papirologice, ar trebui deduse cu certitudine, „reconstruite" din numele marelui orator atenian ori al altui grec antic; la fel de ex. -γένης în Διο-γένης (γένος „neam" etc.) și deci exact la fel în tracică : *Diu-zenus* (CIL, XVI, 1), care este dovadă evidentă despre existența apelativelor *dio-* și *zenos* (i.-e. **g'enos* „neam; născut din -", lat. *genus* etc.) în limba vie, cotidiană a traco-dacilor sau cel puțin în unele zone și perioade istorice, în orice caz în faza arhaică a limbii, de cînd datează antroponimele. Alte două exemple, în aceeași măsură evidente : gr. φαιδρός „strălucit, limpede; vesel" și antropon. Φαῖδρα, Φαῖδρος = trac *Gaidreas*, deci un apelativ **gaidro-* „strălucit, limpede" etc.; mhd. *bluost*, ags. *blōstm* „(în)florire, floare" = trac *Blōsti*, *Blōsta* și un apelativ **blōst-* „floare". Atare paralelism, chiar identitate primară, dintre sistemul onomastic și lexicul organismului viu al graiului popular, a arătat mai demult valoarea și semnificația lingvistică a elementelor onomastice ale acelor popoare și clanuri indo-europene a căror limbă a dispărut în epoca antică lăsînd numai cîteva cuvinte izolate (glose, unele de formă și accepție echivocă), dar de la care s-a păstrat în izvoarele

scrise greceşti şi romane un bogat material de nume proprii; acestea din urmă constituie un preţios înlocuitor pentru reconstituirea şi cunoaşterea limbii respective, sau cel puţin a unora dintre elementele ei de bază, din perioada arhaică. De aceea, s-a recurs în trecut şi se recurge acum în măsură mai mare, de voie — de nevoie, la „surogatul lingvistic" al numelor proprii, din care poate fi stabilită fonetica, o parte din lexic şi unele sufixe.

Paralelismul între limbă şi onomastică. În domeniul trac, ca şi în cel illir, marele număr de nume proprii variate şi originale constituie (în măsura putinţei de a le interpreta etimologic) principalul material şi mijloc de cunoaştere a limbii. Potrivit, deci, principiului că toate numele proprii sînt ori au fost părţi integrante ale bagajului lexical cotidian, s-a căutat identificarea în ele a cuvintelor comune din care s-au format, prin stabilirea înrudirii dintre numele trace şi numele ori elementele de limbă ale altor popoare şi triburi indo-europene; aceasta a fost o operaţie migăloasă de confruntări începută mai intens pe la sfîrşitul secolului al XIX-lea (Tomaschek, Kretschmer). Procedeele şi rezultatele uneori greşite ori neprobabile ale lui Tomaschek (supra, p. 56) şi ale altor exegeţi de nume proprii trace (supra, p. 67—73), cu „traduceri" greceşti şi nemţeşti adesea total deplasate au provocat pe bună dreptate o atitudine de rezervă şi scepticism, ori chiar de totală neîncredere, faţă de valoarea lingvistică şi paleoetnologică a materialului din graiurile prea puţin cunoscute şi faţă de tîlcuirile etimologice. Ceea ce este normal (cf. supra, p. 76—77), faţă de numeroasele soluţii şi formule date în pripă numelor proprii „barbare", fără a ţine seama consecvent de criteriile fonetice ale idiomului respectiv (trac, illir etc.) şi de realităţile semantice şi cultural-istorice. Dar cîtă vreme atare criterii esenţiale în etimologie sînt respectate şi aplicate cu măsură şi bun-simţ (fonetica limbii satem trace fiind cunoscută), este nu numai justificată, dar absolut necesară şi firească exploatarea lingvistică şi istorică a materialului onomastic, care prin vechimea şi specificul său prezintă aspecte arhaice şi preţioase elemente fonetice, morfologice şi lexicale indo-europene (cf. cap. V). În acest sens, vom face uz în largă măsură şi cît impun şi permit mijloacele actuale de investigaţie, nivelul la care a ajuns cercetarea comparativă, de materialul lingvistic conţinut în numele

proprii ale limbii trace; ele constituie de fapt marea majoritate a fragmentelor de limbă explicate etimologic, din cauză că sînt mult mai numeroase decît glosele și relativ mai ușor de încadrat etimologic prin structura lor tipică și arhaică, precum și prin paralelismul ce-l prezintă cu onomastica altor grupe de triburi indo-europene.

Dacă majoritatea covîrșitoare a fragmentelor de limbă traco-dacă rămîn încă (și vor rămînea poate multă vreme) enigmatice, neînțelese, în schimb o bună parte din ele (cuvinte și mai ales nume proprii) p o t f i e x p l i c a t e etimologic, cu certitudine sau probabilitate variabilă, potrivit cu normele fonetice interne trace și ținînd seamă de semantismul indicat de natura numelui respectiv (munte, curs de apă, localitate, persoană, zeitate etc.). Compararea cu elementele lexicale din alte idiomuri indo-europene — corespondente ce trebuie utilizate cu multă prudență — oferă indicații prețioase asupra foneticii și semantismului resturilor de limbă traco-dacică, conturînd ori fixînd definitiv valoarea lor lingvistică și istorică. Detașînd din cuvinte și nume proprii elementul r a d i c a l (rădăcina), acesta poate fi legat, identificat, uneori pe deplin și în mod evident, cu rădăcina corespunzătoare ori cu baza din care derivă cuvintele grecești, slave, germanice, celtice etc.; se recunoaște astfel modul alcătuirii și derivării numelor și cuvintelor traco-dace. Dar nu peste tot asemenea operație dificilă de comparare și reconstruire de arhetipuri este sigură și de la început evidentă; uneori legătura de înrudire (identificată, cum spunea Tomaschek, chiar printr-un „fel de divinație subiectivă", de ghicire), nu este pur și simplu convingătoare din cauza echivocului în ce privește apartenența la una sau la alta dintre rădăcinile potrivite semantic și chiar fonetic în tracă (de ex. *s* trac poate fi din i.-e. *k'* ori din *s*, deci admisibilă o rădăcină fie cu *k'*, fie cu *s*; *k* trac este din i.-e. *k* ori *ku̯*; *b* este din *b*, *bh* sau chiar *u̯*; *g* din *g*, *gh*, *gu̯(h)* etc.) și rămîne supusă unei rezerve, urmînd a fi verificată ulterior, confirmată ori infirmată prin apropieri ori sugestii mai potrivite; unde îndoiala persistă, nu vom pregeta să menționăm acest lucru, cel puțin prin „posibil, probabil".

Compoziția repertoriului lexical etimologic. Dintr-un bogat material de limbă adunat integral și studiat comparativ în curs

de mai mulți ani, s-au ales, grupate alfabetic în cap. V, acele nume și glose traco-dace care sînt explicate ori explicabile etimologic integral ori parțial (amîndouă sau numai unul din elementele radicale alcătuitoare), oferind adică o legătură cu grupele de cuvinte din limbile înrudite indo-europene, uneori existînd chiar posibilitatea unei „traduceri", sau cel puțin un indiciu oricît de vag asupra semnificației și rostului lor etimologic. Avem aici un început de glosar cu elemente radicale, majoritatea evoluate sub raportul formei și al conținutului, cu nuanțe semantice deosebite pe care nu totdeauna le putem sesiza pe deplin și cu succes; adesea sînt simple confruntări ipotetice de cuvinte ce sînt evident ori foarte probabil înrudite și care nu permit construcții vaste și precise (ca în limbile cunoscute) care să explice totul clar și definitiv; cum s-a spus, ipoteza, îndoiala, rezerva sceptică țin de însăși natura acestui fel de cercetări.

Deocamdată sînt lăsate la o parte, așadar, toate acele nume proprii care nu prezintă decît calitatea de a fi cu siguranță sau foarte probabil de origine tracă, fiind simple rădăcini ori teme de esență indo-europeană care pînă acum pentru noi nu spun nimic despre limba tracică sub raport fonetic și lexical, chiar dacă sînt evident nume compuse (respectiv derivate cu sufixe). Sînt cuprinse însă glosele sigur sau probabil trace și numele de plante medicinale dace (supra, p. 43—47), care au un echivalent grec, chiar dacă nu li se poate da deocamdată o etimologie [1]. În urma unei exigente operații de eliminare, rămîne totuși o listă bogată de elemente radicale în glose, dar mai ales în numele proprii, listă ce va fi desigur îmbogățită în viitor, prin munca de explorare comparativă și cercetare etimologică a unui material bogat cantitativ, variat și prețios, în marea lui majoritate încă enigmatic, neînțeles. Repertoriul nostru (cap. V) este un echivalent amplificat al micului „lexicon" schițat de Tomaschek (*Thr.*, II, 2, p. 101—103 „*Verzeichnis einiger aus den Personen- und Ortsnamen erschlossenen Wortelemente und Wurzeln*"). După un tabel cu rădă-

[1] Materialul lingvistic-onomastic traco-dacic (glose, nume proprii) este adunat în repertoriile lui Tomaschek, *Thr.*, II, 1—2 (cf. supra, p. 54) și Decev, *Sprachreste* (cf. supra, p. 68—71). Exemplele studiate în cap. V, ca și întreg materialul citat și valorificat în monografia prezentă sînt luate nu după vechile repertorii (care au multe lacune și greșeli), ci în general direct din sursele documentare literare, epigrafice, numismatice și papirologice în baza propriei colecții de resturi (nume proprii, glose) ale limbii traco-dacilor.

cinile indo-europene (cap. VI A) urmează și un „lexicon" sumar și provizoriu al cuvintelor și noțiunilor din românește pentru care s-a identificat un echivalent în resturile de limbă traco-dacică, un mic „dicționar (glosar) româno-tracic", cap. VI B.

Pentru indicarea paternității oricărei soluții etimologice (valabile sau false), este citat (întrucît a putut fi identificat) numele autorului, ori cel puțin al primului autor, cu locul unde a fost dată etimologia, chiar dacă este cazul de soluții devenite de mai multă vreme „locuri comune".

V. ELEMENTE LEXICALE

Cuvinte şi nume proprii cu semantism ori etimologie

Sînt cuprinse în acest repertoriu elementele lexicale (glose, nume proprii) traco-dace pentru care avem indicată semnificaţia ori se poate stabili o etimologie sigură sau cît de cît verosimilă (cf. supra, p. 86—87). Rădăcinile (baze) indo-europene sînt luate din dicţionarul comparativ Walde-Pokorny (WP; respectiv Pokorny singur, cf. supra, p. 81), în care însă figurează foarte puţine cuvinte (nume) trace cu etimologie indicată, încă din secolul al XIX-lea (Tomaschek, Kretschmer etc.). Pentru referinţă este citată numai vechea ediţie (WP), căci în noua ediţie (scurtată) a lui Pokorny, rădăcinile dispuse după „alfabetul european" pot fi mai uşor identificate. Numele autorului unei etimologii trace date anterior este indicat între paranteze (după WP).

A b r o- în antroponime : *Abret*[*ralis*?] DThR, p. 97, nr. 498, fig. 255; *Abrupolis* Liv. XLII, 40, 3—5; Syll. 643; Ἀβροζελμης Xenoph., *Anab.*, VII, 6, 43; *Graff. Memn.* 82; *Abrozes*, IPE, II 447; Αβ(ρ?)εζελμις, „Godişnik" Pl. 1937 — 9, p. 110. — Probabil rad. **obh-r- (*abh-r-)* „puternic, vehement" (WP, I, p. 177—8; Kretschmer, *Einl.*, p. 249); etnonim illir *Abroi*;

A c m o n i a, localitate în Dacia (Ptol., Rav. IV, 14; TP, 7; RE, I, 283) şi Frigia (St. B., Hierocl., Rav., TP, Cic., Plin. etc.; RE, I, 1174). Rad. **ak-m-* „piatră, pisc, stîncă" (WP, I, p. 29; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 55; Kretschmer, *Einl.*, p. 230);

a d d e e, Hsch. αδδεε· ἐπείγου *„eile herbei"*, ar fi glosă frigiană (Hoffmann, BB, XXV, 1899, p. 180);

a d i l a, plantă, Ps. Apul. 14 *„herba dracontea, a Graecis dicitur dracontea* (etc.), Daci *adila* (arizofat?)"; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 25; Decev, *Pflanzen*, p. 27 „Natterwurz");

A i d e z y r e s, nume feminin, *Spisanie* blg., Akad. LXX, 1945, p. 202 (= REG, LXI, p. 172) = IGB, 2338; Αἰδέσιος fiul lui Diza din Parthicopolis, Phlegon Trall., în FHG, III, p. 609 (numele e și sirian-semit, ex. AEM, XI, p. 32, nr. 31). — Posibil rad. **ai-dh-* „a arde, a lumina" (WP, I, p. 4; după A. Fick, KZ, XXII p. 217 *Aidesios* ar fi de la gr. αἰδέομαι);

A i z i s, localitate în Dacia (Banat), Priscian VI, 13 (*Grammatici Latini*, ed. M. Hertz, II, p. 205 *„Traianus in I Daicorum: inde Berzobim, deinde Aizi processimus*; Ptol., III, 8, 4); Αἰζική, regiune în Tracia St. B.; Αἰζάνη, în Frigia. — Rad. **aig'*— „capră" (WP, I, p. 8; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 53);

A l b o c e n s i, etnonim în Dacia, Ptol. III, 8, 3, de la local. *Alboca*. — Probabil rad. **albho-* „alb" (WP, I, p. 92—94; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 55); eventual și toponimic *Alburnus Maior* (= Roșia Montană), CIL, III, p. 924—925, 933, 944—9, 954;

A n d r a, antroponim, AEp. 1908, nr 272: *Septimius Andra immunis bucinator* (leg. II Part.); (?) *Andrabys*, IG II—III 9288 Θραι[ττ]α Ἀνδραβυδος Μαρωνῖτις.— Posibil i.-e. **andhos* „floare", gr. ἄνθος, ἀνθηρός „înfloritor" etc. (WP, I, p. 67);

a n i a r s e x e, „iarbă săracă, sparcetă, baltacină", Diosc. III, 153, Δάκοι ανιαρσεξε. — Posibil i.-e. **k'eko-* „verdeață, plantă verde comestibilă", v. ind. *çaka-* „legumă", lit. *šekas* „iarbă verde" etc. (WP, I, p. 381; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 29; cf. și *sikupnux*?);

A p t a s a, antroponim dacic, CIL VI, 28848a L. Vibio Zurozi Aptasae filio. — Elementul *Apt.*-ca variantă a lui *Ept-* (Mateescu, EDR, I, p. 98; cf. *Aptecenthus*) conține i.-e. **ep-t- (op-t-)*, rad. **op-* „a lucra, a fi activ, bun", lat. *opus*, *optimus* (WP, I, p. 176); cf. *Epta-*, *-optes*;

A p u l i, trib în Dacia ardeleană, „Dacius orbe remoto Appulus", Consolatio ad Liviam, în *Poetae Latini minores*, ed. Aem. Behrens, I, Lipsca, 1879, p. 118, vers 387—8; centrul lui era A p u l u m (Alba Iulia, ori o cetate dacică din apropiere), nume cunoscut din multe inscripții (I. I. Russu, *Apulum*, III,

1949, p. 145—159, cu etimologia greșită). — I.-e. **apel-, apol-* „putere, tărie" (WP, I, p. 176); forma paralelă illiră *Apuli(a)* în Italia, antroponim *Aplo, Aplus*, etc.; gr. Ἀπόλλων „zeul (cel) puternic" (*Studii și comunicări*, IV Apulum 1961, p. 92);

A p u s, rîu în Dacia (Caraș?), Rav. IV, 11 fl. *Appion*; Guido *Apion*; localitate *Apo*, TP. — I.-e. **ap-* „apă" (WP, I, p. 46; Tomaschek, RE, II, 291; exemple illire: Krahe, „Glotta", XX, 1932, p. 188—191);

a r g i l o s, „șoarece", St. B. s.v. Αργίλος. ὑπὸ Θρᾳκῶν ὁ μῦς ἄργιλος καλεῖται. — Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 4 „Glosse und Deutung einfach erfunden"; dar cf. Jokl, *Streitberg Festgabe* (1924), p. 173—178;

A r t i l a, antroponim, CIL, VI, 2799 M. Aur. M. f(il.) Fl. *Artila* Philippopoli. — Posibil i.-e. **ar-* „a încheia, a potrivi", v. ind. *ṛta* „passend, recht" (WP, I, p. 70; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 7; Decev, *Charakt.* p. 87);

A r z o s, afluent al Hebrului (Marița), Ptol. III, 11, 4; 7; o localitate *(castellum)*, *Acta Sanct.*, Mai III, p. 199 (BIAB, VIII, p. 155); TP, ItA, ItH (RE, II, 1498). — I.-e. **arg'-* „a lumina; alb" (WP, I p. 82; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 82);

a s a „podbal", Diosc. III, 112, βήχιον ἢ βήκιον, Ρωμαῖοι τουσσιλάγω, — Βέσσοι ασα (Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 28; Decev, *Pflanzen*, p. 10).

a s p o-, vezi *espo-* „cal";

A t h r y s, afluent al Istrului, Hdt., IV, 149; *Ieterus* Plin. NH, III, 149; *Iatrus* Iord. *Get.* 18 (Iantra, în Bulgaria de nord-est, RE, II, 2072; IX, 960, Ieterus). — I.-e. **ētro-* „iute, rapid, impetuos" (WP, I, p. 118; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 92); coradical;

A t h y r a s, rîu aproape de Byzantion, Str. VII, 331, frg. 56; Ptol. III, 11, 4; St. B.; Proc. *Aed.* IV, 8, 18; Hdn. *kath. pros.* I, 56 (Lentz); Theoph., p. 103, Boor; Anna Comn. II 7, X 9. — I.-e. **ētro-* ca în *Athrys* (greșit Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 92 **dhuer- „losstürzen"*; Jokl, RLV, XIII, p. 288 **n̥dhu-r- „ohne Lauf"*?);

A u l u- element inițial în antroponimele compuse *Aulubeista, Aulucentus, Auluporis*, Αυλουσουκος (IGB, 844), *-tralis, -zenis (-zanis, -sanus)* etc. („Godișnik na Sof. Univers.", LVII, 2, 1963,

p. 375—388; „Cerc. lingv.", IX, 1964, p. 333). — I.-e. **au-l-* „a iubi, a dori" (WP, I, p. 19), rad. **au-* „a iubi, plăcea" (SCL, VIII, 1957, p. 164);

A u r a s, afluent al Dunării, Hdt. IV, 49 (RE, II, 2425). — I.-e. **u̯er- *au̯er-* „a umezi, ud" (WP, I p. 262; M. Vasmer, ZslPh, I, 1924, p. 101; A. Sobolevskii, ZslPh, IV, 1927, p. 412; Tomaschek, cf. zd. *aurva*, v. ind. *arva „vordringend, schnell, reisig"*);

a z e n, „bărbie", Hsch. αζενα πώγωνα. Φρύγες. — I.-e. **g'(h)enu-s* „bărbie", gr. γένυς (WP, I, p. 587; Hirt, IF, II, p. 415);

B a l a s, *-balos* în antroponime compuse: *Areibalos*, *Bazobalis*, *Decebalus*, *Dinibalis*, *Dribalus*(?), *Sarbalos*(?), EDR, I, p. 244 — 5, II, p. 228; Βαλας Θεσσαλονικεύς, CIL, VIII, 25264a (= C. Wessel, *Inscr. Graecae christ. veteres occidentis*, Halle, 1936, p. 3, nr. 12), JHS, VIII, 1888, p. 368, nr. 11—12; posibil și Βαλλιων, Βαλης Zeus, Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 41, II, 2, p. 11; Kretschmer, *Einl.*, p. 242; Arkwright, JHS XXXVIII, 1918, p. 56; frig. *ballen*, βαλην· βασιλεὺς Φρυγιστί Hsch. — I.-e. **bel-* „puternic" (WP, II, p. 110—111), nu **bhel-*; mai puțin probabil ar fi **u̯al-* „tare" (WP, I, p. 219);

b a l i o n, „alb", posibil trac; Schol. Theocr., VIII, 26 τὸ φάλιον δὲ καὶ βάλιον λέγουσιν ἐπὶ τὸ ἐχόντων τὸ λευκὸν ἐπὶ τῷ μετώπῳ. — I.-e. **bhel-* „a străluci" (WP, II, p. 175; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 41);

b a m b a l o n, Hsch. βάμβαλον ἱμάτιον, καὶ τὸ αἰδοῖον. Φρῦγες. — I.-e. **bhel-* „a umfla, a fi plin" (WP, II, p. 177—180; Solmsen, KZ XXXIV, p. 71—72);

-b a r i s, în antroponime compuse, fem. Δενθηβαρις, *Epigr. prin.*, 21, nr. 22 = IGB, 2119; BIAB XIII, 1939, p. 8 (= IGB, 2321); masc. *Orsobaris* rege bithyn, Head, HN, p. 513; *Orsabaris*, App., *Mithr.* 117. — Probabil i.-e. **bher-* „a duce, a purta", ca gr. —φορος, —φαρις în antroponime (WP, II, p. 153 — 157);

-b a s m o s în epitetul-teonim *Carabasmos*, Ἥρωι Καραβασμῳ, IGB, 79, 284—290; BSAVarna XII, 1961, p. 7 (= St. clas. VII 1965, p. 326). — I.-e. **bhā-s-* „a (stră)luci, a lumina, (a)părea", gr. φάσμα, —ατος „apariție, viziune, minune" etc.; cf. *Bastas*;

-b a s t a în toponimice compuse : *Tasibasta*, CIL, III, 703; *Ze[ro]bastene*, IGB, 1473; Σουαβαστας și Στρανβαστα (Proc.)?, *Basteira*. — I.-e. **ues-* „a locui, a sălăși", gr. ἄστυ, lat. *Vesta* etc. (WP, I, p. 316—317; Tomaschek, SB Akad. Wien, 60, 1868, p. 382; RIR, XIV, 1944, p. 391; SCL, VIII, p. 164—5);

B a s t a s, antroponim, IPE, IV, 247; Βαστακιλας OGIS 734; IGB, 1690, II, 42; Βαστοκειλου IGB, 1488; *Makedonika*, II, 1951, 619 (= REG, LXVI, 1951, p. 146); Βασστακιλεω IGB, 440 (EDR, II, p. 228). — I.-e. **bhō-s-t-* „strălucit, nobil" (WP, II, p. 122; LL, IV, 1948, p. 198); cf. *-basmos*;

-b a t e s, în καπνοβάται „preoți" la moesi, Str. VII, 296, 3. — Posibil i.-e. **u̯at-*, lat. *vates* (WP, I, p. 216);

-b a z o s, var. *-mazos*, vezi *Manimazos*, *Bazobalis* (BSAB, IV, 1914, p. 93 = IGB, 2173);

B e b r y c e s, trib tracic în Asia Mică, Apoll. Rhod., Plin. etc. (RE, III, 180; Tomaschek, *Thr.*, I, p. 35, cf. *Breuci*, trib illir în Pannonia). — Probabil i.-e. **bhe-bhro-* „brun", gal. rîu *Bebronna*, *Bebronica*, *Bibracte* etc. (WP, II, p. 166—167; WH, I, p. 490—491);

b e c o s, βεκος „pîine", frig., Hdt. II, 2; Hsch.; Suid.;

b e d y, „apă" la frigieni și macedoneni, Clemens Alex., *Strom.* V, 46,—47, 1; în toponimie : *Bederiana*, *Bedyndia*, *Bedysiros*. — I.-e. **u̯ed-* „a uda" (WP, I, p. 252; Decev, „Glotta", XVI, p. 280—285);

B e g o r r i t i s, lac în Eordea Macedoniei, Liv. XLII, 53, 5 (RE, III, 194—195, posibil Ostrovo); eventual nume trac (ori macedonean, illir?), din i.-e. **bhog-* „apă curgătoare, pîrîu" (WP, II, p. 187); sau **u̯egu-* „umed, ud", gr. ὑγρός (WP, I, p. 248)?

B e n d i s, Artemis (Diana) în Tracia (ori Hecate, Persephona?), Lucian; Hdn.; Procl.; Schol. Plat., *Republ.* etc.; AM, LXVI, 1941, p. 208—209; IG², I, 310, 208; II, 1317, 1324; *Hesperia*, XXIX, 1960, p. 21 etc.; serbările ei la Atena : *Bendideia*; antroponime : *Bendis*, IGB, 1347 etc. *Bendidora*, *Bendina*, *Bendiphanes*; topon. *Bendipara* IGB, 1455 (RE, III, 269—271); variantă *Mendis*, *Mendidora* etc. — După Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 47 rad. **bhendh-* „*binden, vereinigen*", nu tocmai potrivit pentru teonime; admis : Decev, *Charakt.*, p. 69. Mai curînd ar fi de luat în considerare **bhend-* „a cînta, a suna frumos", m. ir. *bind*

„melodic", poate v. ind. *bhadrá-* „fericit, bun, favorabil; noroc" etc. (WP, II, p. 151), ori chiar **u̯ed-* „a vorbi" cu infix nazal în cuvinte ca v. ind. *vandate* „laudă, glorifică", *vandana-* „laudă, glorificare", lit. *vadinti* „chema, numi" etc. (WP, I, p. 251—252);

B e n z e i s, nume fem., IPE, II, 223 Βενζει, θυγάτηρ Μουκαπορεως; Δεβαβενζις JÖAI, XXXI, 1939, Bbl. 121—122 = IGB, 2292, — Poate rad. **bheng'h-* „gros, des" (WP, II, p. 151), coradical cu *Bonzes* alternant;

B e r e c y n t a i, *-ndai* trib frigian, Str., Hsch.; *Berecyntion* munte, Diod., Phot.; Βερεκκας, antroponim în Tesalia, IG, IX, 2 517, 71, 90 (EDR, VIII, p. 179). — I.-e. **bherek-* ori **bherek'-* „a străluci" (WP, II, p. 169);

B e r m i o n, munte în Macedonia, Hdt., Str., Diod., Ptol. etc. (RE, III, 295), poate nume traco-frigian, dar posibil și macedonic. Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 89 din i.-e. **bherm-* ca *„das von Stürmen durchtobte Gebirge"*; dar noțiunea de „zbîrnîit, vîjîit" e nepotrivită semantic. Mai adecvat este rad. **bher-* „a fi proeminent, a forma o dungă sau vîrf ascuțit; vîrf", v. isl. *barmr* „margine", oland. *barmte* „grămadă, măgură" etc. (WP, II, p. 162—164);

-b e r n a, în topon. *Mecyberna* (Thuc., Diod., Str., St. B. etc.), *Barna, Barnus* (Str.), *A-barnos*(?). — Eventual rad. **bher-* „a tăia", m. ir. *bern, berna* „prăpastie, deschizătură" (WP, II, p. 159—161);

B e s s i, trib tracic, Polyb., Str., Plut., App., Cass. Dio, etc. (RE, III, 329—331) și în multe inscripții (cf. TLL, II, 1933—4). Tomaschek, *Thr.*, I, p. 73 : rad. **u̯eik'-*, **u̯oik'-* „casă, așezare"; Decev, *Charakt.*, p. 86, 90 : **bhendh-so-*, **bhendh-* (WP, II, p. 152) — ambele soluții nepotrivite fonetic în limba tracă. Mai curînd rad. **u̯esu-* „bun", v. ind. *vásu-* „avut, bun, avere", *Visigotae* etc. (WP, I, p. 310) ori chiar **u̯ek'-* „a vrea, a dori", gr. ἑκών, ἑκοῦσα „voluntar" (WP, I, p. 244—245);

B i d i a, nume fem., IG, IX, 2, 553, Βιδια Βιθυος; SEG, I, 259 Βιδου (cf. AISC, IV, p. 136). — Posibil rad. i.-e **bheidh-* „a îndupleca", gr. πείθω, lat. *fido* (WP, II, p. 139); illir *Baedarus*;

B i s t o n e s, etnonim, Hdt., Eurip., Str., Apollod., St. B., Nonn. etc. (RE, III, 504—5), *Bistonis, Bistonia*; probabil coradical

cu antropon. *Bist-* : Βισθων, *Inschr. Priene* 140, r. 10, *Inschr. Magnesia* 8, r. 27 („Glotta", VI, 1915, p. 143), Βιστα fem. Chios, GDI, 5668, Βιστης IPE, IV, 255, Βισθας Syll., 585, 24, Βισθαρος, IG, II, 3298, Βισθαιος, IG, XII, 8,164, Βισδης Βενδικου IGB, 861; *Burebista, Aulubeistas, Ditybistos.* — Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 15 : rad. **bhus-*; Decev, *Charakt*, p. 70, 86 **bheid-to-*, ambele nepotrivite fonetic. Eventual rad. **u̯eis-* „a creşte, a odrăsli", let. *viešnos, viestis* „a spori, a prospera", lit. *i-visti* (WP, I, p. 242);

B i t u s, *Bithys, Beithys* (var. *Vitus*), cel mai frecvent nume personal tracic (vreo 360 de exemple), în compuse : *Bititralis, Bitucentus, Beithyceilas* şi derivate *Bithylos, Beithyris* etc. — Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 15 rad. **u̯ei-* „a năzui, a se năpusti" şi „a dori, a vrea", „a-i plăcea", v. ind. *vīti-* „gustare, banchet" etc. (WP, I, p. 228—231); alte soluţii ca : **bheidh-* (v. *Bidia*, Tomaschek, *Thr.*), gal. *bitu*, sl. *ži-tu* (Kretschmer, Holder), ori **bhu̯it-* la rad. **bheu-*, nu se pot admite din cauza piedicilor fonetice;

-b l e p t e s, în Κερσοβλεπτης, rege trac (Demosth., Isocr., Aeschin., Diod., Polyaen. etc.). — Rad. i.-e. **u̯el-* „a vrea", lat. *volup-t-*, gr. ἔλπω „a spera" (WP, I, p. 295; Decev, *Charakt.*, p. 80, 102);

b l i s, „ştir", Diosc. II, 117 βλιτον,... Δακοι βλις. — Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 24; Decev, *Pflanzen*, p. 10;

B l ō s t a, *Blōstis*, fem., IGB, 1516, b r. 21 (Cillae) Βλωστα; 188 (Odessos) γυνὴ Βλωστι; BSAVarna, XI, 1960, p. 37 Βλωστειν. — I.-e. **bhel-, bhlō*, „floare, înflori", lat. *flos, floris* „floare" m. irl. *blāth*, mhd. *bluost „Blüte"*, nhd. *Blust*, ags. *blōstma, blōstm* „floare" (WP, II, p. 176—7);

-b o c i în *Costoboci*;

B o n z e s, antroponim, Phleg. Trall., frg. 37, 48, FGH, II, p. 1187 (= frg. 29, FHG, III, p. 609). — Probabil coradical cu *Benzeis*, **bheng'h-*;

B o r- în *Boridava, Piroboridava* etc., *Bora* mons (Liv.). — Probabil rad. **bher-* „a tăia, a sparge", lat. *forum*, m. ir. *bern, berna* „prăpastie" (WP, II, p. 159—161); v. *-berna*.

B o s c e i l a s, antroponim, IGB, 978, Βωσκειλας Βωσκειλου; cf. și *Bosis*. — Posibil i.-e. **bhō-s-k-* „strălucit, nobil" (WP, II, p. 122; LL, IV, p. 198; SCL, VIII, p. 165);

-b o s t e s, în apelativul compus *tarabostes*. — I.-e. **bhō-s-* „strălucit, luminos" (WP, II, p. 122; LL, IV, p. 198); cf. *Bosceilas*.

b r i a, „cetate, localitate", τῆς πόλεως βριας καλουμένης Θρᾳκιστί (Str., St. B.); al doilea element în topon. compuse: *Alaibria, Bolbabria, Mascio-, Melsa- (Mesembria), Poltymbria, Selymbria* etc. — Rad. **u̯er-* „a închide, a acoperi; a bară; dig, burg" (WP, I, p. 280—283; greșit I, p. 267; Lagarde, Fick, Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 6; Schwentner, „Tocharisch" în *Geschichte der indogerm. Spr.*, II, V, 2 (1935), p. 44; RIR, XIV, p. 391; Decev, *Charakt.*, p. 80);

b r i c i s m a t a, „joc, dans" frigian, Hsch. βρικισματα· ὄρχησις Φρυγιακή;

b r i l o, „băiaș, bărbier", Hdn. I, p. 30 și II, 734 βριλων· ὁ βαλανεύς. Probabil de origine traco-frigiană; cf. antropon. *Brilo*, CIL, III, 6150 (= 7437); Κάσιος Βρειλου, IGB, 1194. — I.-e. **bhrei-* „a tăia" (WP, II, p. 194; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 7);

B r i n c- în antroponime Βριγκαινος, IGB, 969, Βριγκαζερις IGB, 1593, 1690, Βριγκαζεις IGB, 1690, 1846 (917?) Βριγκοζις, IGB, 1355 etc. (EDR, I, p. 140, 190). — Probabil i.-e. **bhrenk-* „a aduce", germ. *bringen* (WP, II, p. 204; greșit Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 17: sl. *brenk „klirren, klimpern"*);

b r i z a, „secară", Galen, *de alim. facult.* I, 13 (VI, p. 514) ἐν Θρᾴκῃ καὶ Μακεδονίᾳ φυτὸν ὁμοιότατον τῇ παρ' ἡμῖν ἐν Ἀσίᾳ τίφῃ — τὸ φυτὸν ὅλον καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ καλεῖσθαι βριζαν. Edict. Dioclet. I, 1 (CIL, III, p. 2328, 58) βριζης = *centenum sive secale*. — I.-e. **bhreg'-* „a sta țeapăn drept în sus", isl., norv. *brok* „țepoșică" etc. (WP, II, p. 201; greșit din **rughio-* „secară" Hirt, IF, II, 1893, p. 147; G. Meyer, BB, XX, 1894, p. 121; Kretschmer, *Einl.*, p. 231; Jokl, RLV, XIII, p. 286 ș.a.; dar cf. Schrader-Nehring, *Reallexikon*, I, p. 265; Decev, *Charakt.*, p. 80);

B r y g e s, *Briges*, Βρυγοι, gr. Φρύγες (v. supra, p. 50—51). — Probabil i.-e. **bhrūg- „Frucht; geniessen"* (WP, II, p. 208);

b r y t o n, o varietate de „bere", Soph., Archil., Aeschyl., Hellan. citați de Athenaios, X, 67 (447 b) βρυτον, Hsch. — I.-e. **bhru-t-* „a fermenta; a fierbe" (WP II, p. 167; WH, I, p. 333; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 7);

b u d a t h l a, „limba-boului, miruță; *Anchusa officinalis L.*", Diosc., IV, 127 Δακοι βουδαθλα. — I.-e. **bhudh-*, **bheudh-* „a fi treaz", v. sl. *bъdrъ* „voios" (WP, II, p. 147—148; Jokl, RLV, XIII, p. 294, cf. gr. εὐφρόσυνον);

-b u n o-, *bono-* element final în toponimice compuse : Βασιβουνον, Κασιβονων (Proc.). — I.-e. **bheu-* „a crește, a fi; a locui", germ. *bauen* etc. (WP, II, p. 140—144; Decev, *Charakt.*, p. 93);

B u l o g a i s e s, vezi *-gaises*;

B u r-, *-buris* în antroponime Βουρκεντιος (Proc.), *Burebista*, *Mocabur* etc. — Probabil i.-e. **bu-*, *bhu-* „a umfla", v. ind. *bhūri-* „bogat, mult, tare" etc. (WP, II, p. 114—119; Decev, *Charakt.*, p. 99 din **bhu̯-*);

B u z a s, *Byzes*, *Byzas*, antroponime (IGB, 1690 etc.), derivat topon. *Byzantion*. — Probabil i.-e. **bhug'o-* „țap" (WP, II, p. 189; supra, p. 64);

c a l a m i n d a r, „platan", Hsch. καλαμινδαρ· πλάτανος, Ἠδονιεῖς, Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 12;

C a n d a o n, Κανδαων, Κανδαιος, „Ares, zeul războiului" la crestonii traci din Mygdonia, Lycophr. 499, 937, 1410; Κανδαυλης zeu la meonii din Asia Mică. — I.-e. **kand-* „a lumina" (WP, I, p. 352; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 56, după Th. Bergk; greșit : Kretschmer, *Einl.*, p. 388, Jokl, PLV, XIII, p. 288 **kṷndhaṷ-* „*Hundswürger*");

c a p n o b a t a i, vezi *-bates;*

C a r b i l e s i, *-tae* etnonim, Plin, NH, IV, 40, vicus *Carbrinus*, CIL, VI, 32543,23 = 2799 = ILS, 2094; Καρβερος (Proc.). Tomaschek, *Thr.*, I, p. 72; Mateescu, EDR, I, p. 155. — Probabil i.-e. **(s)kerebh-* „a tăia", lat. *scrobis* „groapă" (WP, II, p. 582; eventual în legătură cu o grotă?, cf. *Scoroba*);

c a r o p i t h l a, „viță sălbatică(?), *Solanum dulcamara; Engelsuss*", Diosc. IV, 131 Δακοι καροπιθλα (Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 33; Decev, *Pflanzen*, 19—20);

C a r p a t e s, munte, Carpații, Ptol., III, 5,6—20. — Rad. **sker-, ker-* „a tăia", alb. *karpë, karme* (**karp-m-*) „stîncă" (WP, II, p. 573);

C a r p i, trib traco-dacic liber, în nordul Moldovei (RE, III, 1608, TLL suppl. nom. I, 206). Numele a fost pus de unii în legătură cu *Carpates;* mai probabilă ar fi derivarea de la i.-e. **kar-* „a lăuda" (WP, I, p. 353, nr. 2); cf. și *Corpili*(?);

-c e n t u s, -κενθος al doilea element în antropon.: *Auluccenthos, Auza-, Biti-, Dias-, Dini-, Diza-, Epta-, Mar-*?, *Mesti-, Muca-, Rebu-, Sudi-, Trali-, Zeli-, Zipa-centus,* Κενθος, *Cintis* (Decev, *Sprachreste,* p. 239—240). — I.-e. **ken-* „nou, proaspăt ieșit, pui" (WP, I, p. 397—398; Kretschmer, *Einl.,* p. 239, gal. *Cintus, Cintugnatus „primigenitus"*);

c i n o u b o i l a, „mutătoare, împărătească, brei, cucurbețea, tidvă de pămînt; Bryonia alba L.", Diosc., IV, 182 Δάκοι κινουβοιλα. — Probabil i.-e. **kene-bh-,* rad. **ken-* „a rade, a freca", din care gr. σκνήφη „urzică" Hsch. (WP, I, p. 392—397);

C l a g i s s a, antroponim, CIL, XVI, 83 (a. 138 e.n.) *„coh(ortis) II Mattiacor(um), expedite Clagissae Clagissae f(ilio) Bess(o)".*— I.-e. **klēg-, klōg-, klang-* „a striga, a suna", ags. *hligan „to give a reputation for; attribute to", hlisa, hligsa* „veste, faimă", got. *hlahjan „lachen,* a rîde", ags. *hleahtor „Gelächter, Jubel, Lust"* etc. (WP I, p. 496; SCL, VIII, 1957, p. 165); tracul *Clagissa* era ori un „vesel, bine dispus, fericit", ori un om „vestit, cu mare faimă";

C l u d r u s, rîu în Frigia, Plin., NH, V, 108 flumen Cludra; Sallust., *Hist.,* frg. 2,84. — I.-e. **k'ludro-,* rad. **k'lu-* „a spăla", ahd. *Hlūttra,* Dea *Hludana,* CIL, XIII, 8611 (RE VIII, 2128) etc. (WP, I, p. 495—496, nr. 2; Jokl, RLV, X, p. 143);

c o a d a m a (sau *coalama*?) „limbariță, codru, limba bălților, limba broaștei, limba oii, patlagina apei, podbal de apă", Diosc., IV, 100 Δάκοι κοαδαμα. — Eventual rad. **kued-, kuod-* „a înțepa, țeapă" etc. (WP, I, p. 513);

c o i c o l i d a (?) „păpălău, cireașa ovreilor, bășicuri; Thysalis alkekengi", Diosc., IV, 72, Δακοι κοικολιδα (κοικοδιλα); Ps.Apul. 22 *herba Apollinaris, Daci coecolida* (colida). Tomaschek, *Thr.,* II, 1, p. 31; Decev, *Pflanzen,* p. 24;

C o n t a d e s d o s, vezi *-desdos;*

C o r p i l i, Κορπιλοι, trib în Tracia, Str. VII, 331, frg. 48 și 58, App., *Rom.*, IV, 87, St. B., Hdn., I, p. 162 și 316, Ptol., Plin., Solinus, X, 7. — Probabil variantă a temei **karp-* din *Carpates* ori din *Carpi;* Tomaschek, *Thr.*, I, p. 70: rad. **kerp- „wenden, drehen, sich umdrehen"*, nepotrivită semantic;

-c o r t a în toponimice compuse: *Stenekorta, Zetnukorta* (Proc.), posibil și în *Curtuxura.* — I.-e. **kert-* „a suci, a răsuci", gr. κάρταλ(λ)ος „coș", lat. *cratis* „împletitură, gard împletit de crengi și nuiele", got. *haúrds* „ușă", v. prus. *corto* „îngrăditură, ogradă" (WP, I, p. 421—422);

C o s- într-o serie de antroponime derivate și compuse: *Cosingis*, regină a bitinilor, Plin., NH, VIII, 144, Κοσιγγας, căpetenie în Tracia Polyaen., VII, 22, *Cosenis* la Histria *Mélanges Marouzeau* (Paris, 1948), p. 323 (Valerio Cosenis), Αστικοσης din Philippi Phleg. Trall. frg. 37,47 (FHG, III, p. 609 = FGH, II, p. 1187), eventual și Κοσων pe monedele din Dacia (secolul I î.e.n.) și alte nume în *Cos-* (Κοσις, GDI, 1816 etc.), Μουκάκενθος Δαικωσου IGB, 1803 (*Izv. muz.*, p. 164 — 165, nr 211, EDR, I, p. 140). — Pare a fi același rad. i.-e. **kuek'-* ca în

C o s t o b o c i, trib traco-dac liber, în nordul Moldovei și Galiția (RE, XI, 1504—7; TLL, nom. propr., III, 670), Pausanias X 34,5 τὸ Κοστοβωκων ληστικόν, Ptol., III, 5,9; 8,3 Κοιστοβωκοι, Cass. Dio LXXII, 12,1, Hist. Augusta *Marcus Aur.* 22,1 *Costoboci*, Amm. Marc., XXII, 8,42 *Costobocae*, Suid. s.v. λησταί; CIL, VIII, 14667 *Costoboci*, CIL, 1801 = ILS, 854 *Coisstobocensis*, CIL, III, 14214,12 = ILS, 8501 a *Castabocis*, CIL, VI, 31856 = ILS, 1327 adversus *Castabocas*, „St. clas." VI, 1964, p. 193 a *Castabocos.* — Nume compus *Costo-bōci*, elementul inițial din rad. i.-e. **kuek'-*, *kuok'-* „a apărea; a vedea, a arăta", v.ind. *kāçate* „apare (stră)lucește, luminează", av. *čaš(te-, -aite)* „a învăța" etc. (WP, I, p. 510—511); *Cos-to-* partic. perf. pasiv. Al doilea element este i.-e. **bhā-, bhō-* „lumină, noblețe", cu sufixul *-k-* alături de **bhō-s-* (WP, II, p. 122—123; „Dacia", III, 1959, p. 341—352);

c o t i a t a, „iarbă tare; *Queckengras; Triticum repens*", Diosc., IV, 29 Δάκοι κοτιατα (κοτηατα); Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 30; Decev, *Pflanzen*, p. 25;

C o z i- în antropon. Κοζειλας Κοζεικενθου, BCH, XXXV, 1911, p. 116, Κοζιβιθυς, Κοζιστης Graf. Memn. 373, 412, Κοζινθης *Berliner Urkunden*, III, 757, Κοζαρος JÖAI, XV, 1912, p. 55. — Rad. **kog'o-* „capră", v. sl. *koza* „capră", *kozьlъ* „țap" (WP, I, p. 336—7; SCL, VIII, p. 166);

C r i s i a, rîu în vestul Daciei (Crișul Alb, Negru și Repede unite, sau probabil Crișul Negru), Iord., Get., 113 *Grisia* („Cerc. lingv.", II, 1957, p. 262). — Probabil i.-e. **kers-* în apelative pentru culori (WP, I, p. 428—9, nr. 1; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 100);

c t i s t a i, „anahoreți (călugări?) abstinenți", Str., VII, 296;

D a b - în antropon. Δαβεις, IGB, 752, Καριδαβα, IGB, 172, Ρυμηδαβας Preisigke *Namenbuch*, 355. — Probabil **dhabh-* „a aranja, a potrivi" ca în

D a b r e i a s, antropon. în Eordeia Macedoniei, „Athena", XXV, 1913, p. 431, nr 2 Δαβρειας 'Ονομάστου, Πραξινόη Δαβρειου, Δαβρεας; cf. Δαβρελας Πισίδης Baillet, *Syringes*, p. 155, nr. 740, 263, nr. 1173; probabil și *Dobrates* la Intercisa, Pannonia, ILS, 9276 = *Intercisa* (Budapest, 1954), I, p. 331, nr. 399. — I.-e. **dhabh-* „a aranja, a potrivi", arm. *darbin* „fierar", lat. *faber*, v. sl. *dobrъ* „bun, frumos" etc. (WP, I, p. 824—825, nr. 2); mai puțin probabil este rad. **dheb-* „gros, tare, masiv" (WP, I, p. 850);

D a c i ramura nord-vestică, de la stînga Dunării inferioare, a triburilor trace, numiți și *Getae* (supra, p. 33). — Posibil din i.-e. **dhā-k-*, lat. *facio*, rad. **dhē-* „a pune, a așeza" (WP, I, p. 826—829, nr. 2; Tomaschek, *Thr.*, I, p. 101, II, 2, p. 29; cf. *-dava*);

d a c i n a, vezi *mendruta;*

D a d a s, *Dados*, antroponim frecvent și la traci (exemple: IGB, 47, 50, 286, 853; Decev, *Sprachreste*, p. 110), în lumea greco-asianică și în Imperiul Roman. Întrucît este de origine i.-e., pare a deriva din baza **dhe-dh(e)-*, ipocoristic pentru membrii mai în vîrstă ai familiei (WP, I, p. 826, nr. 1);

D a l - în antropon. Δαλεις Catal. Mus. Ottom., III, nr. 902, Δαλεῖνος, SEG, III, 753, *Dalenis*, CIL, III, 13743, Δαληπορις, IGB, 845, 853, Δαλητραλις, IGB, 1690 etc., Δαληζαλις, IGB, 1690, Δαλαζελμις, IPE, II, 136 etc., *Dalus*, CIL, VI, 14990, *Dalu-*

tius, CIL, VI, 32542. — I.-e. **dhel-* „a lumina, clar", ags. *deall „leuchtend, stolz, prunkelnd"*, v. nord. *Heimdallr*, un zeu etc., gr. θάλος, Θαλῆς antropon. (WP, I, p. 865, nr. 2; sau **dhal-* Decev, *Charakt.*, p. 69);

d a o s, „lup" în graiul frigian, Hsch. δαος — καὶ ὑπὸ Φρυγῶν λύκος. — Posibil i.-e. **dhau-* „a sugruma, a comprima" (WP, I, p. 823; Fick, *Spracheinheit*, p. 412—413)?

D a r - în antropon.: Δάρης preot al lui Hephaistos, *Iliada*, V 9, un frigian, Aelian, *Var. hist.*, XI, 2. Δαρίκιος Θράξ, Libanios, *Epist.*, 281 Δαρουβυρις fem., IGB, 1516. — Rad. **dher-* „a ține, a ține strîns, a sprijini" (WP, I, p. 856 — 860, nr. 2; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 30; Kretschmer, *Einl.*, p. 184);

D a r n i t h i t h i, vezi *Derna;*

D a r z a l a, vezi *Derz-;*

D a t o s, localitate (numele vechi al orașului Neapole, în fața insulei Tasos), Hdt., IX, 75, Str., St. B., Suid. etc.; der. Δατυλεπτοι St. B. (Hecat.) etnonim în Tracia. — Probabil i.-e. **dhē-* „a pune, așeza" (WP, I, p. 826—829, nr. 2; Jokl, RLV, XIII, p. 290 **dhə-t-*; cf. și *Daci*, *-dava*);

- d a v a (Hsch. δεβα), element final în topon. compuse, ca *Acidava*, *Argedava*, *Clepidava*, *Petrodava*, *Piroboridava*, var. *-deva* (*Pulpudeva*, Iord., *Get.*; azi *Plovdiv*) etc., vreo 20 de exemple în Dacia; însemna „așezare, sat, localitate", i.-e. **dhē-* „a așeza, a pune", **dhē-u̯-ā* (WP, I, p. 826; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 9; Jokl, RLV, XIII, p. 287).

D e c e b a l u s, antroponim daco-getic, cea mai veche și importantă atestare este regele erou și martir (a. 106) al luptei pentru libertate a dacilor; alte exemple: AISC, IV, p. 219—220, EDR, I, p. 224, *Epigraphica* (Milano), XIII, 1951, p. 138. Coradical este *Deceneu* (Δεκαινεος), Str., Iord. — Probabil i.-e. **dek'-* „a lua, întîmpina, onora", lat. *doceo*, gr. δέκομαι (WP, I, p. 782 — 5), cu păstrarea nealterată în *s* a palatalei *k'* (cf. *Acmonia*), prin vreo „influență centum"?

D e g i s, antropon. dacic, Martial, V, 3,1, Cass. Dio, LXVII, 7,2 Διηγις; BCH, XXIX, 1905, p. 167 Διηγυρις (?); coradical este Δεγιστιων Pârvan, *Histria*, IV, p. 66 (nu „Megistion", cum greșit citește SEG, I, 330; cf. SCIV, IX, 1958, p. 46) și Ζαλμε-

δεγικος.— Probabil rad. **dheguh-* „a arde", germ. *dag. tag, Dagistheus* etc. (WP, I, p. 849);

D e l a s, antropon. frigian, Plin. NH VI 197 *aes conflare et temperare Aristoteles Lydum Scythen monstrasse, Theophrastus Delan Phrygen putant*; Delas Idaios, Clemens Alex., *Strom.*, I, 16, p. 132. — Probabil i.-e. **del-* „a despica, a tăia, a ciopli cu meșteșug" (WP, I, p. 809—812, nr. 3);

D e l o p t e s, vezi *-optes;*

D e r n a, *Dierna*, localitate Dacia (Orșova), Ptol., III, 8, 4; TP *Tierna*, Proc. *Aed.* IV 6,5 Ζερνης, Ulpian *Digest.*, L, 15, 1, 8 Zernensium colonia a divo Traiano deducta, *Not. dign. orient.* 42, 37 Zernis, 42, 29 Transdiernis, CIL, III, 1568 statio Tsiernensis (SCIV, IV, 1953, p. 788), 8277, 2 Dierna, 14468 munic. Dier., 12677 Di., AA 1913, p. 371 Dierna, *Múzeumi és könyvtári értesítő*, II, 1908, p. 18 Dierna (TLL onom. III, 149; RE, V, 476; SCIV, IV, p. 786—793). — Rad. i.-e. **der-* „a despica, a crăpa" (WP, I, p. 797—803, nr. 3; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 71 interpretează toponimicul dacic ca *„Durchbruch, Felsspalt"*). Aceeași bază etimologică *der-n-* foarte probabil în *Darnithithi* (genetiv?), localitate în Dacia (?), dipl. militară a. 106, CIL, XVI, 160 și în Ρεποδερνης (Proc.)? din Tracia;

D e r z- în antropo- și teonime: zeul *Derzes*, θεῷ Δερζει, IGB, 770, Δερζελα, IGB, 47 — 48; Δαρζαλα, IGB, 768, *Derzo*, Bucureștii, II, 1935, p. 173—175 (= „Analele Dobrogei", XVIII 1937, p. 217); oameni: *Derz.* Pârvan, *Histria*, VII, 75 (=AEp. 1924, nr. 146), *Derzenus* în *Histria*, IV, p. 85, *Derzizenus*, CIL, XVI, 83 și ADB p. 176, *Derzitralus* BSAVarna, X, 1956, p. 133; Δερζειλου, IG, XII, 8, 529,8; Διαρζιῳ [Ἡρακλεῖ], IGB, 258. — I.-e. **dher(e)g'h-* (rad. **dher-* „a ține, a sprijini"), v. ind. *drahyát* „capabil, destoinic", av. *dərəzra-* „tare", v. prus, *dirstlan* „puternic, impunător, măreț", sl. *drъzъ* etc. (WP, I, p. 859; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 57). Alternant de la aceeași bază *Dorz-;*

-d e s t o s, *desdos* (*-dezos*?) în Κονταδεστος, —δεσδος, afluent al rîului Agrianes (azi Ergine) în Tracia, Hdt., IV, 90. — I.-e. **d(h)eg'(h)-* „a cufunda, a muia, a bea", v. irl. *deug-*, irl. *deoch* „băutură", lit. *dažas* „sos, coloare", *dažyti* „a muia, a colora" (WP, I, p. 786; SCL, VIII, 1957, p. 166; greșit Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 100). Numele rîului trac ar putea sta în legătură cu culoa-

rea apei sale. Aici aparține și numele illir de rîu *Dizeros* la Pola (Lycophr., *Alex.*, V, 1026; St. B.; RE, V, 1248), greșit tîlcuit de unii filologi în legătură cu trac *-diza*, *-dizos* „cetate, burg";

D e u l t u m, oraș în Tracia (Burgas în Bulgaria, pe țărmul Mării Negre), Ptol. III, 11,7 Δευελτος, Suid., Zonar. XVI, 2 Δεβελτος, Mansi, *Conciliorum collectio*, VI, 749, 981, VII, 920 Δηβ-, Δευ-, Διβελτου Euseb. *Hist. eccles.*, V, 19, 3, Plin., NH IV, 45 *Develton*, Amm. Marc. XXXI 8, 9 *Dibaltum* și alte forme din autori în TLL onom., III, 116 (inscr., monete), CIL, VI, 31692 *Deultum*, BIAB, IV, 1926—7, p. 107, nr. 31 (= AEp. 1927, 49; RE, V, 260). — I.-e. **dheu̯el-* (rad. **dheu̯-*) „a turbura; apă turbure, mocirlă" etc. (WP, I, p. 835—843; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 71 : *deulto- „verschlammt, schlammig"*, derivînd de la o mocirlă, loc mocirlos);

- d e v a vezi *-dava;*

D i a- în antroponime ca *Diagiza* (vezi *-giza*), Διασκενθος, IGB, 1516, b 30, 1690, CIL, VI, 3452; *Diascula*(?), CIL, IX, 4565; *Diastes*, CIL, I, 2695; Διαζελμις, SEG, VIII, 497; *Diazenis*, Διασενις, IGB, 1457 și 1516 etc., — pare să fie diferit etimologic de elementul *Dio-* și să derive din i.-e. **dhei̯a-* „a vedea" (WP, I, p. 831);

d i e l l e i n a (?) „măsălariță, nebulariță, sunătoare", Diosc, IV, 68 Δακοι διελλειναν, Ps. Apul., 4 Daci dielinam. — Probabil i.-e. **dhel- (dhal-)* „a înverzi, a crește" (WP, I, p. 825). Aceeași rădăcină eventual în partea finală a numelor dace de plante *-dila : coicodila* (ori *coicolida*?), *dordila* (*doctila*, Ps. Apul., 26, *doctila*, *chodela* r, *dochela*, Diosc., III, 165), *duodela*, Diosc., III, 138 (*diodela*, Ps. Apul., 89) „coada șoricelului, alunele, *Achillea millefolium*", *priadila*, Diosc. IV, 183 „curpen, viță albă", *propodila* (*procedila*, Ps. Apul., 2 „cinci degete"), *teudila*, Diosc., III, 35,1 (*tanidila*, Ps. Apul., 91, p. 165) „izmă, izmă bună, mentă, *Menta piperita*";

d i e s e m a „coada vacii, coada mielului, lumînare, *Verbascum phlomoides L.*", Diosc., IV, 103 Δακοι διεσεμα. — I.-e. **dek'-* „a rupe, a sfîșia", ahd. *zagal* „coadă, spine, lujer", v.nord. *tāg*, *tāgar* „fir, fibră", mhd. *zāch*, *zāhe* „fitil" (WP, I, p. 785)?

- d i l a, vezi *dielleina;*

D i n g i o n, localitate în Tracia la rîul Hebru, Διγγιον Proc. *Aed.*, IV, 11. — I.-e. **dhengh-* „a acoperi; acoperiș" (WP, I, 854; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 72; Decev. *Charakt.*, p. 72; greșit Jokl, RLV, XIII, p. 292 din rad. **dheig'h-*, pentru care vezi *-dizos*);

D i o- în etnonime *Diobessi* (Plin.) și *Dioi* (Thucyd., Tac.), antroponime *Deospor*, CIL, XIII, 8607, Δεοσπουρις, IGB, 1598, AEM, VI, 1882, p. 24, *Dioscuthes*, *Diuzenus* (=gr. Διογένης), CIL, XVI, 1, REG, LII, 1939, p. 477. — I.-e. **diu̯o-* „ceresc, divin" (WP, I, p. 772; Tomaschek, *Thr.*, I, p. 71; Jokl, RLV, XIII, p. 285; Decev, *Charakt.*, p. 91). Cf. și *Dia-;*

D i u r p a n e u s, antroponim, rege dac, Oros., VII, 10,4, Iord., *Get.*, 76; CIL, VI, 16903 DIVPPANEVS qui Euprepes (EDR, I, p. 226; AISC, IV, p. 220), Δορπαναϛ, IGB, 771, Δυρπαναις, IPE ², I, 106. — I.-e. **derep-* „a vedea", v. ind. *darpaṇa* „oglindă" (WP, I, p. 803; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 32);

- d i z o s „dig, cetate, fortificație", *-diza*, al doilea element în toponime: *Beodizos*, Βουρδιζος, *Burdizon*, *Burtudizos*, *Cistidizos*, *Ostudizos*, *Tyrodiza*, *Tarpodizos*. — I.-e. **dheig'h-* „a frămînta lutul, a construi un zid (dig) din lut" (WP, I, p. 833—834; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 72);

D o b r a t e s, vezi *Dabreias;*

d o c h e l a, „tămîiță de cîmp", vezi *dielleina*(?);

D o i a s, antroponim frigian, St. B. Δοιαντος πεδίον, Apoll. Rhod. II, 373, Nonn. XIII, 516. — I.-e. **dei̯a-* „a lumina, clar" (vezi *Dio-*) sau **dhei̯a-* (v. *Dia-*); greșit Jokl, RLV, X, p. 144 din **du̯oint-*;

D o i d a l s e s, antroponim traco-bitinic, var. *Dyd-*, *Did-*; Memnon, frg. XX, 1 (FHG, III, p. 536), Str. XII, 563, Plin. NH XXXVI, 35, Arr. *Bithyn.* 20, AM XV, 1889, p. 250, CIG, 3779; *Didalsus*, CIL, III, 7423. — I.-e. **doi-do-*, rad. **dei-* „a fi luminos, a străluci, a apărea", v. nord. *teitr* „senin, limpede, vesel", ahd. *zeiz* „gingaș, delicat" etc. (WP, I, p. 772; SCL, VIII, 1957, p. 166; greșit Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 35 **dheu-*, **dhu-*; Zimmermann, BB, XXV, 1899, p. 3; **deid-*,* *doid*,-**did-* în numele trace *Deidas*, *Deidos*, lat. *Didius*);

D o l o n c i, etnonim trac, Hdt. VI, 34, 40, Lycophr. *Alex.*, 331, Arr. *Bithyn.*, 13, St. B., Hdn., Const. Porphyr., Plin. NH IV,

41, Solin. 10,7.—I.-e. *(*d*)*longho-s* „lung, înalt"(WP, I, p. 812—813; WH, I, p. 820—821; Tomaschek, *Thr.*, I, p. 67);

d o r d i l a, vezi *dielleina;*

D o r p a n-, vezi *Diurpaneus;*

D o r z- în antroponime, Δορζενθης 12 exemple (EDR, I, p. 169—180; „Amer. Journ. Archaeol"., XXXVI, 1932, p. 452, AA, 1927, p. 325, IGB, 1209, AEph 1953—4, I, p. 236), Δορζας, IGB, 675, 1517, *Durze*, CIL, VI, 228, I, 10, eventual și *Dorsas*, IGB, 724, *Dorses* (EDR, I, p. 187)? — I.-e. **dhor-g'h-* formă alternantă a rad. **dher-* în *Derz-*; SCL, VIII, p. 167;

D r a b e s c o s, localitate în Edonia, Thucyd. I, 100, 3, IV, 102, 2, Diod., XII, 68, 2, Pausanias, I, 29, 4, Str., App., St. B., TP 8,3 *Daravescos*; forma Δραβος, Str. VII 331, frg. 52. — Probabil i.-e. **dh(e)rābh-*, m. irl. *drab* „drojdie", oland. *drabbe* „nămol" (WP, I, p. 854—856; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 73 **derbh-* sive **dhrebh-*);

D r e c o n, rîu în vestul Daciei, Priscus, frg. 8 (HGM, I, p. 300) Δρηκων, frg. 14 Δρεγκων, Iord., *Rom.*, 178 *Dricca*, Rav. 204, 13 („*Cerc. lingv.*", II, 1957, p. 256—258). — Posibil i.-e. **dher-* „tulbure, a tulbura" (WP, I, p. 854—856; cf. *Drabescos*);

D r e p a l a s, antroponim, *Berl. philol. Wochenschrift*, 1891, p. 770. — I.-e. **derep-* „a vedea" (cf. *Diurpaneus*);

D r i n g i s t a s, antroponim, IGB, 1690. — Probabil i.-e. **dhe-regh-* „a ține, a ține strîns, tare" (WP, I, p. 858—859);

D r o n g i l o n, fortăreață în Tracia, Δρογγιλον Demosth., VIII, 44, X, 15, St.B., Hsch., Suid. — Probabil i.-e. **dh(e)ro(n)gh-* „tare, puternic" (WP, I, p. 858—859; cf. *Dringistas*; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 73);

d u o d e l a, vezi *dielleina;*

D y d a l s e s, vezi *Doid-;*

d y n, „urzică", Diosc. IV, 93 Δάκοι δυν. — I.-e. **dau-*, *dū-* „a arde, a chinui" (WP, I, p. 767 — 769; Leo, Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 31; Kretschmer, *Einl.*, p. 221; Decev, *Pflanzen*, p. 17—18);

D y p t a, localitate în Tracia, *Epigr. prin.*, 33—35: „*per fines civitatis Serd*[*ic*]*ensium regione Dyptens*(*ium*)". — I.-e. **dheup-* „adînc și gol"; ahd. *tobal* „vale îngustă", v. sl. *dupina* „grotă" etc. (WP, I, p. 847—8);

D y r p a n-, vezi *Diurpan-*;

E d e s s a, oraș în Macedonia (azi Vodena), considerat ca derivînd din i.-e. **u̯ed-* „apă" (EDR, VIII, p. 125, 137), pare să aibă mai curînd rad. i.-e. **edh-* din numele de trib *Edoni*; cf. *Edetzio*, localitate în Dardania (Proc., *Aed.*, IV, 4, p. 120, 32 Haury)?

E d o n i, Ηδωνοι, Ηδωνες, Ηδωναι, Ωδονες, trib sud-tracic, Hdt. V, 11, 124, VII, 110, 114, IX, 75, Thucyd., Soph., Eurip., Diod., Str., Arr., Plut., Ptol., Paus. etc. — I.-e. **edh-* „par de gard, gard", v. sax. *edor, eder* „gard, incintă", ags. *eodor* „gard, îngrăditură, acoperiș" etc. (WP, I, p. 121; Tomaschek, *Thr.*, I, p. 39; Decev, *Charakt.*, p. 91). Cf. *Edessa, Odrysae*;

E p t a-, în antroponime (EDR, I, p. 227) : *Eptacent(h)us* (18 exemple EDR, I, p. 147, la care se adaugă : „Dacia", III-IV, p. 502—3 = AEp. 1934, 105 *Eftacentus*, AEp. 1928, 165 *Eptaecenti*, BIAB, VI, p. 121—2, DThR, p. 166, nr. 975, JÖAI, XXVIII, 1933, Bbl. 114=AEp. 1933, 125, *Ann. brit. school* Athens XII, 1905—6, p. 175 = *Ephem. epigr.*, IX, 1913, p. 969, *Spomenik*, Belgrad, XCVIII, 1948, p. 95, AEph, 1953—4, I, p. 236, IGB, 743, 1517 (Επταικενθος); *Athenaeum*, XXXII, 1954, p. 26 *(Eptecentus)*, *Bericht röm. — germ. Kommiss.*, 1927, p. 97, nr. 293 *(Eptac...)*; var. Απτεκενθ(ος), BSAVarna X, 1956, p. 131; *Eptatralis, Eptetras, Epteporis (Heptaporis, Eptepyris), Eptala, Eptenis, Eptesycos, Eptezenus* (Decev, *Sprachreste*, p. 167—170). — I.-e. **ep-t-*, rad. **op-* „a lucra", lat *opus, optimus* etc. (WP, I, p. 175—6; Decev, *Charakt.*, p. 87). Cf. *Aptasa*, Del-*optes;*

-e s b i s, vezi

-e s p o-, *-esb-*, *-aspo-* „cal" în antropon. *Esbenus*, CIL, III, 8040 și XIII, 7585, Εζβενος, Dimitsas *Makedonia*, p. 669, IGB, 1714 (BIAB, XVII, p. 107, REG, LXI, 1948, p. 172 = *Spisan. blg. Akad.* LXX, 1945, p. 202), Εζβενιν *Epigr. prin.*, p. 20, *Hezbenus*, CIL, XVI, 12 (var. *Hesbenus*); probabil și *Autesbis (Autlesbis)*, Thracum regulus, Liv. XLII, 67, 4; teonimul Ουετεσπιος, IGB, 804, Βετεσπιος, IGB, 856, Ουτασπιος, IGB, 855; Μητρὶ Αδιασσπουλου *Denkschriften Akad.* Wien, LIII, 1908, II, p. 82; Κακασβος, zeu în Asia Mică (inscr., „Glotta", XXVII, 1939, p. 256—7). — I.-e. **ek'u̯o-* „cal", v. ind. *aśva-*, av., v. pers. *aspa-*, gr. ἵππος, lat. *equus* (WP, I, p. 113; Tomaschek, *Thr.*, II, 2,

p. 9; Kazarov, BSAB, III, 1912—3, p. 126; Jokl, RLV, XIII, p. 293; Decev, *Charakt.*, p. 81—82);

e z i s „arici" în graiul frigian, St.B. s.v. Αζανοι, — καὶ ἔξιν ὅ ἐστιν ἐχῖνος. — I.-e. **eg'hi-* „arici" (WP, I, p. 115);

G a b r a n u s, rîu la Istria (în Dobrogea de nord), Pârvan, *Histria*, IV, p. 28 (= SEG, I, 329). — Probabil i.-e. **gu̯ebh-* „a cufunda" (WP, I, p. 674, nr. 1). Cf. *Gambreion;*

G a i d r e (a) s, antropon., *Epigr. prin.*, 13 γυνὴ Δαντω Γαιδρεους (Amfipolis, Maced.). — I.-e. **gu̯hai-d-* „luminos, strălucitor", gr. φαιδρὸς „strălucit, radios, voios", lit. *gaidrùs* „limpede" (WP, I, p. 665; SCL, VIII, p. 167);

- g a i s e s, al doilea element în numele compus Βουλογαισης, mare preot la bessi, Cass. Dio LIV, 34,5; probabil același cu numele parthic *Vologaesus* (Mateescu, EDR, I, p. 104). — I.-e. **gu̯hai-s-* „luminos, strălucit(or)", rad. identic celui din *Gaidreas* (WP, I, p. 665; greșit Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 11; Decev, *Charakt.*, p. 97); eventual i.-e. **ghaisos* (WP, I, p. 528);

g a l l a r o s, *gelaros* „cumnată", Hsch. γαλλαρος· Φρυγιακὸν ὄνομα, γελαρος ἀδελφοῦ γυνή.

G a l l o s, rîu în Bithynia, Str. XII, 543, Amm. Marc., XXVI, 8,3, St. B. — I.-e. **gu̯el-* „a picura, a izvorî" (WP, I, p. 690—691). Cf. *Gelbes*;

G a m b r e i o n, localitate la Pergam, Xenoph., *Hell.*, III 1,6, St.B. etc. — Probabil i.-e. **gu̯ebh-* „a cufunda", v. ind. *gambhirá-* „adînc", *gambha-* „adîncime, prăpastie" (WP. I, p. 674). Cf. *Gabranus;*

G e l b e s, rîu în Bithynia, Plin. NH, V, 143. — I.-e. **gu̯el-* „a se scurge, a izvorî" (WP, I, p. 690—691); v. *Gallos*(?), *Gilpil*, rîu în vestul Daciei (Crișana; Iord., *Get.* 113); „Cerc. lingv.", II, 1957, p. 261—2;

g e l a r o s, vezi *gallaros;*

g e n t o n, „carne", Hdn. γεντον· τὸ κρέας, Θρᾷκες, Suid., Hsch. — I.-e. **gu̯hen-* „a lovi, a tăia"(?) (WP, I, p. 679; Fick; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 8);

- g e n t u s, al doilea element în antroponime compuse: *Bitugentus* AErt. XXXIX, 1920 — 22, p. 9 — 10, Κεληγενθου *Inscr. Creticae* (Guarducci), II, 1939, p. 30, nr. 15, *Ditugentus*, CIL, III, 835 (AISC, V, p. 288) și „Studii cercet. științ.", Iași,

II, 1951, p. 501. — I.-e. **gu̯hent-*, rad. **gu̯hen-* „a se umfla, a crește; abundență, belșug" (WP, I, p. 679, nr. 1; AISC, V, p. 288; Decev, *Charakt.*, p. 75); illir *Gentius*, gr. —φόντης în antroponime;

G e r b e s, Γερβης, fabricant de amfore la Panticapaion (Kerč), E. Pridik, *Die Astynomennamen auf Amphoren- und Ziegelstempeln aus Südrussland* (SB Akad., Berlin, XXV, 1928), p. 346—8, 355, 266. Probabil nume traco-getic, din i.-e. **gu̯er(a)-* „a lăuda, a preamări", lat. *gratus, gratia*, lit. *gerbti* „a cinsti", *garbe* „cinste" (WP, I, p. 686); illir antroponime *Grabon, Grabos*, etnonim *Grabaei;*

- g e r (r) i, al doilea element în etnonime trace: *Bettegerri, Celegeri, Digerri, Drugerri, Pyrogeri*, topon. *Cuntiegerum, Tugugerum* etc. (EDR, I, p. 156). — Rad. i.-e. **ger-* „a cuprinde, a aduna", gr. ἀγείρω, ἀγορά, v. ind. *grāma-* „ceată, sat" etc. (WP, I, p. 590—591; Tomaschek, *Thr.*, I, p. 87; greșit Decev, *Sprachreste*, p. 102 **gher-* „hervorstechen");

G e r m -, „cald" în topon.: *Germas*, Γερμανη, Γερματζα (Proc., *Aed.*) *Stelugermme* (sau *-germane*), *Germetitha* în Tracia; Γερμιζερα Ptol., *Germisara* (Geoagiu) în Dacia, CIL, III, 1395; Γερμη în Frigia (EDR, I, p. 156; Decev, *Sprachreste*, p. 102—3). — I.-e. **gu̯herm-*, gr. θερμός „cald" etc., rad. **gu̯her-* „cald, fierbinte" (WP, I, p. 687; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 88; Kretschmer, *Einl.*, p. 203);

G e r u l a, antroponim, BSAB, II, p. 179 (= AA, 1912, p. 572); coradical probabil Γερυλλιων, *Gerulo*, „Godișnik", Pl., 1950, p. 86(?). — Eventual i.-e. **ger-* „a fi treaz, a deștepta" (WP, I, p. 598—599), ori **gu̯er-* „a lăuda, a onora" (WP, I, p. 686), ca în *Gerbes*(?);

G e t a e, numele național al tracilor de nord (Dobrogea, Muntenia, Ardeal), mai ales la autorii greci, echivalent cu *Daci* (supra, p. 34). — Probabil i.-e. **gu̯et-* „a grăi, a vorbi", arm. *kočem* „a chema, a numi", *koč* „chemare, invitație", ahd. *chetten* „begrüssen" etc. (WP, I, p. 672, nr. 3; greșit Tomaschek, *Thr.*, I, p. 92, II, 2, p. 51 : **guem-* „a merge"; Decev, *Charakt.*, p. 69, 100 **ghed-*, **ghend-* „fassen"; Kretschmer, „Glotta", XXV, 1936, p. 42 scitic, cf. *Massagetae, Tyragetai*);

G e u d o s, rîu aurifer în Bithynia, Plin. NH IV, 184, Nonn. XLIII, 417; pe monete (RE, VII, 1352). — I.-e. **gheu-d-* „a vărsa, a curge", lat. *fundo* etc. (WP, I, p. 562—4; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 100; Jokl, RLV, XIII, p. 292; WH, I, p. 563);

G i l p i l, rîu în Dacia, vezi *Gelbes;*

- g i z a, al doilea element în numele de sclav *Diagiza* (CIL, XV, 2445, Diagiza M. Fulvi s(ervus); EDR, I, p. 104 și 217). — Probabil i.-e. **gheig'h-* „a dori" (WP, I, p. 552);

G o r d i o n și *Manegordum*, localități în Frigia. — I.-e. **gherdh-* „a împleti, îngrădi, împrejmui" (WP, I, p. 608—9; Kretschmer, *Einl.*, p. 231; coradical este rom. autohton *gard*, alb. *gardh* etc.). Cf. *Zerd-*;

g u o l e t a, „mărgelușă, mei păsăresc; *Lithospermum arvense*", Diosc., III, 141 (γουολητα, γονολητα). — I.-e. **guel-, guol-* „ghindă", lat. *glans, glandis* (WP, I, p. 692; Jokl, RLV, XIII, p. 293); forma „guoleta" pare a fi coruptă din **golet-* sau **gol-*(?). La acest radical aparține apelativul românesc autohton *goron, gorun*, „stejar, ghindar";

I a m b a d u l e s, teonim tracic, IG, XIV, 981 (= IGR, I, 58; Roma) θεῷ Ζβερθουρδω καὶ Ιαμβαδουλη ἐπιφανεστάτοις (EDR, I, p. 139; *Dizionario epigraf.* De Ruggiero, IV, p. 2—3). — Posibil din i.-e. **embh-* „umezeală, apă, abur, nor, negură" (WP, I, p. 131; greșit Decev, *Charakt.*, p. 86, 90 **emp-*, **ep-* din antropon. *Epta-*);

I s t r o s, numele traco-getic al Dunării. — I.-e. **eis-* „a se mișca, a curge" (WP, I, p. 106—7, nr. 1; Kretschmer, „Glotta", XI, 1921, p. 280), din baza **is(t)ro-s*; coradical *Oiscos;*

L a n g a r o s, vezi *Longaros*;

L a p e p o r, antropon., Λαπεπωρ, IGB, 868. — I. e. **lap-, ləp-* „a lumina, a arde", gr. λάμπω, λαμπρός, v. prus. *lapis* „Flamme" (WP, II, p. 383; Decev, *Charakt.*, p. 77); illir-messapic *Laparedon-;*

L i z a s, rîu „în Asia", Hecat. (FGH, I, p. 45), nume probabil tracofrigian, eventual rad. i.-e. **sleig'-* „lunecos, a luneca", mhd. *slich* „nămol" (WP, II, p. 390—391);

L o n g a r o s, rege al dardanilor, Liv. XXXI, 28, 1 (formă illiră?), Λαγγαρος, rege al agrianilor traci, Arr. *Anab.*, I 5. —

I.-e. **leguh-* „ușor, sprinten", gr. ἐλαφρός, v. sax. *lungor*, ahd. *lungar* „rapid" etc. (WP, II, p. 426—7);

L y d o i, trib în vestul Asiei Mici, *Lydia*, cu nume foarte probabil tracic, de factură i.-e., rad. **leudh-* „a crește", lat. *Liber*, got. *liudan*, ags. *lēodan* „a crește", *Leute*, sl. *ljude* „oameni" (WP, II, p. 416—7; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 96);

L y g i n o n, rîu în teritoriul tribalilor, Arr. *Anab.*, I, 2, 1 ἐπὶ Λυγινον ποταμόν. — I.-e. **leug-* „negricios", lit. *liugas* „nămol, băltoacă" (WP, II, p. 414, nr. 3);

M a g u t i s, teonim în Moesia, BIAB, IV, 1926—7, p. 98 (= AEp. 1927, 46, Oescus-Gigen) : *Deo Maguti pro salute fratrorum Iul. Herculan(us) aram ex voto posuit.* — I.-e. **māgh-* „a putea, a avea putere, a ajuta", gr. μῆχος, μᾶχος „mijloc de ajutor(are)", got. *mag*, v. isl. *magn*, *megin* „putere", sl. *mogą* „a putea" (WP, II, p. 227);

M a l v a, localitate în Dacia Malvensis (aproximativ Oltenia), CIL, XVI, 144 colonia Maluese ex Dacia, VI, 32563 d(omo) Malue, III, 13704 prov. Daciae Maluensis, VI, 1449 (= ILS 1107); AEp. 1965, 237. EDR, I, p. 122; Καπομαλβα în Dardania (Proc., *Aed.*, IV, 4, p. 120, 37 Haury). — I.-e. **mela-* „a ieși, a apărea", alb. *mal'*, rom. *mal* „deal, munte" (WP, II, p. 294—5; Tomaschek, *Thr.*, II,2, p. 66);

m a n d a c e s, „legătură, mănunchiu", Eustath. Hom., p. 828 μανδακης δεσμὸς χόρτου, παρὰ τοῖς κατὰ Θρᾴκην. — I.-e. **mand-* „legătură de nuiele" (WP, II, p. 234; Decev, *Charakt.*, p. 83);

m a n i a, „frumoasa", Athen, XIII, 41 (578b) și antroponim frigian Μανία Xenoph., *Hell.*, III, 1, 10, Μάνης etc. — I.-e. **mā-n-* „bun", lat. *manus* „bun", *mane* etc. (WP, II, p. 220; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 23; Kretschmer, *Einl.*, p. 198). *Manius* Dansala, CIL, XIII, 7050 poate fi latin-italic sau trac; la aceeași rădăcină;

M a n i m a z o s, Heros, IGB, 77—78 (Odessos) Ἥρως Μανιμαζος. AEM VI 1882, p. 18, nr 38 (= ZONF, XVI, 1940, p. 157, Tomis) : Ἥρωι Μανιμαζω. SCIV, XIV, 1963, p. 91 Ἥρωι Μανιβαζω (Tomis, secol. II/III). — I.-e. **mā-n-* „bun" (cf. *mania*);

m a n t i a, „mure; Rubus", Diosc., IV, 37 βάτος, — Δακοι μαντια. Ps.—Apul. 88, Dacis mantua.—Decev, *Sprachreste*, p. 554;

M a r c o- în antropon, *Zimarcus*, CIL, V, 1614, Ζημαρκος, CIG, 8984, Proc., *Anecd.* 6, 2, Malal., *Chron.* p. 490, Bonn, FHG, V,

p. 39 (Exc. de insid.), Theophan., p. 146 Boor, Menand. Prot. etc., Ζιαμαρκη femin., IGB, 1787; Σισομαρκη, REG, LXXV, 1962, p. 172. — I.-e. **marko-* „cal", celtic și germanic (WP, II, p. 235; WH, II, p. 79; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 22 și 40). Posibil și în toponimia traco-getică: Μαρκιπετρα, Μαρκερωτα (Proc., *Aed.*) — în care este mai probabil lat. „Marcus" antroponim—, Δρασιμαρκα (Proc., *Aed.*). Μαρκοδαυα (Ptol., III, 8, 4); în ultimele două ar putea fi i.-e. **merk-*, let. *merka* „umezeală", ucr. *morokva* „noroi, mlaștină" (WP, II, p. 281—2);

M a r i s i a, *Maris*, rîul Mureș, Hdt., IV, 49, Str., Iord. etc.; neverosimil CIL, III, 4310 = 10969 [flu(men) M]aris. (RE, XII, 1399) — I.-e. **mari-* „mare, lac, baltă, mocirlă" (WP, II, p. 234; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 95; Kretschmer, „Glotta", XXX, 1943, p. 132); probabil înrudit și de origine tracă este numele bulgăresc al rîului Hebrus, *Mariţa;*

— m a r o s „mare, înalt, prestant"(?) în antropon. Βηριμαρος BIAB, XI, 1937, p. 121. Καρσιμαρος Preisigke, *Sammelbuch* I 155 (poate fi celtic, L. Robert, REG, LXVI, 1953, p. 196); eventual în *Marcentios* (Proc., IV, 27, 5, 31, VI, 5,1; Corippus, *Iohannis*, V, 532). — I.-e. **mēro-*, *mōro-* „mare, arătos" (WP, II, p. 238; Decev, *Charakt.*, p. 77, cf. rom. autohton-preroman *mare* „înalt; *gross; grand*"). Cf. *-mērula;*

— m a z o s, elementul final în teonimul *Manimazos*, var. *Manibazos*; prima formă pare a fi mai veche (în trei atestări), la i.-e. **meg'h-* „mare, înalt" (WP, II, p. 257; Tomaschek, *Thr.* II, 2, p. 58); dar potrivită fonetic și semantic este și **mag'h-* „a lupta" (WP, II, p. 227). La prima rădăcină poate să aparțină Μαζουσια înălțime în Tracia, Str. VII, 331, frg. 52, Μαστουσια (Ptol.);

M ē d o -, în antropon. Μηδα, fiica regelui Cothelas, Athen. XIII, 557d, Μηδοκος, Xenoph., *Anab.*, VII, 2,32 etc., Diod., XIII, 105,3, XIV, 94,2 (ori se poate decupa *Mē-dok-*), Μηδοσαδης Xenoph., *Anab.*, VII, 1,5 etc., teonim Μηδυζευς, IGB, 1410 (Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 59). — I.-e. **med-* „a măsura, a chibzui", gr. —μηδης în antropon. Ἀρχιμήδης etc. (WP, II, p. 239; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 59; Kretschmer, *Einl.*, p. 216; Jokl, RLV, XIII, p. 286);

m e n d r u t a, „stirigoaie, plantă medicinală; *Veratrum album*", Diosc., IV, 16 Μυσοὶ μενδρουτα. — Posibil aceeași temă **mendh-r-* ca în teonimul *Myndryt-*;

- m ē r u l a, element final în teonimul compus *Pyr(u)merula*: Κυρίῳ Ἥρωι Πυρουμηρουλα „Arheologija" (Sofia), II, 1, 1960, p. 27, IGB, 978; Πυρυμηρουλα, IGB, 753; Πυρμηρουλα, IGB, 754, 588; Πυρμηρυλα BIAB, XII, 1939, p. 104, fig. 128; Πυρμηρ... DThR, 113, nr. 602. — I.-e. **mē-* „mare, arătos", **mē-ro-s*, v.isl. *mār*, cymr. *mawr*, bret. *meur* „mare", gal. *-maros*, ahd. *-mār* în nume *Volkmār*, *Hlodomār* etc.; ahd., v. sax. *māri* „berühmt, glänzend", got. *waila-mēreis „von gutem Ruf"*, sl. *měrъ (Vladiměrъ)* etc. (WP, II, p. 238; cf. *-maros*);

m i d n e, „vicus (sat)"(?), CIL, VI, 32567 (= 2819) : cives prov. Tracie reg. Serdicense, midne Potelense. — Probabil i.-e. **meith-, mit-* „a circula, a locui", **mei-* „par, construcție de lemn" (WP, II, p. 239—240; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 16);

M i l i a r e *(Millare?)*, rîu în vestul Daciei (Crișul Negru?), Iord., *Get.*, 113 („Cerc. lingv.", II, 1957, p. 259—261). — I.-e. **mel-* „de culoare închisă", gr. μέλας (WP, II, p. 293); cf. Μιλλαρεκα topon. în Tracia (Proc.);

m i z e l a, „lămîioară, cimbru adevărat, cimbru de grădină; *timus vulgaria L.*", Diosc. III, 36, 1 Δάκοι μιζηλα (μιζολα, μοζουλα). — Eventual i.-e. **meg'h-* „a urina" (ca diuretic?) (WP, II, p. 245—6; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 27), ori de separat în *mizela* ca *„mildes Kraut"* din i.-e. **mei-, mi- „mild, freundlich"* și **g'hel-* „verde" (Decev, *Pflanzen*, p. 30—31)?

m o z u l a, vezi *mizela;*

M u s e o s, rîu la nord de Dunărea de jos (Buzăul?), Acta Sanct., Apr. II, p. 968. — Probabil i.-e. **meu-* „umed, a uda, mlăștinos" (WP, II, p. 249—252; greșit Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 95; Pârvan, *Nume de rîuri* [supra, p. 62, n. 1], p. 12);

M y n d r y t u s, teonim în Tracia de sud, BCH XLVII 1923, p. 69, nr. 25 (= AEp. 1924, 51 = P. Collart, *Philippes*, 1937, p. 394, la Filippi) : *Iovi Fulm[ini] et Mercur[io] et Myndryt[o] Aliulas Zepaibis.* Deo Mund. Cl. Rufus v. s., *Starinar*, XVI — XVI, 1964 — 5, p. 248. — I.-e. **mendh-* „a-și îndrepta gîndul spre ceva, a se gîndi la ceva, a fi emoționat, însuflețit", gr. μανθάνω, ahd. *muntar*, v. sl. *mądrъ* (WP, II, p. 270—271; SCL, VIII, 1957, p. 167). Aceeași bază posibil în *mendruta;*

„GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREȘTI

N a i s s u s, rîu și oraș în Moesia Superior (azi Niș), Ptol., Prisc., St. B., Proc. etc. (RE, XVI, 1589—1599). — I.-e. **snāu-, sneu-* „a curge" (WP, II, p. 692; S. Mladenov, ZONF, III, 1927, p. 141; Decev, *Charakt.*, p. 80);

N a p a r i s, rîu la nord de Dunăre (Ialomița?), Hdt. IV, 48; probabil coradical cu *Napoca*, oraș în Dacia Superior (Cluj), Ptol., inscr. (RE, XVI, 1692). — I.-e. **sna-p-* „umezeală" (WP, II, 693; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 96);

N a r i s antropon., Athen. XII, 520d, e: Βισάλται εἰς Καρδίην ἐστρατεύσαντο καὶ ἐνίκησαν. ἡγεμὼν δὲ τῶν Βισαλτέων ἦν Ναρις. ὁ Ναρις. — I.-e. **ner-, *aner-* „bărbat", v. ind. *nár-* „bărbat, om", lat. *neriosus, Nerio, Nero* etc. (WP, II, 332; Decev, *Charakt.*, p. 78; *Sprachreste*, p. 328);

N e s t o s, rîu în sud-vestul Traciei (azi Mesta), Hdt., Thucyd. etc.—I.-e. **snā-* „a curge", cf. *Naissus* (Decev *Charakt.*, p. 86, 91);

N e t i n d a v a, localitate în Dacia, Ptol. III, 8,4 (Pârvan, *Getica*, p. 264). — I.-e. **sna-t-, snət-* „a curge, umezeală" (WP, II, p. 692—3)?

N o e s, rîu la nordul Dunării de jos, în Dacia, Hdt. IV 49. — I.-e. **sneu-*, v. *Naparis* (Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 96), *Naissus*(?);

O d e s s o s, oraș în Moesia Inferior, la Marea Neagră (Varna), Scyl., Ps. Scymn., Diod., Str., Arr., App., St. B. etc., inscr. (RE, XVII, 1883). — I.-e. **odh-* „incintă, gard de pari" (WP, I, p. 121; Decev, *Charakt.*, p. 95—96); coradical cu *Edessa, Edoni* și cu

O d r y s a e, Οδρυσαι, trib în estul Traciei, Hdt. IV 92, Thucyd., Polyb. etc. (RE, XVII 1900—1903). — I.-e. **odh-* „incintă, gard de pari", v. sl. *odrъ* „pat", *odrina* „grajd", rus *odrъ* „tabără", ceh *odr* „par" etc. (WP, I p. 121; Decev, *Charakt.*, p. 95—96; v. *Odessos*; alternant *Edessa* și *Edoni*; eventual același rad. în *Odomanti* trib sud-tracic, ori alcătuit din *O-dom-ant-*?);

O e s c u s, Οισκος rîu și oraș în Moesia Inferior (azi Iskăr rîul, Gigen sat la Dunăre în Bulgaria, în fața orașului Corabia), Thucyd., Ptol. etc., inscr. (RE, XVII, 2033—2038). — I.-e. **eis-, *ois-* „a se mișca repede, a curge" (WP, I, p. 106; „Godișnik" Pl., 1954, p. 195—8; cf. *Istros* coradical);

o l m a, „soc; Sambucus", Diosc. IV, 173 Δάκοι ολμα. Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 34; Decev, *Pflanzen*, p. 31.

-o p t e s în teonimul compus Δηλοπτης (IG², II, 1324; *Hesperia*, XXIX, 1960, p. 21) și antroponim teofor Δηλοπτιχος (Syll. 201; IPE, II 21; REG LXXV 1962, p. 172). — I.-e. **op-t-*, rad. **ep-* „a face, a realiza" (v. *Aptasa*, *Epta-*);

O r d e s s o s, rîu în „Scythia", afluent al Dunării, Hdt. IV 48. — I.-e. **erd-* „a curge, umezeală" (WP, I, p. 148);

O r o l e s, rege dac, Iustinus XXXII, 3, 16; tatăl lui Thucydides, istoricul atenian, Hdt. VI 39, Thucyd. VI 104, Plut. etc.; var. Ολορος (BIAB, XVI 1950, p. 35—40). — I.-e. **er-*, **or-* „vultur", gr. ὄρνις, sl. *orilŭ* (WP, I p. 135; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 10);

O r o s i n e s, rîu în Astica, Plin. NH IV 45. — I.-e. **eres-* „a curge, lichid" (WP, I, p. 140 și 149);

P a l a d e i n a, localitate în Tracia, epitet geografic al unui zeu Παλαδεινηνω (Θεῷ, Ἥρωι) IGB 832 și 833. — Probabil i.-e. **peled-* „umed, a curge" (WP, II, p. 66). Aceeași bază eventual în *Pelendova* topon. din Dacia (Πολονδα, Παλοδα, Pârvan, *Getica* p. 261);

P a n g a i o s, Παγγαιον, munte în sud-vestul Traciei, Aeschyl., Eur., Hdt. etc. (RE, XVIII, 589—592). — Probabil rad. i.-e. **pag'-*, **pag-* „a întări, a înțepeni", nazalizat lat. *pango* (WP, II, p. 2—3);

P a n y s o s, *Panyssos*, *Pann-*, rîu în teritoriul crobyzilor (Moesia Inferior), Plin. NH IV 45, Ptol. III 10, 3, TP (RE, XVIII, 923); Theoph. Sim. I 8, 10 Παννασα oraș în Moesia. — I.-e. **pan-* „noroi, mocirlă, umezeală" (WP, II, p. 5; Decev, *Charakt.*, p. 89). Același rad. în *Pannonia* (celtic sau illiric?);

-p a r a, *-paros*, *-pera*, al doilea element în toponimice compuse din Tracia și Moesia (în Dacia carpatică lipsesc), ca Αθυπαρα, Βενδιπαρα, Γελουπαρα etc. (lista lor: Decev, *Sprachreste*, p. 356—357). — I.-e. **sper-* „căprior de acoperiș; prăjină, lance; a lega și încheia cu căpriori, a rezema, a închide", v. sl. *spari*, *sparri* „căprior, grindă", lat. *paries* „perete" (WP, II, p. 665; SCL, VIII, p. 167; greșit: Fick, Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 16 ș.a.: **per-* „vad, trecere" cu gr. πόρος „Überfahrt", ori de la aceeași rădăcină cu sensul „Sammelplatz, Marktort, ἐμπόριον");

p a r a b i e, „băutură din mei", Athen. X 447c, d Παίονάς φησι (Hecataios) πίνειν βρυτον ἀπὸ τῶν κριθῶν καὶ παραβίην (κυραβιην, Kaibel) ἀπὸ κέγχρου. Eventual glosă tracică(?);

P e l e n d o v a, localitate în Dacia romană, TP; cf. *Paladeine-*(?) și *Polonda* Ptol. III 8, 4;

-p e r în antroponime ca *Ziper, Ziparus,* vezi *-poris;*

-p e r a, vezi *-para;*

p l e i s t o i, „preoți asceți" la daci, Flav. Ios., *Archaeol.,* XVIII, 22 (Esseni) ζῶσι δὲ οὐδὲν παρηλλαγμένως, ἀλλ' ὅτι μάλιστα ἐμφέροντες Δακῶν τοῖς πλειστοις (πολισταις Scaliger?); ori este cuvînt grecesc *(Poghirc),* deformat prin etimologie populară sau în manuscrise?

p o l i s t a i, preoți la daci, vezi *pleistoi;*

P o l o n d a, cf. *Pelendova;*

-p o r i s, *-porus, -por,* -πορις, al doilea element în antroponime compuse: *Auluporis, Daleporis, Epteporis, Pieporus, Mucapor* etc. (lista lor: Decev, *Sprachreste,* p. 374). — I.-e. **per-* „a naște, a produce; pui, făt, fiu" (WP, II, p. 41—42; Decev, *Charakt.,* p. 101). — În formula stampilei de pe vasul mare de argilă (fragmentar) de la Grădiștea Muncelului (r. Orăștie) cu litere latine inversate (răsturnate) de la dreapta spre stînga DECEBALVS PER SCORILO (SCIV, VI, 1955, p. 200—201) se află același cuvînt „Decebalus fiul lui Scorilo", după C. Daicoviciu, SCIV, VI, p. 57, *Istoria României,* I (1960), p. 329 și V. Georgiev, *Trakiiskiiat ezik* (1957), p. 25—26: *per* „fiu" din **puero-,* lat. *puer;*

P o t a z i s, antroponim, CIL, VI, 32542 c + d 7 (Roma): M. Aur. M. f. Ael. Potazis Mursa; IPE II add. 128 [1], p. 300 Ποτασιος, IV 234 Πατασιος. — I.-e. **potis* „stăpîn, soț" (WP, II, p. 77 — 78); cf. și *Putina* (?), CIL, VI 2933, *Putinga* (Callatis), *În amintirea lui C. Giurescu* (București, 1944), p. 447, Πατας IG IV 112, Παταρος IG IV 1086, *Pataros,* CIL V 4206(?);

P r a s i a s, lac în Peonia, probabil nume trac(?), Hdt. V 15. — I.-e. **pers-* „a stropi, pulveriza", v. isl. *fors* „cădere de apă" (WP, II, p. 50)?

p r i a d i l a, „viță albă, curpen; *Bryonia alba*", Diosc. IV, 183 Δάκοι πριαδιλα (πριαδηλα, πριαδιλλα, πεγρινα). Tomaschek, *Thr.* II, 1, p. 35; Decev, *Pflanzen*, p. 33;

p r o c e d i l a(?), „cinci degete, iarba-degetelor, ochiul-boului; *Potentilla reptans*", Ps. Apul. 2 herba quinquefolium, — Daci procedila (propedila, procila, προποδιλα Diosc. IV, 200). Jokl, *Streitberg-Festgabe* (1924), p. 178—9; Decev, *Pflanzen*, p. 35;

p r o d i a r n a „spînz; *Helleborus purpurascens*", Diosc. IV, 162 ἑλλέβορος μέλας, — Δάκοι προδιαρνα (προδιορνα). Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 33—34; Decev, *Pflanzen*, p. 34;

P u s i n o n, localitate în Tracia, Proc. *Aed.*, IV 11 (p. 146, 28 H.). — I.-e. **peuk'*- „a înțepa", gr. πεύκη „molift", v. prus. *peuse* etc. (WP, II, p. 15; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 65);

P y r u m e r u l a, vezi *-merula;*

R a b o c e n t u s, vezi *Rebo-;*

R a b o n, rîu în Dacia (Jiul?), Ptol., III, 8, 2 (Pârvan, *Getica*, p. 225), pus în legătură etimologică cu *Arabon* (Narabon?) din Pannonia. — I.-e. **rebh-* „a se mișca, a se urni", germ. **reb-* „a fi în mișcare violentă", mhd. *reben* „a se mișca, a se urni", nhd., bavar. *rebisch* „sprinten" etc. (WP, II p. 370, nr. 1; SCL VIII p. 168). Coradical este Ρηβας, -αντος rîu în Bitinia la Bosfor, Arr., Scyl., Apoll. Rhod. etc., *Rebantia* regiune (greșit: Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 96: v. ind. *rēvant-* „bogat");

R a i z d o s, rege trac, Syll. 438 (= GDI, 2746, secolul al III-lea î.e.n.) Κοτυς Ραιζδου; un Ραζδος Ὑακίνθου AEp. 1951, 257 (secolul al II-lea e.n.); eventual elementul *raze-* (supra, p. 41) și numele [?A]σκιπρασις (ori -ραζις?), *Inscript. Cret.*, II (1939), p. 18. — I.-e. **reg'*- „a duce, conduce, a susține", lat. *rex*, *regimen* etc. (WP, II, p. 362—5); elementul *-raz-* în antroponimia scitică-sarmatică: Αυραζακος, Φανδαραζος (Vasmer, RLV, XII, p. 244 și 255). Același rad. în apelativul rom. *razim* (infra, p. 209);

R a s c- vezi *Resc-;*

r a t h i b i d a „anginara; Aster amellus" (plantă medicinală), Diosc. IV, 119 Δάκοι ραθιβιδα. Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 32; Decev, *Sprachreste*, p. 558;

R a z d o s, *raze-*(?) vezi *Raizdos;*

R e b a s, vezi *Rabon;*

R e b o- element inițial în antroponime compuse și derivate : *Rabocentus* Cic., *in Pisonem* 84 *(tu Rabocentum, Bessicae gentis principem securi percussisti)*, *Raebucentus*, CIL, III, 14206, 20, Ρηβουκενθος IGB, 2025, DThR, p. 127—8, fig. 352; derivat Ρηβουλας IG² II 349 (a. 331 î.e.n.). — I.-e. **rebh-* „a se mișca, a se juca" (WP, II, p. 371; Decev, *Charakt.*, p. 77, 99). Coradical este topon. *Rabon;*

-r e d e s, al doilea element în antropon. compus Πυρουρρηδης IG² II 1956, 28 (secolul al IV-lea î.e.n.). — I.-e. **rēd-* „a înveseli; voios" (WP, II p. 369) sau **rē-dh-* „mulțumire, belșug" (WP, II, p. 74);

R e p t a t e r c o s, nume fem., IGB, 2338 (REG, LXI, p. 172 = *Spisanie blg. Akad.* LXX, 1945, p. 202) Ρεπτατερκος Ἡρακλήδου θυγάτηρ. — I.-e. **rep-* „a apuca, a răpi", lit. *ap-repti* „a prinde, a apuca, a înțelege" (WP, II, p. 369—370); v. și *-tercos;*

R e s c o-, în antroponime, Ρασκος App. *Rom.* IV 87, *Rascupolis*, *-poris* ib., 103, 136, Cass. Dio XLVII 25, 2, 48, 3, LV 30, 6, Caes. *Bell. civ.*, III 4, 4, Flor. IV 2, 5, Lucan V 54, Tac., Vell. Paterc., Suet., Ραισκουπορις IG² II 3442, *Raescuporis*, *Rescuporis* inscr. (EDR, I, p. 219), *Rescentus*, CIL, XVI, 3, *Rescuturme*, CIL, III, 1195, Ρησκουτορμη, IGB, 1198, Ραισκουτουρμη, BIAB, XVIII, 1952, p. 355, fig. 359; Ρησος rege legendar trac (Decev, *Sprachreste*, p. 389—397). — I.-e. **er-* „a mișca repede", **re-s-* cu sufix *-s-* ca germ. *rasch*, **re-s-k-* (WP, I, p. 140, 150; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 28; greșit derivat din **reg'-*, cf. *Raizd-*, de Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 53 ș.a.). Coradical ar putea fi topon. trac *Rescynthos* (Nicandr. etc.; EDR, I, p. 219, 239);

r i b o r a s t a „brusture; *Arctium lappa*", Ps. Apul. 37 *Daci riborasta* (var. *-basta; peripomasta*?). — Probabil i.-e. **rebh-* „a acoperi" (WP, II, p. 371), după frunzele mari ale plantei(?), ori este o formă coruptă în care finalul ar conține o temă i.-e. **bhreu-s-* „a (se) umfla, a încolți, a crește" (WP, II, p. 197—8, nr. 1), v. sax. *brustian* „a îmboboci", ucr. *brost* „boboc, mugur", srb. *brstina* „frunziș"; din această bază i.-e. vine rom. autohton *brusture*, alb. *brushtullë* „bardane"; asemănarea lui *riborasta* cu *brusture* a fost remarcată la 1878 de botanistul român Dim. Brîndza;

R i n c a l e u s sau *Ringaleus*, teonim în sud-vestul Traciei, P. Collart, *Philippes* (1937), p. 426, pl. LXXI, 1 : Domino RINGALEO, 3 : Deo magno RI[ncal]EO, d(omino) RING. — I.-e. **renghus* „ușor și repede, sprinten" (WP, II, p. 373; SCL, VIII, p. 169);

R o d o p e, Ῥοδοπη munte în Tracia de sud (între Grecia și Bulgaria), Hdt., Thucyd. etc. (RE, I A, 957). — I.-e. **eredh-* „arduus" (WP, I, p. 148—9, ca „munte înalt, mare", S. Mladenov, ZONF, III, 1927, p. 143);

R o m e- în an roponime Ροιμηταλκας (regi în Tracia și în Bosporul cimmerian, Tomaschek, *Thr.* II, 2, p. 28—29; EDR, I, p. 79—80; Decev, *Sprachreste*, p. 400—402; AEph. 1953—4, I, p. 236 etc.), var. Ρυμη-, *Rome-*, compus (al doilea element vezi *-talca*); *Romaesta*, CIL, XVI, 3, *Roimos*, *Roimus*, *Ruimus*. — I.-e. **rōm- (rem-)* „a odihni, a se sprijini", v. ind. *rāma-* „bucurie, veselie", *rāmá-* „îmbucurător" (WP, II, p. 372; Decev, *Charakt.*, p. 95);

R y n d a c o s, Ῥυνδακος rîu în Bithynia, Hecat., Str., Apoll. Rhod. etc. — Probabil i.-e. **er-* „a se mișca, a se pune în mișcare", got. *runs*, ags. *ryne* „curs, rîu" etc. (WP, I, p. 138);

S a b a d i o s, Σαβαδιος, *Sabazios*, *Seuaz-*, zeu de origine traco-frigiană, simbolizînd puterea și fertilitatea naturii, echivalent cu Dionysos și cu Liber Pater; răspîndire largă în Imperiul Roman (numeroase atestări epigrafice și sculpturale : *Lex. Mythol.*, Roscher, IV, 232—264; RE, I, A, 1540—1551; M. Macrea, *Le culte de Sabazius en Dacie*, *Dacia*, III, 1959 [1960], p. 325—339); Σαυαδαι numele Silenilor la Macedoneni (Hsch.). — I.-e. **s(u̯)e-bh(o)-* „*von eigner Art*", got. *sibja*, ahd. *sipp(e)a* „*Sippe, Gesamtheit der eigenen Leute*", *Sabini*, *Sabelli*, germ. *Suēbi*, ahd. *Swāba* „*Schwaben*"; v. sl. *svoboda (*su̯o-bhu̯-os)* etc. (WP, II, p. 456; G. Bonfante, *Annuaire de l'Institut de philol. et d'histoire orientales et slaves*, Bruxelles, VII, 1939—1944 (New York, 1944), p. 41—46; greșit : Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 43 ș.a.);

S a d o- în antroponime compuse ori derivate : *Sadalas* Cic., *Verr.* I 24, 63, REG, XXXII, 1912, p. 320 și multe inscripții gr. și lat.; Σαδοκος Thucyd., II, 29, 5, 67, 2, Demitsas *Makedonia* 107, Σατοκος IGB, 1430, BCH, XXXVI, 1912, p. 310,

Σαδαιος (iranian?), IPE, I, 57, eventual Σαδυαττης în Lydia; Βηρισαδης Demosth. XXIII, Str. VII 331, frg. 48, Athen. VIII 349d, Μαισαδης Xenoph., *Anab.*, VII 1, 5 și passim, Hippocr. *Epid.*, IV 45, p. 185 și 188 Μηδοσαδεω κώμη, Παιρισαδης regi în Bosporul cimmerian (nume traco-iranian?). — I.-e. **k'ad-* „a străluci, a lumina, a se distinge" (WP, I, p. 340; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 41; Kretschmer, *Einl.*, p. 215-6); dar potrivite fonetic și semantic sînt și alte rădăcini i.-e. : **sṷedh-*, lat. *sodālis* etc. (WP, II, p. 456) ori **sṷād-* „dulce, bucurie" (WP, II, p. 516);

S a l a-, *-salo-* al doilea element în antroponime, Σαλας Σαλου, IGB 382, 947, 1349, 1439, 1516, 1657, 1690, 1746, 1812; Μακεσαλα *Belomorski Pregled*, I, 1942, p. 336, Πυρουσαλα JÖAI XXX, 1936, Bbl. p. 71—72, AISC, III, p. 157, BIAB, XII, 1939, p. 290—291, Σερισαλος, CIG, 4300v, Παιρισαλος, IPE, II add. 86, 2 etc. (nume traco-iranian?). — I.-e. **sel-* „favorabil, cu bună dispoziție; a domoli" (WP, II, p. 506, nr. 6);

S a l d o- element inițial în toponimice *Salda*, *Saldecaput-*, *Saldocele*, *Saldovissos* în inscripții din Bulgaria (*Saldovissos* la actuala Glava Panega, pe rîul Iskar-Oiskos; IGB, 512—577; Decev, KZ LXIII 1936, p. 236); Σαλδηνσιοι etnonim în Dacia de sud Ptol. III 8, 3. — Posibile sînt două radicale : **sal-* „sare" în tema **sal-d-*, germ. *Salz* etc. (WP, II, p. 453) sau **k'el-* „cald" (WH, I, p. 137 caleo), admisibile fonetic ambele; urmează a se stabili care este potrivită și necesară semantic, dacă e vorba în acele locuri de „saline (sare, apă sărată)" ori „de apă caldă (izvoare termale)". Greșit : V. Georgiev, „St. clas.", II 1960, p. 41 **g'holto* „aur, auriu", nepotrivit fonetic (am aștepta trac **zolt-*, vezi *Zoltes*);

s a l i a „ciumăfaie, alaun, bolodariță, ciuma-fetei, laur; Datura (sau Tragopogon)" sau „lemn dulce"? Diosc., IV, 49 Δακοι σαλια. Ca plantă spinoasă, probabil din i.-e. **k'el-* „băț subțire, săgeată, pai țeapăn", v. ind. *çalyá-* „vîrf de săgeată, spin" etc. (WP, I, p. 431-2; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 31; Decev, *Pflanzen*, p. 3);

S a l m y d e s s o s, porțiune de țărm și golf la Marea Neagră (teritoriul Astilor), Soph., Hdt., Xenoph., Str. etc. (RE, I, A, 1991-2); *Salmyris*, lac la sud de delta Istrului (Razelm; ItA;

Not. dign.). — Tema **sal-m-* „sare, sărat" (WP, II, p. 452; **sal-* „sare"; Tomaschek, *Thr.* II, 2, p. 78, 99; Decev, *Charakt.*, p. 79);

S a l s o v i a, localitate la gurile Dunării (Mahmudia), inscr. „Archiv für Religionswiss.", XIX, 1916-9, p. 342; Not. dign. 39, 26; ItA; Rav. (RE, I, A, 2012). — I.-e. **sal-* „sare", lat. *salsugo* etc. (WP, II, p. 452; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 79); cf. *Salmyd-*;

S a p a e i, etnonim sud-tracic, Hdt. VII 110 Σαπαιοι, Str., Paus., Ptol., App., St. B., Plin. NH IV, 40, Ovid. *Trist.* I, 389. — I.-e. **sep-* „a se ocupa cu stăruință, a se îngriji (de ceva)", v. ind. *sápati*, gr. ἔπω etc. (WP, II, p. 487; greșit Tomaschek, *Thr.*, I, p. 69 și Jokl, RLV, XIII p. 288). Cf. illir *Separi;*

-s a r a topon., cf. *Serm-;*

S a r o-, -s a r i o s în antropon. *Sarula*, *Amer. journ. arch.*, XLIV, 1940, p. 356 (Samotrace), Σαρβαλος, IG, VII 595, Σαρατοκος rex, Head HN, 283, *Belisarius*, Βελισαριος (Proc., III, 11, 21 etc.), Κομοσαρυη Syll. 216 etc., Καμασαρυη, posibil trac Σαρης, IPE, II, 211, iranian(?) Σαρατος, IPE, I, 55 și 92; Μαιοσαρα, Ειτιοσαρος Θεός „Godișnik" Pl. 1937-9, p. 110 etc. — După Tomaschek *Thr.*, II, 2, p. 42 cf. v. ind. *çáru* „lance, săgeată", *çarva* „verwundend"; Kretschmer, *Einl.*, p. 216 „wohl zu av. *sāro*, v. ind. *çiras*, gr. κάρα „Haupt, cap" etc."; Decev, MNHMHC XAPIN, *Gedenkschrift P. Kretschmer*, I (Wien, 1956), p. 91—92 Βελισαριος — Σαρβαλος, *beli-* „alb", *sar-* din **k'er-* „cap", deci „cap alb" (adică *„als eine zweite Bezeichnung des weissköpfigen, d. h. weissstirnigen Pferdes"*, al doilea nume al calului năzdrăvan...); artificios, cu totul neverosimil. — Posibilă o răd. **ser-* ori **k'er-* mai probabil fonetic și semantic **k'er-* „a crește, a face să crească, a hrăni", arm. *ser* „descendență, posteritate, rasă, neam", *serem* „nasc", *serim* „sînt procreat, descind din; eu cred", *serm* „sămînță", gr. κόρος „adulescens", lat. *Ceres*, *procerus*, *creo*, *cresco* etc. (WP, I, p. 408; WH, I, p. 204 și 288);

s c a l m e, „sabie", Hsch. σκαλμη· μάχαιρα Θρᾳκία, Phot. Lex. — I.-e. **skel-* „a tăia", v. isl. *skalm* „sabie scurtă, cuțit" (WP, II p. 590—596; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 20; Kretschmer, *Einl.*, p. 235; Jokl, RLV, XIII p. 285; Decev, *Charakt.*, p. 92);

s c a r c e, „arginți, bani", Hsch. σκαρκη· Θρᾳκιστὶ ἀργύρια;

s c i a r e, „varga ciobanului, scăiuș; *Dipsacus silvestris*", Diosc., III, 11, 1 Δάκοι σκιαρη, Ps. Apul. 25, p. 66, Daci sciare.—

Probabil i. -e, **sker-* „a tăia" (WP, II, p. 573—587; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 26);

S c o r i s antropon., CIL III 14214, 14 Scoris Mucaporis; der. *Scorilo*, CIL, III, 13379, Scorylo dux Dacorum, Frontin. *Strat.*, I 10, 4; *Coryllus* Iord. *Get.* 12, 73 (RE, II A, 836), „Decebalus per Scorilo" pe vasul mare de lut de la Grădiștea Muncelului, SCIV, VI, 1955, p. 200—201, *Acta Musei Napocensis* (Cluj), III 1966 [1967], p. 110 (cf. *-poris*); *Scorinis* la Tropaeum Traiani (Adamclisi, ined.). — Probabil i.-e. **(s)ker-*„a sălta, a se învîrti" (WP, II, p. 566-8); cf. *Scerulo?*

S c o r o b a, munte în Bithynia, App., *Mithr.*, 19 ἐπὶ τὸ Σκοροβαν ὄρος ἀνήει, ὃ τέλος ἐστὶ Βιθυνῶν καὶ τῆς Ποντικῆς χώρας. — I.-e. **(s)kereb(h)-* din rad. **sker-* „a tăia", lat. *scrobis* „groapă" (WP, II, p. 573—587, nr. 4);

s e b a, „soc; *Sambucus ebulus*", Diosc., IV, 173 Δακοι σεβα. Tomaschek, *Thr.*, II, 1 p. 34; Decev, *Sprachreste*, p. 559;

S e i r e n e s, vezi *Siren-;*

S e m e l e, teonim la greci, mama lui Dionysos, vezi *zemel-;*

S e r m e, *Sermios*, rîu în Tracia, Acta Sanct. Maii III, 197 *ad flumen quendam venissent, cui nomen est Sermius;* BIAB, VIII, 1934, p. 153 Σερμη. — I.-e. **ser-* „a curge, a se mișca repede", v. ind. *sárma-* „(s)curgerea", gr. ὁρμή *„impetus"*, lat. *serum* (WP, II p. 497-8; Jokl, *Streitberg — Festgabe* (1924), p. 179). La aceeași bază poate să aparțină topon. *Sermylie* (Σερμυλίη) în Tracia; finalul *-sara* în topon. *Deusara* (CIL, III, p. 930—931), *Germisara* (CIL, III, 1395) „caldă apă" din Dacia;

S e r r o r u m montes în Dacia, Amm. Marc. XXVII 5, 3 (a. 367 e.n.) *Gothi montes petivere Serrorum arduos et inaccessos nisi perquam gnaris.* — Probabil derivat de la un etnonim *„Serri"* (sarmați? RE, II A, 1745), ori cuvînt traco-getic cu aceeași rădăcină i.-e. ca

S e r r h i o n, promontoriu și fortăreață între Maroneia și Doriscos, Plin., NH IV 43, Mela II 28, Liv. XXXI 16, 5. — I.-e. **k'er-* „vîrf, culme, corn", arm. *sar* „culme, povîrniș" (WP, I, p. 403-8; Jokl, RLV, XIII, p. 279; SCL, VIII, p. 169);

S e u t h e s antropon., 115 exemple cunoscute pînă acum (majoritatea: Decev, *Sprachreste*, p. 434-7), Σευθης. — I.-e. **seu-*, **su-* „a naște", v. ind. *sūte, sávati* „naște, procreează", *sutá-* „fiu" (WP, II, p. 469—470) sau mai probabil **k'eu-* „a se umfla;

tare" (WP, I, 365), **k'eu-* „lumina, strălucit" (WP, I, 368); greșit V. Georgiev, „St. clas.", II, 1960, p. 46 **g'heu-tē(r)*, inacceptabil fonetic și lipsit de sens;

-s e x e vezi *aniarsexe;*

s i c i n n i s, „dans traco-frigian" în cinstea lui Sabadios-Dionysos, Arr., *Bithyn.*, frg. 10 (= Eustath., *Iliad.*, XVI 617, p. 1078), Athen. I 37 (20e), XIV, 27 etc., Pollux, IV, 99, Eurip., *Cycl.* 37. — I.-e. **k'ik-* „a sări, a sălta; *kräftig sich tummeln*" (WP, I, 334; Fick; Solmsen; RE, II A, 2523);

s i c u p n u x, „sărăcică; *Eryngium campestre*", Diosc. Δακοι σικουπνουξ. Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 27; Decev, *Pflanzen*, p. 39);

S i l e n o s, Σειληνος, demon al vegetației în mitologia greacă (Lex. Mythol., IV 444—531, Satyros u. Silenos). — I.-e. **sel-* „favorabil, prielnic; noroc" (WP, II, p. 506); pare a fi coradical cu antropon. trac. *Sala-, -salo-;*

s i m p e a x, „pătlăgină", Ps. Apul. 1, p. 25 *plantago lata, alii septenervia, Daci simpeax* (var. *simpotax, sinpoax, sipoax*). Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 24; Decev, *Pflanzen*, p. 40;

S i p y l o s, Σιπυλος, munte în Lydia (Asia Mică; RE, III A, 275—281; L. Belhomme, *Türk tarih, arkeologya ve etnografia dergisi*, III, 1936, p. 216—226). — I.-e. **k'eipo-* „par, lemn ascuțit; piatră ascuțită", lat. *cippus*, alb. *thep* „stîncă ascuțită" (WP, I, p. 364);

-s i r a în numele femin. Μαισιρα GDI 2119. — I.-e. **k'ei-ro-*, arm. *sirem* „iubesc" etc. (WP, I, p. 358—360; Tomaschek, *Thr.* II, 2, p. 42—43);

S i r e n e, Σειρῆνες, divinități „minore", feminine, antropomorfe ori teriomorfe, în mitologia greacă, simbolizînd frumusețea, grația și muzicalitatea (devenind mai tîrziu figuri de seducătoare, vrăjitoare, strigoi, demoni ai morții, ființe macabre); cf. Ζειρηνη· Ἀφροδίτη ἐν Μακεδονίᾳ Hsch. — I.-e. **g'her-* „a cere, a dori, a iubi", gr. χάρις, Χάρις, *Charites*, osc. *heriest, Herentateis* (WP, I, p. 600; „St. clas.", IV, 1962, p. 319—330; greșit în ed. I p. 77 din i.-e. **k'er-* „a ucide, a strica, a sparge"); coradical este antropon. *Zeres;*

s i r o s, σιρος „grînar subteran", Demosth. VIII, 45 ἐν τοῖς Θρᾳκίοις σιροις (σειροις); schol.; Etymol. Magn.; Athen.,

St. B. etc.; Varro, *Re rust.*, I 57, 2 *quidam granaria habent sub terris speluncas, quas vocant siros, ut in Cappadocia ac Thracia;* Curt. Ruf., VII 4, 24; Plin. NH XVIII 306. Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 19; Decev, *Sprachreste*, p. 449;

S i s o m a r c e, vezi *Marco-*;

S o i a antropon., CIL, III, 1195 Rescuturme Soi(a)e (filia); derivate *Soioni* Muscelli f(ilio) Besso CIL, XVI, 26, *Soianus* Paterionis CIL, III, 14541, 1. — Probabil i.-e. **k'ei-* „a sta, a ține ceva, a iubi" (WP, I, p. 358—360; cf. *-sira*);

S o l a antropon., CIL, III, 787 Sola Mucatri (filius), X 3593 C. Iulius Victor qui et Sola Dini f(ilius), XVI 45 Metico Solae f(ilio) Besso, *Klio* XXXVII 1959, p. 197 Bitho Solae f. Besso; fem. AEM, VI p. 32, XIV p. 12. — Posibil rad. i.-e. **sel-* (cf. *Sala-*), la care ar putea aparține antropon. *Sulu*, CIL, III, 7437 Σουλος JÖAI, XXIII, 1926, Bbl. 197-8 (Decev, *Charakt.*, p. 101);

s t i r s o z i l a, vezi *tulbela;*

S t r y m o n, Στρυμων, rîu în sud-vestul teritoriului trac (Struma), Hdt., Aeschyl., Thucyd. etc. — I.-e. **sreu-* „a curge", ahd. *strom* (WP, II, p. 702-3; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 99);

S u c u s antropon., Σουκους, IGB, 975 etc.; Σουκιος, IGB, 2120, 2192; Συκ— DThR p. 138, nr. 776 ș.a.; element final în compuse *-sycos, -sucus* Αυλουσουκος, *Dentusucus, Epte-, Rymesycis;* și *Comosicus* (?EDR, I, p. 179), eventual var. *-socos.* — I.-e. **k'euk-* „a lumina, a (stră)luci, a fi alb" (WP, I, p. 378);

S u c o- în topon.: *Sucidava*, localitate în Dacia (Celei, Romanați; RE, IV A, 560); pasul *Succi* în Munții Haemus (Balcani), Amm. Marc. XXI 10, 8, XXII 2, 2, Sozom. etc. (Sulu Derbend, Demir Kapu; RE, IV A, 513-4). — I.-e. **k'uek-*, **k'uk-* „a fi întredeschis, despicătură" (WP, I, p. 470; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 90);

S u d i u s antropon., IG, XII, 8, 489, BCH, XXIV, 1900, p. 306, CIL, VI, 15658, 31163, XIV, 3631; compus *Sudicentius* BCH XXXVII, 1913, p. 138, SEG I, 304, CIL, III, 7465, V, 900, VI, 2785. — I.-e. **k'eu-* „a străluci", **k'u-dh-* (WP, I, p. 368; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 44);

-s u l- vezi *Sola;*

S u n t u s antropon., IGB, 1811 (cf. AISC, IV, p. 81) Σουντους. — Probabil i.-e. **sunto-* „vioi, viguros, sănătos" (WP, II, p. 525);

S u r u s în multe antroponime : *Sura* Pyrulae BIAB V p. 369, *Izv. Muz.*, 170, 217; *Surus* Cocae CIL, XIII, 11870, M. Aur. *Surus*, CIL, III, 14507 dex. b 48, VI, 3195; Σουρις JÖAI XXXVIII, 1950, Bbl. 217, IGB, 1690 etc.; *Suratralis*, IGB, 1447, CIL, XIII 8524; *Suregethes*, *Epigr. prin.*, 68, IGB, 1293 etc. — Posibil rad. i.-e. **k'eu-* (WP, I, p. 365; cf. *Seuthes*). Numele *Surus* este și illiric, celtic, italic, semit etc.;

-t a l c a s, -ταλκης al doilea element în antropon. compuse *Roimetalces*, *Si-talces*. — I.-e. **tolk-*, v. irl. *ad-tluch* „a mulțumi", *totluch* „a cere, a ruga", v. sl. *tlъkъ* „tîlc" (WP, I, p. 744; Decev, *Charakt.*, p. 92);

t a r a b o s t e s, pătura socială a nobililor la geto-daci, Iord., *Get.* V 40 : *qui* (Dio Chrysost.) *dicit primum tarabosteseos, deinde vocatos pilleatos hos, qui inter eos generosi extabant, ex quibus eis et reges et sacerdotes ordinabantur;* cf. XI 7, 72 (tarabostereos O, zarabostereos B, strabostes eos L, thorabostes eos YZ). — Apelativ compus din *tara* + *bost-;* rad. **ter-* „a pătrunde, a traversa, peste; — tare" (WP, I, p. 732-4; Pârvan, *Getica*, p. 148 îl traducea prin „domnii nobili"; LL, IV, 1948, p. 198; greșit Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 20—21);

T a r p o- în toponimia Traciei : Ταρπωρον (Proc. *Aed.*, IV, 4, p. 122 H.), *Tarpodizos* (ItA, TP, Rav.; RE, IV A, 2343); probabil *Trapobizye* în Hemimont, Not. episc. (Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 74), Τερπυλλος în Mygdonia, Τερπωνος în Illyria App., *Illyr.* 18 (Krahe, IF XLIX, 1931, p. 273). — I.-e. **terp-* (rad. **ter-*), în let. *tárpas* „interval, spărtură, gaură, prăpastie", v. sl. *trapъ* „groapă" etc. (WP, I, p. 732; Decev, *Charakt.*, p. 66, 102);

T a r s a antroponim, 42 de exemple (majoritatea : Decev, *Sprachreste*, p. 492-3). — Posibil i.-e. **ter-* ca în *Teres* și în

T a r u l a antroponim, 40 de exemple (Decev, *Sprachreste*, p. 491-2); cf. *Teres;*

T e a r o s, afluent al rîului Agrianes în Tracia de sud-est, Hdt. IV 89—90. — Posibil rad. **ter-* „a pătrunde, a străbate", v. ind. *táras* „energie, putere", *tarasā* adv. „rapid", *tarás* etc.,

hidronime gallice *Taros, Tara* (WP, I, p. 732-4). Probabil coradical este *Tiarantos* (= Hierasus, Gerasus, Siretul);

-t e r c o s în *Reptatercos*, vezi *Torcos;*

T e r e s, Τηρης antroponim frecvent la traci, 132 de exemple (multe în Decev, *Sprachreste*, p. 500—502). — Rad. i.-e. **ter-* (cf. *Tearos*), un fel de „Victor, Salvator", sau „tare, puternic" (Tomaschek, *Thr.* II, 2, p. 37). Coradicali par a fi *Tarsa* și *Tarula*, cu alt vocalism și cu sufixe;

t e u d i l a, specie de *Mentha*, vezi *dielleina*(?);

T h y n i, Θυνοι etnonim trac, compus *Bi-thynoi*(?) în Asia Mică. — Probabil rad. i.-e. **teu-* „a umfla, a fi puternic" (WP, I, p. 706; Decev, *Charakt.*, p. 96);

T i a r a n t o s vezi *Tearos;*

T i b i s- în topon., Τιβισις rîu în Munții Haemus, Hdt. IV 49, *Tibiscus* Timișul în sud-vestul Daciei (Banat), Priscus, Iord., Const. Porphyr. („Cerc. lingv.", II, 1957, p. 256); Τιβισκα localitate în Moesia Inferior (Dobrogea), Ptol., III, 10, 12. — I.-e. **tibh-*, gr. τῖφος „mlaștină", cf. sl. *tina* (WP, I, 702; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 97; trac *tibisco- „der stockende, träge, versumpfte";* Decev, *Charakt.*, p. 84);

T i m a c u s, rîu în Moesia Superior (Timoc), Ptol., III, 9, 4. — Etimologia echivocă: i.-e. **ti-* „noroi(os)", *ti-m-*, v. sorb. *tymjo* „mocirlă", v. sl. *timĕno, timenje* „noroi" (WP, I, p. 701), sau **tem-* „întunecat" (WP, I, p. 720—721; Decev, *Charakt.*, p. 100);

T i u t a, vezi *Tut-;*

T o r c o s, antroponim sud-tracic, Τορκος, der. Τορκίων, *Torcula*, Τορκουπαιβης (exemple: Decev, *Sprachreste*, p. 513-4). — Probabil rad. **ter-* (cf. *Teres*), alternant *terc-* (Decev, *Charakt.*, p. 101);

t o r e l l e „cîntec jalnic cu acompaniament de fluier", Hsch. τορελλη· ἐπίφώνημα θρηνητικὸν σὺν αὐλῷ Θρᾳκικὸν (τορελλῆ, σορέλλη). Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 21;

T r a u s i, trib în sud-vestul Traciei, Hdt. V 3, St. B., Liv. XXXVIII 41, 5 *Thrausi.* — I.-e. **treu-* „a prii, a prospera, a crește", **treu-s-* (WP, I, p. 754; Decev, *Charakt.*, p. 66);

T r i b a l l i, trib tracic în vestul Moesiei, Arr., *Anab.* etc. Τριβαλλοι. — I.-e. **treb-* „grindă; construcție de grinzi", lat. *trabes* „grindă", *taberna*, germ. *thorp* „Dorf, sat" (WP, I, p. 757;

Jokl, RLV, I, p. 91, XIII, p. 289); cf. Τριβαντα, localitate în Frigia, Ptol., V, 1;

t u l b e l a, „fierea-pămîntului; *Centaurium umbellatum*", Diosc., III, 7, 1 Δακοι τουλβελα (Ps. Apul. 38 p. 80 Daci dicunt *stirsozila*). Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 26; Decev, *Pflanzen*, p. 42;

T u r e s i s, vezi *Tyro-;*

T u t- în antroponime: *Tutus* fem., *Epigr. prin.*, 18, nr. 16; *Tutius* (?) C. Tutius Mani f(ilius) Dans(ala), CIL, XIII, 7050, *Tutio* Buti f(ilio), Dacus, CIL, XVI, 13, *Tutatus*, „Godișnik" Pl. 1935-6, p. 182-3, *Tutenes*, CIL, III, 14159, 1, Τιουτα, IGB, 1005, 1010, 1348, SEG, III, 538, *Epigr. prin.*, 19, 17 (IGB, 1653). — I.-e. **teut-ā* „mulțime, popor", gr. Τευταμίδης, gal. *Teutomatus*, illir *Teuta* etc. (WP, I, p. 712);

t u t a s t r a(?) cucurbitacee „*Citrullus colocynthis*", Diosc. IV, 176 κολοκυνθίς, — Δάκοι τρουτραστρα (τουτραστρα). Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 34; Decev, *Pflanzen*, p. 44;

T y r a s, fluviu (Nistrul) și oraș la gura lui (Cetatea Albă, Belgorod) poate fi de origine traco-getică, rad. i.-e. **teu-*, **tu-* „a umfla"? ori eventual **ter-* (v. *Tearos*, *Teres*)?

T y r i d a, localitate în Tracia, Mart. Capella, VI, 657, Τυρισσα în Mygdonia, Τυροδιζα la Perint (Hdt., VII, 25 etc.). — Probabil i.-e. **tᵘer-* „a cuprinde, a împrejmui" (WP, I, p. 750—751; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 75);

T y r o- în antropon.: Τυριλλος Syll. 438 (AIIN, III p. 381), *Turesis*, CIL, XIII, 8066, Tac., *Ann.*, IV, 50. — I.-e. **tu-r-*, v. ind. *turá-* „tare, puternic" (WP, I, p. 710—711);

u s a z i l a, „arăriel, limba-cîinelui; *Cynoglossum officinale*", Ps. Apul. 46 Aegyptii zenis, Daci usazila; 97 lingua canis, a Graecis dicitur cinoglossa, Daci azila (atilia, usagila, usazila). Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 33; Decev, *Pflanzen*, p. 31;

V e n d e n i s, localitate în Moesia Superior, Ptol., III, 9, 4 Ουενδενις, TP Vindenis, Rav. — Posibil i.-e. **u̯endh-* „a învîrti, a răsuci, a împleti", v. ind. *vandhúra-* „coșul căruței", v. nord. *vandahūs* „casă de împletitură" (WP, I, p. 261);

V e r z e l a(?), topon. în epitetul geografic al lui Dionysos Διονύσω Ουερζελ[ηνω] IGB, 1881 (*Sbornik minist.* XVI–XVII 1901, p. 92, nr. 14, EDR, I, p. 144, AIIN, III, p. 466). — Probabil

i.-e. *u̯erg'h- „a învîrti, a răsuci, a presa", gr. ὄρχατος „loc îngrădit, grădină", Ὀρχομένος etc. (WP, I, p. 272);

V e t e s p i o s, epitet al lui Heros, Ουετεσπιος, Βετ-, Ουτ- (v. *-espos*). — I.-e. *u̯et- „an" (WP, I, p. 251);

V e z i n a, Ουεζινας, fruntaș, vicerege al dacilor sub Decebal, Cass. Dio, LXVII, 10, 2. — I.-e. *u̯eg'- „a fi proaspăt, vioi, plin de putere" (WP, I, p. 246-247; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 11);

-v i s s o s, al doilea element în topon. compus *Saldovissos*, Σαλδοουισσος, -βυσσος, IGB, 516, 525, 526, 551, 552, 573, 587. — I.-e. *u̯ik'- „casă, așezare", lat. *vicus* „sat", *villa* etc. (WP, I, p. 231) sau *u̯eis- „a curge, a se topi", rîuri *Wisura*, *Vistula* etc. (WP, I, 243), ambele potrivite fonetic, eventual și semantic. Același element trac *-viss-* s-ar putea cuprinde în topon. *Patavissa*, *Potaissa* Turda, în Dacia Superior; ori cf. ital. *Patavium*?

Z a l m o d e g i c o s, vezi *Zelm-*;

z a l m o s „blană, piele", Porphyr. *Pythag.* 14 τὴν δορὰν οἱ Θρᾷκες ζαλμον καλοῦσιν;

Z a m o l x i s, vezi *zemelen*;

-z a n e s, *-zanus* vezi *-zenos*;

Z a n t i a l a, antropon., CIL, X, 1754 Aur(elius) Zantiala. I.-e. *g'en-t- de la rad. *g'en- „a produce, a da naștere" (cf. *-zenos*) sau *g'en-e- „a (re)cunoaște", v. ind. *jnāta-* „cunoscut", gr. γνωτός, lat. *notus* etc. (WP, I, p. 578 — 580; SCL, VIII, 1957, p. 169); illir *Zanatis*;

Z b e l t i u r d o s, *Zberturdus* zeul fulgerului, Cic. *in Pis.*, XXXV 85 și în 10 inscripții (AISC, V, p. 107, 339). — I.-e. *g'u̯er- „a lumina" (WP, I, p. 643; Decev. *Charakt.*, p. 73, 81); sau *g'heib- „lumină, fulger" (AISC, V, p. 107; Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 61);

-z e g-e t- în topon. *Sarmizegetusa*, capitala Daciei. — I.-e. *g'egh- „par, creangă (palisadă)" (WP, I, p. 569—570; RIR, XIV, 1944, p. 391);

z e i l a i, vezi *zilai*;

Z e i r e n e, vezi *Sirene*;

z e l c i a, „zarzavat", Hsch. ζελκια· λάχανα Φρύγες. — I.-e. *g'hel- „a sclipi, galben, verde", sl. *zlakъ* „buruiană", hit. *halkiš* „iarbă" (WP, I, p. 624-7);

Z e l m o- în antropon. : Ζελμουτας, BCH, XVIII, 1894, p. 436 și compuse Αυλουζελμις, *Abro-*, *Dala-*, *Dia-*, *Dole-*, *Ebry-*, *Mesto-* (Decev, *Sprachreste*, p. 181). — I.-e. **g'hel-* „a sclipi" (v. *zelcia*) ori **g'el-* „limpede, luminos" (WP, I, 622-4; SCL, VIII, p. 170); ambele potrivite fonetic și semantic; Ζαλμοδεγικος, SCIV, XI, 1960, p. 42 (Histria), Ζερμοδιγεστος Diod.; de asemenea *Zoltes;*

z e m e l- „pământ", în *zemelen* Hsch. ζεμελεν· βάρβαρον ἀνδράποδον, Φρύγες, ζεμελω „pământ, *Terra Mater*" și Σεμελη mama lui Dionysos; *Zamolxis*, zeul suprem al geto-dacilor (Hdt., Str. etc.; AISC, V, p. 84—102). — I.-e. **g'hemel-* „pământ, sol; pământean" (WP, I, p. 662; AISC, V, p. 89);

z e n a „cucută; Cicuta virosa", Diosc., IV, 78 κώνειον, — Δάκοι ζηνα. Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 31; Decev, *Pflanzen*, p. 18;

-z e n o s, *-zenis*, *-zanos*, *-sanus* „de neam, născut din; fiu"(?), al doilea element în antroponime compuse : *Amazenus*, Αυλουζενος, *Derzi-*, *Diuzenus* (= gr. Διογένης), *Dula-*, *Ebry-*, *Epta-*, *Muca-*, *Roime-*, *Zerazenis*. — I.-e. **g'en-* „a da naștere, a procrea; născut (din)" (WP, I, p. 576-8; Tomaschek, *Thr.*, II, 2, p. 39);

Z e r d o-, sau *Zerde*, localitate lîngă Stara Zagora (satul Krăn), cu un sanctuar al lui Apollon, numit „Zerdenus", Ἀπόλλωνι Ζερδηνω, patru dedicații grecești (var. Ζαιρδ-), IGB, 1742 — 5 (și fragm.). — I.-e. **g'her-dh-* „a împleti, îndoi, îngrădi, împrejmui" (WP, I, p. 609), variantă a lui *gord-* în *Gordion;*

Z e r e s antropon., Ζερεος, BSAB, IV, 1914, p. 92, *Zerula*, CIL, XVI, 146, Ζεραζενις; ca element final în compuse Βριγκαζερις, Δρειζουζερις, *Centozaera* (EDR, I, p. 190, AIIN, III, p. 427-8, Decev, *Sprachreste*, p. 182). — I.-e. **g'her-* „a cere, a rîvni, a dori, a iubi" (WP, I, p. 600; Decev, *Charakt.*, p. 71); cf. *Siren-*, *Zeiren-;*

z e t n a „poartă", Phot. Lex. ζετνα· Φρύγιος ἡ λέξις· σημαίνει δὲ τὴν πύλην (sau πυγήν? adică „fesă"?). Dacă este înrudit cu v. nord. *gat* „gaură, deschizătură", ags. *geat* „poartă", v. fris. *jet*, ags. *gat* „gaură", conține rad. i.-e. **g'hed-* (WP, I, p. 571);

z e t r a i a, „oală", Pollux, X 95 ζετραιαν δὲ τὴν χύτραν οἱ Θρᾷκες καλοῦσιν. Tomaschek, *Thr.*, II, 1, p. 11; G. Meyer, BB, XX, 1894, p. 124; Decev, *Sprachreste*, p. 183;

z e u m a, „izvor", Hsch. ζευμαν· τὴν πηγήν. Φρύγες. — I.-e. *g'heu- „a vărsa" (WP, I, p. 563-5). Eventual aceeași rădăcină în numele de rîuri cu *Zur-;*

z i b y (n) t h i d e s „nobili la traci", Hsch. Ζιβυ.θιδες· αἱ Θρᾷσσαι ἢ Θρᾷκες γνήσιοι; antropon. bitinic Ζιβελμιος, rad. i.-e. **g'heib-* „luminos";

z i l a i, „vin", Hsch. ζιλαι· ὁ οἶνος παρὰ Θρᾳξί (Hdn. II, p. 515 L.), Phot. Lex. ζειλα· τὸν οἶνον οἱ Θρᾷκες. — I.-e. **g'ₑhli-* „vin" (WP, I, p. 631);

-z i l a, elementul final în nume de plante dace care par a fi compuse din două teme: *stirsozila,* „fierea-pămîntului, *centaurium minus*", Ps. Apul. 36 (toulbela, Diosc., III, 7, 1), *usazila.* — I.-e. **g'ei-, *g'i-l-* „a încolți, a răsări", arm. *cil* „pai, tulpină de plantă" etc. (WP, I, p. 544; Tomaschek, *Thr.,* II, 1, p. 26);

Z i l m i s s o s, colină în Tracia, Macrob. *Saturn.,* I 18, 11 *eique deo in colle Zilmisso aedes dedicata;* în inscripțiile de la sanctuarul Batkun: Ζυλμυζδρηνος, Ζυλμυζδριηνος, Ζυμυδρ— etc., I GB, 1108 — 1307 passim; „Godișnik" Pl., I, 1948, p. 58. — Posibil i.-e. **g'hei-l-* „întredeschide, despică(tură)" („Dacia", II, 1958, p. 465);

Z i m a r c u s, vezi *Marco-;*

Z i m i c e n t u s, antropon., SEG, VII, 901 (= AEp. 1922, 131; cf. Decev, *Sprachreste,* p. 188) Ζιμικενθος Ζιωπην(ος). Eventual i.-e. **g'hei-* „a împinge, a porni, a mișca energic", av. *zaēni* „vioiu, zelos", *zaeman-* „vioiu, deștept" (WP, I, p. 546). Aceeași răd. poate în numele *Zina* fem. CIL, XVI, 83, *Zinama* masc. CIL, VI, 2683, III, 8147 (= ILS 4065), *Zinenis* (EDR, I, p. 168-9; Decev, *Sprachreste,* p. 188-9). După Decev, *Charakt.,* p. 100 *Zinama* ar aparține la **g'en-* „a cunoaște, a recunoaște" (WP, I, p. 578), neverosimil;

Z i n- vezi *Zimi-;*

Z o l t e s antropon., căpetenie (archon) trac, secol. III/II î.e.n., decret din Istria, „Revue des études roumaines", Paris, 5—6, 1960, p. 180—217 (= *Historia,* Wiesbaden, XI, 1962, p. 21—22 = REG LXXV 1962, p. 188 = „St. clas." V, 1963, p. 138 — 140) Ζολτης, Ζολτην, -η. — I.-e. **g'hel-* „a sclipi, a străluci, galben, verde, gri", cf. let. *zelt* „a înverzi", *zèlts* „aur",

v. sl. *zlato* „aur", rus *zoloto*, blg. *zlato* etc. (WP, I, p. 624-5); cf. *Zelmo-;*

Z o r d e g o n antropon., Δωλεπορις Ζορδεγωνος SEG, III, 511 (= IGB, 967, scrie greşit Ζορδεγονος); *Zordesios-* IGB, 872 Ζειντις Ζορδησιοσου. — Poate baza **g'her-d-* a rad. **g'her-* (v. *Zeres*); illir *Zorada*(?). Cf. Val. *Zurdiginus*, CIL, XIII, 3495(?);

Z u r a antropon., „Dacia", V—VI, 1935-6, p. 380, Ζουρης, IGB, 765, IPE² I 2 (= IGR, I, 1438); Ζουραζεις IGB, 162, SEG, VIII, 45, IGB, 1690 *Zurozis*, CIL, VI, 28848a, IPE², I 84, 102, Ζυραξης Cass. Dio LI 26,5-6 etc.; cf. şi *Aidezyres; Zuraturmenis* („Arheologiia", Sofia, IV, 1962, p. 31); var. *Sur-*(?). — Posibil rad. **g'eu-* „a favoriza, a grăbi", av. *zavah-* „forţă", *zavar* „putere fizică" (WP, I, 555) ori **g'ᵘer-* „a lumina" (v. *Zbeltiurdus*).

VI. ELEMENTE RADICALE ȘI GLOSAR

Apartenența elementelor lexicale (glose și nume proprii) traco-dace studiate mai sus (cap. V, p. 89—130), deci a elementelor limbii trace în ansamblul ei, la familia indo-europeană rezultă în primul rînd din prezența în acele cuvinte a unei serii de r ă d ă c i n i (elemente lexicale primare ce nu mai pot fi analizate, decupate) ori baze existente în grupele de cuvinte ale idiomurilor indo-europene care formează familiile etimologice și constituie mijlocul principal de legătură între singuraticele vocabule atestate în epoca istorică; grupele etimologice ale unor radicale sînt justificate și demonstrate printr-un sistem f o n e t i c, sunete de bază i.-e. evoluate ori păstrate potrivit legilor unui idiom satem (infra, cap. VII, p. 144—150) și printr-un sistem de elemente derivative, s u f i x e (infra, p. 167—170).

A. RĂDĂCINI (BAZE) INDO-EUROPENE
în elementele traco-dace din cap. V
(ordinea literelor din dicționarul IEW al lui Pokorny, supra, p. 81)

a i - dh- „a arde, a lumina" : *Aidezyres, Aidesios*
a i g'- „capră" : *Aizis, Aizice, Aizane*
a k m- „piatră, pisc, stîncă" : *Acmonia*
a l bh o- „alb" : *Albocenses*(?)
a n dh o- „floare"(?) : *Andra, Andrabys*
a p- „apă" : *Apus*

a p o l- „putere, tărie" : *Apuli*
a r- „a încheia, a potrivi" : *Artila*
rē-dh-(?) : *-redes*
a r g'- „a lumina, alb" : *Arzos*
a u - l- „a iubi, a dori" : *Aulu-*
b e l- „puternic" : *Balas, -balos*
b u-, bh u- „a umfla; îmbelşugat" : *Bur-, -buris*(?)
bh ā- „a sclipi, a lumina, a apărea"
bh ā s- : *-basmos*
bh ō k- : *-bōci* (în *Costoboci*)
bh ō s- : *Bosceilas, -bostes; Bastas*
bh e i dh- „a îndupleca" : *Bidia*
bh e l- „a străluci" : *balion* („alb")
bh e l- „a umfla, a fi plin" : *bambalon*
bh e l-, bhlō- „foaie, floare; a înflori" : *Blōst-*
bh e n d- „a cînta, a aclama"(?) : *Bendis*
bh e n g'h- „gros, des" : *Benzeis, Bonzes*
bh e r- „a duce, a purta" : *-baris*
bh e r- „a tăia, a despica" : *-berna*
bh e r- „a fi proeminent, a forma o dungă sau un vîrf; vîrf" : *Bermion*
bh e r e k'- „a străluci" : *Berecyntai*
bh e r e u-, bhrū- „a fermenta, a fierbe" : *bryton*
bh e - bh r u- „brun; castor"(?) : *Bebryces*
bh e u- „a creşte, a fi; a locui" : *-buno-, -bono-*
bh e u dh-, bhudh- „a fi treaz" : *budathla*
bh o g- „apă curgătoare, pîrîu" : *Begorritis*(?)
bh r e g'- „a sta ţeapăn, drept în sus; ţepoşică" : *briza*
bh r e i- „a tăia" : *brilo*
bh r e n k- „a aduce" : *Brinco-*(?)
bh u g' o- „ţap" : *Buzes, Byzes*
d ā u-, du- „a arde, a chinui" : *dyn*
d e g'(h)- „a cufunda, a înmuia, a bea" : *-destos (-dezos)*
d e i- „a fi luminos, a străluci, a apărea"; *doi-do-* : *Doidalses*
d e k'- „a lua, a întîmpina, a onora" : *Decebalus, Decaeneus*(?)
d e k'- „a rupe, a sfîşia" : *diasema*
d e l- „a despica, a tăia, a ciopli cu meşteşug" : *Delas*(?)
d e l- „lung" : *Dolonci*
d e r- „a despica, a crăpa" : *Dierna, Derna*
d e r e p- „a vedea"; *Diurpaneus, Dorp-*; *Drepala*

dh a bh- „a aranja, a potrivi" : *Dabeis, -daba; Dabreias; Dobrates?*
dh a l-, dhel- „a înverzi, a creşte" : *dielleina, -dila*
dh a u- „a sugruma, a comprima" : *daos*
dh ē - dh- ipocoristic : *Dada*(?)
dh ē- „a pune, a aşeza"
dh ē u̯ a : *-dava; dh ē - k-* : *Daci*(?); *dh ē - t-* : *Datos*
dh e gu̯h- „a arde" : *Degis, Diegis, Degistion, Zalmodegicos*(?)
dh e i̯ a- „a vedea, a privi" : *Dia-; Doias*(?)
dh e i g'h- „a frămînta lutul, a construi un zid din lut" : *-dizos*
dh e l- „a lumina; clar" : *Dale-, Dala-*
dh e n gh- „a acoperi" : *Dingion*
dh e r- „a tulbura" : *Drecon*(?)
dh (e) r ā bh- : *Drabescos*
dh e r- „a ţine, a ţine strîns, a sprijini" : *Dares, Daricios, Daruturme*
dh e r e g h- : *Dringistas; Drongilon*
dh e r e g' h- : *Derzo-, Dorz-*
dh e u̯- „a tulbura", ***dh e u̯ e l-*** „apă tulbure, mocirlă" : *Deultum*
dh e u p- „adînc şi gol" : *Dypta*
e dh- „par de gard, gard, incintă, casă" : *Edessa, Edoni, Odessos, Odrysi*
e g' h i- „arici" : *ezis*
e i s- „a mişca, a curge" : *Istros, Oiscos*
e k' u̯ o- „cal" : *espo- (esb-)*
e m bh- „umezeală, apă, abur, nor, negură" : *Iambadules*(?)
e r-, or- „vultur, pasăre mare" : *Oroles*
e r- „a pune în mişcare, a stîrni", *er-es-* „a curge" : *Orosines*
e r d- „a (se s)curge, umezeală" : *Ordessos*
e r (ə) d- „înalt; a creşte" : *Rodope*
ē t r o- „iute, rapid, impetuos" : *Athrys (Iatrus), Athyras*
gh a i s o s „lance"(?) : *-gaises* (v. ***gu̯hai-***)
g' h e d- „poartă"(?) : *zetna*
g' e gh- „par, creangă (palisadă)" : *-zeget-*
g' e i-, g' i l- „a încolţi, a răsări" : *-zila*
g' h e i- „a împinge, a mişca energic" : *Zimicentus, Zina*(?)
gh e i g'h- „a dori" : *Diagiza*
g' h e i -l- „a se întredeschide; prăpastie" : *Zilmissos*
g' e l- „limpede, luminos" : *-zelmis*(?), ori
g' h e l- „a sclipi; galben, verde" : *-zelmis, Zalm-, zelcia, Zoltes*
g' e n- „a da naştere; neam" : *-zenos;* posibil şi *Zantiala*
g' e n- „a (re)cunoaşte" : *Zantiala*

g'(h) e n u - s „bărbie" : *azen*
g e r- „a cuprinde, a aduna" : *-gerri, -gerum*
g e r- „a fi treaz, a deştepta" : *Gerula*(?)
g' h e r- „a cere, a rîvni, a iubi" : *Zeres, Zerula, -zeris, Zeirene, Siren-*
gh e r dh- „a împleti, îngrădi, împrejmui" : *Gordion, Manegordum;*
g' h e r dh- probabil în *Zerdenos*
g' e *h l i-* „vin" : *zilai*
g'h d e m-, g'hem- „pămînt" : *zemelen, Zamolxis, Semele*
gᵘh a i - d- „luminos, strălucitor" : *Gaidreas, -gaises*
gᵘ e bh- „a cufunda" : *Gabranus, Gambreion*(?)
gᵘ e l- „a se scurge, a izvorî" : *Gallos, Gelbes, Gilpil*(?)
gᵘ e l- „ghindă" : *guoleta*
gᵘh e n- „a lovi, a tăia"(?) : *genton*
gᵘh e n-, gᵘh e n -t- „a se umfla, a creşte, abundenţă, belşug" : *-gentus*
gᵘ e r- „a lăuda, a preamări" : *Gerbes*(?)
gᵘh e r- „cald, fierbinte" : *germo-*
gᵘ e t- „a vorbi, a grăi"(?) : *Getae*
k' a d- „a străluci, a lumina, a se distinge"(?) : *Sado-, -sades*
k a n d- „a lumina" : *Candaon, Candaules*
k a r- „a lăuda"(?) : *Carpi*
k' e i- „a iubi, a sta, a ţine ceva" : *-sira, Soia*(?)
k' e i p o- „par, lemn ascuţit; piatră ascuţită" : *Sipylos*
k' e k o- „verdeaţă, plantă verde comestibilă" : *-sexe (aniarsexe)*
k' e l- „a îngheţa, rece; cald" : *Saldo-*(?); cf. *sal-*
k' e l- „băţ subţire, săgeată" : *salia*
k e n- „a rade, a freca"(?) : *cinuboila*
k e n- „nou, proaspăt ieşit; pui" : *-centus*
k' e r- „vîrf, culme; corn" : *Serreion, Serrorum* montes(?)
k e r s- „de culoare (închisă)" : *Crisia*
k e r t- „a suci, a răsuci, a împleti" : *-corta*
k' e u- „a se umfla, umflătură; putere" : *Seuthes*(?), *Surus*(?)
k' e u - dh- „a străluci" : *Sudius*
k' e u k- „a lumina, a (stră)luc alb" : *Sucus*
k' i k- „a sălta, a sări" : *sicinnis*
k l ē g-, klōg-, klang- „a striga, a suna; veste, faimă" : *Clagissa*
k l e u-, klū- „a spăla", *kludro-* : *Cludrus*
k o g' o- „capră" : *Coze-*
k' u k- „a fi întredeschis, despicătură" : *Suco-, Succi*
kᵘ e d-, kᵘ o d- „a înţepa, ţeapă" : *coadama*(?)

k^{u} e k'- „a apărea, a vedea, a arăta" : *Costoboci*
l a p-, ləp- „a lumina, a arde" : *Lapeporis*
l e g^{u} h- „uşor, sprinten" : *Langaros (Longaros)*
l e i-, (s)lei-g'- „lunecos, a luneca" : *Lizas*
l e u dh- „a creşte" : *Lydoi*
l e u g- „negricios" : *Lyginon*
m ā- „bun", *ma-n-* : *mania, Manius, Manes*
m āgh- „a putea, a avea putere, a ajuta" : *Magutis*
m a g' h- „a lupta" : *-mazos*(?)
m a n d- „legătură de nuiele" : *mandaces*
m a r i- „mare, lac, baltă, mocirlă" : *Marisia, Maris*
m a r k o- „cal" : *-marco- (Zimarcus, Ziamarce; Marcipetra?)*
m ē-, m ō r- „mare, arătos" : *-maros, -mērula*
m e d- „a măsura, a chibzui" : *Medo-, Meda*
m e g' (h)- „mare" : *-mazos*(?), *Mazusia, Mastusia*(?)
m e i- „par, construcţie de lemn", *meith-* „a locui" : *midne*(?)
m e l- „de culoare închisă"(?) : *Miliare*(?)
m e l - a- „a ieşi, a apărea" : *Malva*
m e u- „umed, a uda, mlăştinos" : *Museos*(?)
n e r- „bărbat" : *Naris*
o b h- „puternic, vehement" : *Abro-*
o p- „a lucra", *op-t-, ept-* : *Epta-, Aptasa, -optes; op-el-* sau *ap-ol-* : *Apuli Apulum* (v. *ap-ol-*)
p a g'-, pag- „a întări, a înţepeni" : *Pangaion*(?)
p a n- „noroi, mocirlă, umezeală" : *Panysos, Pannasa*
p e l e d- „umed; a curge" : *Paladeina-, Pelendova*(?)
p e r- „a naşte; a produce" : *-poris, -per*
p e r s- „a stropi, a pulveriza" : *Prasias*
p e u k'- „a înţepa, plantă cu ţepi" : *Pousinon*
p o t i s „stăpîn, soţ" : *Potazis, Putina*(?), *Putinga, Pata-*(?)
r e bh- „a se mişca, a se juca" : *Rabon, Rebantia, Rebas; Rabo-, Rebo-*
r e bh- „a acoperi" : *riborasta*(?)
r ē d- „a înveseli, voios" : *-redes*(?)
r e g'- „a duce, conduce, a susţine" : *Raizdos, Razdos*
r e m-, rom- „a odihni, a se sprijini" : *Rome-, Roime-*
r e n gh u s „uşor şi rapid, sprinten" : *Ringale-, Rincale-.*
r e p- „a apuca, a răpi" : *Reptatercos*
s a l- „sare", *sal-d-; Saldo-; sal-s-* : *Salsovia; sal-m-* : *Salmyd-*
s e l- „favorabil, cu bună dispoziţie; a domoli" : *-salo-, Silen-*

s e p- „a se ocupa cu stăruință, a se îngriji (de ceva)" : *Sapaei*
s e r- „a curge, a se mișca repede" : *Serme, Sermios, Sermyle*
s e u̯ e-, s(u̯)ebh- „în felul său, deosebit; grupă, neam (de oameni); liber(i)" : *Sabad-*
s e u-, su- „a naște"(?) : *Seuthes*
s k e l- „a tăia" : *scalme*
s k e r- „a sălta, a se învîrti" : *Scoris, Scorilo*
s k e r- „a tăia" : *sciare*
(s) k e r (e) p- : *Carpates, Corpili*(?)
(s) k e r e bh- : *Carbilesi, Carbrinus; Scoroba*
s n a u-, sneu- „a curge" : *Naissus, Nestos; Noes; Netindava*(?)
s n a - p- : *Naparis, Napoca*(?)
s p e r- „căprior de acoperiș; prăjină, lance; a lega și încheia cu căpriori, a închide" : *-para*
s r e u- „a curge" : *Strymon*
t e m- „obscur" : *Timacus*(?); cf. *ti-*
t e r- „a freca, a perfora"
t e r p-, trep- „spărtură, groapă" : *Tarpo-*
t e r- „a străbate, a pătrunde; puternic" : *tarabostes, Teres, Tarsa, Tarula* (?), *Tearos, Torcos, -tercos*(?), *Tiarantos*(?)
t ē u-, tu- „a umfla, a crește" : *Tyras*(?)
t u - r- : *Turesis, Tyrillos*
t u - t- : *Tutius, t e u t a* : *Tiuta*
t i- „a se topi, a curge, descompune; noroi",
t i - bh- : *Tibis-*
t i - m- : *Timacus*
t o l k- „a vorbi, a expune" : *-talca*
t u̯ e r- „a cuprinde, a împrejmui" : *Tyrida, Tyrodiza, Tyrissa*
t r e b- „grindă, construcție de grinzi; casă" : *Triballi, Tribanta*
t r e u - s- „a prii, a prospera, a crește" : *Trausi*
u̯ a l- „a fi tare, puternic" : *-balos*(?)
u̯ a t- „emoționat; entuziasm"(?) : *-bates*
u̯ e d- „a vorbi"(?) : *Bendis;* cf. *bhend-*
u̯ e d- „a uda; apă" : *bedy, Bedyndia, Bedysiros*
u̯ e g'- „a fi proaspăt, vioiu" : *Vezina*
u̯ e g u- „umed, ud; a uda" : *Begorritis*(?); cf. *bhog-*
u̯ e i- „a năzui, a se năpusti; a dori, a-i plăcea" : *Bithys*(?)
u̯ e i k'- „casă, așezare"(?) : *-vissos, -vissa* (cf. *u̯eis-* „a curge")
u̯ e i s- „a crește, a odrăsli"(?) : *Bistones, Bistes*

u̯ e i s- „a curge, umezeală, a se topi"(?) : *-vissos* (cf. *u̯eik'-*)
u̯ e k'- „a vrea, a dori"(?) : *Bessi*
u̯ e l- „a vrea" : *-bleptes*
u̯ e n dh- „a învîrti, a răsuci, a împleti" : *Vendenis*
u̯ e r- „a închide, a acoperi; a bara, dig, burg" : *-bria*
u̯ e r-, au(e)r- „a umezi, ud" : *Auras*
u̯ e r g'- „a închide, a împrejmui; ţarc"(?) : *Verzela*
u̯ e r g' -h „a învîrti, a răsuci, a presă" : *Verzela*(?), cf. *u̯erg'-*
u̯ e s- „a locui, a sălăşlui" : *-basta*
u̯ e s u- „bun" : *Bessi*(?)
u̯ e t- „an" : *Vetespios*

B. GLOSAR ROMÂNO-TRACIC

Pentru a ne forma o imagine (chiar aproximativă, lacunară şi provizorie) a compunerii şi aspectului unei mici părţi din lexicul limbii traco-dacilor, nu va fi lipsit de interes filologic şi social-istoric un tabel alfabetic de c u v i n t e şi noţiuni care sînt clar identificate ori rezultă ca verosimile din operaţiile de confruntare a gloselor şi numeroaselor nume proprii analizate etimologic în capitolul precedent şi care făceau parte din vocabularul limbii vii în epoca istorică, ori cel puţin din faza arhaică în care s-au format numele proprii. Deşi are un caracter de noutate, acest modest şi sărăcăcios „glosar romăno-trac" nu trebuie să apară ca o încercare excentrică, chiar dacă unele apropieri şi echivalenţe etimologice rămîn deocamdată vagi, aproximative, altele neprobabile sau ireale, cum ar putea să dovedească eventuale cercetări comparative mai largi şi temeinice. De aceea, în tabelul de vocabule româneşti cu echivalentul traco-dac vom deosebi cu largă aproximaţie trei categorii de elemente lexicale : *a)* cuvinte atestate direct, întregi (în formă completă) ca glose, respectiv rezultînd fără echivoc în ce priveşte semnificaţia etimologică primară şi din perioada istorică a limbii trace, de ex. : a p ă *bedy*, c a l *espo-*, c a l d *germo-*, f l o a r e *Blost-*, f o r t i f i c a ţ i e *-dizos*, i z v o r *zeuma*, p ă m î n t *zemel-*, p r u n c *-poris*, *-centus*, s a t (oraş) *-dava*, *-para*, s e c a r ă *briza*, v i n *zilai* etc. ; *b)* cuvîntul este numai indicat cu aproximaţie, ca ceva cuprins în esenţa

etimologică rezultînd din confruntarea unor rădăcini (resp. baze) indo-europene de structură fonetică identică cu elementele lexicale trace; acestea sînt marcate cu un asterisc după cuvîntul românesc, de ex.: creşte, prii* *Traus-*, graţie, iubire* *-zera, -zeres (Zeirene)* sau în *Aulu-* etc.; *c)* echivalente deduse din legături etimologice nesigure ori neconvingătoare integral, susceptibile de revizuire, pe care le însemnăm cu (?), de ex. adînc ime, cufunda(re) (?) în *Gabranus, Gambreion;* cinste, onoare (?) în *Dece-* etc. Aproximaţia şi incertitudinea în definirea semantismului multora, chiar a majorităţii rădăcinilor şi bazelor din nume proprii şi chiar din glose (deduse pe cale comparativă) sînt cît se poate de firesti la un idiom obscur, dispărut, cunoscut lacunar şi fragmentar, cum este cel traco-dacic.

Echivalentul traco-dacic (cu caractere *cursive*) al cuvîntului românesc se găseşte cu documentarea şi indicaţia etimologică necesare în tabelul alfabetic din cap. V.

abstinenţi, puritani(?): *ctistai, polistai*
acoperiş, localitate: *Dingio-*.
activ, vezi: lucra
adînc(?), a cufunda(?): *Gabranus, Gambreion*
aduce* (dar, cadou?): *Brinco-*
adunare*, grupă de oameni: *-gerri*
ajutor(are), putere, tărie*: *Magut-* (cf. şi putere)
alb: *Albo-* în *Albocenses*(?); *balion;* alb (luminos): *Arzos*
an (vechi de un an)*: *veto-* în *Vetespios*
anginara (plantă): *rathibida*
apă: *bedy (Bedyndia, Bedysiros); -sara; sermo-* (v.: umezeală); apă curgătoare, pîrîu*: *Apus, Begorritis*(?); v.: curge
arăriel (limba cîinelui): *usazila*
arătos, impozant*: *Costo-;* v.: mare
arde*, (lumină?): *Aide-; Degi-*
arginţi (bani): *scarce*
arici: *ezis*
aşezare, localitate, sat: *-dava, -para; Dato-;* v.: sat
baltacină: *aniarsexe*
baltă, vezi: mlaştină, umezeală
bărbat*: *Naris*
bărbie: *azen*

bărbier, băiaş: *brilo*
bere: *bryton*
blană, vezi: piele
bogat, îmbelşugat* : *buro-;* v.: îmbelşugat
bostan(?): *tutastra*
brusture: *riborasta*
bucurie, veselie *: *Rome-*
bun, frumos, bine aranjat: *Daba-; Dabro-;* v.: lucra
cal: *espo- (esbo-)* în *Vetespios, Esbenus; marco-*
cald: *germo-; saldo-*(?)
capră: *aiza, aizis;* cf. şi ţap
carne: *genton*
casă, construcţie de grinzi ori palisadă, perete, cort, sat: *-para, -corta*(?) *-vissos; Triballi, Tribanta;* cf.: localitate, aşezare, sat, gard, incintă.
cătun, v.: casă, sat
cer, ceresc, lumină, luminà, sublim, divin: *Dio-* şi *Dia-*(?)
cetate, oraş: *-basta, -bria, -dizos*
chibzuit, cuminte: *Medo-, -medos*
cimbru: *mizela*
cinci degete (plantă): *procedila*
cinste, onoare(?): *Dece-, Gerb-*
ciumăfaie (plantă spinoasă): *salia*
clar (luminos, luminat): *Dale-*
clădi (locui?): *-bunon*
coada vacii (lumînare, plantă): *diesema*
colibă, v.: casă
colorat, de culoare închisă: *Cris-; Miliar-;* baltă de culoare obscură: *Lygin-*
copil (mic), prunc, progenitură: *-centus, -poris*
creşte, prieşte *: *Traus-*
cucută: *zena*
cufunda(?), v.: adînc
culme, v.: vîrf
cumnată(?): *gelaros*
cunoscut, v.: vestit
curge (curs de apă): *Naissus, Nestos, Noes, Ordessos, Orosines, Rabon, Rebas, Serme, -sara*(?), *Strymon;* a curge, a vărsa: *Geudos;* curs puternic (de apă): *Istros, Oiscos, Athrys;* v.: scurge.
curpen: *priadila* (v. *diell-*)
ans*: *sicinnis*

d e f i l e u, despicătură, prăpastie : *Dern-, Darni-, Dypta-, Succi*
d e s c h i z ă t u r ă, vezi : defileu, groapă, prăpastie
d e ş t e p t (at) : *Gerula*
d i s t i n s, v. : strălucit
d i v i n, sublim, v. : cer, ceresc
d o r i, dornic* : *-giza*
d u c e, purta* : *-baris ;* v. şi aduce
e l a n, v. : năzuinţă
e n e r g i e, energic, v. : vioiu
f i e r e a pămîntului (plantă) ; *tulbela*
f l o a r e, a înflori : *Andra*(?), *Blōst-*
f l o a r e de pernă (plantă) : *duodela*
f o r t i f i c a ţ i e, v. : cetate, întăritură
f r u m o s : *mania, Manius, Mani-*
g a l b e n (verde, auriu?) : *Zoltes*
g a r d, incintă, localitate : *-gordum, Gordion ; Zerd-; -zeget-; Edessa, Edoni, Odessos, Odrysae*
g e n i t a l e (organe) : *bambalon*
g h i n d ă, v. : mărgeluşă
g r a ţ i e, iubire * : *-zera, -zeres : Zeirene, Sirenes*
g r ă b i (?) : *addee*
g r i j ă, stăruinţă(?) : *Sapaei*
g r o a p ă, grotă* : *Carbilesi, Carbrinus ; Tarpo-, siro-*(?)
g r o t ă, prăpastie(?) : *Scoroba* (munte)
h a r n i c, v. : lucra
i a r b ă, v. : verdeaţă
i n c i n t ă, împrejmuire, v. : gard
i s m ă : *teudila*
i u b i t, graţios : *Aulo-, Soio-*(?) ; v. şi graţie
i z v o r : *zeuma ;* v. şi scurge
î m b e l ş u g a t, plin : *-gentus ;* v. şi bogat
î m p l e t i t u r ă, palisadă : *Venden- ;* v. şi gard, casă
î m p r e j m u i r e, v. : incintă
î n a l t : *Rhodope ;* v. : mare ; înălţime, vîrf : *Serrheion, Serrorum montes*
î n d u p l e c a * : *Bidia*
î n f l o r i, v. : floare
î n t ă r i t u r ă, fortificaţie : *Drongilon ;* v. : cetate
î n ţ e l e g e, cuprinde* : *Repta-*
î n v e r z i : (verde)* : *del-, -dila*

juca, mişca : *Rabo-*
just, v. : potrivit
laudă, v. : cinste; lăudà : *Carpi*(?), *Gerbes*
legătură de —, snop : *mandaces*
legume, v. : zarzavat
liber*, grup(?) : *Sabadius*
limba boului (plantă) : *boudathla*
limbariţă (plantă) : *coadama (coalama?)*
localitate, v. : casă, cetate, gard, sat
lucra, lucru, activ(itate), harnic, bun : *Apta-, Epta-, -optes;* a lucra cu meşteşug, ciopli* : *dela-*
lumina, fulgera : *Zber-, Zbel-;* luminos : *Candaon, Candaules; Lapepor*(?); v. : clar, strălucit
lung* : *Dolonci*
lup : *daos*
mare, înalt, arătos : *-maros, -mērula; -mazos*(?)
mănunchi, v. : legătură
mărgeluşă (plantă), ghindă : *guoleta*
măsălariţă (plantă) : *dielleina*
miracol(?), v. : strălucit : *-basmo-.*
mişca, v. : curge, a juca
mîndru, deştept, învăţat : *Myndryt-, mendruta*(?)
mlaştină, mlăştinos(?), noroi(os), nămol(os) : *Deulto-, Drabescos, Lizas, Maris, Museos*(?), *Tibis-, Timac-*(?)
mure : *mantia*
mutătoare (plantă) : *cinuboila*
nămol, v. : mlaştină
năzuinţă, elan(?) : *Bithys*
neam (născut din —) : *-zenos*
nobil : *zibyth-, tarabostes*(?); v. : strălucit
noroi, v. : mlaştină
oală : *zeitraia*
om (pămîntean), v. : pămînt; oameni (liberi), popor : *Lydoi*
onoare, v. : cinste
oraş, v. : sat, aşezare
palisadă, v. : gard, împletitură
pasăre (vultur)* : *Oroles*
pămînt (om pămîntean?) : *zemel-, Zamol-*
pătlagină : *simpeax*

p i a t r ă, stîncă, pisc : *acmo-* în *Acmonia;* v. : stîncă
p i e l e, blană* : *zalmos*
p i s c, v. : stîncă
p i v n i ţ ă* : *siros*
p î i n e : *becos*
p l a t a n : *calamindar*
p l ă c e a, v. : iubire; plăcere, dorinţă : *-blepto-*
p l i n, v. : îmbelşugat
p l o a i e, v. : umezeală
p o a r t ă(?) : *zetna*
p o d b a l : *asa*
p o t r i v i t, just : *Arti-, Artila*
p r ă p a s t i e, deschizătură : *-berna;* v. : deschizătură, grotă
p r e a m ă r i, v. : laudă
p r e o t(?) : *-bates*
p r i i, dezvolta, v. : creşte; prielnic, priincios(?) : *Sal-, -sala, Silenos*
p r u n c, progenitură, pui, v. : copil mic
p u t e r n i c, v. : tare, vehement
r a d i o s, voios, strălucit : *gaidro-* în *Gaidreas*
r a p i d, iute, sprinten : *Langaros, Longaros; Resco-, Ringal-; Athrys*
r e g e : *balen; Razd-*(?)
r o b, sclav : *zemelen*
s a b i e (a tăia, a despica) : *scalme*
s a r e, salină : *Saldo-*(?), sărat : *Salmydessos, Salmyr-, Salsovia*
s a t, cătun : *midne*(?)*; -dava, -para, -vissos*(?)*;* v. : cetate, aşezare
s ă l t a, (a) dans(a)* : *Scoris, Scorilo; sicinnis*
s ă r i c i c ă (plantă) : *sicupnux*
s c l a v, v. : rob
s c u r g e, izvor(î)* : *Gallos, Gelbes*
s e c a r ă : *briza*
s o c : *olma, seba*
s p ă l a (curge) : *Cludrus*
s p î n z : *prodiarna*
s p r i j i n i, v. : ţine
s p r i n t e n, v. : rapid
s t ă p î n (soţ) : *Potaz-*
s t î n c ă : *Carpates, Corpili*(?)*; Sipyl-;* v. : piatră
s t i r i g o a i e (plantă medicinală) : *mendruta, dacina*

s t r ă l u c i t, luminat, distins : *-basmos, Basto-, -bostes, -boci, Bosceila-; Berec-; Doidalses, Gaidreas, Sado-*(?), *Sucus; zibyth-;* v. : radios
s t r î n s (tare)? : *Dringistas*
s u b l i m, v. : cer, ceresc
ş o a r e c e : *argilos*
ş t i r : *blis*
t a r e, puternic : *Apuli, Derzo-, Dorz-; tara-, Teres, Tarula*(?), *Tarsa*(?), *Tearos*(?); *Thyni (Bi-thyni*?); *Torcos*(?), *-tercos*(?); v. : ajutor, strîns
t ă m î i ţ ă de cîmp (plantă) : *dochela*
t u l b u r e, tulbura(t) : *Drecon;* v. : mlaştină
t u l p i n ă (colţ de plantă) : *-zila*
ţ a p : *Buzo-, Cozeil-;* v. : capră
ţ ă r m, mal* : *Malva*
ţ i n e, sprijini* : *Dar-*
u d a, înmuia : *-dezo-(-desto-),* şi colora(?) : *Prasias;* v. :
u m e z e a l ă, lichid, apă, baltă : *Auro-, Auras; Iambo-* (ploaie?); *Naparis (Napoca?), Ordessos, Panysos;* v. : uda
u r z i c ă : *dyn*
v a r g a ciobanului (plantă) : *sciare*
v e d e a : *Diurp-, Dorp-, Drepala*(?); cu vază : *Dia-*
v e h e m e n t, puternic* : *Abro-*
v e r d e, verdeaţă, iarbă verde : *aniarsexe;* v. şi înverzi
v e s e l, voios : *-redes;* v. : radios
v e s t i t (cunoscut)? : *Zantiala;* vestit, vesel : *Clagissa*
v i n : *zilai*
v i o i, energic : *Vezina*
v i ţ ă albă, v. : curpen
v î r f, culme : *Bermion;* v. : înălţime
v o r b i (tîlcui?), grăi(?) : *-talca; Getae*(?)
z a r z a v a t, legume : *zelcia.*

VII. FONETICA ȘI POZIȚIA LIMBII TRACE

Sistemul fonetic al limbii traco-dacilor este și a fost bine cunoscut, în linii generale, pe baza numeroaselor legături etimologice sigure și evidente sau foarte probabile de nume proprii și glose [1], care însă au fost (în unele privințe și potrivit unor stranii prejudecăți) interpretate rău ori total denaturate de unii cercetători (cf. supra, p. 65—74), ducînd la cîteva concluzii false cu privire la poziția limbii traco-dace în complexul indo-european. Caracteristică în această privință este poziția lui Decev, care — în baza unor forme corupte, a unor legături ori demonstrații etimologice neverosimile (ca și Jokl în unele privințe) — a creat o oarecare confuzie în sistemul fonetic trac, precum și în etimologia gloselor și numelor proprii. Asemenea rezultate confuze și contradictorii ori cel puțin suspecte arată că este absolut necesară o reexaminare atentă și prudentă a problemei în baza datelor oferite de etimologiile vechi sau noi sigure ori foarte probabile expuse în cap. V.

Pentru ilustrarea foneticii trace sînt alese din repertoriul lexical-etimologic de mai sus numai cuvinte (nume) cu etimologie sigură și concludentă, sau măcar cît de cît verosimilă, omițînd tot ce este dubios și neprobant, ținînd seamă, natural, de condițiile în care a fost transmis materialul fragmentar de limbă traco-dacică (cf. supra, p. 43—49).

---

[1] P. Kretschmer, *Einl.*, p. 217—237 „*die Stellung der thrakisch-phrygischen Sprache*"; N. Jokl, *Thraker. Sprache* în RLV, XIII, 1929, p. 284—296.

VOCALISMUL

S-a relevat mai demult (A. Fick, P. Kretschmer, apoi N. Jokl) că limba tracă a păstrat distincte cele trei vocale primitive indo-europene *a, e, o,* lucru verificat prin numeroase etimologii sigure de nume şi cuvinte, dovedind că idiomul traco-dacilor aparţine grupului limbilor din Europa, nu la indo-iraniană cum preconizaseră unii eruditi (ca P. de Lagarde) în veacul al XIX-lea, cînd cercetările erau abia la început.

Indo-eur. **a** se păstrează ca *a;* exemple numeroase : *Acmonia, Apus, Arzos, Candaon, Dabreias, Dala-, Drabescos, Lapepor, Magutis, mandaces, Marco-, Maris, Naparis, Panysos, Salmyd-, Salsovia* etc.; o redare a lui *a* prin *o* (cu valoare fonetică, ori simplă greşeală de lapicid?) ar fi *Solden-* alături de *Sald-* topon. În tracă, *a* mai vine şi din *ə*, gradul redus al lui *ē* în *-dava (*dhəu̯a),* ori din *e, o,* ca şi printr-o pronunţare deschisă a lui *e* în epoca ellenistică şi romană (cf. infra).

I.-e. **e** are un tratament divergent, neunitar : 1) ca *e* în majoritatea cazurilor : *azen, bedy, Berecyntai, -berna, -centus, Decebalus, Delas, Derz-, -destos, Develtos, Drepala, Epta-, esp-* (şi *asp-*), *ezis, Gelbes, genton, -gentus, -geri, Gerula, Reptatercos, Resc-, Vezina, -zeget-, Zelmis, Zeres (Zeiren-), -zenus* (şi *-zanus), Zerd-*; 2) ca *a* (dintr-o fază veche) : *Aptasa (Ept-), -baris, -basta* (**u̯est-*, gr. ἄστυ), *Darn- (Dern-), Decebalus (*bel-), -para, -sala, Sapaei, scalme, tarabostes, Zamolxis (Semele, zemel-), Zantiala;* ori ca o pronunţare deschisă în epoca ellenistică-romană : *Aptecenthos* din *Epta-, -zanus* din şi paralel cu *-zenus* în antropon. *Auluzanus, -sanus, Brizanus, Mucazanus, Rabocentus* alături de *Rebucentus, -asp-* alături de *esp-* în *Utaspios, Sardica (Serdica), Darzala (Derz-), Rasco-* alături de *Resco-, Tarpo-* alături de *Terp-, Zalmo-* şi *-zelmis* în antropon., *Ziparus (Ziper)*; 3) *e* > *i* în cîteva cazuri sigure (sau foarte probabile) : *Brinc- (*bhrenk-), briza, Dingion, Dringista, Myndrytus, Ringal-, Triballi.* Forme epigrafice tîrzii ca *Dicebalus (Decebalus), -cintus (-centus), Bilisarius* etc., nu au semnificaţie fonetică; Σκινζερις (Proc. şi inscr.) alături de *Scenopesis* (EDR, I, p. 152) este echivoc. Diftongat apare *e* în *ie* în cazuri ca *Biarta* (poate *Biert-, Bert-*?), *Biessi (Bessoi), Dierna (Tsierna, *der-), Iantra* (Iatra, Athrys, **ētro-*); nesigure sînt :

Piengitae, Tiarantos, Tiason, Tiuncona etc., putînd fi forme corupte în manuscrise; probabil *Tearos* (rîu, Hdt., **ter-*); cf. Jokl, RLV, XIII, p. 285—286. I.-e. *ē* > *ē* un singur caz evident: *-mērula*, alături de *-maros* și *Athrys (Iantra)* din **ētro-*.

I.-e. **i** și diftongul *ei* redus la *i* apare în general ca *i*: *Dio* (în *Diuzenus* etc.), *-dizos, Istros, Sipylos, Tibisc-, -vissos* etc. Frecventă este în epoca tîrzie redarea lui *i* prin *ei* în inscripții: Αυλουβειστα, Βειθυς, Εισατραλις, Σειταλκας etc. Din cauza pronunțării deschise, *i* apare ca *e* în multe nume: *Anchealo, Brea (Bria), Denduporis (Dind-), Treballia* (CIL, V, 1838, *Trebellica* Aur. Vict.) alături de *Triballi, Zepaibis (Zip-)* etc. Uneori *i* este redat în scrierea populară a epigrafelor prin *y*: *Bytytralis (Biti-), Dylyporis, Ebryzenis, Zypyr-* etc.; după cum invers, *y* (*u*) este scris uneori *i*: *Pirmerula* și *Pyrmerula*.

I.-e. **o** este, în marea majoritate a cazurilor, reprezentat prin *o*, fapt de importanță capitală pentru poziția limbii trace; cîteva exemple sigure: *-corta, Dolonci, Dorzenthes, Drongilon, Deloptes, Oroles, Odrysai, -poris, Rome- (Roim-), Scoris, Scorilo, Sola, -torc-, Zoltes* etc. Corespondentul lung **ō** este redat prin ω: Βωσκειλας *(*bhō-s-)*, Κοστοβωκοι *(*bhō-k-)*, Βλωστ-; dar grafia Κωτυς pentru Κοτυς nu are o semnificație etimologică pentru cantitatea lui *o*. Există cazuri de *o* reprezentat prin *a* în cîteva nume proprii, ori de alternare cu *a*: *Costoboci — Castabocae, Daruturme* alături de *Doroturma, Langaros* alături de *Longaros, Porolissum* și *Paraliss-, Potaissa* și *Patavissa, Potazis* și *Patasius (*poti-), Spartacos (Spartocion)* și *Spartocos*. Din asemenea cazuri izolate și tîrzii nu este permis a trage concluzia pripită că „în tracă *o* trece regulat la *a*", cum greșit face Decev (*Charakt.*, p. 92—93, în baza unor etimologii neverosimile). Alternarea *o*/*a* (constatată și în resturile lingvistice-onomastice illire) nu are totuși o prea mare importanță (cum s-a relevat) [1], putînd fi sesizată și în epoca istorică, cînd pare să fie o simplă nuanțare dialectală. În nume aparent înrudite, vocala *o* alternează cu *u* și *y* (unde nu peste

[1] Jokl, RLV, XIII, p. 284—5; VI p. 43 observa în legătură cu *o* în venetă, messap. și albaneză „*indes ist diesem Umstand nicht allzu grosses Gewicht beizumessen. Gehen doch sonst ganz nah verwandte Dialekte, die sich erst spät getrennt haben, in der Vertretung eines Vokals auseinander (so das Lit. und Lett. bei idg. ō)*".

tot e sigur care sunet este mai vechi) în inscripţii, ceea ce denotă o pronunţare şovăielnică: *Gucusa* şi Γοκων, *Gurbita-* Γορβεους; *Diurpaneus* — Δορπ-, Δυρπ-, Κουτυν (Κοτυν), *Mocaporis —Mucaporis—Mucaburis* (cf. *Darubyris*), *Myndrytus (*mendh-), -torma, -turma;* ar putea fi un indiciu pentru trecerea parţială a lui *o* la *u* în condiţii ce nu se pot preciza.

I.-e. **u** şi *eu* redus la *u* sînt reprezentate prin *u* (scris uneori *y*) : *bryton (*bhreu-), Byzas, Buz-, Dypta, Lyginon, Mouseos* (rîu, **meu-s-*?), *Strymon, Succi, Sudi-, Tyrodiza* etc.

Diftongii sînt atestaţi în puţine cazuri de cuvinte cu etimologie sigură; **ai** > *ai Aizis, Aizane, Gaidreas* şi *-gaises;* alte exemple din inscripţii sînt simple grafii pentru *e* : *Denthaibaris — Denthe-, Dalaitralis — Dale-, Eptaicentus, Eptaitralis, Raiscuporis, Zaipyros, Zaird-* (*Zerd-*; eventual *Raizdos* alături de *Razd-*, i.-e. **reg'-*). Pentru i.-e. **ei** etimologic păstrat ca atare nu avem exemple sigure de cuvinte (nume) trace, putînd fi pretutindeni o simplă grafie pentru *i* (cf. p. 146); **oi** > *oi* : *Doidalses (*doi-d-), Oiscos, Soio.* Diftongii în *-u* sînt conservaţi ca atare : **au** *Aulu-, Auras*; alte cuvinte şi nume cu *au*, ca *Blaudos, Braunae, Maupus*, nu au etimologie sigură; **eu** > *eu Deultum, zeuma, Geudos, Pousinon*; altă dată avem *au* în *Trausi; Sautis* este o formă vulgară tîrzie pentru *Seutes.*

Corespondentele lui **r** şi **l** vocalic (r̥, l̥) în tracă nu apar clare, opiniile sînt divergente, din lipsă de cazuri cu etimologie sigură (explicabil şi prin echivocul grafiei); Jokl (RLV, XIII, p. 289) citează exemple ca *Burt-, Burd-, Bort-, *bhṛd-*, dar etimologia este dubioasă; *Triballi* şi *Tribanta* ar indica tratament *ri*; Decev, *Charakt.*, p. 100—102 admite *ur, ul* şi *or, ol*, în baza unei serii de etimologii proprii în majoritate neverosimile; *l̥* > *al* am avea în *-talca.*

Schemă recapitulativă

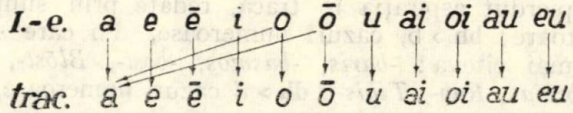

CONSONANTISMUL

I.-e. **u̯** > *v* : *-dava, Develtos* (ori *Deult-*? **dheu̯el-*), *Vetespios (*u̯et-* și *Betespios)*; uneori spiranta labio-dentală sonoră *v* prezintă tendința de a deveni oclusivă, trecînd în labiala sonoră *b* : *Aulu-* scris și Αβλου-, *-basta (*u̯es-t-), bedy-, -bleptes, bria (*u̯er-?),* Καπομαλβα (Proc., la care însă β redă pe *v*) alături de *Malva, -esp-* și *Hezb- (*ek̑u̯o-), -vissos* și *-byssos (*u̯ik'-* ori **u̯eis-*).

Oclusive. Oclusivele surde (tenues) sînt continuate prin aceleași sunete, **k** > *k* : *Candaon, -centus, -corta, Crisia, Succi, -talca.* Exemple epigrafice tîrzii de redare a lui *k* prin *ch* (Αμαδοχος, *Dotocha,* Επτησυχος, Σπαρτυχος, eventual *Piacches,* Ζιμαρχος) sînt mai curînd forme grecizate decît indicii de mutație consonantică, în sensul că limba tracă ar fi transformat tenuele în tenue aspirate, cum greșit își imaginează Decev (*Charakt.*, p. 65 ; după el, Georgiev) ; **p** > *p* : *Apus, Dorpaneus (Diurp-), Drepala, Epta-, Aptasa, Deloptes, Lapepor, Tarpo-* ș.a. Puținele cazuri de redare în inscripții a lui *p* prin *f* (*ph*), ca *Eftacentus, Eftepir,* sînt tîrzii și nesemnificative (la fel ca scrierea lui *ch* pentru *k*) ; **t** > *t* : *Artila, Athrys, Iantra, -centus, -corta, Epta-, -gentus, -talca, Tarp-* etc. Cazurile numeroase de redare a lui *t* prin *th* (θ), *Athrys, Bithyni, -centhos, Tharsa, Thyni* etc.) au aceeași semnificație ca și *k* — *ch, p* — *ph* (*f*), admițînd eventual o ușoară pronunțare ca spirantă postdentală a lui *t*(*h*), unde nu este fenomenul unei simple grecizări a grafiei sau pronunțării numelor trace. Oclusivele mediі sînt continuate prin aceleași sunete; pentru **b** > *b* avem puține cazuri de etimologii : *-balos (Decebalus)* din **bel-* și *Triballi* ; **d** > *d* cazuri numeroase : *bedy, Candaon, Contadesdos, Derna, Dio-, Dorp-, Gaidreas, Geudos* etc. ; **g** > *g* : *-ger(r)i, Gerula, Lyginon.* De o mutație consonantică (*b* > *p, d* > *t, g* > *k*) nu poate fi vorba în limba traco-dacă (v. oclusivele surde) ; prezumția lui Decev (*Charakt.*, p. 67) în acest sens este izvorîtă din cele 10 etimologii nevalabile ale sale. Mediile aspirate i.-e. și-au pierdut aspirația în tracă, redate prin simple medii corespunzătoare ; **bh** > b, cazuri numeroase, din care sînt menționate numai cîteva : *-baris, -basmos, -bost-, Blōst-, Bōsceil-, bryton, Dabreias, Rab-, Tibis-* ; **dh** > *d* cazuri numeroase, de ex. :

-dava, Derz-, Dorz-, Develtos, -dizos, Odessos, Zerd- etc.; **gh** > *g*: *Dingion, Dringistas, Drongilon, Geudos, -gordum, Magutis* etc. Oclusivele palatale **k'** şi **g'(h)**[1] sînt redate în traco-dacă prin spirante postdentale *s* şi *z*, dovadă peremptorie a caracterului satem al limbii trace; exemple **k'** > *s*: *Costoboci, esp- (asp-), sicinnis, Sipylos, Succi, Sudi-* etc.; cazuri de neasibilarea palatalei şi menţinerea ei ca oclusivă în *Acmonia, Decebalus, Decaeneus* şi *-docos* (dacă au rad. i.-e. **dek'-*) par inexplicabile, fiind „excepţii de la regulă" ca şi în lituană şi slavă (Kretschmer, *Einl.*, p. 290), adică fenomenul depalatalizării palatalelor i.-e., cunoscut şi în alte limbi satem (Decev, *Charakt.*, p. 74); **g'** şi **g'h** > *z*: *Aizis, Aizane, Arzos, azen, briza, Byzas, Cozeilas, Derz-* şi *Dorz-, -desd-, -dizos, -mazos, Raizdos (Razdos), Verzela, Vezina, Zamolxis (Semele, zemelen), Zantiala, -zeget-, Zeirene (Seiren-), Zelm-, -zenos, Zer-, Zerd-, Zoltes* etc.; iniţial orice *z* în cuvinte (nume) trace vine din i.e. *g'* sau *g'h*; dar în epoca tîrzie, inscripţiile redau pe *z* uneori prin *s Aulusanus (-zenus), Brisenus, Mucasenus* etc., indiciu despre pierderea sonorităţii. — La biovelarele i.-e. pierzînd elementul labial sînt reprezentate prin simple velare (*k*, *g*), dovadă, alături de asibilarea palatalelor, despre caracterul satem al limbii trace; exemplu pentru **kᵘ** > *k* pare a fi numai *Costoboci (*kᵘek'-)*: pentru **gᵘ(h)** > *g*: *Degis (Diegis, Degistion, Zalmodeg-), Gaidreas, Bulogaises, Gelbes* (şi *Gilpil?*), *genton, -gentus, guoleta, Langaros (Longaros).*

Lichidele sînt păstrate ca atare, în orice poziţie; exemple cu etimologie sigură sînt numeroase; **l** > *l*: *Aulu-, -bleptes, Blōst-, Develtos, Salmydessos, -talca, Zamolxis* etc.; **r** > *r*: *Araros, Arzos, Athrys, Auras, Derz-, Rebu-* etc.; metatează: *Tarulas* scris şi *Talᵘras, Oroles — Oloros*; disimilare: *Durostorum — Dorostolon, Abruporis — Abrupolis, Dizapolis, Mucapolis* (în inscripţii greceşti, posibil grecizare după apelativul πόλις „oraş", supra, p. 49), *Pyrulas — Pirurus* etc. (Decev, *Charakt.*, p. 77).

Nazale **m** > *m*: Acmonia, *Magutis, Maris, Medo-, -merula, Salmydessos, Strymon, Zamolxis* etc.; **n** > *n*: *Candaon, -centus, -gentus, Panysos, -zenos* etc.; **nk, ng**: *Dolonci, Drongilon, Brinc-, Dingion, Dringistas.*

[1] Capidan, LL, II, p. 87—115.

Spiranta surdă s este conservată ca atare în orice poziție : *Salmydessos, Salsovia, Sapaei, Orosines, Traŭsi, -basmos, -basta, Blōst-, -stor-* etc.

Consoane epentetice: în grupul i.-e. **sr** se dezvoltă prin epenteză un t (ca în germ. și balto-slavă) : *Strymon (*stru-m-, *sreu-), Istros (*Is-ro-, *eis-).*

Dintre „schimbările fonetice în grupe consonantice" preconizate de către Decev (*Charakt.*, p. 86—87), numai **sn** > *n* în *Noes, Novas, Naissus* este reală; celelalte ca *kt* > *t(h)*; *d* — *t*, *dh* — *t*, *t* — *t* > *st*; *dh* — *s*, *t* — *s* > *ss*; *dl* > *cl*; *wl* > *ll*; *pt* > *tt* etc., sînt deduse din etimologii neverosimile, unele evident fictive, de nume proprii (de ex. : *Bessi* < **Bhendh-so-*, *Clagissa* < **delegh-* etc.; supra, p. 67).

Alternarea celor două labiale *m* și *b*, relevată de cercetători[1], poate fi acceptată ca un fenomen fonetic (nu simplă grafie șovăielnică) în numele *Bendis* alături de *Mendis*, Δοβερος și *Domeros*, Μανιμαζος — Μανιβαζος, Σερμυλιη — Σερβυλιη, Τιβισις — Τιμησης. Dintre modificările fonetice tîrzii (constatate în epoca istorică) este de relevat *di-* > *z* în *Derna* > *Dierna* > *Zern- (Tsern-)*, *Sabadios* > *Sabaz-*.

Schemă recapitulativă

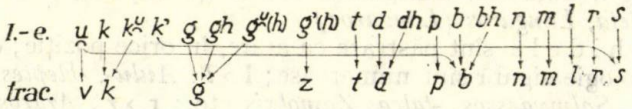

POZIȚIA LIMBII TRACO-DACE ÎN CADRUL INDO-EUROPEAN

Din faptele de limbă expuse și analizate mai sus, reiese că aspectul principal în sistemul fonetic traco-dacic constă într-un remarcabil conservatism în tratarea sunetelor din sistemul arhaic indo-european : majoritatea vechilor sunete de bază ale

[1] Decev, *Charakt.*, p. 83—84; C. Poghirc, „Linguistique Balkanique", VI, 1963, p. 97—100.

idiomului primitiv indo-european sînt păstrate şi transmise ca atare fără modificări; inovaţiile apar relativ puţine, caracteristice şi deplin explicabile, justificate în cadrul grupului satem de idiomuri indo-europene, unde traco-dacica poate fi considerată în multe privinţe ca foarte apropiată de arhetipul graiului primitiv comun. Fără nici o modificare sînt păstrate vocalele *a, e, o* (cu tendinţă de trecere, probabil în epoca tîrzie, la *a*), ca şi *i*, precum şi diftongii *ai, oi, au, eu*. În privinţa vocalismului, limba traco-dacă prezintă multe afinităţi cu greaca. În consonantism, modificările se produc numai la trei grupe de sunete: mediile aspirate reduse la simple medii *(bh, dh, gh* > *b, d, g)*, labiovelare > velare *(ku̯, gu̯(h)* > *k, g)*, palatale > spirante *(k', g'(h)* > *s, z)*, ultimele două trăsături fiind tipice pentru caracterul s a t e m al limbii traco-dace; restul consonantelor sînt păstrate fără nici o modificare, indiferent de poziţia lor în cuvînt *(u̯* > *v* şi secundar *b*; *n, m, r, l, p, b, t, d, k, g, s)*, — cum arată schemele recapitulative (supra, p. 147, 150) în care se poate urmări originea fiecărui sunet tracic.

Aceste constatări rezumative, bazate pe un material lingvistic-onomastic selectat şi verificat etimologic, simplifică şi scurtează consideraţiile şi generalizările în ce priveşte sistemul fonetic şi poziţia limbii traco-dacilor în familia indo-europeană. De fapt, aici se pot spune destul de puţine lucruri noi, care în nici un caz nu schimbă esenţialul în tezele juste, adoptate de eruditii mai vechi, încă din secolul al XIX-lea, A. Fick, W. Tomaschek şi P. Kretschmer, care au elucidat în linii generale problema poziţiei lingvistice a traco-dacilor. Nu este necesar deci să se recurgă la noi formulări, mai complicate şi poate mai pretenţioase, considerînd că (nu numai din spirit de modestie ori comoditate) pot fi adoptate şi azi, fără a comite un anacronism, concluziile savanţilor amintiţi, care sînt verificate şi elucidate pe un plan mai larg, în perspectiva cunoştinţelor actuale de comparatistică [1]. Astfel, la

[1] Walter Porzig, *Die Gliederung des Indogermanischen Sprachgebietes*, Heidelberg, 1954, 251 p. Pentru limba şi poziţia traco-dacilor nu aduce nimic util alături de fraza melancolică *„der thrakisch-phrygische Raum bildet im Osten des idg. Sprachgebietes eine ebenso bedauerliche Lücke wie der illyrische im Westen und um das Unglück voll zu machen, stossen beide Räume auch noch aneinander, so dass wir in einem wichtigen Grenzgebiet zwischen Ost und West fast*

1873, A. Fick stabilea (cf. supra, p. 53) că „aceste resturi, din nenorocire foarte sărăcăcioase, ale limbii trace dovedesc îndeajuns că tracii nici nu sînt arieni, nici nu ocupă o poziție intermediară între arieni și europeni, ci aparțin la grupa europeană a indo-europenilor. În acest sens vorbește și așezarea geografică a tracilor departe de teritoriul ariilor, în nemijlocit contact cu spațiul grec și cu cel frigian, ca și înrudirea lor clar atestată cu frigienii, al căror caracter european este incontestabil“ [1]. La 1893, Tomaschek ajungea la concluzia că „de altfel, analogiile ariene apasă foarte mult în cumpănă; totuși din asta nu se poate nicidecum trage concluzia că limba tracă ar reprezenta (cum credea Lagarde) un simplu dialect iranian; chiar și frecventa alternanță *e* : *o* vorbește împotriva acestei supoziții: avem a face mai curînd cu o limbă care, potrivit cu dispoziția geografică, avea înainte de toate caracterele fonetice ale limbilor est-europene, strîns legată de armeană, fără a coincide însă cu această grupă sub raportul tezaurului lexical; traca era o limbă i n d e p e n d e n t ă; ea a păstrat un important nucleu din fondul indo-european (de ex. „genton“), dar prezintă pe lîngă asta forme foarte cizelate, asemenea limbii armene, în ce privește însă conservarea formelor arhaice nu se poate compara cu germanica și cu greaca“ [2]. În 1896, Kret-

---

völlig im Dunklen tappen“ și de falsa etimologie tr. *-para* = gr. πόρος „*Über fahrtstelle, Furt*“; nimic din rezultatele concrete, nici măcar din cele vechi ale lui Fick, Tomaschek ori Kretschmer.

[1] A. F i c k, *Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas* (1873), p. 423: *„diese leider sehr dürftigen Reste der thrakischen Sprache zeugen zur Genüge, dass die Thraker weder Arier waren, noch zwischen Ariern und Europäern eine Mittelstellung einnahmen, sondern der europäischen Gruppe der Indogermanen angehörten. Hiefür sprechen auch die Wohnsitze der Thraker, die weitab vom Arierlande liegen, dagegen mit dem griechischen und phrygischen Gebiete sich unmittelbar berühren, hierfür spricht auch die wohlbezeugte Verwandtschaft der Thraker mit den Phrygern, deren europäischer Charakter nicht zu bezweifeln ist*“.

[2] W. T o m a s c h e k, *Thr.*, II, 1, p. 21—22: *„die arischen Analogien fallen allerdings sehr ins Gewicht; und doch lässt sich daraus keineswegs der Schluss ziehen, dass das Thrakische, wie Lagarde meinte, einen blossen iranischen Dialekt darstelle; schon die häufig hervortretende Ablautsstufe e : o spricht gegen diese Annahme; wir haben es vielmehr mit einer Sprache zu tun, welche im Einklang mit der geographischen Schichtung vor allem den Lautcharakter der osteuropäischen Sprachen besitzt und sich sehr nahe an das Armenische anschliesst, ohne jedoch in Bezug auf den Sprachschatz mit dieser Sippe zusammenzufallen; das Thrakische war eine Sprache für sich; sie hat einen stattlichen Kern des indogermanischen*

schmer, relevînd legăturile limbii trace cu cele vecine (prin corespondenţe parţiale), cu sciţii, illirii şi mai ales cu grecii, stabilea definitiv că „limba traco-frigiană trebuie considerată ca un idiom de sine stătător în acelaşi sens ca greaca ori germanica; ea a conservat particularităţi şi material vechi de limbă pe care în zadar îl căutăm în limbile înrudite. La fel ca toate idiomurile indo-europene, ea este legată de limbile vecine prin concordanţe parţiale, în nord-est cu dialectul iranian (ai cărui purtători erau sciţii din nordul Mării Negre), în vest cu illira, în sud cu greaca. În mod cu totul deosebit trebuie subliniat —contra lui Lagarde, Pauli şi Hirt— faptul că limba tracă se acordă cu greaca în cîteva puncte foarte importante“ [1].

În concluzie, pe baza cercetărilor mai vechi şi a rezultatelor concrete şi ceva mai ample dobîndite în capitolele precedente, se poate spune că poziţia limbii traco-dace este următoarea [2]: un idiom indo-european independent din grupa de răsărit satem (cu palatale > spirante postdentale; labiovelare >velare; ca în limbile baltice[3], slavă, indo-iraniană şi illiră); o înrudire mai strînsă exista între tracică şi limba satem învecinată — illira — chestiune care comportă o cercetare mai amănunţită.

Gutes bewahrt (musterbeispiel hiefür „genton“), zeigt jedoch daneben auch sehr abgeschlieffene Formen, gleich dem Armenischen, an Bewahrung des Alterthümlichen lässt sich mit dem Griechischen und Germanischen durchaus nicht messen“ (cf. supra,p. 55).

[1] P. Kretschmer, *Einl.*, p. 230 *„die thrakisch-phrygische Sprache vor allem als ein selbständiges Idiom in demselben Sinne wie das Griechische oder Germanische betrachtet werden muss : sie hat Eigenheiten und altes Sprachgut erhalten, welches wir in den verwandten Sprachen vergebens suchen. Wie alle idg. Einzelsprachen, ist sie aber mit den Nachbarsprachen durch partielle Übereinstimmungen verbunden, also im Nordosten mit dem iranischen Dialekt, dessen Träger die Skythen im Norden des schwarzen Meeres waren, im Westen mit dem Illyrischen, im Süden mit dem Griechischen. Ganz besonders ist gegen Lagarde, Pauli, Hirt zu betonnen, dass sie in sehr wichtigen Punkten mit dem Griechischen zusammengeht“* (cf. supra, p. 56—58).

[2] Cf. şi N. Jokl, RLV, XIII, p. 295.

[3] Dr. I. Basanavicius — Ad. Srba, *Über die Sprachverwandtschaft der alten Thraker und heutigen Litauer*, în *Lietuviu Tauta*, Vilna, 1925, 25 p., recenzat: Decev, BIAB, IV, p. 338—9; cf. supra p. 59, nota 5. Sînt remarcabile cîteva elemente lexicale comune: trac *Gaidres* — lit. *gaidrùs;* traco-dac *-zegetusa* — lit. *zaginiai* „gard, palisadă“, *ziogris* „gard, uluci“; *Zamolxis, Zemelo* — lit. *Zemeluk* etc.

RAPORTURILE LINGVISTICE ÎNTRE ILLIRI ȘI TRACI

S-a afirmat de unii eruditi în secolul al XIX-lea, ca și în ultima vreme, că între populațiile trace și cele illire a existat o foarte strînsă legătură de înrudire lingvistică și deci etnică, vorbindu-se chiar de o grupă „traco-illirică" [1]; alții au preconizat o puternică influență și expansiune tracică înspre vest, în teritoriu illiric [2]. Dar aici este cazul unei observări pripite, chiar superficiale a lucrurilor, a materialului documentar disponibil azi, în primul rînd cel onomastic. Presupusa unitate arhaică „traco-illirică" a fost contestată categoric (la a. 1880 și 1893) de Tomaschek, care întrevedea și releva just marile deosebiri existente între illiri și traci: „numele proprii, la fel ca întreaga nomenclatură etnică și topografică a Illyriei (Dalmatia), Pannoniei, Venetiei, Iapygiei și Siciliei sînt total diferite de cea a teritoriului Hemusului, iar Strabo și alte autorități ale antichității deosebeau pe bună dreptate net grupa etnică illiră de cea traco-getică; încît de o bază comună mai intimă a celor două elemente naționale nu poate să fie vorba" [3]. Evident, afirmația despre apartenența illirilor la grupa „greco-italică" nu are nici o valoare; dar e sigur că baza etno-lingvistică a grupei traco-getice era diferită de cea illiro-messapică. „Înrudirea consta [după același erudit] numai în faptul că erau membre ale comunității etno-lingvistice indo-europene, ca ger-

[1] N. Jokl, *Illyrier*, în RLV, VI, p. 43—45 *„ein nahes Verwandtschaftsverhältnis zwischen Illyriern und Thrakern..."* (în baza unor nume comune, sufixe identice *-st-, -b-, -p-* etc., care însă apar și în alte zone de limbă indo-europeană).

[2] C. Patsch, *Thrakische Spuren an der Adria*, în JÖAI, X, 1907, p. 169—174; F. Ribezzo, în *Enciclopedia Italiana*, XXII (1934), p. 947 etc.

[3] W. Tomaschek, „Mitt. geograph. Gesell.", Wien, XXIII, 1880, p. 567 *„die Eigennamen, sowie die gesammte ethnische und topographische Nomenklatur Illyriens (Dalmatiens), Pannoniens, Venetiens, Iapygiens und Sikeliens total verschieden ist von jener im Haemusgebiet, und dass Strabon und die anderen Autoritäten des Altertums mit Recht die illyrische Völkergruppe scharf absondern von der thrako-getischen. Von einer innigen gemeinsamen Unterlage beider nationalen Elemente kann nicht die Rede sein; das Illyrische schliesst sich durchaus an das graiko-italische an, das Thrakische am engsten an die eranische Gruppe..."*; atare deosebire între illiri și traci ar rezulta și din tipul somatic divers: unii zvelți, înalți, bruneți[?]; alții „îndesați, cărnoși", blonzi; dar și unii și alții excelenți ostași ai armatei romane; illirii s-ar fi transformat în albanezi, iar tracii s-au romanizat complet (: românii de mai tîrziu).

manii şi slavii, italicii şi grecii... În informaţiile anticilor lipseşte orice indiciu care să permită concluzia că cele două grupe reprezentau o unitate etnică. Tipul somatic illir era diferit de cel tracic, la fel ca factura psihică; deosebirea este remarcabilă în limbă şi mai ales în sistemul onomastic" [1]. Astfel, începînd cu materialul cel mai bine cunoscut : numele proprii cele mai caracteristice şi mai frecvente sînt diferite la illiri şi la traci (cf. infra, p. 159); la illiri lipsesc elementele toponimice frecvente şi tipice ale tracogeţilor : *-bria, -dava, -dizos, -para* etc., toponimia avînd la bază elemente total diferite, alte radicale din care puţine apar şi în zona tracică. Toate aceste fapte sînt indicii puternice despre caracterul izolat şi specific al fiecărei grupe etno-lingvistice : illirii în nord-vestul, traco-geţii în nord-estul Peninsulei Balcanice şi în Dacia carpatică, Sarmatia Europaea etc. Studiul comparativ al resturilor de limbă (onomastica) a arătat că o seamă de elemente lingvistice (radicale, sufixe etc.), considerate de unii a fi trace, illire ori „traco-illirice", sînt de fapt răspîndite şi la alte populaţii de limbă indo-europeană (celţi, pannoni, epiroţi, greci etc.); deci nu pot constitui probe în sprijinul pretinsei unităţi „illiro-trace" (supra, p. 154, n. 1). Sigur este deocamdată numai că illirii şi tracii aveau acelaşi sistem fonetic [2] şi derivarea cu sufixe

[1] Idem, *Das Verhältnis der Thraker und Illyrier zu einander*, în „Mitt. anthropol. Gesell.", Wien, XXIII, 1893, Sitzungsber., p. 32—36; p. 35 „*...die Verwandtschaft bestand nur insofern, als beide Völker überhaupt Glieder der indogerm. Sprach- und Völkerwelt darstellen, wie beispielweise Germanen und Slawen, Italer und Griechen; es waren selbstständige, von einander bestimmt zu sondernde Glieder, deren Ursprünge möglicherweise auf ganz verschiedene Urelemente zurückgingen. In den Berichten der Alten liegt nichts vor, was auf eine ethnische Einheit beider Glieder schliessen liesse...; zeigen sich wesentliche Unterschiede zuerst in leiblicher Hinsicht... Schärfer tritt der Unterschied der Illyrier und Thraker in der Psyche hervor... Für uns am entscheidensten erweisen sich jedoch die sprachlichen Unterschiede. Denn die Sprache... das Wesen eines Volkes ausgemacht hat... Die Personennamen beider Nationen enthalten nicht die mindeste Gemeinsamkeit und Aehnlichkeit. Die thrakischen erweisen sich als echt indogermanisch; es sind meistens Composita...; die illyrischen Namen dagegen sind in äusserst seltenen Fälle, Zusammensetzungen; sie gehen meistens von einer Basis aus, an welche, wie im Italischen und Etruskischen, in endloser Abwechselung ein, zwei, drei und mehr Derivationssilben angefügt sind...*" (p. 36).

[2] Cf. *Studii illirice*, III, *„Poziţia lingvistică a illirilor*, în „Cerc. lingv.", III, 1958, p. 89—107 = „Revue de linguistique", VI, 1961, p. 63—84; V. Georgiev, *Thrace et Illyrien*, în „Linguistique Balkanique", VI, 1963, p. 71—74.

a numelor proprii, ca și compunerea, posibil multe elemente gramaticale și lexicale; dar ansamblul elementelor lexicale din antroponomastică și toponimie (cunoscută la ambele grupe mult mai bine decît lexicul graiului lor uzual) prezintă diferențe importante, cum s-a arătat, — ceea ce (în măsura reflectării limbii vii în sistemul onomastic) indică existența a două idiomuri satem indo-europene. Au putut fi identificate unele elemente comune în onomastică :

traco-getic	illir
Abretralis (antropon.)	*Abroi* (etnonim)
Apuli (Dacius Appulus)	*Aplo, Aplus, Apuli(a)*
Balas, -balos (antropon.)	*Balacras, Ballaios* (antropon.)
Bazobalis (antropon.)	*Con-bazetas* (?messapic)
Benni (etnonim)	*Bennar-* (messap.), *Bennus*
Bila (antropon.)	*bilia, Bilios* (messap.)
Bit(h)us (antropon.)	*Bituvant-* (antropon.)
Brend-, Brentopara (topon.)	*Brendice, Brent-, Brundisium* (topon.)
Bubentis (antropon.)	*Bubent-* (antropon.)
Buzos, Byzes (antropon.)	*Buzetius, Buzos* (antropon.)
Dardanis, Dardapara (topon.)	*Dardi, Dardani* (etnonim)
Daunion (topon.)	*Dauni* (etnonim)
Derzis, Derzenus (antropon.)	*Derzines* (antropon., messap.?)
Ditus, Ditu- (antropon.)	*Ditus* (antropon.), *Ditiones* (etnonim)
Conta-desdos (rîu)	*Dizeros* (rîu)
-gentus (antropon.)	*Gentius* (antropon.)
Langaros (antropon.)	*Longaros* (antropon.)
Lapepor (antropon.)	*Laparedon* (antropon. messap.)
Malva (topon.)	*Malvesa* (topon.)
Nusatita (antropon.)	*Nosetis* (antropon.)
Pyrurredes (antropon.)	*Prorado* (antropon.)
Rigasis, Rigozus (antropon.)	*Rigias* (antropon.¥messap.)
Sapaioi (etnonim)	*Separi* (etnonim)
Sita, Seita (antropon.)	*Sita* (antropon.)
Tabusus (antropon.)	*Tabara* (antropon., messap.)
Taesis (antropon.)	*Taizi* (messap.)
Terpyllos, Tarpo- (topon.)	*Terponos* (topon.)
Tiuta, Tiutamenus (vicus)	*Teuta* (antropon.; messap. *Taot-* etc.)
Triballi (etnon.), *Tribanta*	*Tribulium* (topon.)
Zaca, Zec- (antropon.)	*Zaca-* (antropon.)

Zantiala (antropon.)
Zeres, Zerula (antropon.)
Ziles (antropon.)
Zor-, Zures (antropon.)
Zanatis (antropon.)
Zaristhes, Zair- (antropon. messap.)
Ziletes (antropon. messap.)
Zorada (antropon.),

eventual alte elemente (cuvinte, nume proprii) înrudite etimologic. Poate să fi avut dreptate Jireček cu aproape un veac în urmă, afirmînd că tracii şi illirii erau înrudiţi cam ca slavii cu lituanii sau ca germanii cu scandinavii [1]. Remarcabil în cel mai înalt grad, din punct de vedere comparativ, este şi faptul (relevat de Tomaschek) că la illiri sînt foarte puţine nume proprii compuse, abia 15 antroponime, 10—14 la messapii din Italia şi cîteva toponime, în total maximum 35 de nume din vreo 800—1 000 de nume proprii, faţă de 520 compuse din totalul de 2 200 de nume proprii la traco-daci (cf. infra, p. 166). Asemenea cifre nu sînt întîmplătoare; ele comportă o semnificaţie lingvistică specială, în legătură cu o dezvoltare social-etnică şi istorică deosebită a celor două mari grupe etno-lingvistice din zona dinarică şi carpato-balcanică : illirii şi traco-geţii.

Foarte apropiate sînt raporturile limbii trace cu albaneza, care însă nu sînt elucidate din cauza echivocului în ce priveşte originea tracă sau illiră a albanezilor (cf. infra, p. 181—184). Multe afinităţi are limba tracilor cu iraniana reprezentată prin sciţii din nordul Mării Negre; elemente comune (mai ales lexicale şi fonetice, în vocalism) prezintă traca şi greaca, alături de multe şi importante puncte deosebitoare. Dar de o unitate între tracă, germanică, frigiană şi armeană, mai mult decît se admisese în trecut (în sensul preconizat de Decev, *Charakt.*, p. 115, cu mutaţie consonantică, în baza unor etimologii fără valoare) nu poate fi vorba, rămînînd valabile în linii mari constatările şi tezele expuse de Fick, Tomaschek şi Kretschmer asupra poziţiei traco-geţilor în cadrul familiei lingvistice indo-europene.

[1] C. J. Jireček, *Geschichte der Bulgaren* (Praga, 1876), p. 57 „*Thraker und Illyrier standen zu einander in einem ähnlichen Stammverhältnisse wie Slawen und Lithauer, oder Deutsche und Skandinavier*". Dar apoi (p. 67) vorbeşte de o „*thrako-illyrische Race*".

VII. NUMELE PROPRII ALE TRACO-DACILOR

Generalități. Bogăția și caracterele specifice ale onomasticii de tip arhaic indo-european a traco-dacilor au fost relevate și apreciate de multă vreme de către eruditi, iar importanța ei din punct de vedere lingvistic, social-istoric și cultural este considerabilă (supra, p. 47, 82—88, 89 — 130); s-a recunoscut pe bună dreptate că numele proprii reprezintă un valoros material lingvistic, care parțial poate și trebuie să fie interpretat și utilizat în studiul etimologic și morfologic al limbii traco-dace. Precum s-a spus și e recunoscut în general, numele proprii sînt alcătuite din elemente lexicale și sufixe curente în vorbirea populară din epoca istorică, sau cel puțin din faza arhaică a limbii cînd s-au format numele proprii, fiind deci și ele în egală măsură vechi materiale din limba vie a comunității sociale. Prin comparație cu celelalte idiomuri indo-europene, mai bine sau chiar complet cunoscute, se poate stabili în multe cazuri valoarea semantică și funcția elementelor alcătuitoare (radicale-teme și sufixe derivative) în numele proprii ale traco-dacilor.

Este de asemenea remarcabil faptul că materialul onomastic foarte bogat și variat al tracilor — ca o creație socială semnificativă și pentru structura lor psihică [1], exprimînd adesea sentimentele

[1] Cum releva la 1894 T o m a s c h e k, *Thr.*, II, 2, p. 2 *„mit Recht legt man jetzt bei etymologischen Untersuchungen, auch in Fällen, wo von einer Sprache nur schwache Reste vorhanden sind, auf die Nomenclatur Gewicht: in dieser lagert sich ein wichtiger Theil des Sprachschatzes ab, in ihr tritt der individuelle psychische Charakter des Volkes sprechend hervor; zudem fällt auf die ethnische Zugehörigkeit desselben erwünschtes Licht".*

de superioritate și chiar orgoliu individual ori colectiv — prezintă trăsături de pregnantă originalitate în ansamblul său, format după sistemul arhaic indo-european. Marea majoritate, aproape totalitatea numelor proprii traco-dace (în primul rînd cele compuse, bimembre), se găsesc exclusiv la acest popor : antroponime ca *Aulucentus, Aulutralis, Bastacilas, Burebista, Diurpaneus, Dizatralis, Eptacentus, Eptaporis* etc., toponimice *Comidava, Gelupara, Germisara, Sarmizegetusa, Tarpodizos* — în zadar le-ai căuta la illiri, slavi, iranieni, germani, greci, italici, grupe de triburi și populații indo-europene care-și aveau fiecare sistemul de nume și elemente onomastice deosebite, diferențiate și legate între ele numai prin înrudirea arhaică din perioada comunității de limbă indo-europeană. Foarte puține nume trace au analogii ori corespondențe la alte popoare, cum ar fi paralelismele onomastice traco-illire semnalate mai sus (p. 156—157), ori nume de aceeași origine etimologică, de ex. *Bulogaises* — parthic *Vologaesos, Decebalus* — eventual v. ind. *Dacabala, Diuzenus* — grec Διογένης, *Gaidreas* — grec Φαῖδρος etc. [1]

În acest capitol al monografiei lingvistice nu se urmărește (nefiind posibil) o examinare și o expunere analitică a întregului material de nume proprii traco-dace, care poate fi găsit aproape integral în repertorii [2], nici funcția lui sub toate aspectele ; simpla înșirare a numelor proprii (fără atestări și variante, fără înregistrarea tuturor exemplelor) ar constitui un tabel cuprinzînd 2 100

[1] Numele proprii (în primul rînd antroponime, etnonime și teonime, care sînt anterioare, mult mai vechi decît toponimele în general) la popoarele de limbă indo-europeană (greci, italici, celți, germani, slavi, indo-iranieni etc.) au fost studiate în amănunt pe cale comparativă-etimologică : există asupra lor o bogată bibliografie, din care sînt de menționat cîteva nume de cercetători mai de seamă ; lucrările principale în acest domeniu sînt : cu privire la „indo-europeni" în ansamblu, F. Solmsen (*op. cit.*, supra p. 83, n. 1), O. Schrader, A. Fick etc. ; greci, în special Fick, F. Bechtel și L. Röbert (infra, p. 161) ; slave, F. Miklosich ; baltice, R. Trautmann, K. Buga ; illire, H. Krahe, R. Vulpe (EDR, III, 1925, p. 129—258), A. Mayer (1957—1959 ; infra, p. 176) ; italice, Th. Mommsen, W. Schulze, A. Zimmermann, K. Meister ; celtice, A. Holder ; germane, E. Förstemann, M. Schönfeld ș.a. ; iraniene, F. Justi etc., majoritatea citate în excelentul articol *Namenwesen* din RE, XVI (1935), col. 1611—1670, în special 1612—1614, 1648—1649 (E. Fraenkel), care tratează onomastica grecilor și romanilor în comparație cu a celorlalte popoare indo-europene.

[2] Cf. de ex. supra, p. 68.

de titluri. Sînt examinate aici numai cîteva nume și elemente ilustrînd funcția socială și personală, categoriile și caracteristicile, frecvența și alcătuirea (compunerea, respectiv derivarea cu sufixe) a numelor proprii, ținînd seamă de categoriile semantice.

Categorii de nume proprii. S-a arătat (p. 47, 82—84) că, potrivit cu geneza, destinația și conținutul lor semantic, numele proprii se repartizează în două mari categorii : *a)* antroponime, nume de persoane (oameni, zeități, majoritatea celor de triburi), *b)* toponime propriu-zise (rîuri, munți, localități, forme de teren etc.), care se explică etimologic în lumina semantismului lor specific. Ca structură, cele două categorii de nume prezintă aceleași caracteristici, fiind alcătuite fie prin compunere, fie prin derivare cu sufixe, din elemente radicale diferite : foarte puține rădăcini apar deopotrivă în antroponime și în teonime; din repertoriul etimologic (p. 89 — 130) se pot cita: rad. **dher-* „tare" în numele topic *Drongilon* și în antropon. *Derz-*, *Dorz-*; **rebh-* „a se mișca" în hidronime *Rabo-*, *Rebas*, *Rebantia*, antropon. *Rebu-*; **er-*, **res-* „a se mișca repede" în antropon. *Resc-*, *Rascos* și în topon. *Rescynthos*; **ter-* „a traversa, a pătrunde; tare" în *Teres*, *Tar-* și rîu *Tearos*; trebuie relevat însă că nu toate aceste legături etimologice sînt sigure în ambele categorii de nume proprii trace [1]. Elementele sufixale (cf. infra, p. 168—170) sînt identice ca formă și poate ca sens în antroponimie și în toponimie.

Cantitatea. După o statistică aproximativă, provizorie (ce va fi cu siguranță amplificată prin descoperiri), se cunosc în total peste 2 100 de nume proprii traco-dace (inclusiv bitinice, fără cele frigiene), care se împart în două mari categorii : *a)* antroponime (oameni, zeități, majoritatea triburilor, în total vreo 100; cf. supra, p. 22) 1 185, din care 875 simple (un singur element radical, temă), 300 compuse (din două elemente radicale,

[1] O altă categorie sînt toponimele din care (la o dată mult mai recentă) se derivă antroponime, cu sufix ori compuse, de ex. hidronimele *Kebren-*, *Aisepos*, *Sangarios*, *Hebros*, *Nestos*, *Strymo-* etc.; cf. K. Vlahov, *Zur Frage des Personennamensystems der thrakischen Sprache* (Personennamen, die von Flussnamen abgeleitet sind), în „Godișnik" Univers. Sofia, Facult. Fil., LVIII, 1964, p. 535—560, cu unele erori de interpretare și numeroase exemple nevalabile ori nesemnificative.

teme)[1]; antroponimele sînt atestate în mai multe, unele în zeci și chiar sute de exemple (cf. infra, p. 162); *b)* toponime 920, din care 700 simple, 220 compuse.

Funcția socială. Caracteristic la antroponime (persoane, bărbați și femei) este faptul că tracul purta un singur nume, individual (*Aulucentus, Aulutralis, Bithys, Bititralis, Burebista, Decebalus, Denthebaris, Sisomarce, Vezinas, Ziais* etc.), cum era obiceiul la cei mai mulți (poate inițial la toți) „indo-europenii" (greci, slavi, indo-iranieni, germani, celți, illiri etc.), spre deosebire de romani la care s-a generalizat în epoca istorică sistemul de două nume (*praenomen* și *nomen gentilicium*: Caius Marius, Gnaeus Pompeius, Titus Livius), apoi cu trei elemente, adăugîndu-se *cognomen* (Caius Iulius Caesar, Marcus Tullius Cicero). Filiația în textele greco-romane era indicată la traci și geto-daci prin numele tatălui în cazul genetiv: Καρωσης Αυλουπορεως, Αυλουπορις Μουκαπορεως etc., Aulupor Aulusani (CIL, XIII, 11 941), Clagissa Clagissae f(ilius) Bessus (CIL, XVI, 83), Dolanus Esbeni (XIII, 7 585), Scoris Mucaporis (III, 14 214, 14), Diurpaneus qui Euprepes, Sterissae f(ilius) Dacus (VI, 16 903), Ziais Tiati filia Daca (VI, 1 801 = ILS, 854) etc. Acest sistem de indicare a apartenenței sociale-familiare (obîrșia) este atestat în epoca istorică (începînd din secolul al V-lea î.e.n.), cînd tracii se aflau sub influența ellenică; încît nu se poate afirma cu certitudine că el este la traci (ca și la illiri) originar și străvechi, căci nu este exclus să fie o „modă" împrumutată de la greci pentru a preciza descendența și a deosebi pe indivizii omonimi în cadrul unei ginți ori al tribului.

[1] Este semnificativă o comparație cu cantitatea antroponimelor cunoscute la grecii antici, care sînt de vreo 15 ori mai numeroase: numai în repertoriul lui F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, Halle, 1917, 617 p. sînt cuprinse peste 18 000 de antroponime. Bogăția și varietatea lor sînt sporite mereu prin descoperiri epigrafice și papirologice cu noile cercetări comparative care au arătat răspîndirea onomasticii grecești și importanța ei reală în societea antică greco-romană. Cele mai multe contribuții la onomastica ellenică a adus ellenistul parisian L. Robert (cf. ultima sa lucrare mai importantă: *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*, Paris, 1963, 666 p.; „St. clas.", VII, 1965, p. 409—416), de asemenea la onomastica antică în general: italică-romană, tracică, illiră, celtică, semită etc. (mai ales în „Buletinul epigrafic" din REG și alte reviste filologice franceze, ca BCH, „Revue de Philologie", REA etc.).

Frecvența antroponimelor trace pe care le cunoaștem azi stă în funcție de popularitatea și extensiunea lor la diferitele triburi în zonele etno-lingvistice, în măsura cît avem atestări literare și epigrafice din teritoriile traco-dace unde a pătruns civilizația greco-romană cu scrierea, ca și din lumea mediteraneană unde s-au răspîndit elementele populare traco-dace în acea mare diaspora din epoca ellenistică și romană. Majoritatea numelor apar abia în cîteva atestări, de obiceiu 1—2 pînă la 5 cazuri; cele care apar mai frecvent, în peste 6 exemple sînt în ordine alfabetică următoarele [1]: *Aulucentus* 10, *Auluporis* 32, *Aulutralis* 13, *Auluzenus (-zanus, -san-)* 70, *Bithys (Beitus, Bitus, Vitus)* 360, *Cotys* 83, *Dadas (-on)* 48, *Decebalus* 13, *Diliporis* 9, *Dines (-is, -ias)* 30, *Diza* 50 (cu alte variante și sufixe), *Dizala* 15, *Doles* 62, *Dorzenthes* 15, *Dules* 25, *Dytutralis* 15, *Eptacentus* 32, *Eptaporis* 10, *Eptepyris* 7, *Eptetralis* 20, *Manes* 25, *Mestos* 22, *Mestylos* 10, *Metocos (-acos)* 15, *Mocas* 6, *Moccos* 10, *Mocaporis (Mucaporis)* 85, *Muca* 12, *Mucacentus* 10, *Mucases (-ius)* 8, *Mucatra* 30, *Mucatralis* 120, *Mucazenis (-sen-)* 13, *Pairisades* 8, *Pairisalos* 10, *Pyrula (Pur-)* 20, *Rescuporis (Rasc-)* 16, *Roimetalca* 12, *Sadala* 30, *Seut(h)es (-as)* 115, *Sitalcas* 20, *Spartacus* 35, *Surus (-is, -io,* nu toate exemplele sigur trace) 20, *Tarsa* 42, *Tarula* 40, *Tarusina (-tina)* 8, *Teres* 132, *Torcos* 25, *Zeipyron (Zipyr, Ziper)* 17, *Zipa (Zeipa)* 33.

Toponimicile (localități, ape, munți) și numele de triburi, alcătuite după aceleași criterii morfologice ca antroponimele (dar cu alte elemente radicale, semantism diferit; cf. supra, p. 160), sînt în majoritate cunoscute în cîte un singur punct geografic, rar se repetă în locuri diferite, puține din ele apar de două ori, de exemplu *Comidava* în Dacia și în teritoriul Remesiana (Tracia, AISC, IV, p. 236, 245, 248 = BIAB, XVI, 1950, p. 61—69), *Tibisis* în Moesia — *Tibisc-* (cu alt sufix) în sud-vestul Daciei, *Bessi* trib în zona Rodope din sudul Traciei — *Biessi* în teritoriul tracilor liberi din Carpații nordici, *Moesi* la Dunăre (în Moesia) — *Mysi* (Μυσοι) în nord-vestul Asiei Mici etc.

[1] Atestări documentare în numeroase exemple (la numele mai frecvente numai „*in Auswahl*") se află în repertoriul lui Decev, *Sprachreste* (supra, p. 68). Cifrele indicînd numărul exemplelor nu sînt toate absolute și ele vor crește prin descoperirile epigrafice și papirologice viitoare.

sînt forme strîns înrudite ori identice ca paralèle, „dublete". De altă parte, este natural ca elemente radicale (teme) însemnînd „așezare, sat, cetate, fort(ificație)" să se repete în toponimele compuse avînd ca prim membru un element oarecare; astfel: *-bria* „cetate, oraș" în *Mesembria, Poltymbria, Selymbria*; *-dava* „sat" în *Buridava, Comidava, Desudava* etc.; *-basta* „cetate, fort, sat" în *Tasibasta, Zerobasta*; *-dizos* „fort, cetate" în *Cistidizos, Tarpodizos*; *-para* „sat" în *Bendipara, Brentopara, Crasalopara, Gelupara* ș.a. Semnificația primului element (ca determinativ al celui de-al doilea) în asemenea toponimice compuse — dat desigur după vreo caracteristică a terenului ori locului, sau după un personaj ori zeitate „eponimă" etc. — este în marea majoritate a cazurilor obscură, neexplicată etimologic.

Schimbarea antroponimelor. În urma procesului intens de grecizare (mai ales în regiunea de la sud de Haemus și în zona pontică, precum și în teritoriile ellenice și orientale de limbă greacă) și de romanizare (la nord de Haemus, Moesia, Dacia și în provinciile vestice ale Imperiului Roman), vechile nume personale ale traco-geto-dacilor au fost treptat înlocuite cu nume grecești și romane, ceea ce se observă de la o generație la alta, tatăl purtînd nume trac, fiul (fiica) nume grecesc sau roman: Θουκυδίδης Ολορου, Thucyd., IV, 10, 4 (supra, p. 28, n. 4), Ἑρμογένης Αυλουζενεος BIAB, XVII, p. 266 — 7, Μηνόφιλος Αυλουζελμεως AEM, XIX, p. 61 Ἡραὶς Διζαλου etc.; C. Iulius *Dizalae* f(ilius) Fab(ia tribu) Gemellus, CIL, VI, 2645; Sex. Rufio Achilleo Sex. Rufius *Decibalus* fil(io) CIL, VI, 25572; M. Aurelius *Diascentus* vet(eranus) aug. n(ostri) cum M. Aur(elio) Antiochiano fil(io), 3452 etc. Înlocuirea numelor „barbare" cu cele grecești (resp. romane) nu a fost peste tot și de la început uniformă și definitivă; se cunosc cazuri de reveniri la nume trace în aceeași familie: nepotul primește numele național purtat de bunic, de ex. Λυσίμαχος Βαστακιλου Θρᾳξ καὶ Βαστακιλας καὶ ...ωμος οἱ υἱοὶ αὐτοῦ (OGIS, nr. 734), Σαδαλα Αριστοδήμου (BCH, IX, 1885, p. 348), Claudius *Terens*, fiul lui Cn. Claudius Leonticus (IG, II, 3690, 3689), *Mucasenus* Ce(n)sorini (CIL, III, 1195) etc. Adoptînd limba, uneori cetățenia și de regulă moda numelor personale grecești ori romane (acestea din urmă cu *praenomen, nomen gentilicium, cognomen*, după împărații romani sau

după familiile romane de la care au primit cetățenia), traco-dacii (la fel ca ceilalți provinciali ai împărăției) păstrează de obicei (mai ales în primele generații) vechiul antroponim individual trac în loc de cognomen; cazurile sînt foarte numeroase, de ex. M(arcus) Ulpius *Bitus* CIL, VI, 31166, Ulpius *Aulucentus* III, 4378, P. Aelius *Bitus*, VI, 31151 b 14, T. Aurelius *Bitus*, VI, 3243, Aurelius *Aulutralis*, III, 8118, Aurelius *Dizala*, VI, 3202, Silvinius *Decebalus*, *Epigraphica*, XIII, 1951, p. 138 etc. Sînt în general oameni liberi, foști supuși provinciali de condiție juridică „peregrină", majoritatea militari și veterani; de asemenea liberții, cu specificarea condiției libertine : Appuleius A. l(ibertus) *Bitus*, CIL, VI, 12193, C. Iulius Iuliaes libertus *Bitus*, *Notizie degli scavi*, 1922, p. 416 ș.a.; unii liberți nu au decît un nume, cel adus din patria traco-dacică: *Scorilo* Ressati libertus domo Dacus, CIL, III, 13379, *Sassa* coniux et conliberta nat. Daca CIL, III, 14355, 15 etc., iar sclavii sau „peregrinii" (provinciali fără cetățenie romană) au de asemenea un singur nume. Uneori tracii romanizați, luînd *„tria nomina"* de bună factură romană, păstrau numele autohton drept poreclă, *„signum"* [1] : Ael(ius) Vale(n)s qui et *Esbenus*, CIL, III, 8040, A. Iulius Valens qui et *Diza Serri* fil(ius), CIL, X, 8374a, C. Iulius Victor qui et *Sola Dini* f(ilius), CIL, X, 3593, CIL, II, 2984 etc.; nu lipsesc nici cazurile inverse : dacul *Diurpaneus* qui Euprepes Sterissae f(ilius) Dacus a primit la Roma porecla grecească Εὐπρεπής („drăguțul, simpaticul"), CIL, VI, 16903 ș.a[2].

Antroponimele traco-dace au dispărut integral și definitiv în secolele VI - VII e.n., iar toponimele din teritoriile traco-dace (de origine tracă ori romană, greacă etc.) existente pînă în secolele VI-VII au fost în cea mai mare parte înlocuite cu altele slave ori modificate ca formă (fonetica) după articularea slavă (v. infra, cap. IX).

---

[1] În legătură cu acest element onomastic, destul de frecvent în inscripțiile grecești și latine din epoca imperială (mai ales în secolele III și IV), vezi bibliografia și cîteva exemple citate în AISC, III, 1941, p. 155; Kubitschek, *Signum (Doppelname)*, în RE, II A, col. 2448—2452.

[2] V. Beşevliev, „Linguistique Balk.", VI 1963, p. 61—70; *Proučvaniia vîrhu ličnite imena u Trakite*, Sofia, 1965, 130 p.; K. Vlahov, *Živa Antika*, XV 1965, p. 39-44 etc.

STRUCTURA NUMELOR PROPRII

Elemente radicale. Numele de persoane și de locuri (ape, munți etc.) la popoarele de limbă indo-europeană — și la fel la traco-daci — erau formate fie din d o u ă e l e m e n t e (rădăcini, teme), fiind nume compuse „pline" *(„zweistämmige Vollnamen")*, ca antroponimele trace *Aulu-centus, Aulu-poris, Aulu-tralis, Bure-bista, Dece-balus, Diu-zenus, Diza-tralis* ș.a., toponime *Comi-dava, Crasalo-para, Germi-sara, Sarmi-zegetusa, Tarpo-dizos* etc. și chiar, în hidronime : *Conta-desdos*; fie dintr-un s i n g u r radical, formînd „nume scurte" (Kurznamen, Kosenamen), care puteau să fie lipsite de elemente sufixale, ori să aibă un sufix sau două (*Bithys, Bendis, Brea*; ori *Arti-la, Abrozes, Dorz-enthes*; *Drongilon* etc.; despre sufixele derivative : infra, p. 168—170). Aceste categorii de nume se constată la traco-daci în proporția indicată mai sus (p. 160), majoritatea fiind „nume simple" dintr-un singur radical, adică la antroponime 875 simple, 300 compuse, la toponime 700 simple, 220 compuse. S-a presupus și pretins mai demult (secolul al XIX-lea) că inițial toate antroponimele purtate de „indo-europeni" ar fi fost alcătuite din două elemente radicale (nume compuse), iar cele simple n-ar fi fost propriu-zis decît „forme scurtate" (Kosenamen) din numele „pline" (compuse), cum ar fi la traci, de ex. *Bithys* scurtat (luîndu-se numai partea inițială) dintr-un nume „complet" ca *Bititralis* ori *Bithycentus*. Dar s-a observat și admis apoi că asemenea teză nu este verificată de fapte, căci existau dintru început nume proprii „simple", alcătuite dintr-un singur element radical, paralel cu cele formate din două radicale (compuse), la toate popoarele de limbă indo-europeană. Aceeași era situația, evident, și la traco-daci, la care în epoca istorică prevalează, fiind mult mai numeroase, antroponimele „simple", constînd dintr-un singur radical (temă), decît cele compuse, în proporție de aproximativ 3 : 1 (personale simple 875, compuse 300; toponime simple 700, compuse 220). Nu vom înșira aici pe categorii aceste nume, care ar forma niște liste alfabetice prea lungi și eventual inutile; multe elemente radicale (cele cu etimologie identificată sau probabilă) se află în lista alfa-

betică din cap. V (p. 89—130), rădăcinile (baze) i.-e. identificate în ele, cap. VI A (p. 131—137); alte nume în repertoriul lui Decev *(Sprachreste)*.

Numele compuse la traco-daci reprezintă cam 1/4 din totalul materialului onomastic cunoscut azi din atestările literare, epigrafice, numismatice și papirologice, fiind cam în egală proporție la antroponime ca și la toponime; 300 de nume personale și 220 de toponime compuse sînt cifre mari, s-ar putea zice chiar considerabile, dacă se ține seama de faptul că asemenea nume sînt rare sau lipsesc în măsură deosebit de semnificativă la unele populații de limbă indo-europeană: la illiri și messapi (salentini, iapygi etc.) din vreo 450(?) antroponime, abia 12 sau 13 sînt compuse (ca *Epi-cadus, Sceno-barbus*; *Scerdi-laid-*), iar la „italici" (inclusiv latinii, romanii) ele sînt aproape dispărute în epoca istorică (de cînd datează atestările epigrafice). Antroponimele și toponimele compuse ale traco-dacilor sînt alcătuite (ca la toate popoarele, de ex. gr. Ἀριστο-τέλης, Δημο-σθένης, Διο-γένης; Ὑάμπολις, Μεγαλόπολις etc.) din două radicale simple alăturate, conținînd deci două noțiuni care se determină reciproc dînd un sens, o idee *(Aulu-centus, Aulu-poris, Diu-zenus*; *Germi-sara* etc.). În limbi bine cunoscute (greaca, slava, germanica etc.), sensul și corelația celor două elemente onomastice apar clare în majoritatea cazurilor, putîndu-se formula chiar „traduceri" ale numelor proprii de oameni sau locuri, localități sau triburi, ape sau munți ori zeități etc. (cf. supra, p. 84); dar în limba tracă foarte rar se poate da asemenea „traducere" (cf. cap. V), deoarece, din cele două elemente radicale puține sînt tîlcuite etimologic, încît în majoritatea cazurilor nu apare limpede rostul morfologic și semantic al fiecăreia din cele două rădăcini (teme). La unele nume compuse cu etimologie clară pentru ambii membri se poate spune că primul determină pe al doilea, cum ar fi în topon. *Germi-sara* „caldă apă", *Aulu-poris* „iubit copil"(?), *Diu-zenus* = gr. Διογένης „din Zeus născut" sau „de divină origine"; deci primul element este de natură adjectivală, al doilea mai mult substantivală. În toponimele compuse însemnînd „localități", elementul final *-basta, -bria, -dava, -dizos, -para* apare limpede în ce privește semnificația etimologică și morfologică; dar, cum s-a spus (p. 163), partea inițială a numelor rămîne obscură în majoritatea cazuri-

lor, încît din aceste toponime compuse foarte puține sînt explicabile etimologic integral, cum ar fi *Bessa-para* „satul (tribului) Bessilor?", *Bendi-para* „satul (zeiței) *Bendis*", *Tarpo-dizos* „cetatea de la prăpastie (stîncă, vale?)", *Pulpu-deva* tracizarea numelui grec Philippopolis, deci „al lui Filip oraș (Filipești)", *Sarmi-zegetusa* „cetatea de palisadă pe stîncă"(?). Asemenea tîlcuiri —majoritatea aproximative— vor fi posibile în măsură mai largă și eventual cu mai multă certitudine, cînd studiul comparativ-etimologic al fragmentelor limbii traco-dace va fi mai avansat. În schimb, la numele simple, tîlcuirea este mai ușoară cînd semnificația rezultă din etimologia clară a elementului radical, de ex. *Blōst-* „floare", *Clagissa* „faimă, veste etc.", *Gaidreas*, *Langaros*, ori nume de zeități ca *Zamolxe* etc.

În ce privește locul elementelor alcătuitoare în numele personale compuse la traco-daci, se observă în general că ele sînt fixe adică apar fie ca prim, fie ca secund membru, de ex. : *Aulu-* apare numai la început, *Aulu-centus*, *Aulu-poris*, *Aulu-tralis*, *Aulu-zenus*; la fel *Dini-*, *Dia-*, *Epta-* etc.; alte elemente apar numai la sfîrșit, ca al doilea membru : *-poris* în *Aulu-poris*, *Dale-poris*, *Muca-poris*; *-tralis* în *Aulu-tralis*, *Dale-tralis*, *Muca-tralis* (sau în nume scurte : *Dinis*, *Eptala*, *Porinis*, *Tralis* etc.). Cele două cazuri de „inversare" a elementelor componente la traci sînt *Beithyceilas* și *Ceilabeithys*, ca și *Aulucentus*, *Biticentus* alături de *Cento-zaera*. Fenomenul este, în schimb, destul de frecvent în onomastica elenică, de ex. Ἱππόστρατος și Στράτιππος, Ἵππαινος și Αἴνιππος, Νικόδημος și Δημόνικος etc. (Fraenkel, RE, XVI, 1617), fapt care încă face să sporească în măsură considerabilă (supra, p. 161) numărul și varietatea antroponimelor compuse ale grecilor antici.

Morfeme. Majoritatea numelor simple (alcătuite dintr-un singur radical) și cîteva din cele compuse (de ex. *Sarmi-zege-tu-sa*) prezintă la traco-daci o remarcabilă bogăție și varietate de sufixe derivative, care constituie o particularitate de seamă a sistemului lor onomastic. Elementele sufixale în antroponime și în toponime sînt în aparență identice (asemănătoare ca formă); dar originea, semnificația și raportul de la o categorie la alta sînt necunoscute în majoritatea cazurilor, dacă nu aproape în totalitate. Este alcătuit aici un repertoriu de sufixe în numele proprii trace, cu cîteva exemple de antroponime și toponime, fără a căuta să întocmim

tabele complete ce nu și-ar avea rostul, mărind poate inutil extensiunea acestui capitol de monografie filologico-lingvistică; din același motiv de economie se omite indicarea atestărilor documentare din autori și inscripții greco-romane [1].

Nume fără sufix. Unele nume proprii (mai ales antroponime) traco-dace nu au vreun sufix derivativ, fiind simple rădăcini (resp. baze) indo-europene („sufix zero"); de ex.: *Atta, Bastas, Bendis, Bila, Bithys, Bisa, Bobas, Bosis, Goca, Cosis, Cyze* etc.; etnonime: *Bessi, Daci, Getae, Dioi*; relativ mai puține sînt toponimele din această categorie, ca *Lissos, Lygos, Resos, Sale, Samus, Siras* etc.

SUFIXELE

Elementul **-n-** (precedat de vocala *a, e, i, o*)

antrop.: *Bendina, Bizienis, Brizenis* (sau *Bri-zenis* compus?), *Burgaena, Dalenus, Derzenus, Dolanus, Ebrenus, Scorinis, Tutenes, Zinenis; Zuraturmenis;*

topon.: *Abretteni, Acmonia, Carbrinus, Lisenon.*

Elementul **-nt-**

antrop.: *Bubentis, Dorzenthes, Mucantius. Rescentus*(?);

topon.: *Bisanthe, Byzantion, Corsantos.*

Elementul **-nd-**

antrop.: *Berecyndai* (Berecyntai);

topon.: *Bedyndia, Melanditai, Mariandyni*(?).

Elementul **-nk-**

antrop.: *Dolonci* (etnonim);

topon.: *Cobenciles* (Proc.).

Elementul **-ng-**

antrop.: *Consingas, Cosingis, Putinga;*

Elementul **-r-** (precedat de *a, e, o, u, y*)

antrop.: *Andra (Andrabys)*?, *Beithyris, Centhiaros, Dabreias, Dobrates, Gaidreas, Langaros (Longaros), Mucaris;*

topon.: *Basteira, Bederiana, Carberos, Naparis, Stageira.*

Elementul **-l-** (precedat de *a, e, i, u, y*)

antrop.: *Artila, Benilos, Bithylos, Cozeilas, Dizala, Drepala, Eptala, Gerula, Pyrmerula, Rebula, Sadala, Scorylo, Zerula, Ziaelas;*

topon.: *Argilos, Bragylos, Coralli, Dertallos, Moryllos, Resculum, Sermyle, Terpyllos.*

[1] Numele proprii citate în acest tabel se află în repertoriul lexical-etimologic (cap. V) ori în Decev, *Sprachreste.*

Pare a fi mai curînd sufix decît element radical *-ls-* în antroponimele *Cotelses, Doidalses, Dorilsis, Tyrelses.*

Elementul **-t-** (precedat de vocale)

antrop.: *Dalutius, Magutis, Mucatius, Mussatus, Myndrytus*; ori fără vocală de legătură : *Zoltes;*

topon.: *Angites, Arsietai, Greseita, Piretus, Sarmizegetusa, Zareta.*

Elementul **-d-** (precedat de vocale)

antrop.: *Carsidos* (genitiv), *Cusides, Dicedos, Melgidis, Sabadios, Zeipados, Zercedis;*

topon.: *Moccada (Mocadion), Paloda, Zatidis* (vicus).

Elementul **-s-** (*-ss-*, precedat de vocală)

antrop.: *Aptasa, Clagissa, Durisses, Mucases, Patumases, Rigasis;*

topon.: *Ambason, Cerbesion, Edessa, Marisos, Moriseni, Odessos, Odrysae Panysos, Sarmizegetusa, Tibisis, Tyrissa, Zilmissos.*

Elementul **-sk-** [1]

antrop.: *Ammadiscos, Daciscus, Dizasscos* (sufix traco-dac, ori grec, latin?);

topon.: *Artiscos, Bromiscos, Doriscos, Drabescos, Starascos, Tibiscos.*

Elementul **-st-**

antrop.: *Cozistes, Degistion* (cf. germ. *Dagistheus*), *Diastes, Dizastes, Dringistas, Medistas, Patumastes, Prisosta, Romaesta;*

topon.: *Bemastes, Rabeston, Rubusta, Tiristasis.*

Elementul **-k-**

antrop.: *Bastacos, Dizzace, Ronaces, Sadocos, Zalmodegicos;*

topon.: *Aizice, Artacia, Astace, Dorticon, Napoca.*

Elementul **-kl-**

topon.: *Genucla.*

Elementul **-p-**

antrop.: *Beithipes, Dentupes, Dizapes, Deopus, Medopa, Mucapus;*

topon.: *Burdipta, Datyleptoi, Paioplai.*

Elementul **-m-**

antrop.: *Zinama; Cara-basmos* (teonim);

topon.: *Asamus, Berzame, Dindymos, Zilmissos.*

---

[1] Al. Graur, *Le suffixe roumain -ESCU et le suffixe thrace -ISK*, în „Romania" (Paris), LIII, 1927, p. 539—552, p. 551 „*il devient difficile, dans ces conditions, de soutenir que roum. -esc- provient du lat. -iscus. Au contraire, par le thrace, le sens s'explique très bien...*"; foarte ingenios și original, dar nu tot atît de convingător.

Elementul **-b-**

antrop. : *Deobus*(?), *Nastabus;*

topon. : *Astibos, Carrabia, Entribai, Scoroba* (munte, Bithynia).

Elementul **-i-** (*-ion, -ios)*

antrop. : *Spartacion, Torcion, Degistion* (poate sufix grecesc);

topon. : *Pangaion* (munte), etnonime (mai mult cu caracter antroponomastic, nu geografic) : *Dersaioi, Nipsaioi, Rondaioi, Sapaioi.*

Elementul **-u-**

topon.: *Berzovia, Sâlsovia.*

IX. DISPARIȚIA LIMBII TRACE ȘI RELICTELE EI VII

E știut că despre traci există în documentele scrise grecești și romane informații dintr-o perioadă de timp cuprinsă între secolul al VI-lea î.e.n. și secolul al VII-lea e.n., deci aproximativ 12 veacuri (dacă se face abstracție de datele literare în parte de caracter legendar-mitologic cu privire la perioada protoistorică); din acest răstimp avem și indicații asupra limbii lor (vorbită neîntrerupt de o numeroasă grupă de triburi) și materiale fragmentare în transcriere greacă și latină, cunoscute azi : glose și nume proprii care au format obiectul prezentei monografii lingvistice-istorice. La sfîrșitul ei nu vor fi lipsite de interes cîteva date, informații și indicii cu privire la fenomenul d i s p a r i ț i e i limbii tracodacilor și la fragmentele ce s-au păstrat și perpetuat în teritoriile și la populațiile de limbă romanică, slavă și albaneză, care au moștenit o parte din fondul etnic-social și lingvistic al traco-getodacilor din zona carpato-balcanică și dunăreană [1].

Transformările populației trace. Datorită condițiilor social-istorice prin care au trecut ținuturile și populațiile traco-dace la sfîrșitul epocii antice — în urma pătrunderii influenței culturaleconomice și politice grecești și romane, dar mai ales a ocupării celei mai mari porțiuni din teritoriul traco-geto-dacic de către romani—, populația autohtonă care vorbea limba indo-europeană traco-dacă de tip satem a trecut prin transformări culturale, politice-sociale și chiar etnice profunde, fiind supusă unui vast

[1] Cf. SCIV, VIII, 1957, p. 252—263.

proces de deznaționalizare în general lent și îndelungat, pe alocuri însă (de ex. în Dacia carpatică, între anii 106 și 271 e.n.) violent și rapid, avînd ca primă urmare înlocuirea treptată a limbii naționale (ale cărei resturi scrise din antichitate au fost examinate în capitolele precedente) și adoptarea limbii grecești ori a celei latine (romanice); în această din urmă limbă, generalizată și perpetuată într-un vast teritoriu („Romania" orientală, balcano-carpatică) s-au păstrat elemente lexicale traco-getice, alcătuind așa-numitul „substrat" al limbii române (cf. infra, p. 187—222). Ultimele mențiuni despre traci — destul de numeroase, mai multe decît în perioada imediat anterioară (secolele IV—V e.n.) — sînt din secolul al VI-lea, cînd în ierarhia politică și militară, în rîndul trupei și chiar în administrația imperială romano-bizantină apar o mulțime de „Thraces", numiți în literatura istorică bizantină a secolelor VI—VII și *Bessi* [1], unii purtînd nume trace de factură arhaică, de exemplu: *Belisarius, Benilos, Boraides, Burcentius, Buzes, Cutzes, Marcentius, Seuthes, Zimarchus, Ziper* etc., alții luîndu-și nume romane, ca împărații Iustinus I, Flavius Iustinianus, Tiberius Constantinus al II-lea, ori comandanții militari Constantinus, Domentiolus, Marcellinus, Marcianus, Germanus, Patriciolus, Valerianus, Vitalianus etc. Toate aceste numeroase știri importante și deosebit de semnificative sînt adunate și valorificate în cercetarea monografică citată (supra, p. 29, n.4; cf. infra, p. 174).

Limba tracă în secolul al VI-lea e.n. Faptul că elementele militare romano-bizantine originare din Tracia, Moesia și Dardania poartă încă în secolul al VI-lea antroponime de veche factură tracică și sînt desemnați aproape totdeauna cu *ethnicon*-ul „Thrax (Bessus)" ar fi un indiciu pozitiv că l i m b a tracă era vie în această vreme, vorbită adică de o parte a populației provinciale, cel puțin în unele regiuni ale Traciei și Dardaniei (din interiorul zonei muntoase), că prin urmare nu era complet înlocuită de

[1] „Bessus" este frecvent utilizat în loc de „Thrax" în secolele II—III e.n.; cf. SCIV, VI, 1955, p. 78; el apare (Bessi—Bisseni) în literatura istoric-cronicărească a evului mediu (G. C a n k o v a - P e t k o v a, *La survivance du nom des Besses au Moyen-Âge*, în „Linguistique Balkanique", VII, 1962, p. 93—96), fiind un motiv literar-cărturăresc, anacronism.

latină, limba oficială devenită populară[1]. Nu avem vreo probă documentară directă și absolut sigură în acest sens; singurele indicii sînt niște informații — de altfel nelipsite de echivoc — despre „limba bessică" vorbită de călugării din Palestina și Sinai. Pe malul de răsărit al Iordanului, aproape de Marea Moartă, călugărul Theodosie (mort în a. 529) a clădit în locul numit „al lui Cutilas" [2] o mănăstire cu trei biserici : una pentru cei care vorbeau greaca, „alta în care neamul bessilor înalță rugăciuni celui prea înalt în limba lor națională", alta pentru cei care vorbeau armeana, iar una pentru nebuni [3]. Din mănăstirea bessilor (Σουβίβα τῶν Βέσσων, de la Iordan), aceștia au intervenit sub comanda unui Theodulos în luptele religioase dintre secte, de partea ortodocșilor din Ierusalim (pe la a. 540)[4]. După o relatare din jurul a. 570, la o mănăstire de la Muntele Sinai existau trei abați care vorbeau mai multe limbi, între acestea și bessica [5]. Opiniile eruditilor asupra valorii acestor știri sînt divergente : Tomaschek admitea că este vorba în adevăr de „besso-romani" și de vechea limbă tracică din Peninsula Balcanică, interpretare acceptată de Usener, Holl, Philippide și Beșevliev; alții însă (după Gildemeister) au înțeles altceva prin „limba bessilor" : pentru E. Nestle, ea nu poate fi tracică, ci „abisiniană", ori mai curînd limba iberică,

---

[1] H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, 1960, 327 p. (recenzie : „Cerc. lingv.", VI, 1961, p. 209—218); S. Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor*, București, 1961, 161 p. (recenzie : „Cerc. lingv.", VI, 1961, p. 443—452).

[2] *Cutilas* a fost considerat nume tracic (Tomaschek, Beșevliev ș.a.); este însă mai curînd oriental-semit (Κουτιλλάς, Κουτις etc.).

[3] *Der heilige Theodosios, Schriften des Theodoros und Kyrillos*, herausg. v. Herm. Usener, Leipzig, 1890, p. 45 (ἑτέραν ἔνθα κατὰ τὴν οἰκεῖαν γλῶσσαν γένος Βέσσων τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς ἀποδίδωσιν). Cf. *Vita S. Theodosii Coenobiarchae*, IX, 37 (PG, 114, p. 505); *Acta Sanct. Ian.*, I, 692a.

[4] *Vitae patrum*, X, 157, în PL, 74, p. 199 = Iohann. Moschi, *Pratum spirituale*, cap. 157, în PG, 87, 3, p. 3025.

[5] ItH, ed. Gildemeister, cap. 37, 27; ed. Geyer, p. 183 „*sunt tres abbates scientes linguas, hoc est latinas et graecas, syriacas et aegyptiacas et bessas*". — O „mănăstire a bessilor" exista și în capitala imperiului, la Constantinopol, Mansi, *Concil. collectio*, VIII, 987 : Andreas ἐλέῳ θεοῦ πρεσβύτερος καὶ ἡγούμενος μονῆς τῶν Βέσσων. Cf. R. Janin, *Echos d'Orient* (Paris), XXXII, 1933, p. 431.

iar după E. Kuhn ar fi „latina vulgară" din Tracia [1]. O cercetare mai amănunțită și noi descoperiri în viitor vor lămuri eventual accepția termenului „Bessus" în aceste informații cu privire la limbă în secolul al VI-lea și raportul unui asemenea termen cu populația traco-romană din zona balcanică, contribuind la rezolvarea dificilei probleme a condițiilor și epocii în care traca a fost înlocuită prin limbile vorbite azi aici.

Înlocuirea limbii și onomasticii trace. În legătură cu fenomenul dispariției limbii traco-dacilor este de remarcat faptul de ordin general că din cele trei categorii de materiale lingvistice : *a)* limba vie cotidiană, *b)* antroponimele, *c)* toponimele — mai multă putere de rezistență în timp au cele din urmă, legate de locuri, de teren (localități, ape, munți etc.) ce sînt transmise și perpetuate de populațiile și orînduirile social-politice succesive (care ocupă și locuiesc pe rînd teritoriile respective). Idiomul viu și numele de persoane (inclusiv de zei, clanuri, popoare) dispar însă ori se transformă o dată cu schimbările, eventual migrarea populației care le-a creat și le-a pus în circulație și în a cărei viață social-economică ele au un rol de importanță îndeobște cunoscută și recunoscută, ca cele mai caracteristice produse ale vieții lor colective.

În urma deznaționalizării (romanizării sau grecizării) tracilor și geto-dacilor, se înlocuiesc și dispar la început antroponimele (cf. supra, p. 163) și limba vorbită — produse sociale ce sînt mai mult și direct legate de p e r s o a n e, de colectivitatea vorbitoare și muncitoare. În Tracia și Moesia, ca și în Dacia carpatică (începînd de la sfîrșitul secolului al III-lea e.n.) — în măsura cît poate fi întrevăzut fenomenul în izvoarele scrise grecești și latine — dispar pe neobservate graiul popular autohton ca și, în aceste teritorii și în restul lumii greco-romane, toate numele personale atît de numeroase și caracteristice ale traco-geto-dacilor; din bogata lor antroponomastică nu s-a transmis n i m i c direct

[1] W. T o m a s c h e k, SB Akad. Wien, 99 (1881), p. 499—507, *Thr.* I, p. 77—78; Usener, *loc. cit.;* E b. N e s t l e, *Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, LXI, 1907, p. 500—501 *„ich glaube nicht, dass die Sprache dieses thrakischen Stammes gemeint ist, weiss wenigstens nichts davon, dass etwa eine Kolonie von Mönchen thrakischer Abstammung sich auf dem Sinai niedergelassen hätte. Eher als an* a b e s s y n i s c h *denke ich an* i b e r i s c h, *in welcher Sprache allerlei Handschriften noch heute auf dem Sinai liegen...";* E. K u h n, *ibid.*, p. 759; K. H o l l, *Hermes* XLIII, 1908, p. 245-6; P h i l i p p i d e, OR, I, p. 451, n. 3; V. B e ş e v l i e v, „St. clas.", III, 1961, p. 260—261 (*Die Thraker im ausgehenden Altertum*, p. 251—263; cf. recenzia acestui articol cu unele rectificări și completări : SCIV, XIV, 1963, p. 475—479).

și pe cale populară epocii feudale și moderne, totul pierzîndu-se și căzînd în uitare la începutul secolului al VII-lea [1]. Dar dispariția numelor trace relativ tîrziu este un indiciu despre dîrzenia, tenacitatea și puterea de rezistență a populațiilor respective; la illiri, atare fenomen s-a petrecut cu cel puțin două secole mai înainte, căci ultimele atestări de illiri cu nume specifice sînt de la începutul secolului al IV-lea (de ex. un martir *Dasius* în vremea lui Dioclețian), după care dispar mențiunile de antroponime illire în textele literare, epigrafice, papirologice. De altfel, despre limba illiră în general există mai puține informații, iar numele personale și toponimele sînt în număr mult mai redus decît cele ale traco-geto-dacilor.

Toponimia teritoriilor traco-dace a fost preluată aproape integral (dată fiind continuitatea așezărilor respective) de către ocupanții romani și păstrată cu unele amplificări și adaosuri, în bună parte romanizată. Această toponimie traco-romană s-a menținut tot timpul stăpînirii bizantine în zona balcanică. Importante și semnificative pentru situația toponimiei, deci în oarecare măsură pentru limba vie, curentă și romanitatea din teritoriile traco-moeso-getice în secolul al VI-lea, sînt listele de localități și observațiile din cartea a IV-a a celebrei scrieri istorico-geografice a lui Procopius [2] „despre construcții" (Περὶ κτισμάτων, *De aedificiis*) [3]: lucrările de caracter militar și civil, clădirea ori refacerea castrelor (burguri) și înfrumusețarea orașelor și a unor localități mai mărunte, pentru consolidarea sistemului defensiv și refacerea prestigiului împărăției [4]. Tabelele de toponime (în toată Peninsula: 654) conțin nume de mai multe categorii (după originea

[1] Pe bună dreptate releva atare situație acum patru decenii A. Graur, „Romania" (Paris), LIII, 1927, p. 551 *„la grande masse des noms roumains est d'origine récente, néogrecque ou slave; les noms latins eux-mêmes ont presque complètement disparu : il n'en reste que des traces tout-à-fait isolées dans les noms de saints. Des nom préchrétiens il ne reste rien, le christianisme a tout balayé. Il est vrai que Philippide* (OR, I, 464-6; infra, p. 177) *présente une série de noms roumains qu'il fait dériver de noms latins, illyriens ou thraces; mais aucune de ces étymologies n'est convaincante"*.

[2] Procopii Caesariensis *Opera omnia*, recognovit Iacobus Haury, Lipsiae, Teubner, I (1905), II (1905), III 1 (1906), III 2 (1915); reeditare de G. Wirth, 1959—1964. Despre Procopius: K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, München, ed. a II-a, 1897, p. 230—237 și ampla monografie din RE, XXIII (1957), col. 273—599 (B. Rubin).

[3] *Procopius, ex recensione Guil. Dindorfii*, vol. III, p. 264—308 (*Corpus Scriptorum historiae Byzantinae*, Bonn, 1838); *Procopii Opera*, rec. I. Haury, III 2, p. 5—185; cartea a IV-a la p. 102—149; ed. Wirth, vol. IV.

[4] Cf. SCL, XIII, 1962, p. 393—400 (= „Revue de Linguistique", VIII, 1963, p. 123—132).

etno-lingvistică), între care prevalează două mai de seamă: *a)* indigene (trace [1], puține illire [2]), *b)* latine — romanice (ori de tip romanic, cu elemente latine, grecești, gotice etc.) [3]. Multe dintre ele (din toate categoriile deopotrivă) sînt păstrate și transmise cu erori (dacă nu au fost consemnate greșit chiar de la început, de însuși autorul operei, pe la a. 558, cînd au fost copiate din dosarele serviciilor imperiale din Constantinopol); dar prin munca cercetătorilor filologi și lingviști, multe erori au fost îndreptate, semnalîndu-se bogăția și varietatea numelor și a elementelor lexicale conținute în ele (trace, latine-romanice, grecești, germanice etc.) și care sînt importante documente ale influențelor lingvistice asupra fondului toponomic indigen și a procesului de romanizare, adică a limbii populare a Traciei și Moesiei în secolul al VI-lea [4]. Toponimia romanică ori traco-română a acestor teritorii s-a menținut pînă la începutul perioadei slave, cînd a fost înlocuită ori a dispărut treptat pe măsură ce se transforma caracterul așezărilor (orașe, castre) epocii romano-bizantine. În secolul al VII-lea, slavo-bulgarii au preluat numirile de ape, locuri și localități întîlnite aici și le-au păstrat întrucît erau menținute și locuite așezările respective, modificîndu-le fonetismul potrivit cu sistemul fonetic al limbii lor. Elementele vechi trace în toponimia medievală și modernă a teritoriului balcanic (unde

[1] Toponimicele trace și getice din *De aedificiis*, relevate de Tomaschek (1894), Mateescu (1923, 1926), Jokl (1926) și de alții, sînt consemnate (cu unele erori) în repertoriul lui Decev, *Sprachreste*.

[2] Anton Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, Wien, I, 1957, 364 p., cu numeroase și grave erori (cf. „Cerc. lingv.", V, 1960, p. 166—176).

[3] A. Philippide, OR, I, p. 427—442; P. Skok, *Zum Balkanlatein*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", XLVI, 1927, p. 385—410, XLVIII, p. 398—403, L, 1930, p. 484—532, LIV, 1934 în special p. 424—494 (pentru *De aedificiis*); cf. și nota lui Skok, *De l'importance des listes toponomastiques chez Procope pour la latinité balkanique*, în BIAB, IX, 1935, p. 161 (grupează toponimicele de tip latin-romanic ori cu elemente latine în 11 categorii după alcătuirea, sistemul de compunere și derivare); mai dezvoltat: RIEB, III 1937-8, p. 47—58; V. Beșevliev, BIAB, XIX, 1955, p. 279—302; H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene* (supra, p. 173).

[4] Despre teza eronată și cu totul anacronică (Šafařik, Drinov, Duicev; reluată în forme aberante mult mai grave, la 1958, de V. Georgiev) care încerca să identifice în listele toponimice procopiene din secolul al VI-lea cîteva nume de dată mai tîrzie, atribuindu-le populațiilor slave stabilite începînd din secolul al VII-lea în Moesia și Tracia, v. observațiile critice și demonstrațiile expuse în SCIV, XII, 1961, p. 184—186.

stăpînirea bizantină a durat ceva mai mult), în Bulgaria, Grecia nord-estică și Turcia europeană, nu sînt prea numeroase prevalînd în chip firesc h i d r o n i m e l e: cîteva din cursurile de apă principale, relativ destul de numeroase, cu nume vechi de factură tracică; astfel, în ordine alfabetică: *Agrianes* (Ergine), *Almus* (Lom), *Asamus* (Osem), *Athyras (Ieterus*, Iantra), *Ciabrus* (Cibrica), *Margus* (Morava), *Nestos* (Mesta), *Oiscos* (Iskăr), *Panega* (Panac?), *Pincus* (Pek), *Strymon* (Struma), *Timacus* (Timok), *Tonzos* (Tundja), *Utus* (Vid) etc. [1]. Dintre numele de l o c a l i t ă ț i sînt păstrate relativ mai puține, din toponimia „majoră": cîteva centre principale urbane și fortificate ale Traciei și Moesiei, unde viața social-economică a durat ceva mai mult într-o legătură de continuitate traco-romano-bizantină și -slavă; astfel: *Durostorum* (Dristra, Silistra), *Serdica* (Sredec; înlocuit în evul mediu cu „Sofia"), *Naissus* (Niș), *Pulpudeva*, formație hibridă greco-tracică, după grecescul „Philippopolis" (azi Plovdiv) etc. [2]. În urma invaziilor, războaielor și devastărilor neîntrerupte începînd de la mijlocul secolului al III-lea e. n. pînă în secolul al VII-lea, orașele mari și mici, satele, castrele și fortificațiile, ca și acele numeroase

[1] Vezi lucrările lui St. Mladenov citate la p. 59 și ZONF, III, 1927, p. 138—144, ZslPh, II, 1925, p. 506—521, III, 1926, p. 184—201; de asemenea „Godișnik" Pl., 1954, p. 196—198 (în legătură cu *Oiscos*); D. Decev, „Izvestiia Instit. bălg. ezik", III, 1954, p. 267-283; V. G e o r g i e v, în „Linguistique Balkanique", I, 1959, p. 5—16, III, 1961 etc.

[2] Alte elemente invocate ca „descoperiri" de rămășițe trace în toponimia și antroponomastica Bulgariei moderne („Linguistique Balkanique", II, 1960, p. 69—86 I. D u r i d a n o v, *Der thrakische Einfluss auf die bulgarische Anthroponymie*: *Beso, Beško* în legătură cu „Bessi"; *Bico, Bica* cu trac *Bitus, Dako* cu... *Daci, Gud-* cu *Gudilas, Moga, Mogoș-* trac **Mogas, Vezo* cu... *Vezina, Zajko* cu trac *Zaika* etc.; VI, p. 81—86 I. Z a i m o v, *Noms thraces en Bulgarie*: *Alda, Aldica* cu trac *Zei-althes* ș.a.; p. 87—92 B. S i m o n o v, *Noms de lieux thraces récement découverts*, ca *Linzipara* din... *Longinopara* etc.) sînt din sectorul imaginației, „descoperiri" fanteziste cu iz romantic, de care se făceau odinioară în toate țările; de la noi s-ar putea servi exemple confecționate ori acceptate chiar de filologi, ca cele inserate de Philippide, OR, I, p. 464—6: *Cîndea* din lat. *Candidus, Mărin* din *Marinus*, **Dacul*, topon. *Dăculești* din *Dacus, Frîncu* < *Francus, Dașul* < illir *Dasius, Jipa* < trac *Zipas, Moacă* < trac *Muca-, Verzea* illir *Verzon-* etc., ori *Turda* din **Turidava* (Pușcariu, *Limba română*, I 1940, p. 176). Toate aceste „tîlcuiri", ca și cele din „Linguistique Balkanique", pe cît par de „corecte" din punct de vedere formal (fonetic), pe atît sînt de absurde din punct de vedere semantic și social-istoric (v. *Slatina, Tîrgoviște, Caracal* ș.a., în SCIV, XII, 1961, p. 185). Asemenea „confecții filologice" temerare n-ar mai trebui publicate decît în reviste umoristice.

-basta, -bria, -dava, -dizos, -para din Tracia și Moesia au fost treptat abandonate vremelnic ori pentru totdeauna de populația traco-romană, căzînd în ruină și paragină, uitîndu-li-se definitiv numele vechi de origine traco-getică ori romană. În cursul secolului al VII-lea, o dată cu așezarea slavilor în fostele provincii romane Dacia, Moesia și Tracia, cu apariția și dezvoltarea noilor localități, alături sau pe ruinele vechilor orașe, sate și castre ale epocii traco-romano-bizantine, generalizîndu-se limba (terminologia) slavă în vorbirea curentă și în denumirea locurilor — toponimia acestor teritorii a fost înlocuită aproape integral cu cea s l a v ă [1], la care s-a adăugat, începînd de la sfîrșitul epocii medievale, cea turcească, respectiv unguréască, cumano-pecenegă, românească etc. la nordul Dunării de jos.

Dacia carpatică. Nu putem ști cîtă vreme și în ce măsură a mai reușit să se mențină l i m b a d a c o - g e ț i l o r în fața presiunii și concurenței viguroase, irezistibile, a limbii latine adusă de ocupația romană; dar este probabil că dacica s-a conservat încă multă vreme în puncte izolate, prin regiunile deluroase și de munte, în secolul al III-lea și mai tîrziu, cu deosebire la așa-numiții daci și traci „liberi" de la nord și est de hotarele provinciei Dacia (costoboci, carpo-daci etc.), din Moldova, Bucovina, Maramureș, Slovacia etc. [2]. La nordul Dunării (fosta provincie Dacia Traiana), fenomenul dispariției și înlocuirii toponimiei antice a fost mai rapid și mai radical decît în Tracia și Moesia, ori în Dalmația : au dispărut complet t o a t e numele de localități ale epocii daco-romane (fie de origine daco-getică, fie latină-romană), păstrîndu-se numai cîteva h i d r o n i m e : *Aluta* (Olt), *Crisius* (Criș), *Marisius* (*Marisia*, Mureș), *Samus* (Someș), *Tibiscus* (Timiș), trecute unele prin transformări fonetice slave, deci prin intermediul (idiomul) populației slavone care le-a preluat de la populația romanizată în vremea convietuirii lor din perioada pre-

[1] În legătură cu toponimia traco-romană și așezarea slavilor în Peninsula Balcanică, v. observațiile din SCIV, XII, 1961, p. 182—186.

[2] În legătură cu un *„interpres Dacorum M. Ulpius Celerinus"* din legiunea I adiutrix, menționat în secolul al III-lea (circa a. 220) în inscripția pe un sarcofag la Brigetio în Pannonia, cf. observațiile din AIIN, XI, 1947, p. 403—412 (Miscellanea Dacica, extras) ; art. *Les Costoboces*, în „Dacia", III, 1959, p. 341—352; despre „dacii liberi", cf. și supra, p. 19 (cu bibliografie).

feudală a Daciei [1]; restul numelor de ape din Transilvania, Oltenia, Muntenia etc. sînt de origine slavă, unguréască, pecenegă ori recent românească, sau de altă obîrșie [2]. Cercetările de pînă acum, în baza documentării existente, n-au reușit încă să dovedească elemente daco-getice sau romane, și se pare că nimic nu s-a păstrat în memoria evului mediu din toponimia daco-romană [3], iar din numeroasele construcții de mare amploare ale Daciei carpatice n-au rămas decît ruine în descompunere, materiale dislocate și risipite ori îngropate în pămînt. Dovadă a transformărilor adînci social-economice ale teritoriului, timp de aproape un mileniu, în urma războaielor și invaziilor, ca și a înstăpînirii mai timpurii a așa-ziselor popoare „barbare" este faptul că populația daco-romană s-a deplasat din vechile-i așezări, abandonînd treptat centrele urbane și rurale din văi și din cîmpii. Prin încetarea vieții urbane și întreruperea mai timpurie a dependenței față de stăpînirea romano-bizantină, s-a rupt continuitatea așezărilor și s-au

[1] „De la slavii care trăiau în văile mai largi au reprimit românii și numele antice ale rîurilor, firește după ce au suferit schimbările fonetice caracteristice limbilor slave: *Marisiu-* > *Moriș* > *Mureș*, *Alutu-* > **Olŭtŭ* > *Olt*. Dar formele românești *Mureș*, *Olt*, *Timiș*, *Criș*, *Ampoiu*, *Impoița*, *Someș* pot fi reprezentante directe ale unor forme antice **Marisiu-*, **Olŭtŭ-*, **Timisiu-*, **Crisiu-*, **Ampeiu-*, **Somisiu-* (N. Drăganu)", E. Petrovici, DR, X, 1943, p. 266; *Transilvania* (Sibiu), 73, 1942, p. 865-7; *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*, în „Cerc. lingv.", II, 1957, p. 23—45; cf. și p. 263. Despre *Aluta-Olt*: E. Tănase, „Revue internat. d'onomastique", Paris, 15, 1963, p. 195—209 (cu bibliografie).

În ultima vreme s-a încercat altă soluție a problemei: prin mijloacele interne ale limbii române. C. Poghirc, în „Revue des études sud-est européennes", I 1963, p. 191: *„quant aux noms de rivières d'origine ancienne sur le territoire roumain nous croyons qu'il faut reviser l'ancienne opinion qu'ils furent transmis aux Roumains par l'intermédiaire du slave ou du hongrois..."; Marisos, Marisia* a schimbat vocala *a* în *o* sub influența consoanei labiale precedente (ca în rom. dial. *morar* din *mărar*, *fămeie*, dial. *fomeie*, *fumeie* etc.); *Timiș* din *Timeses* este normal. *„Le problème des intermédiaires dans la tradition des toponymes anciens du roumain doit être, à ce qui nous semble, revisé de fond en comble, mais c'est un problème qui sera traité ailleurs"*. Greu de explicat cu atare criteriu rămîne de ex. *Samus*→*Someș*.

[2] Despre hidronimia actuală a Transilvaniei, cf. de ex. I. Kniezsa, *Erdély víznevei* (Numele cursurilor de apă din Ardeal), în *Erdélyi tudományos intézet évkönyve* (Kolozsvár, Cluj), 1940-1, p. 27—71.

[3] Despre unele elemente românești în toponimie (oronime etc.) de origine dacică (din apelative românești autohtone), dar de dată mai tîrzie, cf. observațiile în SCL, XIII, 1962, p. 407—412.

pierdut în chip firesc și necesar vechile nume de localități. Dar aceasta nu înseamnă de loc că populația indigenă romanizată ar fi părăsit teritoriul spre a se muta în alte zone; ea s-a văzut nevoită numai să evacueze orașele și anumite localități abandonate noilor ocupanți, din fața cărora s-a retras în locuri ferite din văile și munții mai ospitalieri — în Dacia carpatică începînd de la sfîrșitul secolului al III-lea, iar în Moesia și Tracia din secolele VI—VII, cînd stăpînirea romano-bizantină nu mai poate să apere teritoriile și populația în fața presiunii mereu crescînde a slavilor.

Dacă vechile localități ale epocii traco-romane nu s-au menținut ca atare și li s-au pierdut numele, în schimb populația traco- și daco-romană din fostele provincii n-a dispărut sub regimul noilor ocupanți, în care ea nu avea decît un foarte redus rol politic și cultural; această populație destul de numeroasă la sfîrșitul epocii antice a suferit profunde transformări în diferite zone ale vastului teritoriu de romanizare; în cea mai mare parte a Traciei și Moesiei ea a fost asimilată de triburile slave stabilite aici (bulgari, sîrbi). În rest, populația s-a menținut multă vreme fără formații proprii superioare de organizare politică, în cadrul unor forme de viață social-economică rustică, agrar-pastorală, într-o cultură minoră: sînt romanii carpato-balcanici ai epocii prefeudale, din care derivă poporul r o m â n, care păstrează din fondul lingvistic preroman (traco-dacic) un stoc de elemente lexicale, de caracter arhaic, evident neromane și autohtone-indo-europene (v. problema lor schițată în „Anexă").

Fiind stabilit și recunoscut că marea masă a populațiilor traco-dace (ca și cele illire) a fost romanizată alcătuind după toate probabilitățile baza etnic-socială, nucleul poporului român de mai tîrziu, s-a afirmat chiar că unele trăsături s o m a t i c e, în primul rînd culoarea blondă, s-au transmis de la traco-daci la români [1]; o aserțiune de ordin generic, mai mult analogică,

[1] Cf. supra, p. 22—26: W. T o m a s c h e k, „Mitth. der anthropol. Gesellschaft", Wien, XXIII, Sitzungsber., 1893, p. 34 „... *die Thraker und Daker erlagen sammt den Moesen der Macht Roms; sie vertauschten ihre Sprache mit der lingua romanisca. So kommt es, dass die thrakische Sprache, eine echte Tochter der indogermanischen Ursprache, verloren ging. Leiblich existiert jedoch die thrakische Nation noch bis auf den heutigen Tag; die Donau- und Pindus-Wlachen oder Ostromanen sind, bei aller Mischung und Durchsetzung mit später hinzugetretenen, vorzugsweise slavischen Elementen, wesentlich directe Nachkommen der roma-*

ori logică, ce presupune evident o continuitate etno-socială de peste două milenii. În sprijinul ei sînt de invocat elemente documentare nu atît istorico-arheologice, cît mai mult cele filologice-lingvistice, oferite de limba română actuală prin fondul lexical arhaic, cuvinte care nu pot fi simple moșteniri culturale, ca „împrumuturi" mai recente (postromane) din albaneză ori luate de „romanii" carpato-balcanici din graiurile indigene dispărute. Cuvintele noastre autohtone-preromane fiind dovada peremptorie că masa populară a romanilor orientali nu era alta decît tocmai populația autohtonă traco-dacică (illiră?) romanizată, iar limba latină—romanică (româna) fiind evident un împrumut cultural făcut de populația indigenă în cursul procesului de romanizare (infra, p. 187—222), rezultă în chip logic și obligatoriu că elementele lexicale autohtone sînt fragmente din propria limbă indo-europeană a acestei populații dispărute ca formație politică-socială, ca unitate etno-lingvistică. Este vorba deci nu numai de o simplă moștenire lingvistică-culturală, ci de un fond etnic-social, biologic, care a transmis anumite trăsături somatice.

Limba albaneză, de tip satem indo-european, vorbită de albanezi (arnăuți, sau cum își spun ei înșiși : *șkipetari*), care locuiesc în Albania de astăzi și sînt răspîndiți de asemenea în Grecia, Serbia, Dalmația, Italia etc., se pare că trebuie considerată ca o continuatoare directă a limbii trace. Albaneza conține numeroase elemente lexicale latine, grecești, slave și turcești. Opiniile asupra obîrșiei acestei vechi limbi sînt împărțite în două tabere principale : *a)* origine illiră, după Thunmann (a. 1774), Gustav Meyer (1883), P. Kretschmer (1896), E. Çabej ș.a. ; *b)* tracă, după H. Hirt (a. 1898, 1905 ; din cauza unor puternice analogii între albaneză și română care este limbă romanică dezvoltată pe bază tracă), G. Weigand (1927), D. Decev, V. Georgiev ș. a. Unii filologi au adoptat o soluție de mijloc, considerînd albaneza ca o limbă „traco-illiră" (Jokl, Mladenov), termen etno-lingvistic echivoc din

nisierten Thraker und Moesen...". O. Reche, *Rasse und Heimat der Indogermanen*, München, 1936, p. 30 „*noch heute finden sich unter den Bergrumänen zahlreiche blonde, blauäugige, weisshäutige, grossgewachsene Elemente, die ins Gebirge abgedrängte Reste des alten Thrakertums darstellen dürften*". Același tip somatic este însă caracteristic și celuilalt factor ce a intrat în procesul formării poporului român : slavii, de care este greu a deosebi componenta etno-biologică și elementele somatice trace.

punct de vedere comparativ, ca de ex. „greco-latin" sau „latino-celtic". Rezultatele cercetărilor asupra originii și a formării limbii albaneze [1] nu pot fi considerate ca definitive ori măcar parțial satisfăcătoare, în primul rînd fiindcă sînt bazate pe elemente lingvistice indirecte, de valoare dubioasă : o legătură documentară sigură și evidentă între albaneză și illiri, respectiv tracii antici nu există; totul se bazează pe un material comparativ lingvistic ori etnologic adesea echivoc, pe ipoteze vagi și chiar pe aparențe înșelătoare, ce nu rezistă unei critici severe și care au stîrnit multe nedumeriri și confuzii[2]. Asemenea elemente de limbă și de onomastică, pe care amatorii de etimologii și mulți „balcanologi" le-au legat între ele, adesea la întîmplare, nu spun nimic cu privire la problema esențială a obîrșiei și teritoriului ocupat în vechime de albanezi ori de strămoșii lor, unde s-au format și conservat comunitatea populară și idiomul lor cu formele actuale în antichitate ori epoca medievală. Lipsind orice informație pozitivă, ori document direct privind faza veche și geneza limbii albaneze, derivarea ei dintr-un idiom cunoscut în sud-estul Europei antice rămîne cîmpul liber deschis ipotezelor, speculației, deducțiilor. Astfel, în ce privește eventualitatea unei legături cu illira, s-a afirmat că aceasta fiind o „limbă centum" (Pauli, Hirt, Krahe, Decev ș.a.), albaneza satem nu poate deriva din illiră, iar obîrșia ei și a poporului albanez este de căutat nu în vestul, ci în estul

[1] Întreaga discuție cu materialul lingvistic respectiv și bibliografia despre albanezi se află la Jokl, *Albaner*, în RLV, I (1924), p. 84—94; St. Mladenov, în „Balkan-Archiv", IV, 1928, p. 181—194; Decev, *Charakt.*, p. 107—115; E. Çabej, SCL, X, 1959, p. 527—560; V. Georgiev, în „St. clas.", III, 1961, p. 23—27, „Linguistique Balkanique", II, 1960, p. 1—19 etc.

[2] Analogiile toponimice din actualul teritoriu albanez, din Illyria, Pannonia, Tracia, Messapia, Grecia etc., analizate, grupate și interpretate în cele mai diverse feluri de către eruditi în comparație cu cuvinte din actuala limbă albaneză (și cu glose traco-dace), ori etimologiile „illiro-messapo-albaneze" (formulate și puse în circulație de J. G. Hahn, W. Tomaschek, S. Bugge ș.a.) nu servesc aproape la nimic în eforturile de a elucida problema albaneză din cauză că sînt legături fictive, deci lipsite de semnificație istorică pentru etnogeneză; de ex.: *Ludrum, Lugeion*—alb. *l'um (l'üm)* „noroi", *Metubarbis* în Pannonia — alb. *berak, brak* „mocirlă"; *Malont-* (Carintia, Grecia etc.) — alb. *mal'*, rom. *mal; Pelagonia* — alb. *pelgu* „băltoacă, mocirlă"; *Carpi, Carpates* — alb. *karpë* „stîncă"; *Tranipsai, Tramarisca* — alb. *tër* „dincolo" etc.; ori sufixe ca *-t-, -st-* ș.a.; *Dardani* — alb. *dardhë* „pară", *dardhan* „țăran"; illir *Dasius* — alb. *dashë* și alte asemenea etimologii fantomatice ori inconcludente.

Peninsulei Balcanice, în zona tracică. O concluzie scoasă dintr-o asemenea premisă falsă („illira limbă centum") trebuie să fie în aceeași măsură falsă. Pentru apartenența albanezei la tracă s-a citat nu numai faptul că ambele idiomuri sînt de tip satem, ci și argumentul dedus din elementele vechi indo-europene comune limbilor albaneză și română; aceasta din urmă fiind formată pe un fond etnic-lingvistic (substrat) tracic, urmează că aici aparține și albaneza. Asemenea concluzii se bazează mai mult pe operații de „logică", pe silogisme (v. infra p. 187—222).

Nu putem spune deocamdată ceva nou, concret și mai precis decît cele spuse anterior [1]. F o n e t i c a istorică a limbii albaneze de tip satem se poate pune de acord atît cu illira, cît și cu traca, ambele de același tip satem. Dar în lexic nu se pot constata elemente comune, gramatica (flexiunea nominală, verbală etc.) illiră și tracă sînt cu totul necunoscute, iar albanezii nu au moștenit nici un element cultural (de ex. vreun nume propriu de persoană ori de locuri) din antichitate [2]. Se pare că din lexicul și onomastica albanezilor nimic nu se poate identifica în resturile fragmentare ale illirilor ori ale traco-dacilor. Încît, deocamdată, este iluzoriu a spune că fondul lexical vechi indo-european și structura gramaticală a limbii albaneze sînt de factură și origine tracică mai curînd decît ilirică. Adevărat e, de altă parte, că pentru originea t r a c ă ar pleda faptul că unele părți din populația tracică s-au menținut vreme mai îndelungată cu limbă și nume proprii în cadrul statului sclavagist roman decît illirii, romanizați intens și rapid (cît se poate aprecia după antroponimie și toponomastică); deci tracii nu se vor fi romanizat complet și pe toată întinderea teritoriului lor, fără a fi lăsat nici o urmă din limba ancestrală (cum arată informațiile literare și epigrafice atestînd numele lor personale) pînă în secolul al VII-lea, cînd dispar ultimele știri despre ei și cînd s-ar putea ca o parte din tracii balcanici (din zona de vest), sustrăgîndu-se procesului de romanizare (respectiv slavizare), să fi reușit a-și salva limba (puter-

[1] „Cerc. lingv.", III, p. 102—103; „Revue de Linguistique", V, 1961, p. 82—84; *Relațiile albano-române* (ms., 1963).

[2] Nici românii nu au păstrat antroponime romane (în afară de bisericeștile *Sînnicoară* < *Nicolaus, Sînziene, Sîmedru* etc.), ori dacice, lucru semnificativ din punct de vedere cultural-istoric (cf. supra, p. 175, 177), care însă nu este un indiciu contra romanității și a continuității limbii populare a românilor.

nic influențată de latina populară), care să fi continuat în albaneză. Este o ipoteză pentru care nu se poate aduce deocamdată, din totală lipsă de informații utile, nici un fapt documentar sigur. Perpetuarea unei frînturi din idiomurile indigene ale Peninsulei Balcanice s-a putut face mai ușor în zona de contact dintre aria etno-lingvistică tracică și cea illirică și în punctele ei de întretăiere cu linia dintre aria limbii latine și a celei grecești, deci undeva în Peonia și Dardania. Cu toate că actualul teritoriu național locuit de albanezi se suprapune în bună parte cu cel locuit în antichitate de illiri, descendența lor din aceștia, adică exclusiv din illiri, devine mai puțin probabilă dacă se are în vedere intensitatea și, am zice, rapiditatea cu care s-a desfășurat procesul romanizării lor, mult mai timpuriu și profund decît al tracilor [1]. Oricare ar fi relațiile între limba albaneză de o parte, illira și traca de alta, este sigur că cea dintîi nu poate servi deocamdată cu nimic la explicarea etimologică a materialului lingvistic fragmentar al celor două limbi antice din zona balcanică și dinarică. Este necesar ca în viitor să fie reexaminată problema obîrșiei albanezilor în lumina cunoștințelor și datelor noi, ceva mai precise cu privire la limbile preromane din Peninsula Balcanică, în primul rînd tracogetica și illira, ca și în cadrul romanității balcano-dunărene în secolul al III-lea și al VI-lea, din care e de așteptat să rezulte aspecte noi pentru cunoașterea limbii și istoriei traco-geților și a illiro-messapilor.

Idiomurile trace din vestul Asiei Mici s-au menținut de asemenea pînă prin secolele V—VI e.n. : f r i g i a n a (cunoscută din inscripții bilingve, în secolul al III-lea e.n.; supra, p.50) era vorbită în secolul al V-lea, cînd se menționează un episcop arian Selinas al cărui tată era got și mama frigiană și care predica și slujea în ambele limbi : gotică și frigiană [2]. În Mysia se vorbea în secolul al VI-lea limba veche traco-mysiană, cum a stabilit Holl [3]. În această vreme, graiurile trace din Asia Mică au început să dispară definitiv și fără urmă în ellenismul de aici, puternic mai ales în epoca prefeudală și bizantină.

---

[1] Cf. *Populațiile illirice* (1961, ms.), cap. VII.

[2] S o c r a t e s, *Historia eccles.*, V 23 (în PG, 67, p. 648A); S o z o m e n o s, *Histor. eccles.*, VII, 17 (PG, 67, p. 1468A).

[3] K. H o l l, *Hermes*, XLIII, 1908, p. 240—254.

ANEXĂ

LIMBA ROMÂNĂ, LIMBILE BALCANICE ŞI SUBSTRATUL

Elemente autohtone, traco-dace, în limba română*

Considerînd că o monografie a limbii traco-dacilor nu poate ignora problema lingvistică de importanţă istorică deosebită a elementului lexical preroman (substratul) românesc, vom prezenta în cele ce urmează o scurtă schiţă a rezultatelor dobîndite printr-o cercetare vastă, de natură lingvistică-etimologică, şi care vor fi expuse mai amplu în cadrul unei monografii lingvistice şi istorice, tratînd *Cuvintele traco-dacice în limba română*, legată de problema etnogenezei românilor din Peninsula Balcanică şi Dacia carpatică.

Păreri vechi despre substrat. De aproape două secole se discută intens chestiunea de mare importanţă lingvistică şi istorică a substratului autohton (limba vorbită de populaţiile localnice înainte de ocupaţia romană) în alcătuirea limbii române. Unii eruditi au contestat, alţii au admis existenţa unor asemenea elemente, interpretîndu-le în chip variat. Faţă de obscuritatea problemei şi sărăcia mijloacelor documentare directe de inves-

---

* Conţinutul acestui capitol reprezintă o formă amplificată a studiului *Raporturile limbii române cu albaneza şi cu substratul carpato-balcanic*, în „Cerc. lingv.", VII, 1962, p. 107—127 (= „Revue de Linguistique", VIII, 1963, p. 253—277) şi aproape identică materialului din cap. III al lucrării *Raporturile lingvistice româno-albaneze* (ms., 1963). Bibliografia mai nouă: A. Vraciu, *Aktualnîe voprosî izučeniia substratnîh elementov rumânskogo iazika* şi *Rassujdeniia o dakomiziiskom substrate rumânskogo iazîka*, în „Linguistique Balkanique", VI, 1963, p. 119—132, VIII, 1964, p. 15—45; G. Brîncuş, *Über die einheimischen lexikalischen Elemente im Rumänischen*, în „Revue des études sud-est européennes", I, 1963, p. 309—317; „Revue Roumaine de Linguistique", XI 1966, p. 549—565, XII 1967, p. 19—36 ş. a., fără o bună orientare în comparatistică şi în etimologia românească, sînt repetări în variante diferite a unor tabele de cuvinte şi de păreri vechi; nimic concludent şi util.

tigație, era firesc ca opiniile să fie contradictorii ori măcar șovăielnice, foarte rar categorice; dar într-un punct aproape toți eruditii, de la J. Thunmann (a. 1774) și B. Kopitar (1829) pînă la contemporanii noștri, sînt de acord: româna are (ori cel puțin „ar trebui să aibă") în alcătuirea sa arhaică elemente v e c h i n e l a t i n e, contopite în structura ei romanică, mai ales în lexic. Acel ceva neroman era definit, interpretat și valorificat istoricește în feluri diferite, după atitudinea, mijloacele și orizontul științific al fiecărui erudit, uneori după simple preferințe subiective. Oricum, de la începutul secolului al XIX-lea și chiar de la Thunmann pînă azi exista, la cei care au studiat limba română, o preocupare constantă față de acel aspect al ei caracteristic, care, nu mai puțin decît elementul slav, o deosebește de celelalte limbi romanice și care i-a imprimat nuanța numită de foarte mulți „balcanică". La 1829, Kopitar semnala marea asemănare dintre română, bulgară și albaneză, convins că în țările române, în Bulgaria și în tot Balcanul ar exista o singură formă de limbă, dar cu trei materiale, adică trei idiomuri identice sub raport gramatical, deosebite ca lexic: româna, bulgara și albaneza. Albanezii, bulgarii și românii nu ar fi decît vechii traci, iar Kopitar vorbea chiar de „schimbarea sunetelor romane în gura tracică" [1]. Ideea lui, deși exagerată (mai mult o intuiție), s-a dovedit fecundă în cursul veacului, formînd punctul de plecare al celor care, în frunte cu marele slavist vienez Franz Miklosich (1813—1891), au căutat să aprofundeze problema substratului românesc, înzestrați cu o mai bună cunoaștere a limbilor și a istoriei, cu metode științifice superioare. Kopitar, Miklosich și Hugo Schuchardt (1842—1927), urmați de B. P. Hasdeu (1836—1907), sînt cei care au stabilit precis și limpede că limba română conține numeroase elemente și trăsături neromane ce nu puteau veni decît din s u b s t r a t, limba preromană, numită traco-dacă de unii, traco-illiră de alții, termen ce nu putea fi precizat la mijlocul secolului al XIX-lea. Dar un asemenea echivoc al termenilor nu scade valoarea ideilor juste ale eruditilor care au

[1] J. B. K o p i t a r, *Albanische, walachische und bulgarische Sprache*, în „Jahrbücher der Literatur", Viena, XLVI, 1829, p. 59—106; reprodus în *Kleine Schriften*, editate de Fr. Miklosich, Viena, 1875; cf. A l. P h i l i p p i d e, *Istoria limbii române*, p. 289; C a p i d a n, DR, II, p. 446; Al. R o s e t t i, ILR, II, p. 30.

semnalat o realitate esențială : caracterele autohtone ale românei, mai tîrziu puse la îndoială prin simple afirmații sau ocolite din prudență ori scepticism. Nimeni însă n-a putut dovedi netemeinicia lor cu argumente durabile, iar cercetarea noastră din ultimii ani a verificat și completat teza valabilă a marilor erudiți de la mijlocul veacului trecut.

Stabilirea elementelor fonetice, morfologice și lexicale neromane este rezultatul comparării românei cu limbile romanice din apus și cu albaneza, unde se găsesc forme și cuvinte românești prelatine asemănătoare, uneori identice. Prin confruntarea românei cu idiomurile balcanice, în primul rînd cu albaneza, s-a constatat că există importante elemente numite „albaneze", considerate ca împrumuturi sau moșteniri din epoca de formare a limbii. Prin unele trăsături caracteristice, româna a fost declarată de unii erudiți „limbă balcanică" și debitoare idiomului șkipetarilor cu unele elemente fonetice, lexicale și morfeme. În prealabil, noțiunile „balcanic" și „caracter albanez" se cer examinate mai de aproape.

„UNIUNEA LINGVISTICĂ" BALCANICĂ

În ultimele decenii s-a vorbit de disciplina numită „lingvistică balcanică" (uniune lingvistică balcanică), ai cărei creatori și promotori principali au fost Gustav Weigand și Kr. Sandfeld (-Jensen) și care ar cuprinde limbile bulgară, albaneză, neogreacă, română și în măsură mai mică sîrbocroată. Weigand considera albaneza, româna și bulgara ca trei ipostaze ale aceleiași limbi „balcanice", albanezii fiind traci care păstrează limba veche, românii traci romanizați, iar bulgarii — traci slavizați [1]. Sandfeld a întocmit chiar un „tratat" al acestei „discipline" filologice [2], constatînd

[1] G. Weigand, *Ethnographie von Makedonien*, Leipzig, 1924, p. 59—68; „Balkan-Archiv", I, 1925, pref. p. XII; combătut de S. Pușcariu, *Studii istro-române*, II, p. 354.

[2] K. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Problèmes et résultats, Paris, 1930, 242 p. Recenzie: Al. Graur, RIR, II, 1932, p. 83—86; S. Pușcariu, DR, VII, 1934, p. 488—504. Varianta anterioară daneză *(Balkanfilologien*, Copenhaga, 1926, 118 p.), recenzată de St. Bezdechi, în DR, IV, p. 1278—1302; G. Pascu, „Revista critică" (Iași), II, p. 133. Pentru K. Sandfeld *„les relations entre les peuples de la Péninsule Balkanique vont encore plus*

(ori avînd asemenea impresie) un număr de trăsături atît de importante fonetice, morfologice, lexicale, sintactice comune acestor idiomuri, încît se credea îndrituit să proclame crearea unei științe deosebite, „lingvistica balcanică", în domeniul căreia s-a format o bibliografie abundentă [1]. Româna se pomenește înglobată în noua grupă „lingvistică", admițîndu-se că, deși „structura ei, ceea ce constituie « sistemul închis » al limbii, e latină", „nu e mai puțin adevărat că prin alte aspecte ea este o limbă balcanică", în sensul că „româna, bulgara, albaneza și neogreaca — într-o măsură mai mică și sîrbo-croata, turca otomană rămînînd izolată — fără a fi înrudite între ele, constituie o « uniune lingvistică » *(Sprachbund)*. Ele au în comun o serie de trăsături ... care conferă acestor limbi un aspect particular" [2]. Unii au mers mai departe în sensul lui Weigand, crezînd că româna, greaca, albaneza și idiomurile slave din Balcani s-ar reduce la una și aceeași limbă t i p, care ar conține „acel ceva, după care numai cu schimbarea cuvintelor se poate obține o altă limbă, întrucît se găsește numai în limbile vorbite de neamurile din Peninsula Balcanică, s-a numit... element balcanic" [3]. Astfel se prezintă opiniile celor care admit realitatea

loin. Il ne s'agit seulement d'une communauté de civilisation et de croyances. Bien que d'origine diverse, les langues parlées par ces peuples ont développé nombre de traits communs qui font une u n i t é l i n g u i s t i q u e remarquable rappelant, sous bien des rapports, les unités linguistiques qui ont pour base une origine commune, comme c'est le cas des langues romanes, des langues germaniques etc. Il y a donc lieu d'en faire l'étude comparative comme pour les groupes des langues apparentées et de constituer une ‚linguistique balkanique' spéciale" (p. 6). Mai tîrziu, sub influența multor critici, autorul danez a devenit mai puțin categoric în privința „lingvisticii" sale balcanice, vorbind numai de *„traits communs, qui donnent aux langues en question une certaine allure uniforme malgré toutes les divergences..."* (S a n d f e l d, RIEB, II, 1—2, 1936, p. 472).

[1] A. R o s e t t i, ILR, II, p. 81—125 (uniunea lingvistică balcanică); SCL, IX, 1958, p. 303—308; Idem, *Fonetică și dialectologie*, III, 1961, p. 63—76; M a l e c k i, *Atti del III Congresso dei linguisti* (Roma, 1933), 1936, p. 72—76; Trubețkoi susține de asemenea ideea unui *„Sprachbund"* al acestor idiomuri (blg., ngr., alb., rom.): *„balkanischer Sprachbund"*, caracterizat prin o *„strukturale Verwandtschaft"*; cf. P. P o u c h a, KZ, LXVIII, 1943, p. 84, cu rezervele lui E. Schwyzer *„Sprachbund?"* (*ibidem*, p. 98). Weigand vorbea o dată (*Kritischer Jahresbericht*, XI, I, p. 135) chiar despre *„vergleichende Balkansprachen"*! E. S e i d e l, *Omagiu I. Iordan*, București, 1958, p. 775—788.

[2] A. R o s e t t i, ILR, II, p. 31.

[3] Th. C a p i d a n, DR, III, p. 132.

unei asemenea „lingvistici", considerată utilă și necesară pentru studiul istoric al limbii române. Dar mulți nu sînt — n-au fost de la început — de acord asupra termenului, a justeței lui și în general asupra necesității și temeiniciei unei „lingvistici balcanice", care pentru unii nu există din capul locului [1]. Este necesar deci a observa mai atent caracterul „balcanic" al românei și elementele prin care ea s-ar integra în atare „uniune". Un rezumat al rezultatelor obținute se află la A. Rosetti [2], iar o punere la punct în RIR II 1932, p. 83—86 și în excelentul *Coup d'œil sur la linguistique balkanique*, „Bulletin linguistique", București, IV, 1936, p. 31—45, de Al. Graur, după care dăm în rezumat elementele principale.

La început se arată (lucru relevat și de alții anterior) că nu poate exista o „lingvistică balcanică" în sensul celei indo-europene, romanice ori slave. Dintre idiomurile vorbite în Balcani, singură bulgara și sîrba au origine comună (slavă), celelalte fiind de obîrșie diversă. *„Remplacer dans la linguistique la notion de parenté par celle d' ‚affinité', comme on veut le faire maintenant, c'est accorder à la phonétique et même au vocabulaire et à la syntaxe le pas sur la morphologie; c'est, par conséquent, remplacer l'essentiel par le superficiel. La grammaire comparée ne pourra jamais se fonder sur l'imitation, ni sur les emprunts"*. Termenul de „lingvistică" ar fi justificat în Balcani numai admițînd un puternic substrat comun, care însă ar trebui dovedit; dacă nu se admite substratul, poate fi vorba numai de „raporturi de împrumuturi, de influență, dar nu de o « lingvistică » balcanică". Al. Graur admite existența substratului, cu urme neîndoielnice, care însă trebuie dovedite, nu numai postulate. În privința cuvintelor „albaneze" din română se întreabă *„à quelle époque peut-on croire que les Albanais ont été tellement supérieurs au Roumains, pour que les derniers aient emprunté aux premiers des termes de civilisation tels que « foyer », « vieillard », etc.? Il est impossible d'admettre que les Roumains ont tout emprunté à l'albanais et les*

[1] Teză criticată sever de acad. A. Rosetti, *Chestiuni de metodă*, în „Fonetică și dialectologie", III, p. 63—65, cu concluzia „anatema lansată de I. I. Russu asupra « uniunii lingvistice » balcanice este inoperantă, atîta timp cît ea nu va fi întovărășită de o reexaminare a faptelor de limbă și de dovedirea netemeiniciei argumentelor aduse în sprijinul existenței « uniunii lingvistice » balcanice". Sarcina de a dovedi „netemeinicia argumentelor pentru « uniunea lingvistică » balcanică" a fost împlinită cu trei decenii în urmă de Al. Graur, A. Meillet, Belić ș.a., rezultatele lor fiind reconsiderate și integrate în capitolul de față.

[2] A. Rosetti, ILR, II, p. 81—125.

Albanais presque rien au roumain". Concluzia : s-au păstrat elemente lexicale din substrat în Balcani, iar majoritatea cuvintelor „albaneze" din română sînt (cum afirmase Philippide) din substratul comun ambelor idiomuri. Dar chiar existența cuvintelor autohtone nu justifică existența „lingvisticii balcanice".

Din fonetică s-au atribuit substratului unele fenomene ca sunetele *ă* și *î*. Existent și în alte limbi (rusă, polonă), *î* s-a dezvoltat independent în românește, din *ă* prin închiderea provocată de nazala următoare, sau din *i* sub influența consoanei premergătoare; *ă* vine din *a* neaccentuat, *e* precedat de labială, uneori de siflantă, șuierătoare sau vibrantă *(bătrîn < veteranus, păr < pilus, zău < deus, rău < reus); ă (ë)* se constată dialectal în albaneză și în bulgară, dar aici condițiile apariției diferă; comune celor trei limbi sînt : existența sunetului *ă*, legătura între el și atonie sau prezența unei nasale subsecvente. Este greu a-l pune în cîteșitrele idiomurile pe socoteala substratului. „Trebuie să se admită că alternanțele vocalice ale limbilor balcanice se datorează unei schimbări paralèle, care s-ar putea explica ușor prin acțiunea substratului". Despre accent în limbile balcanice : Rosetti, ILR, II, p. 81—85. Rotacismul (*n* intervocalic > *r*), dialectal în română și albaneză, este de dată tîrzie. „*Tout ce qui pourrait être prouvé par le rhotacisme, c'est une manière semblable de prononcer l'n, qui a pu développer des tendances parallèles*". Nu poate fi atribuită substratului comuu albanezei și românei nici trecerea *cs* > *ps*, *ct* > *pt* în rom. (labială + *s* ori *t*). „*Quoi qu'il en soit, en retenant uniquement les faits dignes d'attention, on a vu que la phonétique ne peut nous donner une certitude concernant le substrat*". Faptele concordante în mai multe puncte nu justifică a vorbi de un punct de plecare unic; cel mult s-ar putea vorbi de tendințe asemănătoare.

Morfologia. Simplificarea declinării, reducerea numărului cazurilor în română, bulgară, greacă au fost atribuite substratului. Argumentarea lui Al. Graur arată însă că substratul nu poate avea nici un rol aici. Se poate spune numai că e comună limbilor balcanice o tendință spre simplificare, constatată și în alte limbi (romanice, germană, engleză, persană etc.). Conservarea genului neutru în română (ca în gr., blg., srb.) de asemenea nu poate fi din substrat. Postpunerea articolului (în rom., alb., blg.) e determinată de topică; în primele două limbi rezultă în bună parte dintr-un fapt de ordin sintactic : plasarea adjectivului după substantive, care sigur nu provine din substrat. În bulgară fenomenul e de factură slavă comună : provocat de punerea articolului după adjectiv. Prin urmare, în cele trei limbi „balcanice", postpunerea articolului nu este de origine comună. Formarea viitorului prin perifrază cu verbul „a vrea" arată numai că greaca, albaneza, bulgara și româna au trecut la un stadiu analitic, iar fenomenul e constatat și în alte limbi. Dispariția infinitivului (gr.,

alb., blg., rom., srb.) pare a fi rezultat din tendința de a elimina categoria verbală cea mai abstractă.

În concluzie, limbile „balcanice" prezintă concordanțe, dar acestea nu merg pînă la identitate completă, fiind vorba de tendințe, uneori generale, alteori limitate la Balcani. Pe de altă parte, „e incontestabil că un număr relativ ridicat de cuvinte, mai ales în albaneză și română, provin din idiomurile populațiilor preromane și preslave". Trăsăturile comune sînt prea puțin lucru spre a permite să se vorbească de o „lingvistică balcanică". Ceva comun există în limbile balcanice, *„mais ,l'air commun' des langues balkaniques, rapproché des éléments du vocabulaire, de phonétique et de morphologie qu'elles ont en commun, doit tout de même s'expliquer par certaines tendances primitives, imputables au substrat"*, după Al. Graur.

Alții au relevat de asemenea șubrezenia temeliei pe care s-a ridicat „lingvistica balcanică". Astfel, francezul Antoine Meillet (1866—1936) preciza că metoda comparativă (indoeuropeană, romanică etc.) nu se poate aplica limbilor balcanice care au concordanțe normale între idiomurile dintr-o regiune [1]. G. Anagnostopulos arăta că trăsăturile comune se explică parțial prin evoluție deosebită, unele sînt restrînse la zone dialectale în unele idiomuri, iar celelalte elemente comune nu permit a vorbi de o „lingvistică balcanică", în sensul celei romanice, germanice ori slave [2]. A. Belić ajunge la concluzia că nu există o „uniune lingvistică", ci o reciprocitate lingvistică în această regiune [3]; la fel Th. Capidan [4] și S. Pușcariu [5], care

[1] A. Meillet, RIEB, I, 1, 1934, p. 29—30 *„la méthode comparative ne s'applique pas utilement aux langues balkaniques. En effet, ces langues appartiennent à des groupes divers et leurs particularités appellent des explications communes qui ne résultent pas immediatement de leur histoire... Si le bulgare, le serbe, l'albanais, le roumain se sont écartés de leur état ancien d'une manière pareille, le fait n'a donc rien de surprenant; il s'agit de concordances qu'il est normal d'observer entre parlers d'une même région. Il y a là un fait général dont la linguistique balkanique, pour autant qu'on puisse employer ce terme, devra tenir compte"*.

[2] G. Anagnostopulos, RIEB, I, 1, 1934, p. 272—3.

[3] A. Belić, RIEB, II, 3—4, 1936, p. 167—171. Despre Alex. I. Belić (1876—1960) : M. Jivcovici, în „Limba română", IX, 4, 1960, p. 96—98.

[4] Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, București, 1936, p. 37.

[5] S. Pușcariu, *Limba română*, I (București, 1940), p. 169—175.

se arată sceptic și rezervat, observînd că e preferabil termenul „lingvistică sud-est-europeană", căci „ce este vechi într-una din aceste limbi, este nou în altele, deci nu poate fi vorba decît de propagare de la o limbă la alta prin împrumut, — sau de niște inovații ivite în mai multe limbi independent. Ceea ce unește aceste limbi într-un mănunchiu sînt condițiile geografice și istorice asemănătoare, influențele culturale identice. Termenul «lingvistică balcanică» este îndreptățit numai întrucît exprimă scurt și pregnant — ca de ex. cel de «filologie clasică» — un caz de convergență" [1].

Apare evidentă șubrezenia „lingvisticii balcanice", al cărei precursor e J. B. Kopitar cu celebra frază-calambur „numai o formă, dar cu trei materiale de limbă" (supra, p. 188). Asemenea aserțiuni din faza romantică a începuturilor lingvisticii nu se pot dovedi, nefiind justificate prin modestele rezultate de pînă acum. Dacă s-ar lua cu severitate termenul „lingvistică balcanică" (româna + bulgara + albaneza + greaca), ar trebui să se admită paradoxul că româna e apropiată de bulgară ca și aceasta de sîrbă (sora ei slavă), ori chiar mai mult — sub raport „balcanic" —, căci cea din urmă nu intră în „uniunea" confecționată de Weigand și Sandfeld. Avînd în vedere numai elemente superficiale din fonetică, lexic și frazeologie [2], se poate construi

[1] Cu două decenii mai înainte, Pușcariu observa că „dacă studiem de aproape tezaurul lexical, frazeologia și sintaxa limbilor europene de vest, ne vom convinge că în franceză, engleză, germană, italiană etc. există de asemenea un număr considerabil, nu numai de cuvinte împrumutate sau decalcate după același model, ci și foarte multe construcții sintactice și expresii figurate identice. Cauza acestor asemănări e ceea ce sîntem obișnuiți să numim «cultura occidentală», comună din vechi timpuri acestor popoare în contact necontenit unul cu altul. Termenul «*Balkansprachen*» întrebuințat de Weigand și de elevii săi trebuie înțeles deci în același fel ca cel de «limbi occidentale». Precum putem vorbi de obiceiuri sau de mentalitate occidentală, putem subsuma și asemănările glotologice între popoarele cu limbi diferite care au stat sub influența Bizanțului în termenul de «limbi balcanice». Precum însă, în Occident, asemănările acestea (care desigur nu sînt nici mai puține, nici mai superficiale decît cele din orientul european) nu ne împiedică să distingem franceza, engleza, germana una de alta, la fel trebuie procedat și în Orient" (DR, I, p. 407).

[2] Expresii ca „așa i-a fost scris", „nu-l taie capul" sînt considerate... balcanice. Asemenea criterii filologice arată iarăși lipsă de spirit critic din partea celor care le utilizează ca argumente istorice. Despre locuțiunile zise „balcanice" (relevate de Pușcariu, P. Papahagi, Capidan ș.a.), cf. de ex. Al. Philippide, OR, II, p 691—694.

şi o „lingvistică ardeleană", care să studieze notele comune, mai ales lexicale şi frazeologice, din limbile de aici, influenţele reciproce în cursul convieţuirii milenare dintre români, unguri, saşi etc. Se impune deci mai multă rezervă şi critică faţă de tezele Weigand—Sandfeld despre „înrudirea" limbilor din Peninsula Balcanică, dintre care toate patru (rom., blg., alb., gr.) sînt de obîrşie şi structură esenţial diferite, — încît ele nu permit a se vorbi de o „lingvistică balcanică", iar reexaminarea atentă a faptelor poate arăta că noua „lingvistică" e menită să rămînă lipsită de obiect. Oricum, această disciplină construită artificios, cu rezultate vagi şi neconcludente, este de prea puţină utilitate în studiul capitolelor obscure ale istoriei şi limbii române, nu promovează prin nimic elucidarea problemelor etimologice ale elementului autohton în relaţiile lui cu albanezii. De asemenea, clasificarea românei ca „limbă balcanică" nu spune nimic, neexplicînd absolut nimic din ceea ce formează conţinutul ei nelatin, preroman. Pe de altă parte, numeroasele elemente lexicale prelatine ale limbii române — unele existente şi în albaneză — sînt o realitate deosebită, de cercetat cu mijloace interne româneşti şi cu criteriile comparatisticii indo-europene ce nu au nimic a face cu ceea ce unii filologi şi balcanologi au înţeles în ultima vreme prin „lingvistică balcanică". Româna este parţial o limbă balcanică, prin dialectele ei sudice : aromâna, meglenita şi istroromâna, căci grosul românimii şi al limbii ei (cel puţin în perioada actuală şi în evul mediu de cînd avem informaţii) este dunăreană şi carpatică; nu există motive să credem că în trecut va fi fost altfel, iar numărul şi valoarea cuvintelor autohtone în dialectul dacoromân confirmă atare opinie.

TRĂSĂTURI COMUNE ALBANO-ROMÂNE

Pentru o justă perspectivă asupra problemei elementului autohton în lexicul (deci în structura etnică-socială) a românilor şi asupra factorului comun albano-român, este necesară în prealabil lămurirea raporturilor albano-române în domeniul gramatical, dar mai ales în lexic — raporturi care s-au bucurat de o atenţie deosebită, avînd un rol covîrşitor (mai ales de la Miklosich încoace)

în cercetările privind etnogeneza românilor. După rezultatele de pînă acum, este ușor a preciza, pe scurt, la ce se reduc asemenea raporturi, ca și dependența lingvistică și chiar etnică a poporului român față de albanezi. E cunoscută atitudinea cercetătorilor mai de seamă în problema relațiilor lingvistice și etnice dintre români și albanezi (arnăuți, șkipetari), în jurul căreia s-a desfășurat discuția asupra existenței (respectiv lipsei) elementelor autohtone prelatine în română, deci valoarea substratului lingvistic. S-a impus treptat constatarea că limba română are o puternică notă de originalitate, o personalitate, nu numai în ce privește conținutul și structura latină, dar și în caracterele anteromane numite de unii „albaneze", de alții „balcanice", iar în ultima vreme „autohtone", chiar „traco-dace". Specificitatea limbii române față de cele vecine, din perioada formării ei și pînă azi, este un adevăr întrevăzut de Miklosich acum un veac, confirmat de cercetările ulterioare și din secolul al XX-lea, o dată cu progresul cunoștințelor și al spiritului critic. Nu este necesar nici util a expune aici din nou ceea ce s-a spus despre relațiile dintre română și albaneză, după ce asemenea examinare a fost făcută de unii eruditi, ca Th. Capidan și Al. Philippide, care a încercat o aprofundare pe baze largi a problemei, în studiul detaliat al elementelor comune (de asemănare) și al celor deosebitoare ale celor două idiomuri, iar concluziile lui sînt importante pentru problema elementului autohton românesc [1].

După alți filologi (Miklosich, Schuchardt, Meyer, Gaster, Sandfeld etc.), Philippide expune din nou toate trăsăturile comune albano-române în fonologie: *a* neaccentuat > *ă*; *á* + *n* ori *m* > *ă(î)* + *n*, *m*; *e* neaccentuat > *ă*; *é* urmat de *n* și *m* > *ă* + *n*, *m*; *én* + dentală > *in* + dentală; *én* + spirantă > *in* + spirantă; *i* neaccentuat > *ă*; *i* neaccentuat final de la terminația plur. masc. a căzut; *o* neaccentuat > *u*, de cele mai multe ori; *ó* înainte de grup consonantic > *ú*; *ú* n-a devenit *ó*; *-u* final cade; *l* + *i* + vocală și *l* + *i* final fix > *l'*; rotacismul (*n* > *r*); *b* intervocalic cade; *b* în grupul intervocalic *br* devine *u* (> *ur*); *kl* > *k'*; *gl* > *g'*; *v* intervocalic cade etc.

Ce valoare se poate atribui acestor note comune în fonologie s-a văzut mai sus, în legătură cu „lingvistica balcanică"

[1] Al. Philippide, OR, II, p. 571—802. Cf. „Limba română", VIII, 3, 1959, p. 16—23.

(p. 191—193), după observațiile lui Al. Graur. Chiar Philippide, după niște concluzii asupra legăturilor istorice și etnice ale românilor cu șkipetarii [1], după cîțiva „dacă", „trebuie" și o serie de „probabilități" (luate ca certitudini de unii cititori și cercetători), releva că „fenomenele înșirate mai sus ca asemănătoare au asemenea caracter numai dacă le consideră cineva în general și cu aproximație. La o mai apropiată cercetare ele prezintă, toate se poate zice, mai mult sau mai puțin remarcabile deosebiri de la o limbă la alta", înșirînd cîteva din acestea (OR, II, p. 589); „dar apoi sînt fenomene de diftongare, de Umlaut și de accent în albaneză, care constituie o prăpastie între această limbă și româna" (p. 590). „Cea mai mare deosebire există însă între română și albaneză din punct de vedere al accentului, importantă nu numai prin faptul că altfel este accentul în aceste două limbi, ci mai ales că accentul e cel mai sigur fenomen fiziologic, după care poți conchide că ai a face cu altă bază de articulație. Dintre elementele unei limbi, accentul e cel care se pierde mai greu, care se împrumută mai greu. Totul se poate împrumuta din limbă, pînă la completa imitare, și cuvinte, și forme și sunete; numai accentul persistă cu cea mai de pe urmă tenacitate. În albaneză, vocalele sonante din silabele accentuate ale cuvintelor sînt de șase feluri de lungimi" etc. (p. 592); „asemenea lucruri sînt total străine firii limbii române" (p. 594). Apoi, „în vreme ce în română, contrariu de ceea ce se întîmplă în celelalte limbi romanice, grupurile intervocalice de consoane nu se asimilează complet decît rar, în albaneză, din contra, ele se asimilează complet mult mai des (lucru relevat de Meyer-Lübke)..." (p. 595). În sfîrșit, „înrudiți vor fi ei românii cu albanezii mai mult decît cu neamurile italice, de pildă, ori decît cu celții, dar înrudirea e foarte îndepărtată" (OR, II, p. 596). Examinînd apoi (p. 596—629) asemănările morfologice și sintactice dintre albaneză și română, ca și deosebirile mult mai mari, rezultă că „dacă oarecare asemănări pe acest teren ne-ar îndreptăți să stabilim o apropiere

[1] Al. Philippide, OR, II, p. 596 „dacă admitem cu oarecare probabilitate că asemănările fonetice dintre limbile română și albaneză își au originea într-o oarecare afinitate a bazei de articulație, adecă într-o afinitate etnică, apoi se poate admite că între poporul român și cel albanez a existat o coheziune geografică..." etc.

genetică între români şi albanezi, deosebirile mult mai mari ne obligă să despărţim aceste două popoare", ceea ce „se constată şi din structura lor sufletească deosebită" [1].

Concluziile lui Philippide, ca rezultate generale şi necesare ale cercetărilor de pînă atunci (împărtăşite de Treimer, Capidan [2] Rosetti, Pascu, Şiadbei ş.a.), arată fără echivoc că — după cum e şubredă temelia aşa-numitei „lingvistice balcanice" — tot atît de neîntemeiată apare teoria, ceva mai veche, a „legăturilor" strînse lingvistice şi etnic-sociale (în sens medieval) între români şi albanezi, acea „comunitate lingvistică" şi dependenţa limbii române ca debitoare faţă de albaneză. Asemenea presupuneri se întemeiau pe unele trăsături remarcabile fonologice şi morfologice, care însă, examinate mai atent, sînt puţin concludente, fiind deplin explicabile în cadrul evoluţiei specifice a romanităţii orientale (balcanice, carpato-dunărene), altoită pe un substrat identic sau strîns înrudit, unitar în linii generale, avînd apoi în cursul epocii medievale, multe elemente de comunitate cultural-

[1] După J. G. Hahn, Philippide dă o caracterizare a structurii psihice a şkipetarilor, vrednică a fi reprodusă: „albanezul are fire nesupusă şi răzbunătoare. Cu acel neam de oameni nu te poţi juca şi nu poţi face din el ce vrei, ori că vei fi tu un cuceritor străin, ori că vei fi un compatriot incapabil, mişel şi fără cuget, care să pui înainte steagul patriotismului şi să duci ţara la prăpastie. Din contra, răbdarea românului şi lipsa lui de indignare faţă de un rău — chiar şi cel mai mare — care i s-ar face sînt fără margini. Albanezul este apoi un om cu desăvîrşire practic, pe care viaţa pămîntească şi în special prezentul îl preocupă, iar celor ce ar putea fi după moarte nu dă nici o valoare. Pentru o părere ce nu se transformă imediat într-un profit, nu vrea să facă nici un sacrificiu. De aceea, cei mai mulţi au părăsit credinţa creştină şi au primit pe cea mahomedană, pentru că noua credinţă le oferea avantaje materiale. Pentru o simplă mustrare ce le-a făcut preotul că nu vin destul de dimineaţă la biserică, a părăsit îndată creştinismul un sat întreg. Altă dată locuitorii unui sat, care suferise din partea unui sat turcit neajunsuri, s-au turcit şi ei numai ca să-şi poată răzbuna contra satului duşman; în adevăr, îndată după turcire au intrat în acest din urmă sat şi au făcut pîrjol într-însul. Din contra românul, macar că nu e bigot şi e foarte tolerant din punct de vedere al credinţei religioase, dar acea mică credinţă şi îngăimată superstiţie, cîtă are, o păstrează cu tenacitate (etc.)" (OR, II, p. 630).

[2] Capidan stăruia însă în vechea idee a simbiozei, măcar parţiale, între români şi albanezi în evul mediu: „Simbioza albano-română şi continuitatea românilor", căutînd să împace aceste două noţiuni ireconciliabile (Th. Capidan, *Limbă şi cultură*, Bucureşti, 1943, p. 138—174; după „Revista Fundaţiilor", 1943, mai).

istorică și politică [1]. Limba română are comune cu albaneza o serie de trăsături fonetice, morfologice și sintactice, dintre care cele mai multe se constată și în alte idiomuri învecinate, fiind oarecum tipic balcanice și sud-est-europene (supra, p. 191-193).

CUVINTE COMUNE ALBANEZE ȘI ROMÂNEȘTI

Ceea ce leagă mai strîns, într-un fel cu totul deosebitor, limba română de cea albaneză sînt elementele lor lexicale comune, exclusive, datînd din epoca preromană, aparținînd substratului, așa-numitele cuvinte „albaneze", „împrumuturi albaneze" ale idiomului nostru. Ele constituie o problemă distinctă, precis conturată, ce urmează a fi cercetată și judecată după criterii esențial diferite decît își imaginau adepții „comunității lingvistice" și ai așa-numitei „simbioze albano-române". Cercetările îndelungate și discuțiile — deși au luat numai doi termeni de comparație, limbile română și albaneză prin elementele lor comune, în primul rînd lexicul — au dus la rezultate prețioase, care ușurează mult soluționarea problemei noastre. Există criterii clare pentru precizarea raporturilor de limbă, mai ales lexicale, româno-albaneze. Mai întîi, este evident caracterul specific și vechi românesc al elementelor lexicale comune „albano-române" care lipsesc în alte idiomuri. La 1892 observa Gustav Meyer *„bei barză und mazăre stellen sich der Annahme der Entlehnung* [din alb. în rom.] *Schwierigkeiten entgegen; barză deckt sich mit dem femininum zu dem alban. adj. barth ‚weiss', bardhë (genauer mit einem *bardë); aber dies femininum heisst im alb. niemals ‚Schwann'* [adică: *‚Storch'*]". Dacă pentru *viezure* — observă el — se poate admite, la nevoie, împrumut din alb. *vjedhullë*, pentru *barză* și *mazăre*, în schimb, se ridică dificultăți, căci primul are un corespondent arnăut, adj. *barth, -dhë*, dar acesta nu înseamnă „cocostîrc"; iar *mazăre* prezintă față de alb. *modhullë* o diferență de vocală radicală arătînd că vorba românească (la fel ca *barză*) *„eine im Verhältnis zum Alban. ältere Lautstufe bewahrt"* [2]. Observația com-

[1] La 1881 observa istoricul J. Jung *(Die romanischen Landschaften*, p. 474) *„das albanesische theilt mit dem rumänischen gemeinsame Bestandtheile, weil die Schicksale beider Völkerschaften vielfach ähnlicher Art waren; hier wie dort römische Herrschaft, slavische Überflutung, griechisches Kirchenregiment, türkische Unterjochung"*.

[2] G. Meyer, *Albanesische Studien*, III (în SB Akad., Wien, 125), p. 22.

paratistului austriac n-a fost reținută de nimeni și mai ales nu s-a tras din ea concluzia necesară că elementele românești comune cu albaneza (pe care Barić, Jokl ș.a. le socoteau simple „împrumuturi" din albaneză, fără a respecta gramatica istorică românească și stîlcind adesea cuvintele românești spre a le putea aduce din albaneză) sînt cuvinte independente în română, înrudite și paralèle cu cele albaneze, avînd adică o sursă comună carpato-balcanică și evident preromană, uneori cunoscînd diferențieri străvechi. S-a afirmat că raporturile lexicale albano-române sînt „de pură vecinătate" [1], căci cuvintele „albaneze" din română nu prezintă caracterul de împrumuturi, avînd tratament identic lexicului ereditar latin. Prin această simplă constatare (ce nu este identică cu „simbioza") a fost, de fapt, dată peste cap întreaga teorie a împrumuturilor lexicale române din albaneză împreună cu toate consecințele de ordin social-etnic și istoric trase din asemenea pretinse împrumuturi: în primul rînd, așa-numita „simbioză" albano-română la sfîrșitul epocii antice ori în cursul evului mediu. O asemenea simbioză apare tot atît de justificată ca de ex. ideea ce ar putea să aibă cineva de a explica numeroasele trăsături comune dintre limba italiană și română printr-o „simbioză" italo-română în perioada feudală.

În concluzie, se poate spune că „acești termeni (exclusiv alb. și rom.) provin în amîndouă limbile de la limba vorbită odinioară în Peninsula Balcanică [și în zona carpato-dunăreană] și care a lăsat drept urmă a existenței sale aceste elemente în vocabularul limbii române" [2] — idee mai veche împărtășită și de alți filologi-lingviști (Hasdeu, Philippide, Pascu, Capidan, parțial Pușcariu etc.). Philippide a relevat că marile deosebiri dintre română și albaneză formează o adevărată prăpastie între cele două idiomuri, pe care n-au reușit să o niveleze nici elementele gramaticale inconcludente, nici vorbăria despre „convietuirea" românilor cu șkipetarii, menită să justifice „împrumutarea" de cuvinte din albaneză.

S-a relevat de asemenea că albanezii nu au decît împrumuturi recente de cuvinte din română, lucru inexplicabil în cazul unei convietuiri mai îndelungate și al împrumutării de 50—60 [de fapt 70] de cuvinte albaneze în română. Ase-

[1] C. Treimer, *Zeitschr. roman. Philol.*, XXXVIII, 1914, p. 387.
[2] Al. Rosetti, ILR, II, p. 103.

menea adevăruri evidente şi elementare n-au surprins decît pe cei deprinşi a opera cu aşa-numita „comuniune" lingvistică albano-română, produs învechit al insuficientelor mijloace de investigaţie din jurul anului 1900. De altă parte, nici unul dintre susţinătorii „simbiozei albano-române" nu uita că cele două idiomuri sînt de origine şi structură diferite; totuşi le-au clasificat împreună încercînd să le apropie în „uniunea lingvistică" şi considerînd româna ca dependentă de albaneză prin unele „împrumuturi". Rezervele şi obiecţiile împotriva acestor teze se cunosc : limba română de origine şi structură neolatină (romanică) prezintă forme de evoluţie caracteristice, cu multe note divergente faţă de idiomurile romanice occidentale şi cu elemente inexplicabile din latina populară (observate de Kopitar, Miklosich, Schuchardt ş.a.), datorite substratului preroman; sînt numeroasele cuvinte carpato-balcanice provenite de la populaţiile autohtone ale acestor teritorii. Pe de altă parte, albaneza este o limbă indo-europeană (tip satem), avînd o sumă de cuvinte latine (romanice) din epoca stăpînirii romane în Balcani [1]. E firesc ca două limbi de tip diferit să prezinte acea „prăpastie" de care vorbea Philippide şi care exclude contactul de simbioză ori de înrîurire reciprocă după sfîrşitul antichităţii şi în evul mediu. Notele gramaticale comune se explică prin acţiunea substratului şi evoluţia specifică a romanităţii orientale. Elementele comune în lexicul albanez şi român nu pot fi explicate decît arbitrar ca „împrumuturi" dintr-o limbă în alta, posterioare epocii propriu-zis romanice a limbii române. Bizare sînt şi teoriile despre „emigrările" de aromâni (Densusianu) ori şkipetari (Weigand, după Gaster) purtători de elemente albaneze în limba română din zona carpatică.

După ce s-a dovedit că elementele fonetice, morfologice şi sintactice din română şi albaneză nu justifică de loc o „comunitate" între cele două limbi, este necesar a preciza ce spun cuvintele indo-europene comune. Majoritatea (*brîu, mazăre, sîmbure, viezure* etc.) prezintă aspecte de mare vechime în limba română, unde sînt cunoscute din epoca romanică, anterior începuturilor influenţei slave, deci înainte de secolul al VI-lea, prin faptul că au străbătut aceleaşi modificări fonetice ca elementele latine şi numai ca acestea (*brîu* şi *pîrîu* ca *grîu* < lat. *granum*, *frîu* < lat. *frenum*; *mazăre* din **ma(d)ze-l-*, *sîmbure* < **sambul-*, *viezure* < **ve(d)-zul-*, ca *sare* din lat. *sale-*, *soare* < *sole-* etc.). Din acest fapt elementar, evident, se impune concluzia că p o p u l a ţ i a r o-

[1] E. Ç a b e j, *Zur Charakteristik der lateinischen Lehnwörter im Albanischen*, în „Revue de Linguistique", VII, 1962, p. 161—199.

manică (autohtonă romanizată) din zona carpato-balcanică avea în graiul său o serie de cuvinte nelatine, provenite din substrat. Dacă s-ar presupune că romanii carpato-balcanici ar fi împrumutat cuvinte izolate (ca *brîu, mazăre, sîmbure* etc.) de la şkipetari sau de la strămoşii lor, gramatica istorică română arată categoric că împrumutul nu putea să aibă loc după secolul al VI-lea e.n. Atare concluzie este absolut obligatorie (ca derivarea lui *soare* şi *sare* din *sole-, sale-*). Dar comparatistica arată ceva în plus cu privire la unele cuvinte albano-române : *mazăre* prezintă un stadiu mai vechi decît corespondentul alb. *modhullë*, vocala radicală *á* fiind originală etimologică, faţă de *ó* ulterior, rad. i.-e. **mag'(h)-;* împrumut din albaneză în română nu e posibil nici probabil (*o* accentuat nu devine *a* în rom.). Un caz asemănător pare a fi *şopîrlă* faţă de alb. *šapí*, ambele din i.-e. **sṵe-p-, *sṵo-p-*, cu *o* păstrat în rom., devenit *a* în alb. În *brîu* faţă de alb. *bres, brezi (*bren-z-)* avem o temă străromână **bre-n-*, iar în albaneză un sufix i.-e. *-z- (-di-o-);* dovadă că româna nu putea să împrumute cuvîntul în epoca romanică şi nici mai înainte, căci nu-şi va imagina cineva că, în momentul „împrumutării", strămînii, din considerente filologice, vor fi luat de la albanezi numai tema cuvîntului, adică un **bre-n-*, lăsînd la o parte sufixul *-z-*, iar această temă să o dezvolte în graiul lor la fel ca pe elementele moştenite latine *granum, frenum* [1]. Situaţia este asemănătoare la alte cuvinte : *pîrîu* din i.-e. **per-ren-* faţă de forma alb. cu alternanţă vocalică *o* (sau evoluţie internalb. *e* > *o*) **per-ron-;* rom. *pururea* din **porur-* faţă de alb. *përherë* cu vocala rad. *e*.

Astfel, unor presupuse împrumuturi lexicale din albaneză în română în epoca prefeudală se opun categoric fazele de evoluţie fonologică a unor elemente româneşti şi albaneze, faţă de bazele lor etimologice. Aceste cuvinte arată că şi cele cu formă identică sau foarte asemănătoare în cele două idiomuri (*bunget, gata, gard, gălbează, groapă, grumaz, moş, vatră* etc.) nu pot fi împrumutate de unii de la alţii (după cum de ex. rom. *carne, ochiu* nu sînt împrumuturi din ital. *carne, occhio;* lat. *fero* din gr. φέρω), ci trebuie interpretate exact ca cele-

[1] Unii filologi vorbeau totuşi de împrumutul lui *brîu* din *brenz* : „*roum. b r î u emprunté à l'alb.* b r e s *suppose l'existence d'une forme *b r ę, b r e n i en albanais*" scrie P. Skok („Archivum Romanicum", VIII, 1924, p. 150), neobservînd că se contrazice prin afirmaţia că alb. *bres, -zi* reprezintă i.-e. **bren+di-o-*.

lalte cercetate mai sus (*brîu, mazăre, pîrîu* etc.). Ele dovedesc ceva mai mult decît unele nepotriviri fonetice sau mai bine zis inconsecvenţe în corespondenţele dintre sunetele cuvintelor identice (în consonantism), semnalate de A. Rosetti, care principial are totuşi dreptate susţinînd că „sunetele din română reprezintă sunete la origine diverse şi în felul acesta tratamentele din română sînt justificate" [1]. Dar paralelismul de sunete stabilit de A. Rosetti se bazează pe apropieri etimologice nu totdeauna admisibile, uneori chiar neverosimile (de ex. alb. *byk*- rom. *buc, pelk—bîlk droe—droaie, dhallë—zară*). Adevărat că se constată o lipsă de consecvenţă în ce priveşte consoanele din cuvintele albaneze şi române; de ex., lui alb. *th (kurthë, thumbullë)* îi corespunde rom. *s (cursă, sîmbure)*, iar altădată *(thark)* îi corespunde *ţ (ţarc)*. Discordanţa este evidentă, putînd fi stabilită şi în alte cazuri. Dar chiar dacă ar exista o concordanţă deplină în tratarea consoanelor, „împrumuturile din albaneză" nu pot fi admise din cauza nepotrivirilor constatate în vocalismul cuvintelor examinate mai sus (ca *mazăre, şopîrlă, pîrîu*), ca şi pentru epoca postromană a limbii române, din cauza normelor fonologice ale idiomului nostru de acord cu criteriile etimologice şi fonetice indo-europene. Teoria „împrumuturilor albaneze" te duce astfel la epoca preromană a teritoriilor carpato-balcanice şi dunărene, cînd se pare că nu e corect a vorbi de albanezi (şkipetari) în aceste zone, locuite în antichitate de illiri la vest şi de traco-geţi la nord-est. Concluzia obligatorie este că elementele comune din lexicul albanez şi românesc, adică 68 sau 70 de termeni, provin în aceste idiomuri (ca şi cele 80—90 de cuvinte autohtone române nealbaneze) dintr-o sursă comună, substratul carpato-balcanic [2]. Ele au cunoscut însă o evoluţie diferită în albaneză şi în română, potrivit caracterelor fiecărei limbi, în cursul perioadei feudale.

C u v i n t e l e române autohtone care au un corespondent de origine indo-europeană şi autohtonă în a l b a n e z ă sînt : *abure,*

[1] R o s e t t i, ILR, II, p. 106; V. P o l á k, *Quelques idées concernant les rapports lexicaux albano-roumains*, în *Omagiu I. Iordan* (1958), p. 693—699, liste de corespondenţe albano-române; nimic nou în afară de „ideea" neverosimilă a unui *„caractère méditerranéen ou protoeuropéen d'une série de ces correspondances"* (p. 698).

[2] Lipsind atestări antice, nu se poate preciza în ce măsură acea limbă dispărută trebuie să fie numită exclusiv „traco-dacică", ori „illirică", eventual cu termenul de compromis „traco-illirică", după cum e deocamdată echivoc aportul fiecăruia din cele două mari grupe etnice şi lingvistice ale Peninsulei Balcanice, căci încă nu poate fi determinată baza etnică din antichitate a albanezilor : illiri neromanizaţi sau traci neromanizaţi, ori eventual un amalgam traco-illiric (dardanic, peonic) din zona centrală a Peninsulei Balcanice.

argea, baciu(?), *balaur (bală), baligă, baltă, barz (barză), bască, brad, brîu, brusture, bucur-, bunget, buză, căciulă*(?), *căpuşă, căpută, cătun, copac, cruţa, curma, curpăn, cursă, dărîma, daş, druete, fărîmă, gard, gardină, gata, gălbează, ghimpe, ghionoaie, grapă, gresie, groapă, grumaz, grunz, guşă, mal, mazăre, măgură, mărat, mătură, mînz, moş, mugure, murg, năpîrcă, pîrîu, păstaie, pururea, rînză, sarbăd, scăpăra, scrum, scula, sîmbure, spînz, sterp, strepede, strungă, şale, şopîrlă, şut, ţap, ţarc, vatră, vătuiu, viezure, zgardă, zgîria.*

CUVINTE ROMÂNEŞTI AUTOHTONE INEXISTENTE ÎN ALBANEZĂ

Ancheta sumară de mai sus arată că elementele lexicale comune limbilor albaneză şi română nu sînt în aceasta din urmă împrumuturi din epoca medievală (postromană), ele avînd o vechime cel puţin tot atît de mare ca elementele latine-romanice, fiind în chip necesar (cum s-a admis şi s-a demonstrat) moşteniri directe din idiomul indigen al epocii preromane, conservate neîntrerupt de populaţia autohtonă (deznaţionalizată) şi trecute în limba română formată aici în locul graiurilor „barbare" dispărute. Lucrul a fost recunoscut şi relevat cu toată convingerea de eruditii români Philippide, Capidan, Pascu, Rosetti ş.a., ca şi de unii străini, ca Treimer şi Skok; iar Pascu vorbea categoric de „cuvinte trace" în limba română, referindu-se în primul rînd la cele comune cu albaneza. Aceste concluzii ar fi suficiente spre a considera dovedită prezenţa cuvintelor din substrat în română şi stabilind etimologia indo-europeană să le considerăm ca forme autohtone continuate de limbile română şi albaneză; deci obligator vocabule traco-dace (eventual „traco-illire"?), căci altă sursă de natură indo-europeană cam greu li s-ar putea atribui. Asemenea concluzie (întrevăzută încă de Hasdeu) este îngăduită şi impusă de confruntarea judicioasă a limbii române cu albaneza. Încît s-ar putea considera în principiu rezolvată problema elementelor lexicale autohtone prin stabilirea unui număr rotund de 70 de cuvinte pe care româna, avîndu-le comune cu albaneza, le păstrează ca relicte din idiomurile preromane înlocuite de latina populară.

Dar limba română are o altă latură importantă, cu totul ignorată pînă în ultima vreme, a cărei elucidare prezintă o deosebită semnificație : un număr de cuvinte p r e r o m a n e, cam 80—90, străvechi în limbă, care nu sînt de origine latină, nici slavă, greacă etc. și din care nu există urme în albaneză, ori se cunosc forme ce nu mai seamănă cu cele românești. Majoritatea acestor elemente (cam 80) au fost considerate de cei mai mulți ca latine-romanice, prin niște încercări de etimologie artificioase și greșite, care nu este util și necesar a fi examinate aici.

Identificarea cuvintelor autohtone. În ce privește idiomurile binecunoscute din care româna are elemente lexicale moștenite (latine) sau de împrumut (slava, greaca, turca etc.), stabilirea cuvintelor luate de acolo și a normelor după care s-au modificat pînă azi s-a putut face fără greutăți prea mari, lămurindu-se în majoritatea cazurilor împrejurările cultural-istorice și lingvistice care au determinat acèle fenomene. Dar acolo unde graiul din care avem elemente lexicale a dispărut fără urmă rămînînd doar acèle enigmatice cuvinte românești, al doilea termen de comparație nu mai există, ceea ce lipsește cercetarea de un factor important. La examinarea cuvintelor comune cu albaneza s-a văzut cum ele trebuie să fie considerate ca străvechi și indigene, nu ca împrumuturi ulterioare epocii romanice a limbii. Față de acestea, mai importante numeric și calitativ apar cuvintele autohtone românești care lipsesc în albaneză. În ce privește detectarea lor, e de relevat că de la a. 1900 încoace (după Hasdeu) nimeni nu a negat categoric prezența cuvintelor dace în limba română, „dar orice filolog trebuie să renunțe de a le admite cînd ele nu pot fi dovedite de știință“ [1]; afirmație judicioasă, mereu valabilă. Dar numai ipotetic, fără a le putea dovedi geneza etimologică, au fost admise cuvinte traco-dace în română, de unii pe ton mai categoric (Pascu, Giuglea), de alții mai cu rezervă (Pușcariu începînd din 1936 ș.a.) [2]. În legătură cu identificarea cuvintelor autohtone s-a recomandat, cum era firesc, multă prudență de către cei care de

[1] O. D e n s u s i a n u, *Histoire de la langue roumaine* (Paris, 1901), I, p. 20.

[2] *Istoria României*, București, I, 1960, p. 788 „limba română e creația poporului român. El a făurit-o din latina populară adoptată de strămoșii săi getodaci de la coloniștii romani cu care s-au amestecat, adăugîndu-i elemente din idiomul daco-getic, vorbit înainte de romanizare“ (E. Petrovici).

altfel erau convinşi de necesitatea existenţei lor; s-a spus că „pentru recunoaşterea cuvintelor moştenite de la strămoşii noştri daco-geto-traci avem un mijloc mai puţin nesigur decît reconstrucţiile tipurilor indo-europene; este asemănarea pe care o prezintă vocabularul nostru cu limba albaneză..." [1]. Povaţa este în adevăr utilă (dar nu chiar în felul cum o aplică autorul ei) pentru explicarea etimologică a cuvintelor numite „albaneze"; dar pentru cele necunoscute la albanezi, deci fără al doilea termen de comparaţie direct şi apropiat [2], sîntem nevoiţi a părăsi calea „sigură" a formelor de cuvinte „atestate" (care au dus la artificii etimologice fără valoare) şi să trecem fără şovăire — dar cu prudenţa impusă de eventuale riscuri ale acţiunii — la „mijlocul mai nesigur":

Reconstruirea de forme indo-europene. Punctul de plecare îl formează limba română, al cărei lexic a fost integral examinat în spirit critic, stabilindu-se prezenţa unui stoc de vreo 90 de cuvinte autentic şi exclusiv româneşti (necunoscute în albaneză), pentru care este eliminată putinţa unei împrumutări din vreo limbă străină. Pentru asemenea elemente, mult şi zadarnic dis-

---

[1] S. Puşcariu, *Limba română*, I, Bucureşti, 1940, p. 176.

[2] De care pe bună dreptate face caz A. Rosetti, *Fonetică şi dialectologie*, III, 1961, p. 65„... unele cuvinte din vechiul fond lexical al limbii care nu se găsesc şi în albaneză. Lipsa celui de-al doilea termen de comparaţie exclude însă explicaţia prin tracă (sau iliră), întrucît sînt necesare aici probe peremptorii [?]. Lipsind criteriul celui de-al doilea termen de comparaţie, demonstraţia etimologică în această materie e lipsită de forţă probantă şi, prin urmare, inutilă (o parte din aceste cuvinte sînt evident latine, de ex. *aprig, buiestru, dărîma,* sau slave, *pleoapă*)". — Dar caracterul neroman, autohton, al unor vechi cuvinte româneşti nu poate fi condiţionat aprioric de prezenţa (sau absenţa) lor şi în albaneză — principiu comod, care ca orice prejudecată nu facilitează munca dificilă şi necesară de cercetare comparativă-etimologică a lexicului românesc, nici progresul cunoştinţelor, servind eventual numai tezei perimate despre „simbioza albano-română". Pentru cuvintele româneşti inexistente în albaneză, „al doilea termen de comparaţie" se află în alte limbi indo-europene (satem sau centum) ceva mai depărtate de substratul carpato-balcanic satem la care aparţine şi albaneza. Afirmaţiile melancolice ca „orice consideraţie etimologică în această materie e lipsită de forţă probantă şi — inutilă..." echivalează cu vechiul „*ignoramus et ignorabimus*" refractar eforturilor înnoitoare şi progresului general. Dacă *pleoapă* poate fi slav, iar *buiestru* eventual latin, este exclus să fie romanice *aprig* şi *dărîma;* dar „cealaltă parte" din tabelul de peste 80 de cuvinte (infra, p. 215—216)?

cutate, e necesar a căuta adevărata genealogie etimologică prin mijloace comparative. Trebuie să se precizeze de la început că aceste cuvinte nu formează o categorie distinctă, provenită din altă sursă decît cele comune cu albaneza, cu care formează în realitate un singur bloc lexical de elemente prelatine autohtone. La elementele „albaneze" operația etimologică este uneori facilitată de formele paralèle corespunzătoare, din a căror confruntare se ivește mai repede arhetipul comun; ex. : rom. *viezure* și alb. *vjedhullë* au o bază comună de forma **ve(d)z-ul-*, i.-e. **u̯eg'h-o-l-*; *mazăre* și *modhullë* un i.-e. **mag'(h)-ol-*, iar în unele cazuri *(viezure, vătuiu, moș)* cuvintele albaneze cu același element radical au indicat mai demult etimologia acestor vocabule pe care le cunoaște și limba română. — Dar pentru cuvintele prelatine inexistente la albanezi, româna e la început singurul factor în reconstruirea arhetipului străromân, care — odată stabilit cu ajutorul normelor fonologice românești — urmează să fie legat de bazele comune, convenabile, oferite de indo-europenistică, uzînd de criteriile unei limbi moarte din această familie. Baza oferită de româna actuală este un punct de plecare sigur (deși nu avem atestări de cuvinte anterior secolului al XVI-lea, pentru unele abia din secolul al XIX-lea, de ex. *droaie*), deoarece cuvintele noastre au forme precise și semantică sigură, în majoritatea cazurilor. Fazele anterioare, ipotetice („reconstruite") nu pot fi decît cele îngăduite și impuse în primul rînd de evoluția lexicului românesc ereditar (latin), apoi de criteriile dictate de lingvistica indo-europeană. Procedînd rezonabil și prudent, se obțin formele imediat anterioare celor de azi, adică ale perioadei latine, antice a limbii române, trecînd peste epoca medievală direct la antichitatea romană. Aici trebuie admis că în principiu elementele preromane din română sînt de origine indo-europeană, adică dintr-o ramură a familiei acestor idiomuri, cum s-a dovedit pentru unele cuvinte albano-române și cum se poate dovedi pentru toate. O dată stabilit că elementele autohtone („albaneze" sau nealbaneze) sînt de obîrșie indo-europeană, observăm că la limita cealaltă a cîmpului de cercetare stau arhetipurile străindo-europene : rădăcini și baze intermediare, formații primitive, „reconstruite" și ipotetice care corespund formelor sigure de înrudire dintre limbile : sanscrită, veche persană, balto-slavă, germanică, celtică, latină, greacă etc.

Cum s-a văzut, în sistemul etimologic indo-european, cuvintele sînt grupate în jurul unui element comun de temelie : r ă d ă c i n a (radical), care conține esența semantică a cuvintelor și pe care acestea o continuă dezvoltînd-o în sensuri nuanțate, uneori chiar divergente; se păstrează însă totdeauna ceva din nucleul semantic primitiv ori un criteriu pentru explicarea eventualelor modificări semantice. Fondul lexical primar al limbilor indo-europene este relativ bine cunoscut, prezentat în bune dicționare comparative-etimologice (supra, p. 81). Aceste baze arhaice trebuie să fie utilizate în studiul etimologic legînd de ele cuvintele românești a căror formă actuală, dar mai ales arhetipul străromân se aseamănă în chip izbitor, uneori este aproape identică formelor primare indo-europene.

Începînd de la limita inferioară, de la cuvintele actuale românești, se poate reconstrui mai întîi ultima fază, cea românească a evoluției fiecărui cuvînt ce se dovedește a fi suferit transformări fonetice, spre a dobîndi prototipul străromân, adică ceea ce reprezentau ca schelet cuvintele noastre în epoca intrării lor în limba romanică din Balcani și Carpați. Faza premergătoare este trecerea de la stadiul arhaic indo-european la limba izolată ce le-a păstrat în zona carpato-balcanică, transmițîndu-le (înainte de a dispărea din rîndurile idiomurilor vii) limbii romanice orientale (româna de mai tîrziu), iar pe unele și limbii albaneze. În cele două mari etape (îmbrățișînd vreo 5—6 milenii) nu toate cuvintele s-au perpetuat fără alterări formale și uneori ciudate metamorfoze semantice, nu totdeauna transparente, unde se lucrează aproape numai cu surogatul arhetipurilor „reconstruite", de care se fereau grijulii Pușcariu și alți filologi români.

Sîntem reduși la mijloace ipotetice, deoarece lipsește o atestare documentară pentru cuvintele românești prelatine mai veche de secolul al XVI-lea, iar limba indo-europeană din care ele vin la noi a dispărut fără alte urme, afară de puține glose și numeroase nume proprii, în majoritate neexplicate etimologic. Lipsește o foarte importantă și necesară punte de legătură între limba română și acel presupus idiom primitiv al popoarelor indo-europene. Dacă ar exista în autorii antici ori în inscripții și papirusuri asemenea atestări de cuvinte de la traco-daci ori de la illiri, chestiunea ar fi simplă, iar adevărata obîrșie a cuvintelor noastre controversate ar fi fost demult arătată, de latinistul Petru Maior la 1820 sau chiar cu un veac mai înainte de eruditul voievod moldovean Dimitrie Cantemir.

Dar în acest sector nu avem încă atestări antice, fiind puţin probabil că se vor descoperi în viitor.

În asemenea situaţie este evidentă necesitatea absolută de a recurge la mijlocul ceva mai „nesigur" al „reconstrucţiilor de tipuri indo-europene", care, firește, în condiţiile arătate mai sus, pot să pară temerare, ciudate, iar pentru cei nefamiliarizaţi cu comparatistica şi obişnuiţi cu forme „sigure, atestate" (latine, slave, albaneze) să pară suspecte sau chiar extravagante; aceştia vor considera la început neverosimilă ori absurdă constatarea că unele cuvinte ale noastre, de aspect total diferit şi cu înţeles uneori îndepărtat, sînt legate între ele printr-o veche înrudire etimologică; astfel: *beregată* e identic cu *faringe*, *bătrîn* şi *vechiu* (latine) coradicale cu *vătuiu* (indigen), *muta* (lat.) cu *mişca*, *gorun* cu *ghindă*; *cîrlig* conţine aceeaşi rădăcină şi noţiune primară cu *creţ* şi *zgardă* etc. Diferenţa, uneori destul de pronunţată, între asemenea echivalente se explică printr-o lungă evoluţie de cîteva milenii în limbi ori dialecte indo-europene divergente, despărţite prin spaţii întinse. Alăturarea acestor cuvinte cu înrudire îndepărtată apare neverosimilă la prima vedere; ceea ce nu e de mirare, căci asemenea legături etimologice nu sînt de la început în aceeaşi măsură evidente ca derivările de tipul *capra* > *capră*, *nasus* > *nas*, *vacca* > *vacă*, simple echivalenţe lexicale latino-române.

În cele mai multe cazuri, însă, etimologia cuvîntului autohton rezultă cu suficientă claritate; astfel, fără a intra în demonstraţii etimologice detaliate (care vor fi făcute în alt loc), sînt de citat trei exemple din cele mai concludente: *răbda*, *rezem-* şi *droaie*. Primul aparţine la i.-e. **orbho-*, **robh-* „lipsit de ceva, impilat, chinuit, muncit", din care lat. *orbus* „fără vedere", gr. ὀρφανός „lipsit de părinţi", germ. *arbeit* „muncă", slav *robŭ*, *robota* (*robie* etc.); rom. *răbda* intră în această grupă etimologică fără a putea să fie cuvînt latin, grec, nici slav, german, venind dintr-o limbă în care *bh* trece la *b*, *o* eventual la *a*; structura lui morfologică (derivarea cu *-d-*) e de asemenea specifică, străveche. Verbul *rezema (razem)* vine din **re(d)zem-* „sprijin, susţinere, îndreptare", rad. **reg'-*, lat. *rego*, *regimen*, germ. *recken*, gr. ὀρέγω etc., care numai într-o limbă satem cum era traca (cu *g'* > *z*) putea să ia forma actuală românească, cu sufixul i.-e. *-m-*. *Droaie* vine dintr-un

mai vechi **drugia* cu *u* trecut la *o* (ca *pluvia* > *ploaie* etc.), *g* căzut (ca în *ego* > *eu*, *magis* > *mai*), aparținînd la baza i.-e. **dhreugh-* „grupă, bandă, droaie", celtic *drungos*, *drong*, sl. *drugŭ* „tovarăș, ortac", *družina* etc.

CARACTERUL TRACIC AL CUVINTELOR PREROMANE

Pentru explicarea evoluției fonetice a acestor cuvinte indo-europene neromane de la faza indo-europeană pînă în epoca romană este necesar criteriul unei limbi de tip satem european, care să justifice arhetipurile intermediare, reconstruite; acestea au existat în chip necesar în epoca latină, de ex. **deru-*, **cagelu-*, **drugia*, **re(d)zem-*, **ma(d)zel-*, ca baze pentru *zăr*, *caier*, *droaie*, *reazem*, *mazăre*. Asemenea tipuri refăcute sînt conforme sistemului fonologic al elementului moștenit (latin-romanic), cu care au evoluat împreună, supuse exact acelorași schimbări formale de la sfîrșitul epocii antice [1]. Unele din ele au cunoscut schimbări fonetice neînsemnate (*beregată*, *dărîma*, *vătăma*, *strigl'ată-străghiată* etc.). Puținele exemple citate ilustrează cele două mari faze străbătute de elementele autohtone pînă la aspectul și însemnarea actuală, ca și cîteva din caracterele mai de seamă ale acelui

[1] Pentru a stimula și eventual a „facilita" încercările de etimologii trace, s-a preconizat cu patru decenii în urmă o „licență" în sensul că „*en roumain les éléments thraces n'ont pas forcément suivi la même voie que les éléments latins; on ne peut pas pour accepter ou rejeter une étymologie thrace en roumain, se fonder sur son accord ou son non-accord avec la phonétique des éléments latins*" (Al. Graur, *Romania*, LIII, 1927, p. 551); dar asemenea „concesiune" nu este de loc necesară, — dimpotrivă! — căci (cum se va arăta cu alt prilej la fiecare caz tipic ce se oferă) cuvintele autohtone (preromane, traco-dacice) au urmat întocmai etapele de transformare a elementului latin și numai pe ale acestuia, conformîndu-se de la început exact normelor de evoluție a fondului lexical „ereditar", cu care formează un singur bloc din punct de vedere formal-fonetic; ceea ce este firesc, necesar, logic, dovedind caracterul unitar și omogen din punct de vedere fonetic al fondului anteslav al limbii române. Dacă am postula ori admite abateri de la aceste legi unitare, adică o evoluție discordantă a elementului preroman față de cel roman (latin) al limbii române, înseamnă că respectivele „etimologii trace" astfel construite nu pot să fie valabile.

idiom dispărut care a dat limbii române asemenea elemente lexicale şi care a fost examinat de aproape (p. 144—150) [1].

Cuvinte latine şi cuvinte autohtone. Elementele prelatine formează cu cele latine un singur tot, care a suferit aceleaşi transformări fonetice: este fondul lexical moştenit al limbii române, deosebit de numeroasele împrumuturi ulterioare. Din punct de vedere strict românesc, elementele autohtone nu pot fi identificate cu precizie şi separate net de lexicul latin decît prin criteriul sever al etimologiei, care arată că unele cuvinte moştenite (considerate „latine-romane" de mulţi filologi), deşi au cîteva „corespondente" formale şi semantice (exacte sau aproximative) în latină, nu pot veni din această limbă sub nici un motiv. De exemplu, după legile etimologiei, verbul *a răbda* ar trebuie să derive (dacă am vrea să-l facem latin) nu din **reobdurare*, **rigidare* sau *rabidare* (cum au încercat unii), ci din italicul (înrudit sub raport i.-e.) *orbus* ; *a rădica* nu din *ridica* (*„Weinpfahl"*), *eradicare* sau **rigidicare*, ci din *arduus* (cum a încercat Pascu); *rezema* nu din *remediare*, ci din *rego*, *regimen* etc. Asemenea etimologii n-ar mai încerca nimeni azi, fiind vorba de serii lexicale româneşti alături de corespondenţele latine-romane, cu care se leagă obligatoriu prin străvechea înrudire indo-europeană; *răbda*, *rezema*, *rădica* etc. (paralele cu *orbus*, *rego*, *arduus*) sînt moştenirea acelei limbi preromane de structură deosebită (satem), vorbită de populaţiile indigene ale teritoriilor unde s-au format limba şi poporul român.

Populaţiile anteromane: traco-dacii. Elementele considerate ca autohtone în lexicul românesc moştenit existau în limba română o dată cu cele latine-romanice. Dar dacă romanice nu pot să fie — din cauzele arătate ori fiindcă adevărata lor rădăcină indo-europeană nu e atestată şi n-a existat în latină sau în dialectele italice (cum e cazul de ex. la *dărîma*, *vătăma*) —, firesc şi necesar e să admitem că asemenea cuvinte provin din idiomul „barbar" vorbit în zonele unde a fost transplantată şi adoptată

[1] Etimologii şi discuţii mai ample filologice-lingvistice privind unele serii de cuvinte indigene (preromane) în limba română : DR, XI, 1948, p. 148—183; *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, Cluj, 1957-8, p. 135—156 (termeni pastorali), 1959—1961, p. 23—35 (meşteşuguri, unelte); 1962-4 (1966), p. 73—92 (aşezările, gospodăria); *Revue Roumaine d'Histoire*, Bucureşti, IV, 1965, p. 887—900.

latina și unde în mod obligatoriu a luat ființă limba romanică orientală și romanii provinciali de aici : românii. În acest teritoriu balcanic și carpatic cuprinzînd (cum s-a stabilit mai demult) Moesia și Dacia locuia populația unitară și omogenă sub raport etnic și lingvistic : t r a c i i și g e t o-d a c i i, care n-au fost exterminați de ocupanții romani, ci dimpotrivă : integrați în formațiile provinciale, ocrotiți și supuși unui proces lent de romanizare. Prin înlocuirea limbii indigene și a culturii, a numelor proprii și a credințelor, a formelor social-economice etc., atît în zonele illire și traco-moesice din dreapta Dunării, cît și în teritoriul geto-dacic din stînga fluviului, romanizarea a prins rădăcini durabile în populația băștinașă. Încît chiar dacă nu ar exista nici un indiciu și nici o urmă din limba traco-dacilor, în afară de amintirea numelui lor, logica istorică și lingvistică ar spune că elementul preroman indo-european al limbii române vine de la acele populații autohtone care locuiau teritoriul înainte de ocupația romană și în timpul acestei ocupații. Atunci ele au adoptat o altă limbă, latina ocupanților romani, ca și numele lor social-etnic : *Romani, români* (rumâni), *armâni, rumeri*. Aici nu poate fi vorba, așadar, de populații celtice, germanice, scitice, slave, grecești ori de altă obîrșie, romanizate în zona carpato-balcanică, adică în teritoriul unde a luat naștere idiomul și poporul român prin secolele II—VI e.n. De aceea, ținînd seama de realitățile istorice, de tot ce se știe din epoca antică despre aceste regiuni, nu poate fi evitat și înlocuit, în studiul relațiilor albano-române și al etnogenezei acestor popoare, termenul „tracic", „traco-dacic", care totuși a putut să pară multora nesigur, echivoc, „nedovedit", ori cu totul lipsit de rațiune istorică și lingvistică. Îndoiala în privința justeței acestui termen vine nu numai din faptul că materialul istoric și lingvistic e foarte redus și adesea neconcludent, dar mai ales fiindcă el a fost insuficient studiat științific. Deci nu se cuvine a da vina pe „vitregia" veacurilor de întuneric din antichitate și evul mediu, pentru faptul că n-a transmis mai mult material documentar, cîtă vreme nu a fost studiat cum se cade cel disponibil, puțin cît e, dar cu atît mai prețios.

Pînă cînd se va face mai multă lumină în capitolele obscure ale istoriei antice și medievale a acestui colț sud-estic al Europei, e necesar să folosim (fie chiar numai cu titlu de ipoteză și pentru

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREŞTI

simplificarea termenilor) noţiunea de t r a c o-d a c i c (ori „traco-illiric"?), deocamdată pentru a numi cuvintele româneşti prelatine (autohtone). Dar procedeul nu trebuie să lase impresia că s-ar învîrti într-un cerc vicios, luînd ca bază sigură (sau foarte probabilă) ceea ce urmează tocmai să fie dovedit, adică obîrşia traco-dacă a acelor vocabule obscure de structură indo-europeană. Adevărat că motivele justificative în procedarea noastră sînt mai mult de ordin general, aceleaşi care au făcut şi pe Hasdeu să vorbească de cuvinte „trace, dace" în română. Asemenea motive istorice şi logice sînt, însă, destul de puternice pentru a arăta anticipat că e necesar termenul „cuvinte traco-dace", nu scitice, celtice ori vechi greceşti pentru lexicul preroman din limba română. Faptul a fost limpede întrevăzut şi postulat de erudiţii veacului trecut (Kopitar, Miklosich, Schuchardt, Hasdeu ş.a.), care au recunoscut valoarea considerabilă a unei realităţi etno-lingvistice: substratul autohton, înrudit de aproape cu albanezii (şkipetarii) după Miklosich, ori pur şi simplu tracic, dacic (Schuchardt, Hasdeu etc.). Mai greu este să precizăm în ce măsură poate fi vorba de un aport lingvistic (deci etnic şi cultural-istoric) venit din partea i l l i r i l o r la acest fond autohton (preroman) de la temelia limbii şi comunităţii populare româneşti, — nu numai din cauza lipsei de precizie în ce priveşte raporturile etno-lingvistice între illiri şi traco-daci, dar mai ales pentru că nu este încă elucidată problema romanizării, respectiv a supravieţuirii şi dăinuirii eventuale în epoca prefeudală a resturilor din triburile trace şi din cele illire. Ceea ce în primul rînd ne îndeamnă să omitem din discuţie termeni ca „illiric" ori „albanez" şi „străalbanez" (*„uralbanesisch"*, cum zic unii filologi în ultima vreme) este faptul că baza etnică a provinciilor romane unde se admite îndeobşte că s-a format şi persistă comunitatea etno-lingvistică românească nu era de caracter illiric (ori „albanez"), ci cu siguranţă traco-geto-dacic, în Tracia, Moesia, Dacia. Dacă nu s-ar admite justeţea termenului adoptat de noi „cuvinte traco-dace" pentru a determina elementele autohtone, ar fi necesar să se recomande altă formulă mai potrivită, — ceea ce este puţin probabil că s-ar putea face. Pînă atunci însă trebuie să rămînem la definiţia lui Hasdeu, pe care o vor confirma şi verifica etimologiile stabilite cu mijloace şi criterii esenţial diferite de ale lui.

Cuvintele autohtone și fonetica substratului. Precum s-a spus, realitatea elementelor noastre autohtone este condiționată de trăsăturile particulare de evoluție a elementului moștenit (latin) al limbii. Arhetipurile străromâne ale epocii romanice, stabilite pentru cuvintele considerate autohtone, vor trebui explicate ca derivînd din bazele comune indo-europene potrivit și nu împotriva legilor fonetice ale graiurilor traco-dace; îndeplinirea acestei condiții este la fel de importantă ca și prima, pentru a putea vorbi concret de cuvinte indo-europene traco-dace în limba română. Dar identificarea și utilizarea acelor legi fonetice ale substratului justificînd elementele autohtone iarăși nu trebuie înțelese ca o sumă de criterii exclusive și absolute, ci în primul rînd ca o p o s i b i l i t a t e, căci limba tracă nu prezenta — pe cît știm azi — nici o trăsătură fonetică unică, exclusivă, necunoscută în alt idiom indo-european și constatată numai în cuvintele noastre autohtone; limba traco-dacă de tip satem are același sistem fonetic ca illira și foarte multe note comune cu celelalte limbi satem (iraniana, balto-slava). Așadar, dacă am avea informații că baza etnică-socială a teritoriilor de romanizare în Moesia, Dacia etc. ar fi fost illiră, iraniană ori balto-slavică, s-ar putea admite eventualitatea unei asemenea obîrșii pentru cuvintele autohtone românești, — ceea ce însă nu este cazul, fiind puțin probabil că se va putea conta pe asemenea eventualitate.

Fazele de trecere a cuvintelor noastre preromane de la bazele arhaice indo-europene la cele admise pentru perioada străromână (și preromană) trebuie să fie, așadar, justificate de criteriile fonologice oferite de resturile lingvistice trace. Aceasta este situația de fapt: trăsăturile principale fonetice în cuvintele noastre autohtone indo-europene corespund întocmai cu fonetica limbii traco-dace stabilită din resturile explicabile etimologic, atît în v o c a l i s m, cît și în c o n s o n a n t i s m (cf. supra, p. 145—150). Constatarea acelorași modificări de sunete în formele românești (adică în raporturile dintre prototipurile străromâne preromane și cele indo-europene) și în resturile de limbă traco-dace arată că ele nu exclud, ci admit și includ putința ca chiar prin acest idiom de tip satem și central-est-european să fi trecut cuvintele noastre autohtone, păstrate în gura populațiilor traco-dace de la despărțirea limbilor indo-europene pînă la înstăpînirea puterii

romane şi începutul romanizării, a procesului de formare a limbii romanice-române în zona balcano-dunăreană şi carpatică, Moesia şi Dacia.

Dacă faptele de ordin general istoric arată direcţia unde e de căutat obîrşia cuvintelor noastre autohtone (preromane), criteriile lingvistice comparative confirmă pe deplin această realitate, justificînd mai mult utilizarea termenului „traco-dacic" nu numai ca o formulă convenţională, teoretică (indicînd un stadiu intermediar de evoluţie a elementelor româneşti prelatine), ci pentru a individualiza concret apartenenţa fazei preromane (străromâne) a cuvintelor într-o limbă determinată, a unui mare şi puternic popor al antichităţii, care a jucat un rol de seamă în istoria Greciei şi a Romei pînă în secolul al VII-lea e.n. şi care n-a dispărut cu desăvîrşire nici în sens etnic-social, nici în cel lingvistic. Căutarea şi identificarea resturilor limbii traco-dacilor, perpetuate parţial pînă azi, constituie prima etapă în calea spre stabilirea măsurii în care acest popor carpato-balcanic trăieşte în fiinţa neamurilor de oameni ce locuiesc acum aceste meleaguri. Faptul că nu avem atestări antice ori medievale pentru elementele lexicale autohtone constituie o gravă lacună în mijloacele documentare menite să elucideze problema începuturilor şi a fazei vechi în dezvoltarea idiomurilor şi a comunităţilor populare română şi albaneză. Atare lipsă se datoreşte sărăciei generale a izvoarelor documentare din antichitate şi evul mediu, ca şi faptului că (poate întîmplător) atestările de cuvinte traco-dace existente (glose, nume proprii) se referă la alte noţiuni şi domenii de viaţă decît cele din care s-au păstrat cuvinte în limba română. Dar lipsa de atestări scrise antice nu va împiedica, ci va stimula mai mult munca dificilă şi complexă de reconstituire pe cale comparativă a ceea ce n-a conservat documentarea scrisă a trecutului îndepărtat şi obscur.

C u v i n t e l e sigure sau probabile autohtone (preromane) care lipsesc în albaneză sînt aproximativ 90 (maximum 100, minimum 80) : *acăţa, adiia, ameţi, amurg, anina, aprig, arunca, baciu*(?), *baier, barză, băga, băiat, beregată, boare, bordei, brînduşă, brînză, buiestru*(?), *burlan*(?), *burtă, butuc, butură, caier, cărîmb, caţă, căciulă, cîrlan, cîrlig, copil, creţ, custură, (a)darari, deretica, desbăra*(?), *descăţa, descurca, desghina, dop, droaie, genune, ghes*(?) *ghiară, ghiont*(?),

gorun, gruiu, gudura, încurca, înghina, îngurzi, înseila(?), *întrema, leagăn, lepădа, lespede, leşina*(?) *mare, măceş, mădărì, mărcat, melc, mieru, mire, mistreţ, mişca, morman, munună, muşat, niţel, noian*(?), *păstra, pînză, prunc, răbda, r*(*e*)*azem, ridica, scurma, stărnut*(?), *steregie, străghiată, strugure, sugruma, suguşa, şir (înşirà), şoric, tare, ţarină, ţăruş,* (a se) *uita, undrea, urca, urcior*(?), *urdă, urdina, urdoare, vătăma, viscol, zăr, zară, zburda, zestre, zgîria*(?), *zgîrma.*

Semnificaţia istorică şi etnic-socială a cuvintelor autohtone din limba română (atît cele „albaneze", cît şi cele nealbaneze) este considerabilă. Valoarea lor documentară în ansamblu va trebui analizată, fundamentată şi adîncită într-o anchetă mai vastă şi amănunţită privind procesul complex şi obscur de ordin etnic-social, lingvistic şi cultural: etnogeneza românilor. Aici va fi suficient a indica pe scurt cîteva concluzii generale care sînt posibile şi se impun. Cuvintele autohtone au o însemnătate deosebită în economia generală a vorbirii poporului şi a limbii literare, ceea ce apare clar din simpla lor înşirare. Cele mai multe dintre ele sînt elemente din fondul principal de cuvinte [1], avînd o largă circulaţie şi frecvenţă, majoritatea formînd numeroase derivate; ele aparţin tuturor domeniilor terminologiei (corpul uman, procese psihice, relaţii familiale, casa, unelte, animale, plante etc.), sînt substantive, adjective şi aproape 40 de verbe dintre cele mai importante. Remarcabilă este de asemenea proporţia lor faţă de celelalte elemente de bază în lexicul limbii române (socotind numai cuvintele-tip, din care se formează familia derivatelor) : 160 autohtone, 1 550 latine (după un nou control mai riguros), peste 2 000 slave; în cadrul elementului lexical moştenit (anteslav), cuvintele autohtone reprezintă cam 1/10. Ele au pătruns în limba romanică-română de la o populaţie indo-europeană care a venit în contact strîns cu romanitatea în zona carpato-balcanică, în epoca închegării limbii române (secolele III-VI e.n.), adică,

[1] Despre această problemă: Em. Petrovici, *Fondul principal de cuvinte al limbii române,* în „Limba română," II, 1, 1953, p. 21—27; Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române,* Bucureşti, 1954, 221 p.; G. Ivănescu, *Studii şi cercetări ştiinţifice,* Iaşi, VI, 1955, p. 183—205; I. Iordan, *Limba română contemporană,* ed. a II-a (1956), p. 50; I. Coteanu, SCL, IX, 1958, p. 399—404; I. Fischer, SCL, IX, 1958, p. 127—133, 405—410; D. Macrea, *Probleme de lingvistică românească,* Bucureşti, 1961, p. 24—29.

precum s-a spus mereu, traco-geto-dacii. Dar nu ocupanții romani (coloniști, militari, veterani, funcționari, sclavi, liberți, mineri, meșteșugari, negustori etc.) veniți dinafară (din toate provinciile imperiului și din Italia) ar fi împrumutat pentru limba lor latină (fie chiar populară, acel *sermo rusticus et provincialis*) cuvinte „barbare" de la locuitorii autohtoni subjugați, locuitori care să fi dispărut apoi fără a fi avut nici un rol în procesul de formare a comunității populare romane de aici. Căci nu este de loc probabil că pătura suprapusă, stăpînitoare a romanilor să fi împrumutat de la populația cucerită, exploatată, inferioară din punct de vedere cultural, vreo 160 (sau ceva mai multe) cuvinte uzuale de importanța lui *aprig, arunca, băiat, bucura, dărîma, gard, leagăn, mare, răbda, rezema, tare, vătăma, vatră, zestre* etc. Potrivit realităților populare cunoscute din lumea sclavagistă și provincială romană, ținînd seamă de structura lexicală a limbii române, este posibil și necesar a spune fără riscul de a greși ori exagera că situația era tocmai inversă: nu romanii veniți din toate provinciile, ci localnicii autohtoni au împrumutat un idiom, cel oficial, în timpul stăpînirii și sub presiunea militară, politică, administrativă, social-economică, religioasă și în general culturală a aparatului de stat și a elementelor favorizate ale stăpînirii romane. Masele rustice de plugari și păstori ale tracodacilor și illirilor, la care s-au adăugat coloniști din alte provincii și elementele militare cu aparținătorii lor, au adoptat limba oficială, latina de nuanță populară, iar idiomul lor „barbar" autohton de tip indo-european a fost înlăturat ca organism viu, ca țesut gramatical și factor social, înlocuit cu limba nouă, generalizată treptat, devenind graiul comun al întregii mase de locuitori provinciali în majoritatea teritoriului etno-lingvistic traco-dacic și illiric. În latina adoptată, populația traco-romană a transmis și perpetuat (în epoca de tranziție a bilingvismului) numeroase cuvinte izolate, din care au fost identificate pînă acum vreo 160. Este prima încrucișare în cursul istoriei limbii române, „cea care a avut loc între limba latină populară și graiurile trace ale dacilor, geților și misilor" [1], din care a ieșit biruitoare latina, îmbogățită cu un mare număr de cuvinte din limba înlăturată,

[1] E. Petrovici, *Lucrările sesiunii generale științifice din 21—25 martie 1951*, Academia R.P.R., București, 1951, p. 22—49, în special p. 34.

înlocuită a indigenilor [1], desigur mai mult decît cele vreo 160 identificate pînă acum.

În ce privește relațiile etnice și lingvistice dintre români și albanezi, în legătură cu importanta problemă a etnogenezei lor, este util și necesar a releva cîteva fapte ce rezultă din studiul elementelor lingvistice, în primul rînd a l e x i c u l u i comun anteroman. Poate fi considerat ca un fapt cert că poporul și limba a l b a n e z ă derivă din acea parte a populației indigene, preromane a Peninsulei Balcanice care n-a fost romanizată, după cum românii și limba română descind din populația romanizată integral (cu excepția unor elemente lexicale menținute în limba romană-română, ca relicte din substrat), în zona carpato-balcanică : de întreaga populație romanizată din Peninsula Balcanică și din Dacia carpatică este legat procesul complex și îndelungat al f o r m ă r i i poporului și limbii r o m â n e, asupra căruia s-au exprimat mai multe ipoteze. După teoria lui Densusianu (1901), patria primitivă a românilor s-ar fi aflat în sud-vestul fostului Illyricum, aproape de teritoriul albanez și de vechea Dalmatia, în baza isogloselor *mn*, *pt*, *ps* din lat. *gn*, *ct* și *x*, comune românei, albanezei și dalmatei. Dar cercetările mai noi au dat alte rezultate; astfel, H. Barić, arătînd că în realitate dalmata nu prezintă asemenea tratament al grupelor consonantice respective, admite că româna se depărtează de ea, intrînd împreună cu albaneza în sfera etno-lingvistică tracă [2]; încît elementul etnolingvistic illir (perpetuat în limba și populația dalmată) nu ar fi participat la formarea limbii și poporului român, componenta illiră ar fi nedovedită în acest proces istoric. Slavistul român Em. Petrovici a relevat un alt fenomen lingvistic important : fonetismul unor elemente lexicale slave din limba română, care prezintă trăsături bulgare orientale și fac să excludem zona centrală a Peninsulei Balcanice din teritoriul pe care s-a vorbit romanica ce stă la baza limbii române : cuvintele cu *iat* pronunțat ca *ʲa* sau *ᵉa* și reflexele *št*,

[1] Despre fenomenul „încrucișării" (integrării), cu privire specială la limba română : Ș t. P a ș c a, *În legătură cu „integrarea" limbilor și a dialectelor*, în „Limba română", II, 3, 1953, p. 84—91.

[2] H e n r i k B a r i ć, *Albanisch, Romanisch und Rumänisch*, în „Godišnjak" kn. I, Balkanološki Institut, I, Saraievo, 1957, p. 1—16.

žd ale grupurilor slave comune **tj*, **kti*, **dj* [1]. Astfel, atît româna cît şi albaneza ar aparţine exclusiv şi integral zonei nordvestice a Peninsulei, sferei etno-lingvistice trace; ceea ce este foarte verosimil. Totuşi trebuie relevat că, ţinînd seamă de caracterul unitar lingvistic (foarte probabil o singură limbă latină-populară romanică) şi cultural la populaţia provincială dintre Adriatica şi Marea Neagră, atît în zona substratului illiric din nord-vest, cît şi în cel trac şi moeso-dacic din nord-est, după un intens amestec şi circulaţie a elementelor etnice, nu e probabil ca factorul popular illir să fie străin de procesul sintezei etno-lingvistice din care a luat naştere poporul român de mai tîrziu, proces în care a prevalat foarte probabil elementul etnic traco-dacic. Nu trebuie pierdut din vedere faptul istoric al romanizării timpurii şi intense a populaţiilor illire, la care romanitatea a fost mai puternică decît la cele trace.

Este îndeobşte cunoscută teza veche şi perimată (adoptată de unii filologi şi romanişti) după care elementele de limbă considerate ca „împrumuturi din albaneză" ar dovedi o „simbioză albano-română" undeva în zona centrală a Peninsulei Balcanice. Dar cele vreo 70 de cuvinte preromane existente numai în albaneză şi română s-au dovedit a fi autohtone în limba română, străvechi şi de origine indo-europeană, foarte probabil traco-dacică, la fel ca cele vreo 90 care nu există la albanezi (supra, p. 215). Silogismul celor care susţineau „simbioza albano-română" era

[1] E. Petrovici, *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii româneşti*, în „Limba română", IX/1, 1960, p. 79—83; p. 82 „şi elementele slave ale limbii române, care prezintă trăsături fonetice bulgare orientale, ne fac să excludem părţile centrale ale Peninsulei Balcanice din teritoriul pe care s-a vorbit romanica ce stă la baza limbii române. Graiurile slave din aceste regiuni sînt graiuri de tranziţie de la bulgară la sîrbă. Dar isoglosa pronunţării lui *iat* ca *ia* sau *ea*, precum şi cea a reflexelor *št*, *žd* ale grupurilor slave comune **tj*, **kti*, **dj* se află mai la est de aceste ţinuturi. Isoglosa *št*, *žd* pleacă de la gura Timocului şi se îndreaptă spre sud de-a lungul graniţei actuale dintre Bulgaria şi Sîrbia, atingînd curînd linia Jireček. Nu e probabil că în evul mediu această isoglosă să fi trecut mai la vest decît în prezent. Stratul mai vechi al elementelor slave ale limbii române prezintă *ea* (*a*) şi *št*, *jd* pentru iat şi sl. comun **tj*, **kti*, *dj*, ca graiurile bulgare de la est de isoglosele amintite. Aşadar, teritoriul de formare a limbii româneşti nu se întindea pînă în apropierea Dalmaţiei. Graniţa de sud-vest a acestui teritoriu coincide aproximativ cu graniţa actuală dintre Bulgaria şi Iugoslavia..."; cf. *Istoria României*, I (1960) p. 792—793.

bine construit în aparență : din premisa „românii au împrumutat cuvinte din albaneză" concluzia „românii au locuit împreună cu albanezii", ceea ce ar fi adevărat și dovedit dacă premisa n-ar fi falsă; încît și concluzia are aceeași valoare. De o conviețuire a românilor septentrionali cu albanezii (dedusă și postulată numai din presupusele „împrumuturi lexicale"), indiferent în ce regiune, nu poate să fie vorba azi cînd relațiile vechi lingvistice albano-române elucidate se prezintă într-o lumină diferită decît își imaginau adepții școlii roesleriene și unii filologi germani (ca Weigand) ori români (ca Pușcariu, Capidan) ș.a. În privința relațiilor dintre limbile română și albaneză, e de relevat concluzia judicioasă a unui lingvist bulgar : „părerea (lui Weigand și a altora) că albaneza și româna s-ar fi dezvoltat în aceeași regiune (restrînsă, Dardania, pe la Niș) ca limbi îndependente este de respins a priori; într-un asemenea caz s-ar fi născut numai una, nu două limbi diferite. Concordanțele limbii române cu albaneza se explică îndeajuns prin faptul că cea dintîi s-a dezvoltat, ca limbă romanică, pe substrat trac" [1]. În adevăr, relațiile limbii române cu albaneza sînt de altă natură : comunitate de substrat etnic-social și lingvistic [2], explicabile prin alte criterii decît ipoteza despre formarea și conviețuirea lor într-un teritoriu restrîns, un fel de „leagăn comun" (patrie primitivă cam de întinderea a 4—5 raioane de azi), cum își imaginau unii eruditi în secolul al XIX-lea și după ei Weigand cu alții.

Prin elucidarea acestui aspect al problemei „albano-române" a căzut de la sine, cum s-a spus, cel mai important argument invo-

[1] D. Decev, *Charakt.*, p. 113 (= *„Linguistique Balkanique"*, Sofia, II, 1960, p. 196) *„somit erweisen sich die von Hirt angeregten Erwägungen Weigands, wonach die Albaner erst gegen das 9. Jhdt. aus dem Dreieck Niș-Sofia-Skoplje in Albanien eingewandert seien, bis zum grössten Grade entkräftet. Übrigens ist seine Annahme, dass Albanesisch und Rumänisch gleichzeitig in einer und derselben Gegend sich zu selbständigen Sprachen entwickelt haben, a priori abzulehnen, da in einem solchen Fall nur eine und nicht zwei verschiedene Sprachen entstehen konnten. Die Übereinstimmungen des Rumänischen mit dem Albanischen erklären sich zur Genüge dadurch, dass das erstere als romanische Sprache sich auf thrakischem Sprachboden entwickelt hat"*.

[2] Cf. ipotezele mai recente ale lui Çabej (supra, p. 182, n. 1) în legătură cu elementul comun albano-român și cu eventualitatea autohtoniei albanezilor în teritoriile pe care le ocupă actualmente.

cat pentru acreditarea ipotezei false că limba și poporul român s-au format numai în teritoriul din sudul Dunării, exlusiv în legătură strînsă („simbioză") cu albanezii și cu bulgarii (cu slavii meridionali, balcanici). Atare ipoteză (pe care unii extremiști au luat-o drept certitudine absolută) trebuie integral și definitiv abandonată, ca fiind contrară tuturor documentelor istorice și lingvistice, ca și aparențelor și logicii : este una din ereziile învechite, generate de insuficiența cunoștințelor și a mijloacelor de investigație istorică și filologică din secolul al XIX-lea, dar avînd și unele dedesubturi național-politice, preocupări propagandistice. În dreapta Dunării de jos (Moesia, Tracia, Dardania, eventual o parte din Dalmatia), s-au format ramurile sudice, balcanice, ale populațiilor de limbă romanică-română, care au fost apoi împinse, dislocate (cum se admite în genere) mai spre sud de migrațiunea slavă, în timp ce romanii-români septentrionali, formați pe întregul teritoriu de romanizare din stînga fluviului în contact cu romanitatea Moesiei [1] — au fost împinși în regiunile muntoase din arcul carpatic, spre a se revărsa apoi treptat cu multă vigoare spre est și sud asupra teritoriului deluros și de șes ocupat de înaintașii lor daco-geți în perioada dacică și în cea romană și asimilînd lent toate grupele alogene stabilite aici, începînd cu slavii în evul mediu și sfîrșind cu ultimele elemente bulgărești, turcești, grecești, ucrainene etc. în teritoriul muntenesc și moldovenesc.

Prezența în limba română a celor vreo 160 de cuvinte autohtone oferă o dovadă precisă despre continuitatea l i n g v i s t i c ă și e t n i c — socială a populației românești în legătură organică și firească cu înaintașii autohtoni, preromani, contribuind — ca un element documentar de primul rang — la clarificarea problemei pe care o pune și continuitatea t e r i t o r i a l ă a românilor în zona Daciei carpatice. În acest sens sînt încă necesare cercetări mai ample și aprofundate, care vor pleca de la două puncte definitiv cîștigate : continuitatea organică etnic-socială și de limbă între epoca traco-geto-dacică și cea romană a Daciei (ca și a Moesiei și Traciei), cum o dovedește lexicul autohton al limbii noastre comparată cu albaneza, ca și fenomenul î n l o c u i r i i

[1] Cf. *Istoria României*, I, p. 775—809 „formarea limbii și a poporului român" (C. Daicoviciu, E. Petrovici, G. Ștefan).

(încrucișării) lingvistice petrecute în epoca romană pe întreaga zonă carpato-balcanică și dunăreană, în teritoriul tracic și în cel illiric. După aceasta a urmat la un interval de vreo 2—3 secole, epoca slavă a Transilvaniei (ca și a Munteniei, Moldovei etc., a Moesiei, Traciei, Dalmatiei etc.), cu simbioza slavo-română în toată zona de romanizare și în afara ei, anterior infiltrării ungurilor în Pannonia și în Dacia carpatică.

NOTĂ ADIȚIONALĂ *. În legătură cu *Limba traco-dacilor* și cu problema elementului lexical autohton (traco-dacic) în limba română, s-au exprimat din partea unui erudit italian niște păreri originale și stranii care au circulat între cititorii din Occident și care — pentru acest ultim considerent — sînt necesare să fie semnalate cititorilor noștri, spre a fi lămurite în măsura posibilă. Ele prilejuiesc totodată cîteva precizări suplimentare la unele chestiuni de natură generală ori de amănunt, expuse în paginile precedente.

În revista sa „Paideia", filologul-lingvist V. Pisani (de la Universitatea din Milano) a publicat o „cronică" despre ultimele trei lucrări asupra limbii trace **. Este necesară în prealabil precizarea că în articolele sale de acum 3—4 decenii, autorul milanez s-a ocupat tangențial cu chestiuni de limbă illiră și tracică, cu unele cuvinte și nume proprii, ca și cu inscripția de pe inelul tracic de la Ezerovo (Bulgaria; supra, p. 39). Nu-l interesa însă materialul illir și trac în ansamblu, nici detaliile problemelor respective, care comportă muncă îndelungată de adunare și studiu migălos critic, comparativ a unor fragmente variate, risipite, obscure, pe care le cunoștea indirect, „din a doua mînă", la fel ca majoritatea erudiților din Apus, unde după vienezii W. Tomaschek și P. Kretschmer nimeni nu s-a mai ocupat direct și intens cu ansamblul materialelor și problemelor lingvistice trace. În atare situație, se înțeleg mai ușor felul uneori expeditiv și prezumptios, ușurința și tonul suveran cu care abordează unii și autorul milanez chestiunile

---

* Text prescurtat al notei *Despre limba traco-dacilor*, apărută în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", sect. III, tom. X, 1964, p. 91—96.

** Vittore Pisani, *Libri recenti sulla lingua dei Traci*: 1, D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste* (Viena, 1957); 2, V. Georgiev, *Trakiiskiiat ezik* (Sofia, 1957); 3, I. I. Russu, *Limba traco-dacilor* (București, 1959), în „PAIDEIA" (rivista di informazione bibliografica), Genova, XVI, 1961, p. 238—258.

lingvistice şi istorice trace şi illire. Trecem peste detaliile şi înfloriturile de stil, cu „spiritele" de valoare dubioasă (bune pentru a distra pe anumiţi cititori, compensînd eventual lipsa fondului, a unui aport util la cunoaşterea limbii şi antichităţilor trace) spre a vedea observaţiile şi aportul lui V. Pisani în legătură cu cele trei cărţi analizate.

1. — D. Dečev (scris şi Detschew; prenumele Dimităr, scris de V. P.: DMITER) este declarat *„di professione archeologo"* (p. 238), ceea ce nu este integral corect; adevărat că D. Dečev era şi arheolog, dar în primul rînd a fost un eminent filolog clasic (profesor de filologie latină la Universitatea din Sofia; academician), ca şi epigrafist de frunte, care s-a ocupat cu indo-europenistica, în special cu limba tracă. E sigur că lucrarea lui *Charakteristik der thrakischen Sprache* (Sofia, 1952) este *„una non felice conseguenza di quello di cui ci occupiamo (Thrakische Sprachreste)"* [1]. Sceptic ca totdeauna în chestiuni cu care nu este familiarizat, V. Pisani exprimă îndoieli în legătură cu tracismul numelor proprii în general; după delimitarea geografică a zonei de răspîndire a populaţiei şi a numelor proprii trace stabilită de D. Dečev, V. Pisani se crede obligat a releva „caracterul de cerc vicios al acestor criterii care din datele geografice vor să deducă pe cele lingvistice" (p. 239). Adevărat că persistă echivoc în privinţa apartenenţei unor nume proprii ale popoarelor antice dispărute cu limbă cu tot, adică tracii, illirii, sciţii-sarmaţii ş.a. (parţial chiar la greci, italici, celţi, semiţi, egipteni etc.); dar prin comparare şi studiu îndelungat, răbdător, se poate determina cu certitudine majoritatea numelor proprii ale tracilor, illirilor, sciţilor. În orice caz, pînă acum sînt identificate numele cele mai caracteristice şi importante pentru studiul etimologic al idiomurilor respective, în care numele se integrează pe deplin. Erorile relevate de V. Pisani în repertoriul lui Dečev sînt în majoritate reale, rezultînd din aprecierea eronată a obîrşiei etno-lingvistice a unor antroponime antice. Astfel, nume evident iraniene ca *Abragos*, *Amardis* ş.a. sînt puse de D. Dečev între cele trace, ori greceşti (istorice sau legendare-mitologice) care abundă în repertoriul decevian [2]. În legătură cu aceasta, V. Pisani apreciază că „a fost optimă ideea lui D. Dečev de a îmbogăţi lista sa cu lexicul latent, elemente ma mult sau mai puţin probabile trace deduse din divizarea cuvintelor (numelor) în părţile alcătuitoare (dacă decuparea este justă)" (p. 240). Dar multe din asemenea particule din „lexicul latent" sînt simple sufixe derivative, cum rezultă clar din analiza numelor în funcţie de baza etimologică indo-europeană; astfel,

[1] Cum s-a arătat amănunţit în recenzia din SCIV, VII, 1956, p. 447—451, pe care eruditul milanez nu o cunoaşte.

[2] Mai amănunţit, dar nu complet şi exhaustiv, sînt arătate aceste erori ale lui Dečev în recenziile din „Dacia" N.S., II, 1958 [1959], p. 520—526; SCIV, IX, 1958, p. 213—217, — care de asemenea au scăpat atenţiei lui V. Pisani.

antroponimul *Dorzenthes* e format nu din *Dor-zenthes* (două teme, cum credea D. Dečev și după el V. Pisani), ci din *Dor-ze-nthes*, bază i.-e. *Dorz-* din **dor-g'h-* și un sufix *-nt-*; la fel *Abro-zes* ș.a. Dacă „meritul lui D. Dečev de a fi alcătuit o culegere de materiale depășind pe a lui Tomaschek" e recunoscut (p. 241), sînt de relevat însă erorile în căutarea de analogii și etimologii, în decuparea numelor propuse de către D. Dečev (de ex. *Pi-acches, Pi-actu*), alături de unele etimologii corecte : *Ama-, Auras* rîu, cf. v. nord. *aurr* „umiditate, apă" pe care-l citează și V. Pisani, adăugînd „*Metaurus* etc., termen preindo-european în Europa?" (p. 242), întrebare la fel de inutilă (v. nord. și traca nu erau limbi „preindo-europene") ca și sugestia lui în legătură cu numele *Bascilas, Bascidithias, Batalduenos*, care (p. 243) „are aerul de a conține originalul (trac?) al lui βάταλος în sensul de «molle» și împreună corespunde cu lat. *duenos* « forte, valente » ; zeul ar fi fost numit după aspectele lui care transpiră încă în mitul grecesc ...". În realitate este un epitet geografic al lui Dionysos Βαταλδουηνός, derivat după un tip frecvent arhicunoscut, cu sufixul grecesc -ηνός de la o localitate *Bataldu-* (unde era sanctuarul lui Dionysos). Decupînd epitetul geografic traco-grecesc spre a confecționa o „etimologie" în *Batal-dueno* (în loc de analiza corectă *Batalduenos*), V. Pisani a procedat ca De Vecchi cu FUNICOLARE (cf. infra), adică tocmai „*si dava la zappa sui piedi*" (p. 256). Ca în numeroase alte cazuri, se aplică și aici autorului milanez propria-i reflecție înțeleaptă : „pe cît de slabe picioare stau anumite critici!" (p. 244 „*su che deboli gambe si sostengono certe critiche*"). Nici cele spuse de V. Pisani despre plantele dacice *amalusta, budathla, duodela* nu servesc la nimic. Verosimilă este, în schimb, legătura făcută de d-sa a cuvîntului din textul inelului Ezerovo „*lezypt-*"(?) cu i.-e. **leg'-* din care gr. λέγω, lat. *legō* etc.

2. — Observațiile despre cartea lui V. Georgiev sînt mai reușite, spirituale, dat fiind că însești metoda și soluțiile autorului recenzat și criticat pretează la mult scepticism și ironii. Încercările lui V. Georgiev de a identifica vocabule ori expresii trace în nume proprii sau formule și texte epigrafice—literare grecești sînt stigmatizate și combătute drastic de criticul milanez. La soluții de ale lui V. Georgiev ca *Dadaleme* (nume propriu), decupat în „da, dale me" și tradus „pămîntule, apără-mă", V. Pisani relatează o snoavă italienească : compatriotul său politician Cesare M. De Vecchi di Valcismon dovedea existența unui „rege Nicolae" în dinastia Savoia pe baza unei inscripții (descoperită în necropola dinastiei) FUNICOLARE („funicular"), pe care De Vecchi o citea „fu Nicola re" (p. 244). Toate tîlcuirile lui V. Georgiev [Κοτυος Εγγηιστῶν, decupat Κοτυος, ἐγ γῆι (ἔ)στων, adică „ale lui Cotys; ele (obiectele din mormînt) să stea în pămînt"; *din tole* etc.] sînt și pentru V. Pisani „neverosimile; foarte discutabile;

absolut arbitrare; fără valoare serioasă; de valoare aproape nulă"; uneori „sclipitoare, dar plutind în aer" (p. 245—8), „chiar dacă trebuie să aducem omagiu erudiției și fanteziei combinatorii a lui V. G., bine cunoscut de altfel prin alte publicații ale sale" (p. 248). În ce privește cap. IV al cărții *Trakiiskiiat ezik* (fonetica și poziția limbii trace), V. Pisani se arată mult mai optimist, „la analiza numelor proprii se pot face obiecțiile obișnuite, dar în sfîrșit, datorită unei laudabile prudențe a lui V. Georgiev, și aici se pot găsi mai mult de un element pozitiv" (p. 248). Ceea ce în adevăr e pozitiv, fusese spus de Fick, Tomaschek, Kretschmer în secolul al XIX-lea, iar adaosurile lui V. Georgiev la lingvistica tracă (mutația consonantică, *o* > *a* etc.) sînt aserțiuni neverosimile, fapt observat de criticul milanez, care însă adaugă (p. 250) „capitolul despre limba dacomisică nu oferă aproape nimic verosimil, nu servește la stabilirea caracterului ei de limbă deosebită față de tracă". Lipsa de consistență și valoare durabilă a tezelor lui V. Georgiev („texte de limbă tracă", pe care le confecționează din nume proprii și din formule grecești etc.) a fost arătată anterior (SCIV, IX, p. 521—4) și chiar V. Pisani (dificil cînd este vorba de părerile altora) admite (p. 252) că „în general nu poți decît să subscrii aceste critici, care corespund mai mult sau puțin cu ceea ce am avut ocazie să spunem în legătură cu cartea lui Georgiev".

3. — În a treia lucrare, *Limba traco-dacilor*, V. Pisani recunoaște cîteva merite (p. 251) „o parte generală de caracter informativ destul de utilă; o rapidă și substanțială informare istorico-geografică despre traci; o bună istorie a cercetărilor...". Încolo însă, mai ales în partea centrală (studiul etimologic, fonetica, lexicul limbii trace), criticul milanez vede numai lucruri de criticat, de combătut și respins, fiind cazul unui „*proverbiale padre Zappata che predicava bene e razzolava male*" (p. 252). Spre a putea să aplice proverbul cu al său „*padre Zappata*", V. P. este nevoit să mai deformeze lucrurile, ajustînd citatele după tezele sale, în așa fel încît să rezulte că d-sa are toate motivele să nu fie convins de nici o etimologie din cele propuse de autorul criticat sau de înaintași. Cauza acestei atitudini poate să fie, pe lîngă cele observate mai sus (p. 223), faptul că V. Pisani nu pare a fi peste tot de acord cu critica făcută în *Limba traco-dacilor* unor lucrări care puseseră în circulație cîteva erezii (adică în primul rînd Decev, Jokl, Georgiev). Confuziile lui V. Pisani sînt aici mai numeroase decît în părțile anterioare. La p. 252 atribuie lui Georgiev „etimologia" **Trausikes (Trausi)* > *Thrakes*, formulată anterior de Kretschmer, dar inacceptabilă, mai verosimilă fiind, cu fonetism grecesc, cea din baza i.-e. **dhrē-* propusă de Tomaschek pentru etnonimul tracilor; aceasta devine însă pentru V. Pisani (p. 252) „*una delle solite baggianate etimologiche senza base né valore alcuno*" (admirabilă precizie cu care se determină lipsa de bază și valoare a unei ipoteze), la care el adaugă prompt

„baggianata" fără etimologie: „pentru ce trebuie să fie indo-european numele tracilor?".

În privința numelor proprii, V. Pisani consideră că valoarea lor lingvistică ar fi minimă, aproape nulă; este o părere scoasă din afirmații ca (p. 253) „sînt rare cazurile ca illir *Vescleves* = sanscrit *Vasuçravas*, unde compararea dă putința de a identifica aproape cu siguranță absolută două nume din limbi diferite, deducînd din cunoașterea elementelor unuia (*vásu-* « bogăție », *çravas* « glorie ») semnificația elementelor celuilalt". Exemplul ales nu este din cele reușite și concludente, iar V. Pisani găsea ușor asemenea cazuri evidente (în *Limba traco-dac.*, p. 53, 56 — 82) ca gr. Διογένης = trac *Diuzenus*, gr. Φαῖδρος = trac *Gaidres*, gr. Ἵππῖνος = trac *Esbenus* ș.a., în care identitatea e deplină, clară; deci elementele lexicale i.-e. **dio-* „luminos", **g'enos* „neam, născut din-", **gʷhaid-r-* „vesel, senin", **ekʷos* „cal" existau ori existaseră în limba tracă sub forma *dio-(Diu-), -zenos, gaidro-, esbo-* etc., fie ca elemente vii curente în epoca istorică, fie numai ca „fosile" fiind eventual pierdute ca apelative din lexic. Dar dacă în greacă apelativele pentru „neam" γένος, „vesel" φαιδρός, „cal" ἵππος ș.a. erau curente deopotrivă în onomastică și în limba vie a societății grecești, nu vedem de ce în tracă să fie fost altfel. *„In Italia sono nomi correnti P a o l o e C l a u d i o, ma il linguista che da questi nomi volesse inferire l'esistenza nell'italiano di parole corrispondenti al lat. p a u l u s ‚piccolo' e c l a u d u s ‚zoppo' [ṣchiop] si meriterebbe a buon diritto le risate [rîsete] più omeriche. Per non dire che un nome proprio può ben essere di origine alloglotta (F e d e r i c o, M i l a n o — Mediolanum, T e v e r e — Tiberis)"* (p. 253). Stranie și inutilă este mirarea lui V. Pisani care pentru efecte stilistice complică lucruri simple, cu aserțiuni prezumptioase; în numele citate de d-sa nu sînt de căutat cuvinte italiene din cauză că acele nume nu sînt italiene, ci romane (*Claudius;* grupul consonantic *Cl-* nu rămînea în ital., cf. *clavis* > *chiave, oculus* > *occhio* etc.), germane (*Federico* ș.a.), celtice (*Milano*), luate de populația italiană de curînd sau în evul mediu din literatură ori prin influență culturală, politică etc. V. Pisani sau vreun compatriot de-al său (ca De Vecchi) să nu caute apelative italiene în nume proprii aloglotte (*Cesare, Claudio, Federico, Guglielmo, Milano* ș.a.), ci numai în cele formate de limba italiană unde le va găsi ușor: *Croce, De Vecchi, Dolci, Grandi, Longo, Maccarone, Piccolomini, Colasanti, Pelacani, Tagliaferro* etc. (*croce, vecchio, dolce...*) și nu se va expune la nici un fel de rîsete [1]. Sînt lucruri

[1] În antroponimia românească situația nu este diferită: din nume de împrumut, ca grecești ecleziastice *Gheorghe, Grigore, Nicolae*, ori slavone *Mircea, Radu, Vlad, Voicu*, semitice bisericești *Mihail, Ioan, Isac*, ori latinești *Livius, Ovidius, Romulus, Traian* etc., nici un filolog n-ar căuta să scoată apelative românești, fără a se expune la „rîsete homerice" din partea lui V. Pisani de la Milano. Elemente lexicale românești se află (lucru firesc și necesar) numai în numele proprii

banale, de mult cunoscute oricărui filolog, invocate de către V. Pisani de dragul efectelor caustice și spre a discredita, pe cît posibil, valoarea lingvistică a numelor proprii trace, în consecință și pe cei care le utilizează ca materiale în studiul limbii și istoriei. Fiecare nume propriu aparține unui idiom, ca element lexical din vorbirea curentă (ori din faza arhaică, în care s-au format numele proprii din apelative) și se împrumută de către alte comunități etno-lingvistice, în anumite condiții : migrațiuni, influențe și transformări politice, economice, culturale, lingvistice etc. La traci situația nu era diferită : pe lîngă numele lor arhaice indo-europene, tipice (unele cu etimologie evidentă, ca *Diuzenus, Esbenus, Gaidres* etc.), ei au primit multe nume de împrumut grecești (*Chrestos, Hermogenes, Thucydides* ș.a.) și romane în urma romanizării (*Aelius, Aurelius, Caius, Claudius, Marcus, Ulpius* ș.a.m.d.), cum s-a arătat în *Limba traco-dac.*, ed. I, p. 103, 109—113 și cu alte ocazii, — ceea ce însă V. Pisani preferă să treacă discret sub tăcere.

În analiza părții centrale a monografiei *Limba traco-dac.*, cap. V „elemente lexicale și etimologia", V. Pisani procedează pe cît de ingenios și simplist, pe atît de original și consecvent cu atitudinea sa : alege primele 9 cuvinte (nume) : *Abro-, Acmonia, addee, Aidezyres, Aizis, Albocensioi, aniarsexe, Aptasa, Apuli,* din care majoritatea explicate în chip destul de verosimil mai demult (Tomaschek, Kretschmer), etimologii pe care noi le înregistram ca ipotetice, probabile (cu „poate", „probabil", calificative pe care V. P. nu le-a observat). Dacă asemenea etimologii nu se impun pentru toată lumea, ele nu sînt exluse ori aberante ca „etimologia" *Batalduenos* din „batal-duenos" confecționată de V. Pisani (p. 243; supra, p. 225) după „metoda De Vecchi". La *Abro-* dat după Kretschmer din **obh-(abh-)r-*, V. Pisani (p. 254) insistă *„meglio sarebbe stato confrontare direttamente come fa il Georgiev il got. a b r s « forte », senza ricorrere alle solite scialberie radicali"*; dar cu simpla comparare a unui gotic *abrs* nu se cîștigă mare lucru, tot la *„scialberie radicali"* se va ajunge, căci cele două cuvinte (got. și trac) comparate vin dintr-un arhetip comun. *Acmonia* (localitate în *Dacia*) a fost explicat de Tomaschek și de Kretschmer din **ak-m-* (paralelă a lui **ak'm-* „piatră"); nemulțumit probabil de scurtimea citatului și de lipsa oricărei demonstrații, V. Pisani exclamă *„più onesto sarebbe stato dire che la maggioranza delle lingue i.-e. possedenti la parola risale a k' e che A c m o n i a e lo slavo k a m y rappresentano una deviazione. Perchè ignorare a « totschweigen » le forme A s a m u s etc.?"* se întreabă (p. 254). Răspunsul poate fi : pentru că nu e sigură legătura între *Acmonia* și *Asamus*, eventual din cauza lui *Samus*, rîu în Dacia (Someș) etc. La glosa frigiană *addee* citată de noi numai pentru sensul „a grăbi",

limbii (formate cu apelative ale acesteia), ca *Albu, Florea, Jude, Lungu, Micu, Negru, Negrea, Roșu, Scurtu, Schiopu, Surdu*, ori *Cîmpianu, Codreanu, Munteanu, Văleanu* etc., în care apelativele corespunzătoare sînt evidente, nu trebuie căutate.

V. Pisani reușește să scrie 3/4 pagină despre limba și glosele frigiene fără a da vreo etimologie ori ceva util. Celelalte însemnări de două pagini făcute în legătură cu cele nouă cuvinte (care în *Limba traco-dac.* ocupă o singură pagină, inclusiv documentarea și citatele respective) sînt de aceeași calitate și fără concluzii, decît un apodictic *„credat Iudaeus Apella!"* (p. 255) ori aserțiunea gratuită că *Apollon* (înrudit cu apelativul gr. ἀπελ- și cu antroponimele trace *Apuli*, illir *Aplo, Apuli* etc.) „foarte probabil că nu avea nume indo-european", pentru care însă ar trebui și o dovadă în afară de simple afirmații. Din aceeași preocupare de a-și da importanță, V. Pisani nu crede, nici măcar nu citează („totschweigend") etimologii transparente ca trac *-para* „sat" înrudit cu lat. *paries*, v. sl. *spari* sens generic „construcție, perete (de lemn)", ci preferă vechea formulă nevalabilă: gr. πόρος „vad", spre a face verosimilă ideea că orice *o* din „indo-europeană" devine *a* în tracică; dar în *-para* (din i.-e. **sper-*) este de explicat *a* la fel ca în lat. *paries* etc. În elementul antroponomastic *-poris* nu admite rad. i.-e. **per-* „a naște, pui; fiu" numai pentru a-l putea lega cu **pu̯ero-*, lat. *puer, pori-*. În alte cazuri, V. Pisani preferă ipotezele mai puțin verosimile: *briza* „secară" nu din i.-e. **bhreg'-*, ci cu germ. *Roggen*; *Triballi* nu din **treb-* (lat. *trabes*, germ. *Dorf* etc.), ci cu numeralul **tri-* și *-ballos* = gr. φαλλός, ori φάλος, uitînd de *Tribanta*, localitate, cu același radical. Potrivit unor stranii preferințe personale, V. Pisani se cramponează consecvent de niște elemente ce i se par nesigure în tracologie, de cîteva cuvinte și nume proprii ce s-ar părea că încă nu sînt tîlcuite în mod convingător și care așteaptă eventuale etimologii mai bune în viitor. Totodată are grijă să nu facă mențiune de nimic din achizițiile sigure în etimologia tracă (de ex. caracterul „satem" dovedit demult prin cuvinte ca *espo-* = gr. ἵππος lat. *equus; Zamol-* = slav *zemlja; -zenus* = *genus; Gaidres* ș.a.), trecînd sub tăcere numeroasele etimologii de glose și elemente onomastice date mai demult ori de curînd, care sînt clare și singurele indicii pentru lexicul și fonetica tracă, ajungînd la cifra de aproape 100.

Cele cîteva exemple de mai sus arată suficient preocupările și poziția constantă a lui V. Pisani în „tracologie". Din spirit polemic și de frondă, prin critică sterilă, de manieră veche, relatînd trunchiat faptele și citatele, citînd eclectic ce-i convine, eruditul milanez uită datoria referentului cinstit de a informa obiectiv, relevînd părțile negative ori neprobabile, eronate, dar și pe cele pozitive cu aportul valabil și durabil în lucrările criticate. Astfel, din „cronica" lui V. Pisani (întocmită la repezeală, cu destulă abilitate stilistică), cititorii revistei genoveze „Paideia" se aleg cu prea puține cunoștințe concrete și utile despre limba tracilor (în schimb se vor fi distrat de snoavele și jocurile de cuvinte hazlii servite de autor). Lucrări ca a lui V. Pisani nu sînt operă de corectă *„informazione bibliografica"*

(în subtitlul revistei), avînd puține note comune cu ceea ce anticii numeau ΠΑΙΔΕΙΑ.

Din anexa despre „elementele autohtone în română" (*Limba traco-dac.*, ed. I, p. 119—131), V. Pisani n-a reținut nimic privind esența problemei, pe care nu o cunoaște, ignorînd istoria și structura limbii române, ca și relațiile sociale-lingvistice în provincii, mai ales în cele carpato-balcanice și fenomenul romanizării provincialilor illiri și traco-daci. Astfel se explică sugestia sa de a se atribui armenilor (veniți în România prin secolele XIV—XV) unele cuvinte românești neexplicate, vechi, care cu siguranță revin substratului preroman (70 din ele existente și în albaneză). Tot din necunoașterea structurii gramaticale și lexicale a limbii române, el ne pune întrebarea dacă ne-am gîndit vreodată că „*i legionari e gli altri occupatori provenienti da ogni parte dell'impero romano possono aver parlato tante lingue oltre il latino e aver importato parole galliche, germaniche, osche, iberiche, sirie, africane* etc. etc.?". Asemenea aserțiune ar implica, în locul ordinii și uniformității de limbă și cultură impuse de romani în toată împărăția, o babilonie de idiomuri și de termeni lexicali care nu poate fi admisă cu aceeași ușurință cum apare în imaginația unor filologi moderni.

Pentru V. Pisani „nu se poate spune (cum încheie pe ton suveran, p. 258) că prin aceste lucrări problemele limbii trace ar fi rezolvate în esență"; ceea ce ar putea să fie adevărat. Dar faptele rămîn cum le cunosc cei care s-au ocupat cu limba și istoria traco-dacilor, iar situația obiectivă — ce nu se poate modifica deocamdată — nu permite să cunoaștem (în baza materialelor și a criteriilor actuale) decît unele aspecte, elementare: fonetica, parte din lexic și sistemul formării (compunerea, derivarea cu sufixe) a apelativelor și a numelor proprii ale limbii trace. Asemenea rezultate, modeste, reduse (față de alte limbi bine cunoscute, ca greaca, latina, slava, germanica, celtica etc.), sînt totuși importante și utile, absolut necesare pentru determinarea poziției lingvistice a traco-dacilor, pentru începuturile și dezvoltarea lor istorică; totodată ele servesc ca un mijloc util și necesar pentru elucidarea elementului preroman în limba română, deci pentru problema etnogenezei românilor. Toate aceste chestiuni au fost clarificate în linii generale și în unele detalii (utilizînd experiența și moștenirea pozitivă din trecut) în cartea despre *Limba traco-dacilor*, ca o sinteză de etapă, ce va trebui întregită, corectată și dezvoltată în viitor.

INDICE

A. Materii

(cf. şi cuprinsul p. 5—6. Cuvintele şi numele proprii, ca material filologic-lingvistic, în indice B)

abisiniana, limba 173, 174
accentul, în limbile balcanice 192; în albaneză şi română 197
Aesculapios v. Esculap.
Aetius, Flavius, general moeso-roman 29
Agathyrsi, sciţi în Transilvania 31
Albanezii, limba albaneză (şkipetară) 157, 181—184, 187—208, 213, 215, 216, 218—221
Alexandru Macedon 32
Andreas, călugăr (secolul al VI-lea) 173
Antipatros, rege maced. 32
antroponime 82, 160, 161, 227—229; greceşti 161, 166, 167; italiene 227; româneşti 183 (de origine latină), 227—228; trace, înlocuirea lor cu nume romane şi greceşti 163, 174
Apuleius, Pseudo-, 43, 45, 46
Armeni, în România 230
articolul (postpus) 192; în albaneză şi română 197
Aurelianus, L. Domitius (a. 270—275) 29

balcanică, v. lingvistică balcanică
baltice, limbi, 153
baze i.-e. 131; cf. rădăcini
Băniţa (r. Petroşani), cetate dacică 35
Bedy, zeu traco-maced. 59
Belisarius, general traco-roman 29
Bessi (Thraces), 172—174; limba bessică, 172—174
Bithyni, trib tracic în Asia Mică, 30; Bitinia 18, 19
Brygoi, trib traco-frigian, Phryg- 30
Brygos, artist grec 28
Bulgarii, limba bulgară 188

Carpo-daci 178
Căpîlna (r. Sebeş), cetate dacică 35

Celeiu, sat olten. (Sucidava) 41
celtică, influență — asupra tracilor 31; invazie în Tracia 32
Claudius al II-lea Goticus (a. 268—270) 24, 28
cognomen roman (din antroponim „barbar") 161
colonizarea greacă în teritoriile trace 31
consonantism tracic 148—150
Constantin I, împ. roman 29
Constantius I (Chlorus), 24, 29
Costești (r. Orăștie), cetate dacică 35
Costoboci 178
Crăsani (pe Ialomița), așezare getică 35
Cutilas, loc la Iordan (Palestina) 173
Cypsela, localitate tracică 32

Dacia 178—181; Dacus (domo —) 161; Daca (nat.—) 161; daco-geți (tip blond) 22—27; passim
Daia, Maximinus —, împ. roman 29
dalmata, limba 218
Darius, rege persan, expediție prin Tracia (a. 514) 31
Decebalus, rege dac 33
deznaționalizarea traco-dacilor și illirilor 171 urm. și passim
Dionysios Thrax, grammaticus 28
Dionysos, zeu grec de origine tracică 28, 225
Dioscorides, Pedanius, medic și botanist grec 43—45
Doidalses, sculptor grec de origine tracă 28

etimologia resturilor lingvistice trace 75—88; numelor proprii 82
Esculap, zeul medicinei (tr.) 28, 59
Ezerovo, sat în Bulgaria, inel cu inscr. tracă 39, 223, 225

Filip al II-lea (maced.) 32
Focas, împ. bizantin (602—610), 25, 29
fonetica traco-dacică 144—150; limbilor balcanice 192; limbii române și alba neze 196
Frigieni, Frigia 18, 19, 20, 30, 50; limba frigiană *50—51*, 184, 229

Galerius Maximianus, împ. roman 29
glose trace 42
gotică, limbă 184
Grădiștea Muncelului (r. Orăștie), cetate dacică 35

Heraclid, „fizician" grec 38

Hesychios, lexicograf grec (secolul al VI-lea e.n.) 42
hidronime traco-dace, în Peninsula Balcanică 177; în Dacia 178

iberică, limbă 173, 174
Illiri 30, 154—157; onomastica 166, 175 şi passim
inscripţia tracă (Ezerovo) 39; inscripţii frigiene 50
interpres Dacorum (la Brigetio, Pannonia) 178
Iordan, rîu, 173
iraniana, limba (înrudire cu traca) 157
Istria (Scitia Minor—Dobrogea), necropole trace 26
Iulianus Apostata (Filozoful, a. 361—3) 24, 29
Iustinian I (a. 527—565) 25, 29
Iustin I (518—527) 29; Iustin al II-lea (565—578) 25

Jireček, „linia J." 219

Kiolmen, sat în Bulgaria, inscr. tracă (?) 41
Koprinka (sat Bulgaria, Seuthopolis) 32

latina, limba — vulgară (provincială) 172, 181, 187—222, 230
Leon I „Bessus" împ. bizantin (a. 457—471) 29
liberţii, numele, 164
Licinianus Licinius, împ. roman 24, 29
Lidia (traci în —) 20
lingvistica balcanică 189—195
Lisimah, rege al Traciei 32
lituana, limba 153

Marcentius Thrax (secolul al VI-lea e.n.) 24
Marcian, imp. (a. 450—457) 29
mănăstiri ale bessilor (secolul al VI-lea) 173
Maximinus Thrax împ. (a. 235—238) 28
morfeme (sufixe) trace 167—170
morfologia în limbile balcanice 192
Mysia 19, 184

Niş (Naissus) 177, 220
nume proprii traco-dace 47, 152—170; ale populaţiilor i.-e. 82; nume proprii compuse 166, 227 şi urm.; cf. antroponime, toponime.

Odrysae, trib tracic 31
Oloros, tatăl istoricului Tucidide 28
oraşe trace 29

Orfeu 27, 38
Ovidiu, poetul P. Ovidius Naso, autor de poeme în limbă getică 38

Palestina, mănăstiri în — 173
Pamphilos, scriitor grec 45
Photios, lexicograf, 42
Phryg — vezi Frigii
Piatra Craivei (r. Alba), cetate dacică 35
Piatra Roşie (r. Haţeg), cetate dacică 35
plante medicinale dace 43
poezii în limba getică, scrise de Ovidiu 38
Poiana (r. Tecuci), Piroboridava 35
Popeşti (r. Mihăileşti, reg. Bucureşti), localitate daco-getică 35
Prespa, lac, 19
Procopios din Cezareea, istoric, secolul al VI-lea 175

radicale (rădăcini) i.-e. în cuvinte (nume) trace, 131—137, 165—166; rădăcini în limbile i.-e. 208
Romanii, cucerirea Peninsulei Balcanice 32; Romanus ethnonim 212
romanizarea populaţiilor provinciale 212; cf. deznaţionalizarea
Românii 180—181, 187—222 passim; româna, limbă 178, 180; 187—222 passim

Sabadios, zeu traco-frigian 28
sate, în Tracia 29
satem, limba tracă 149, illira 183
sclavii, numele, 164
Scythae, influenţă asupra tracilor 31
Seirenes (Sirene), zeităţi greceşti de origine tracă 28, 122
Selinas, episcop (secolul al V-lea) 184
Semele, zeitate greacă de origine tracică 28, 128
Seuthes, rege odris 32; Seuthes al III-lea 32
Seuthopolis (Koprinka) 26, 29, 32
signum (poreclă) 164
Silen, zeitate greacă de origine tracă 28, 122
Silistra (Durostorum) 177
Sinai, muntele (mănăstiri —) 173, 174
Sirenes, v. Seirenes
Sitalces, rege odris 32
Slavii, în Peninsula Balcanică 176—178; toponimia slavă 178; în Dacia 178, 179; simbioza româno-slavă 222

Sofia (Serdica, Sredec) 177
somatice, trăsături -, trace 22; la români 180—181
Soporul de Cîmpie (r. Turda), necropolă daco-romană 26
Spartacus, căpetenia răscoalei sclavilor 28
substratul (traco-dacic) al limbii române 180, 187—222
Sucidava (Celeiu) 41
sufixe (morfeme) în nume trace 167—170
Şkipetari (v. Albanezi) 181

Tamyris, cîntăreţ trac(?) 27
Teodosios, călugăr (secolul al VI-lea) 173
Teres, rege odris 31
Theodulos, călugăr (secolul al VI-lea) 173
Tiberius Constantinus al II-lea (578—582) 25
Tilişca (r. Sibiu), cetate dacică 35
Tinosu (r. Ploieşti), aşezare getică 35
tip somatic, v. somatic
toponimice 83, 160, 161, 162, 165, 175—178; toponimia daco-romană 178—180
triburi trace 21, 83
Troas (traci în -) 19, 30
Tucidide, istoric atenian 28
Tyle, centrul regatului celtic în Tracia 32

Ulpius, M. — Celerinus, interpres Dacorum (secolul al III-lea) 178

Vitalianus (secolul al VI-lea) 29
vocalism traco-dacic 145—147

zei (teonime) 83

B. Cuvinte și nume proprii

a) *Traco-dacice*

(Omise din indice: numele de triburi din tabelul alfabetic p. 22, plantele dace p. 46, materialul din repertoriul alfabetic de cuvinte și nume trace cap. V p. 89—130 unde la cuvîntul-tip se află grupate cele coradicale, materialul din tabelele p. 131—137, 138—143, 162, 168—170; în general, este excerptat numai materialul ce poate servi o indicație utilă. Acest indice nefiind absolut complet, exhaustiv, este de utilizat numai împreună cu repertoriile alfabetice de la p. 22, 46 și cu p. 89—130).

Abretralis 156
Abro- 228
Abrozelmes 128
Abrozes 225
Acmonia 228
addee (frig.) 228
Adiasspulos (Meter) 106
Agrianes rîu (Ergine) 177
Aidezyres 228
Aizis 228
Albocensi 228
Almus, rîu (Lom) 177
Aluta ,rîu (Olt) 178, 179
Ama- 225
amalusta 225
Amazenes 128
Ampeiu, rîu (Ampoi, Impoi) 179
aniarsexe 228
Aptasa 228
Apuli, trib Dacia 83, 156, 228, 229
Asamus, rîu (Osem) 177, 228
Asdules 59
aspo- v. *espo-*
Asticoses 99
Athypara 114
Athyras (Iantra) 177
Autesbis (Autl-) 106
Aulu- 167; *Aulucentus* 164; *Auluporis* 115, 166; *Aulusucos* 123; *Aulutralis* 164; *Auluselmis* 128, 163; *Aluzenus* 128
Auras 225
Axiopa (Axiopolis) 63

Balas, -balos 156
Bascidithias 225
Bascilas 225
Bastacilas 164
-basta 163, 166
Batalduenos 225, 228
Bazobalis 156
Beith- (Bith-) 95, 164, 165
Beithyceilas 167
Belisarius 29, 120, 172
Bendipara 114, 167
Benilos 172

Benni 156
Berecyntae 83
Berimaros 111
Berisades 119
Bessapara 167
Betespios (Vet-) 127
Bettegerri 108
Biessi 162
Bila 156
Bisdes 95
Bithycentus 165
Bithynoi 107
Bititralis 165
Bitugentus 107
Blosta, -i 84, 167
Boraides (Buraides) 29, 172
Brend-, Brentopara 156
-bria 30, 162, 166
Brincazeris 128
briza 229
Bubentis 156
budathla 225
Burcentius 172
Buzos, -es 156, 172

Cacasbos 106
Camasarye 120
Capomalba 110
Caridaba 100
Caristora 64
Carpates 182
Carpi 182
Carsimaros 111
Ceilabeithys 167
Celegeri 108
-celle 79
Centozaera 128, 167
Cersobleptes 95
Ciabrus (Cibrica) 177
Cint- (*Cent-*) 98
Clagissa 167
coadama (dac.) 63
Comidava (Cumi-) 64, 66, 162
Comosarye (Cama-) 120
Contadesdos 156
Coryllus (Scor-) 120
Costoboci 83, 178
Cotys 225
Cozeil- 83
Crisius (Criș) 178
Cuntiegerum 108
Cutzes 172

Dadaleme 225
Daicoses 99
Dalazelmis 128
Daleporis 115
Danto 70
Daravescos (Drab-) 105
Dardanis, Dardapara 156
Daunion 156
-dava 29, 162, 166, *-deva* 101
Decibalus (Deceb-) 92, 163, 164
Deid- 104
Dentusucus 123
Deospor 104
Derzenus, Derzis 156
Deusara 121
-deva 101; v. *-dava*
Dia- 167
Diascentus 163
Didalsus (Doid-) 104
Diegis (Deg-) 101
Dierna (Dern-) 102
Digerri 108
„Dinatos“ (= ordinatos) 65

Dini- 167
Dinus (Dines) 164, 167
dio- 227
Diobessi 83
Dioi 83
Disatralis 66
Ditu-, Ditus 156
Ditubistus 95
Ditugentus 107
Diurpaneus 164
Diuzenus 79, 84, 104, 166, 227, 228
Dizalas 66, 163, 164
Dizas 66, 164
-dizos 30, 79, 163, 166
Doleporis 130
Dors-, Dorz- 105, 225
Drasimarca 111
Dreizuzeris 128
Dricca (Drec-) 105
Dringistas 66
Drugerri 108
duodela 225
Durostorum 177
Durze (Dorz-) 105

Eitiosaros 120
Engeist- 225
Epta- 167
Eptaporis 115
Esbenus 164, 227, 228; *esbo-*227
espo- (aspo-) 79, 83, 229

Gaidre(a)s 79, 84, 153, 167, 227, 228, 229
Gelupara 114
-gentus 156
Germisara 166
Grisia (Crisia, Criş*)* 100

Hesbenus (Esp-) 106

Ieterus (Athrys, Iantra*)* 177

Langaros 156
Lapepor 156
lez-, lezypt- (?) 41, 225

Macesala 119
Maiosara 120
Maisades 119
Maisira 122
Malva 156
Manegordum 109
Marcentius 24, 172
Margus (Morava) 177
Marisius, -a (Mureş) 178, 179
Mastusia (Maz-) 111
Millareca 112
Moesi 162
Mucapor 115
Mucasenus 163
Mysoi (Moesi) 162

Naissus (Niş) 177
Nestos (Mesta) 177
Nusatita 156

Odomanti 113
Odones (Edon-) 106
Oiscos (Iskăr) 72, 177
Oloros 114, 163
Orsobaris 92

Pairisades 119
Pairisalos 119
Panega (Panać) 177
Pannasa 114
-para 28, 79, 163, 166, 229

Pataros 115
Patas 115
Patasios 115
Patavissa (Potaissa) 127
Piacches 225
Piactu 225
Pieporus 115
Pincus (Pek) 177
-polis (= *-poris*) 49
-poris 167, 229
Potaissa v. *Patavissa*
Pulpudeva (Plovdiv) 167, 177
Putina 115
Putinga 115
Pyrogeri 108
Pyrurredes 117, 156
Pyrusala 119

Raebucentus 116
Raescuporis 116
Rebantia (regio) 116
Rebas rîu 116
Resos 117
Rigasis, Rigozus 156
Roimet- 118, 124
Roimos 118
Ruimus 118
Ryme- 118; *Rymedabas* 100

Sadala 163
Sald-, Saltecaput- 79
Samus (Someş) 178, 228
Sapaioi 156
Sarmizegetusa 127, 167
Sassa (Daca) 164
Satocos 118
Sauadai (maced.) 1 18
Skiprasis (?) 116
Scorilo, 115, 164
Seita v. *Sita*
Serdica (Sredec, Sofia) 177
Serisalos 119
Serrus 164
Seuazios (Sabaz-) 118
Seuthes 29, 78, 79, 172
Sita (Seita) 156
Sitalces 124
-socos 123
Sola 164
Stelugermme (-germane?) 108
Sterissa 164
Strymon (Struma) 177
Sulos 123; *Sulu* 123
-sycos 123

Tabusus 156
Taesis 156
Tarpodizos 167
Tere(n)s 163
Terpyllos 124, 156
Thraces 19, 226
Tibiscus (Timiş) 178; *Tibisis* 162
Timacus (Timoc) 177
Timeses (Tibisc-) 179
Tiuta 126, 156
Tiutamenus (vicus) 156
Tonzos (Tundja) 177
Torcos 79
-tralis 167
Tramarisca 182
Tranipsai 182
Trapobizye 124
Trausi 83
Triballi 156, 229
Tribanta 156, 229
Tugugerum 108

Utaspios (Vet-, Bet-) 127
Utus (Vid) 177

Zaca, Zec- 156
Zaird- (Zerd-) 128
Zamolxis 167, 229
Zantiala 157
-zegetusa (Sarmizegetusa) 153
Zeipyron 70
Zemarchos (Zim-) 110
Zemelo 153
-zenos 227, 229
Zeres 157
Zermodigestos 128
Zerula 156
Ziamarce 111
Zimarchus (Zem-) 29, 172
Ziopes 129
Ziparus 115
Ziper 29, 115, 172
Zor-, Zures 157
Zuraturmenis 130
Zygere 64
Zylmyzd- (Zilm-) 129
Zymydr- (Zilm-) 129

b) *Alte limbi*

(Sînt cuprinse numai cuvintele a căror semnalare poate fi utilă din punct de vedere lingvistic ori istoric; sînt omise cuvinte cu etimologie stabilită și încadrate în sistemul rădăcinilor i.-e. utilizate în etimologia lexicului tracic, cap. V, p. 89—130; omise cuvinte ori nume tîlcuite prin legături fantomatice ca cele de la p. 177, nota 2)

Ablonaeos iran. 61
Abragos iran. 224
Abroi trib. il. 89, 156
abrs got. 228
abure rom. 203
acăta rom. 215
adiia rom. 215
Albu rom. 228
Ald- sl. 177
Amardis iran. 224
ἄμβων gr. (tr.) 28
ameți rom. 215
amurg rom. 215
Anadvaimos topon. gr. 63
anina rom. 215
ἀπελ- gr. 229
Aplo, -us il. 156, 229
Apollo gr. 229
aprig. rom. 206, 215, 217
Apulia il.-mess. 91, 156, 229
Aquensis lat. (regio) 64
arbeit germ. 209
arduus lat. 211
argea rom. 204
arunca rom. 215, 217
Arya 83
Aurazacos iran. 116
aurr v. nord. 225

baciu rom. 204, 215
Baedarus, il. 94
baier rom. 215
Balacras il.-mess. 156
balaur (bală) rom. 204
baligă rom. 204
Ballaios il. 156
baltă rom. 204
barth. bardhë alb. 199

barz rom. 204
barză rom. 199, 204, 215
bască rom. 204
βάσκανος gr. (tr.) 28
βασιλεύς gr. (tr.) 28
βάταλος gr. (?) 225
băga rom. 215
băiat rom. 215, 217
bătrîn rom. 209
Bennar- mess., *Bennus* ill. 156
berak alb. 182
beregată rom. 209, 210, 215
Bilia, -ios mess. 156
Bituvant- il. 156
bîlc rom. 203
blōstma ags. 84
bluost mhd. 84
boare rom. 215
bordei rom. 215
βραβεύς gr. (tr.) 28
brak alb. 182
brad rom. 204
Brendice, Brent, Brund-, ill.-mess. 156
bres, brezi alb. 202
Breuci il. 93
brînduşă rom. 215
brînză rom. 215
brîu rom. 201, 202, 203, 204
brushtullë alb. 117
brusture rom. 117, 204
Bubent- il. 156
buc rom. 203
bucur- rom. 204, 217
buiestru rom. 206, 215
bunget rom. 202, 204
burlan rom. 215
burtă rom. 215
butuc -om. 215
butură rom. 215
buză rom. 204
Buzetius, Buzos il. 156
byk alb. 203

caier rom. 210, 215
Caracal 177
carne rom. it. 202
Carpates 182
caţă rom. 215
căciulă rom. 204, 215
călbează v. *gălb-*
căpuşă rom. 204
căpută rom. 204
cărîmb rom. 215
cătun rom. 204
Cesare it. 227
Chatti germ. 83
chiave it. 227
Chrestos gr. 228
Cintu- gal. 98
ciut v. *şut*
Cîmpianu rom. 228
Cîndea rom. 177
cîrlan rom. 215
cîrlig rom. 209, 215
Claudio it. 227
claudus lat. 227
Codreanu rom. 228
Colasanti it. 227
Conbazetas mess. 156
copil rom. 215
copac rom. 204
çravas v. ind. 227
creţ rom. 209, 234
Croce it. 227
cruţa rom. 204

curma rom. 204
curpăn rom. 204
cursă rom. 203, 204
custură rom. 215
Cutilas semit (?) 173
v. şi *k*.

Daçabala v. ind. (?) 159
Dagistheus germ. 102
Dalosacos iran. 61, 66
(a)darari rom. 215
Dardani il. 170, 182
dardhan alb. 182
dardhë alb. 182
Dardi il.-mess. 156
dashë alb. 182
Dasius il. 73, 182
daş rom. 204
Daşul rom. 177
dărîma rom. 204, 206, 210, 211, 217
Dauni il.-mess. 156
Decius lat. 73
δῆμος Δημοσθένης gr. 84
deretica rom. 215
Derzinnes mess. 156
descăţa rom. 215
De Vecchi it. 227
descurca rom. 215
dezbăra rom. 215
dezghina rom. 215
dhallë alb. 203
Diasdinus (Dasd-) ill. 66
Didius lat. 104
Διογένης gr. 79, 84, 159, 166, 227
Diop(h)anes gr. 66
Ditiones, Ditus il. 156
Dizeros il. 103, 156
Dolci it. 227; *dolce* 227
dop rom. 215
Dorf germ. 229
Draucos gr. 61
droaie rom. 203, 207, 209, 210, 215
droe alb. 203
druete rom. 204
drugŭ sl. 210
drungos, drong celt 210
duenos lat. 225
Dusmanes (Dasmin-) il. 66

ego lat. 210
Epicadus il. 166
equus lat. 79
Eran 83
eu rom. 210
Euprepes gr. 164

faringe rom. 209
fărîmă rom. 204
Federico it. (germ.) 227
fero lat. 202
Florea rom. 228
fomee (femeie) rom. 179
frenum lat. 201, 202
Frîncu rom. 177
frîu rom. 201
fumee (femeie) rom. 179

gaidrùs lit. 153
Galatae celt. 83
gard rom. 109, 202, 204, 217
gardh, alb. 109
gardină rom. 204
gata rom. 202, 204
gălbează (călb-) rom. 202, 204
γένος gr. 84, 227
Gentius ill. 156
genune rom. 215

genus lat. 84, 229
Gheorghe rom. (gr.) 227
ghes rom. 215
ghiară rom. 215
ghimpe rom. 204
ghindă rom. 209
ghionoaie rom. 204
ghiont rom. 215
gorun rom. 109, 209, 216
Grabon, -os, Grabaei ill. 108
Grandi it. 227
granum lat. 201, 202
grapă rom. 204
gresie rom. 204
Grigore rom. (gr.) 227
grîu rom. 201
groapă rom. 202, 204
gruiu rom. 216
grumaz rom. 202, 204
grunz rom. 204
gudura rom. 216
Guglielmo it. (germ.) 227
guşă rom. 204

Hermogenes gr. 228
ἵππῖνος gr. 227
ἵππος gr. 79, 227
Hludana germ. 98
Hluttra germ. 98

Ioan rom. (ebr.) 227
Iran (Eran) 83
Isac rom. (ebr.) 227
încurca rom. 216
înghina rom. 216
îngurzi rom. 216
înseila rom. 216
înşira rom. 216
întrema rom. 216

Jipa rom. 177
Jude rom. 228

kamy sl. 228
karpë alb. 182
kurthë alb. 203
v. şi *c-*

Laparedon mess. 109, 156
leagăn rom. 216, 217
lego lat. 225
λέγω gr. 225
lepăda rom. 216
lespede rom. 216
leşina rom. 216
Livius rom. (lat.) 227
Longarus ill. 156
Longo it. 227
Ludrum 182
Lugeion 182
Lungu rom. 228
l'um (l'ŭm) alb. 182

Maccarone it. 227
magis lat. 210
mai rom. 210
mal rom. 110, 182, 204
mal' alb. 110, 182
Malont- (Carintia, Grecia) 182
Malvesa ill. 156
mare rom. 111, 216, 217
mazăre rom. 199, 201, 202, 203, 204, 207, 210
măceş rom. 216
mădărì rom. 216
măgură rom. 204
mărar rom. 179
mărat rom. 204
mărcat rom. 216

mătură rom. 204
Medauros il. 63
Mediolanum celt. 227
melc rom. 216
Metaurus 225
Metubarrbs (Pannonia) 182
Mezacos iran. 66
Micu rom. 228
Mihail rom. (ebr.) 227
Mircea rom. (sl.) 227
mieru rom. 216
Milano it. 227
mire rom. 216
mistreț rom. 216
mișca rom. 209, 216
mînz rom. 204
Moacă rom. 177
modhullë alb. 199, 202, 207
Moga sl. 177
morar (mărar) rom. 179
morman rom. 216
moș rom. 202, 204, 207
Muccasenia celt. 66
mugure rom. 204
Munteanu rom. 228
mununǎ (murunǎ) rom. 216
murg rom. 204
mușat rom. 216
muta rom. 209

Nata lat. 66
Natuspardo iran(?) 66
năpîrcă rom. 204
Negrea, Negru rom. 228
Nervii germ. 83
Nicoară (Sînnicoară) rom. 183
Nicolae rom. (gr.) 227
niței rom. 216
noian rom. 216
Nosetis ill. 156

occhio it. 202, 227; *ochiu* rom. 202
Ompsalacos iran. 61
orbus lat. 209, 211
ὀρέγω gr. 209
ὀρφανός gr. 209
Ospinmazos iran. 61
Ovidius rom. (lat.) 227

Pannonia celt.-il. 114
Paolo it. 227
paries lat. 79, 229
Patavium (Ital.) 127
paulus lat. 227
păstaie rom. 204
păstra rom. 216
Pelacani it. 227
Pelagonia 182
pelk alb. 203
pelgu alb. 182
përherë alb. 202
Petizaces iran. 61, 66
Φαῖδρα,-ος gr. 79, 84, 159, 227
φαιδρός gr. 84, 227
φαλλός gr. 229
Phandarazos iran. 116
φέρω gr. 202
Philippopolis gr. (Plovdiv) 167, 177
Phorunna gr. (?) 63
Piccolomini it. 227
pînză rom. 216
pîrîu rom. 201, 202, 203, 204
pleoapă rom. 206
ploaie rom. 210
pluvia lat. 210
πόρος gr. 229

Prorado ill. 156
prunc rom. 216
puer lat. 229; *pori*— 229
pururea rom. 202, 204

Quelle germ. 79

Radu rom. (sl.) 227
razim (reazem, rezema) rom. 116, 209, 210, 211, 216, 217
razo- iran. 116
răbda rom. 209, 210, 216, 217
rădica (ridica) rom. 210, 216
recken germ. 209
reg- (rex), lat. 41
rego, regim- lat. 209, 211
remediare lat. 211
Ressatus celt. 164
rezem- rom., v. *raz-*
Rigias mess. 156
rînză rom. 204
rob- sl. 209
Roggen germ. 229
Romulus rom. (lat.) 227
Roșu rom. 228

Sacedallos iran. 66
sale- lat. 201, 202
sarbăd rom. 204
sare rom. 201, 202
scăpăra rom. 204
Scenobarbus ill. 166
Scerdilaid- ill. 166
Sciri germ. 83
scrum rom. 204
scula rom. 204
scurma rom. 216
Scurtu rom. 228
Separi ill. 120, 156
Sita ill. 156
sîmbure rom. 201, 202, 203, 204
Sîmedru rom. 183
Sînnicoară rom. 183
Sînziene rom. 183
Slatina sl.-rom. 177
Smertomarus celt. 66
soare rom. 201, 202
Sofia (Serdica, Bulg.) 177
sole- lat. 201, 202
soric v. *șoric(iu)*
spari v. sl. 229
spînz rom. 204
Sredec (Serdica) sl. (tr.) 177
stărnut rom. 216
steregie rom. 216
sterp rom. 204
σθένος gr. 84
străghiată (strigl'ată) rom. 210, 216
strepede rom. 204
strugure rom. 216
strungă rom. 204
sugruma rom. 216
sugușa rom. 216
Surdu rom. 228
șale rom. 204
šapi alb. 202
Șchiopu rom. 228
șir rom. 216
șopîrlă rom. 202, 203, 204
șoric(iu), soric rom. 216
șut (ciut) rom. 204

Tabara il.-mess. 156
Tagliaferro it. 227
Taizi il.-mess. 156
Tara, Taros gall. 125

tare rom. 216, 217
τεῖχος gr. 79
Terponos ill. 124, 156
Teuta ill. 126, 156
Teutamides gr. (?) 126
tër alb. 182
Tevere it. 227
thark alb. 203
thumbullë alb. 203
Tiberis lat. 227
Tîrgovişte sl.-rom. 177
Totoes egipt. (?) 63
trabes lat. 229
Traian rom. (lat.) 227
Tramarisca 182
Tranipsai 182
Tribulium ill. 156
Turda 177
ţap rom. 204
ţarc rom. 203, 204
ţarină rom. 216
ţăruş rom. 216

uita (a se —) rom. 216
undrea rom. 216
urca rom. 216
urcior rom. 216
urdă rom. 216
urdina rom. 216
urdoare rom. 216
Urgbazos iran. 61

Varzbalos iran. 66
Vastobalos iran. 61, 66
vasu-, Vasusrava v. ind. 227
vatră rom. 202, 204, 217
Văleanu rom. 228
vătăma rom. 210, 211, 216, 217
vătuiu rom. 204, 207, 209
vecchio it. 227
vechiu rom. 209
Vescleves ill. 227
viezure rom. 199, 201, 204, 207
viscol rom. 216
vjedhullë alb. 199, 207
Vlad rom. (sl.) 227
Voicu rom. (sl.) 227
Vologaesus partic.-iran. 107, 159

Zaca ill. 157
zaginiai lit. 153
Zair- mess. v. *Zar-*
Zanatis ill. 127, 157
zară rom. 203, 216
Zaristhes mess. 157
zăr (zer) rom. 210, 216
zburda rom. 216
Zemeluk lit. 153
zer v. *zăr*
zestre rom. 216, 217
zgardă rom. 204, 209
zgîria rom. 204, 216
zgrîma rom. 216
Ziletes mess. 157
ziogris lit. 153
Zlatna Panega blg. 79
Zorada ill. 130, 157
Zorthines iran. 61

C. Autori moderni

(Nu sînt cuprinse numele de autori din repertoriul lexical-etimologic, cap. V, p. 89—130; cifra *cursivă* indică locul principal).

Alexandrescu, P. 26
Alföldi, A. 34
Anagnostopulos, G. 193
Andrieșescu, I. 19

Barić, H. 74, 200, 218
Basanavicius, I. 153
Basmadian, K. J. 43
Bechtel, F. 159, 161
Beer, H. 11
Belić, A. I. 191, 193
Berciu, D. 35; I. 35
Beșevliev, V. 42, 71, 164, 173, 174, 176
Betz, A. 18
Bezdechi, S. 60, 189
Blumenthal, A. 40
Boev, P. 26
Bologa, V. L. 45
Borza, A. 45
Brandenstein, W. 11, 18, *64*
Brandis, C. 34
Brîncuș, G. 187
Budimir, M. 74
Buga, K. 159
Bugge, S. 182
Bürchner, K. 20

Çabej, E. 181, 182, 201, 220
Cankova-Petkova, G. 172
Cantemir, D. 208
Capidan, T. 149, 188, 190, 193, 194, 196, 198, 200, 204, 220
Carnoy, A. 45
Casson, S. 17
Charitonides, Ch. 43
Condurachi, E. 35
Coteanu, I. 216
Crăciun I., 60
Crișan, I. H. 35, 45

Daicoviciu, C. 19, 25, 35, 45, 221; H. 35
Danov, C. 18
Decev (Detschew), D. 22, 39, 40, 41 42, *45—47*, 48, 49, 59, 60, *64—71*, 78, 80, 81, 87, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 157, 162, 166, 168, 176, 177, 181, 182, 220, 223—225, 226
Deecke, W. 77
Deeters, G. 20
Densusianu, O. 45, 201, 205, 218
De Vecchi, C. M., di Valcismon, 225, 227, 228
Diaconovich, C. 53
Diefenbach, L. 17, 53
Diels, H. 23
Diez, F. 76
Dimitrov, D. P. 32
Dindorf, G. (W.) 175

Drăganu, N. 45, 179
Drinov, M. 176
Duicev, I. 176
Dumitrescu, M. 11
Dunăre, N. 10, 11
Duridanov, I. 177
Dušek, M. 18

Eftimie, V. 26

Ferenczi, A. 35
Fick, A. 43, *53*, 54, 55, 57, 58, 77, 81, 145, 151, *152*, 157, 159, 226
Filov, B. 39
Fischer, I. 216
Floca, O. 35
Förstemann, E. 159
Fraenkel, E. 83, 159, 167
Friedrich, J. 37, 41, 50, 51
Fuchs, R. 45

Gaster, M. 196, 201
Georgiev, V. 34, 39, 41, 42, 45, *71—74*, 78—79, 148, 155, 176, 177, 181, 182, 223, 225—226, 228
Gerov, B. 18
Gildemeister, J. 173
Giuglea, G. 205
Gornung, B. V. 8
Gosche, J. 53
Graur, A. 77, 79, 169, 175, 189, *191–193*, 197, 210, 216
Grimm, J. 43, 52
Gusmani, R. 51

Haas, O. 28, 51
Hahn, J. G. 182, 198
Hasdeu, B. P. 53, 188, 200, 204, 205 213
Haury, J. 176
Havers, W. 56
Heuzey, L. 82
Hirt, H. *58*, 153, 181, 182, 220
Holder, A. 69, 159
Holl, K. 173, 174, 184
Howald, E. 45

Ialomiţa, S. P. 19
Iliescu, V. 18
Iordan, I. 216
Ivănescu, G. 216

Jacquier, H. 10
Janin, H. 173
Jireček, C. J. 157 („linia J." 219)
Jivcovici, M. 193
Jokl, N. 22, 47, 59, *62—63*, 66, 67, 70, 80, 144, 145, 146, 147, 153, 154, 176, 181, 182, 200, 226
Jung, J. 199
Justi, F. 53, 159

Karakulakov, V. V. 11
Katičić, R. 11, 74
Kazarov, G. I. 17, 18, 22
Keil, J. 20
Kniezsa, I. 179
Kopitar, B. J. 188, 194, 201, 213
Kopczyńska-Jaworska, B. 11
Kořinek, I. M. 40
Krahe, H. 69, 159, 182
Kretschmer, P. 17, 20, 28, 40, 47, 50, 51, 55, *56—58*, 59, 62, 63, 67, 81, 82, 85, 89, 144, 145, 149, 151, 152, 153, 157, 181, 223, 226, 228
Krumbacher, K. 175

Kubitschek, W. 164
Kuhn, E. 174
Kurtides, C. G. 40

Lagarde, P. de 43, *52*, 53, 145, 153
Lascu, N. 38
Lattyák, A. 44
Lenk, B. 18, 22
Leo, K. 44, 52
Leumann, M. 56
Lupaş, I. 60
Lupu, N. 35

Macrea, D. 216; M. 35
Maior, P. 208
Malecki, A. 190
Marr, N. I. 8
Masson, O. 11
Mateescu, G. G. 17, 19, 28, 29, 47, *60—62*, 63, 66, 70, 80, 176
Mayer, A. 69, 159, 176
Meillet, A. 191—193
Meister, K. 159; R. 56
Merlingen, W. 41
Meyer, E. 19; G. *56*, 181, 196, 199; Lübke, W. 197
Mihailov, G. 74
Mihăescu, H. 43, 45, 173, 176
Mihailă, G. 72
Miklosich, F. 159, 188, 195, 196, 201, 213
Minns, E. 19
Mladenov, S. 59, 177, 181, 182
Mommsen, T. 159
Motioc, N. 26
Münzer, F. 28

Nadel, B. J. 65
Nehring, A. 17, 62
Nestle, E. 173, 174
Nestor, I. 34, 35
Nicolăescu-Plopşor, D. 26

Oberhummer, E. 18, 20
Opreanu, T. 10
Oştir, K. 74

Papadopolu-Calimachu, A. 44
Papahagi, P. 194
Pascu, G. 189, 198, 200, 204, 205, 211
Paşca, S. 218
Patsch, C. 154
Pauli, C. 77, 153, 182
Pârvan, V. 22, 34, 38, 40, 60, 61, *62*
Petrovici, E. 179, 205, 216, 217, 218, 219, 221
Philippide, A. 29, 173, 174, 176, 177, 188, 191, 194, *196—198*, 200, 201, 204
Picard, C. 60
Pippidi, D. M. 27, 35
Pisani, V. 11, 69, 72, *223—230*
Poghirc, C. 10, 45, 77, 150, 179
Pokorny, J. 81, 89
Polák, V. 203
Popa, A. C. 35
Popescu, V. C. 18
Porzig, W. 151
Poucha, P. 190
Protase, D. 26
Puşcariu, S. 177, 189, 193, 194, 200, 205, 206, 208, 220

Rămureanu, I. 11
Reche, O. 22, 181
Renan, E. 53
Rezuş, P. 11

Ribezzo, F. 40, 154
Robert, L. 10, 159, 161
Roesler, R. 53, 79
Roller, M. 35
Rosetti, A. 188, 190, 191, 192, 198, 200, 203, 204, 206
Rostovzev, M. I. 19
Rubin, B. 175
Rugge, W. 50
Runes, M. 41
Russu, I. G. 26; I. I. 19, 20, 29, 35, *64*, 78, 155, 183, 191, 223

Sandfeld (-Jensen), C. 189, 190, 194, 195, 196
Schönfeld, M. 159
Schrader, O. 17, *62*, 159
Schuchardt, H. 188, 196, 201, 213
Schulze, W. 159
Schwyzer, E. 190
Seidel, E. 190
Seure, G. 40, 41, 42, 47, 49, *60*, 62, 63, 65, 66, 70, 80
Sieglin, W. 22, 25
Sigerist, H. E. 45
Simonov, B. 177
Skok, P. 176, 202, 204
Solmsen, F. *56*, 63, 159
Srba, A. 153
Stati, S. 10, 79
Sulzer, F. J. 53
Šafařik, P. J. 176
Șerban, M. 26
Șiadbei, I. 198
Ștefan, G. 18, 221

Tănase, E. 179
Teodorescu, D. M. 60
Thunmann, J. 181, 188
Tocilescu, G. G. 22, 41, 44, 53
Tomaschek, W. 17, 20, 22, 27, 29, 39, 43, 44, 47, 53, *54—56*, 57, 63, 64, 66, 67, 70, 80, 81, 85, 86, 87, 89, 151, 152, 154—155, 157, 158, 173, 174, 176, 180, 182, 223, 225, 226, 228
Torp, A. 58
Trautmann, R. 159
Treimer, C. 198, 200, 204
Trubeckoj, I. 190
Tudor, D. 28, 33, 41

Usener, H. 173, 174

Váczy, C. 45
Vecchi, v. De Vecchi
Vlahov, K. 71, 160, 164
Vraciu, A. 187
Vulpe, E. 35; R. 17, 32, 35, 60, 159

Walde, A. 81, 89
Weigand, G. 67, 181, 189, 190, 194, 195, 201, 220
Weiss, J. 34
Wellmann, M. 43, 45
Wiesner, J. 18
Wilamowitz-Moellendorff, U. 52
Wirth, G. 175

Zaimov, I. 177
Zgusta, L. 19, 51
Zimmermann, A. 159
Zirra, V. 19

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BUCUREȘTI BIBLIOTECA

TERITORIILE DE RĂSPÎNDIRE A POPULAȚIILOR TRACO-DACICE

DUPĂ H. KIEPERT ȘI DATELE PROF. I. I. RUSSU

ÎNTOCMITĂ ȘI EXECUTATĂ DE ȘT. POENARU

SCARA

50 40 30 20 10 0 50 100 150 200 250 300 km

LEGENDA

Localități = NAPOCA
Triburi = Nipsaei
Regiuni = DROSICA
Munți = Haemus
Rîuri = Naparis F.

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREȘTI

Redactor resp. de carte : VIORICA PALENCIUC
Tehnoredactor : ANA SABĂU

Dat la cules 22.04.1967. Bun de tipar 21.07.1967. Apărut 1967. Tiraj 3500+130 ex. legate. Hîrtie scris I A de 63 g/m². Format 16/61×86. Coli editoriale 16,18. Coli tipar 16,00 + 1 planșă. A. 11726. Indici de clasificare zecimală pentru bibliotecile mari 41, pentru bibliotecile mici 4

Tiparul executat sub comanda nr. 4071 la Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", Str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97, București, Republica Socialistă România

Limba traco-dacilor

I.I. RUSSU